

स्वस्ति श्रीमद्भुत्वरणेभ्योनमः॥ पालककोपंजिकाहो

2339

पंजीका.

१

रश्मीगणेशायनमः॥ ॥ सिगरीप. हरिताल. मनशिला. एति श्रौषधि जाह्नव न्याकोठाउंमा. मायाकोराषनुपर्क. नमा
याकोराया दोषकुं. वानालकोपनि. एतैर्गर्नुपर्क॥ ॥ कौहि विषम न्याकोठाउंमापनि. मार्नुपर्क॥ पृथिवी. अप.
तेजवायु. आकाश. एतिलाई पञ्चभूतमंनु॥ ॥ पृथिवीको गुणाले. तत्कोठाउंमानाक. समानवायु. उदानवायु. एतिः
पंचवायुमंनु॥ ॥ मधुरमंनुगुलियो॥ अम्ल. मंनु. अमिलो॥ लवणमंनु. नुनिलो॥ कटु. मंनु. पिरो॥ तिक्तमंनु. तिः
तो॥ कखायमंनु. टरो॥ एतिलाई षड्रसमंनु॥ ॥ अपको. गुण. रस तत्कोठाउंमा. जिघा. तेजको. गुण. रूप. तत्को
ठाउंमा. आंखा. वायुको गुण. कुनु. तत्कोठाउं. छाला॥ आकाशको गुण. स्वर. तत्कोठाउंमा. कान॥ सप्तधातुमं
नु. छाला. रक्त. मासु. बोसो. हाउंमासि. वीर्य. पेसीमंनु --- ॥ प्राणवायु. अपानवायु. दानवायु॥ ॥
चैत्र. वैशाख. योमहिनालाई. वसन्तकहनु॥ ज्येष्ठ. आषाढ. योमहिना. ग्रीष्ममंनु॥ आवण. भाद्रपद. योमहिना
वर्षामंनु॥ आश्विन. कार्तिक. योमहिना. शरदमंनु॥ मार्गशीर्ष. पौष. योमहिना हेमन्तमंनु॥ माघ. फाल्गुण. योमः
हिनालाई. शिशिरमंनु॥ एति महिनालाई. छठोक मंनु॥ ॥ सिधुनुन. विद्यानुन. धारनुन. सावरिनुन. सुजा
छलनुन. एति पंचलवण. पांचठोकनुन॥ ॥ टरो. वलुकलाई. कखायमंनु॥ श्रौषधि. पकायाको. रस. जोरं. इ

॥ श्रीराम. ॥

१

आइपनिकषायमनु ॥ औषधि मसिनुगरि कुटिराया कोलाई कल्कमनु ॥ ॥ घरघास को जरो अरु जात घरघास को
जरो कांसघास को जरो उषु को जरो एति घास को जरो पंचमूलमनु ॥ गिन्यारि पादरि वेल गंजारि सुगंधवाल एति
को जरो लाई पंचमूलमनु ॥ जति औषधि बाहिन्या बाहिन्या वस्तु आगाले पोलि घरानितुल्यार् पाणिमाभिजाई कपरा
मा छानिकन पकाईनु सुकाई कन यो सारमनु ॥ घाई घटिरा धुनु पन्या पकाईनु पईन ॥ वैधनमनु ॥ घटिरामा औ
षधि शयिकन छेद पानुलाई ॥ अवकर्षणमनु ॥ पिपको जरो समेत जिकनुलाई मदक्षरणमनु ॥ घाई वाट --- जि
कनुलाई स्थिरीकरणमनु ॥ खाटो रो घाई --- लाई स्वेदनमनु ॥ तातो ले से कनुलाई लेखनमनु ॥ घटि रो घाई
मा नहनि ले विनुलाई काण्डमनु ॥ विलाया को निको गर्नुलाई औषधिलाई आस्थपनमनु ॥ औषधिलाई उनुलाई वैधनम
नु ॥ बाधनु विधिलाई वर्तिमनु ॥ घटिरामा औषधिले वातिमाभिजाया को राषनुलाई तेलमनु ॥ औषधिले तेललाई उनुलाई
घृतमनु ॥ घिईलाई उनुलाई सुवाईनुलाई पनिहो कषायमनु ॥ कषाय औषधिलाई लेपनमनु ॥ औषधिले घृतुला
ई पानमनु ॥ पिघाईन्या औषधिलाई अनुवासनमनु ॥ घिईन्या पनि तेलन्या पनि संगै लाउंन्या औषधिलाई सव
र्ण करणमनु ॥ घाई को पनि घटिरा को पनि वर्णनिको गर्नुलाई वणप्रसादनमनु ॥ घटिरा को घाई को ---
वणजंमनु ॥ घाई मित्र केहिरस्या को अर्किरस्या को जिकन्या वस्तुलाई सोधनमनु ॥ घाई मा पनि घटि रो मा पनि धुनु

पंजीका.

२

लाई ॥ विलायनमंनु ॥ सुक्रियाकोनयापनि. घटिरोनयापनि घटाउंलाई ॥ अवसादनमंनु ॥ घटिरो. घाउं. सानुगर्तुलाई ॥ र
क्तापकर्षणमंनु ॥ रक्तफिकनुलाई. पावनमंनु ॥ घाउं पकाउंनुलाई ॥ पंथिनेदनमंनु ॥ घटिरो. घाउं नयापनि. उल्लोउल्लोन
पानुलाई. संधानमंनु ॥ घाउं मापनि. घटिरो मापनि. --- श्रीषधिलाउंनुलाई. पीउनमंनु ॥ घाउं नयापनि. घटिरो
नयापनि. निवोनुलाई. सीवनमंनु ॥ घाउं नयापनि. घटिरो नयापनि. विरियाकोसिउंनुलाई ॥ ऐषणमंनु ॥ सानुघाउं मा
घटिरो मा. नहर्निले. घालपानुलाई ॥ स्नारकर्ममंनु ॥ घटिरो मापनि. घाउं मापनि. खार श्रीषधिलाउंनुलाई ॥ अग्निकर्म
मंनु ॥ पोलनु. सेकु. आदिगर्तुलाई ॥ ॥ किमिहरणमंनु. श्रीसाहासकाउं मातुलाई ॥ उत्सादनमंनु ॥ निकोगरिघटाउंनु
लाई ॥ शीतीकरणमंनु. तातोमै रखाको. शीतलगर्तुलाई ॥ अमृकस्थापनस्थापनमंनु. रक्तथामनुलाई ॥ क्षीरपानमं
नु. दूदपियाउनुलाई ॥ मृदूकरणमंनु. साहोमयाको. कवलोगर्तुलाई ॥ कंदनमंनु. अधिकगरिआयाको मासुकाट
नुलाई ॥ धूपमंनु. धूपदिनुलाई ॥ ॥

॥ श्रीरामः ॥

२

श्रीगणेशायनमः॥

गंधकोक्रमपत्र	१	हातिसारमावास्तुपूजा	३	हस्तीवक्र	६
सृष्टिक्रमपत्र	१	हातिसारमा-लक्ष्मीगणेशराधु	३	हातिलडाईमालैजानुलाईरक्षा	६
हातिषेदाजान्याक्रम	२	हातिकोगलामालाईन्यायंत्र	३	हातिकोगलामालाईदिन्यायंत्र	६
गणेशपूजाविधि	२	हातिकोयसंसा	४	हातिबहुनुलाईक्रम	६
शंकुश-पाश-दंडवा	२	हातिकोजात	४	घटियामाकृतकोलक्षणा	७
खड्गयोवारधोककोपूजाविधि	२	हातिको-मंदकोवर्त्त	४	हातिलाई-कुटुठाई	७
नैरवसहितश्रृमातृकापूजाविधि	२	हातिकोमंश्राउंन्याठाउं	५	नकुन्याठाउंमाकुटुठैन	७
हातिखेदामाकिलाठोकुविधि	२	हातिकोचेष्टा	५	हातिकोशान्तिगर्तु	७
हातिखेदामायंत्रगाडनुविधि	३	गंभीरवेदीहातिको लक्षणा	५	हातिकोदत्तकात्यायकिलक्षणाहेनु	८
वनकोहातितर्शाईनुक्रम	३	गंधहस्तीकोलक्षणा	५	प्रस्थानमाहातिकोपरिक्षा	८
हातिपक्रिकनघरआउंनु	३	हातिकरायाकोलक्षणा	५	हातिकोअकिलनभयाको	८
हातिसारवनाईनुक्रम	३	हातिहोस्याकोलक्षणा	५	हत्यानिकोमदआयाको	१०
		हातिकोसबलक्षणा	५	सामान्यशान्ति	११

पंजीका.

३

श्रौषधिको ..	११	अतिसार रोग लक्षण ..	१५	कफ ले अतिसार को श्रौषधि ..	१६
घटिका को श्रौषधि ..	११	अतिसार दुई प्रकार ..	१५	हृति मत्र गरा उनु उपाई ..	१६
वात पित्त श्लेष्म संनिपात को श्रौषधि ..	११	वात ले अतिसार को लक्षण ..	१५	मत्र उतार नुलाई उपाई ..	१७
मंदाग्निको सुक्रि आया को श्रौषधि ..	१२	पित्त ले अतिसार को लक्षण ..	१५	घांस संग घटिया वस्तु बाया को ..	१७
वात पित्त ले घा उभया को को ..	१२	संनिपात अतिसार को लक्षण ..	१५	घटिया वस्तु बाया को श्रौषधि ..	१८
दुबला या को मोठो गर्नुलाई ..	१२	बिलो वस्तु बाया ले अतिसार को ..	१५	घटिया ठा उं मारा घाले मूर्ख माहुत ..	१८
हृतिको विफर आया को ..	१२	दूर गमन गराया ले अतिसार को ..	१५	ले वज्र दा रोग नया को ..	१८
द्वितीय को पत्रांक ..	१३	नम ले अतिसार नया को ..	१५	पानि मा दाना मा घांस मा ..	१८
राल आदि छादन्या ..	१३	न्या गुण बाया ले अतिसार नया को ..	१५	विष हृति सुवाया को ..	१८
आम मा पित्त ले छोपि छादन्या ..	१३	अतिसार को श्रौषधि ..	१५	हृति सार मा अरु मित्र आ उनु नदिनु ..	१८
आम मा श्लेष्म ले छोपि छादन्या ..	१३	पित्त ले अतिसार को ..	१६	विष को परिक्षा गर्नुलाई ..	१९
नाना तरह ले वान्न नया को ..	१४	पित्त ले अतिसार को श्रौषधि ..	१६	हृति ले सर्प बाया ले लक्षण ..	१९
सर्प आदि घाई क वात नया को ..	१४	रक्ताधिक नै अतिसार को श्रौषधि ..	१६	तस्को श्रौषधि उपाई ..	१९

॥ श्री रामः ॥

३

विषयान्याको श्रौषधिगन्धालेपनि	१२	कालकगुटिका	२२	विषराधिपानिषुवायाको	२४
नघट्ट्याकोलक्षण	१२	शुगंधगुटिका	२२	विषलेगाजललायाको	२४
तत्को श्रौषधि	२०	मानुष्यराजाकांक्षिजान्यावेलामा	२२	विषलेशरीरमाघंसियाको	२४
तिनप्रकारकोरोग	२०	ह्रातिको आइमाघसन्ध्याश्रौषधि	२२	तत्को श्रौषधि	२४
विषलायादेवतालायातत्कोलक्षण	२०	विषयान्याकोलक्षण	२२	विषलेआंखामाफुलोपन्याको	२५
कालादेविशरीरनित्रसंमविष	२०	तत्कोउपाई	२२	विषपिउन्याकोलक्षण	२५
पुण्याकोतत्कोलक्षण	२०	ह्रातिकोशरीरमानिजाउनु	२३	विषलेमुक्तिमुध्याको	२५
तत्कोउपाई	२०	विषयान्याकोषटिरोमारक्तफिकुनु	२३	आंखामाविषगयाकोलक्षण	२६
मनुष्यस्यविषरार्नुमंत्र	२१	सर्पलेगेकाकोप्रकार	२३	विषयाईमलद्वारदुध्याको	२६
पानिमंत्रिकनपियाउनुमंत्र	२१	विषधुपदियाकोलक्षण	२४	ह्रातिकोशान्तिगर्नु	२६
विषको श्रौषधि	२१	भूमिलेउत्पत्तिकोविषयायाको	२४	ऐरावतह्रातिलेयिकनपूजागर्नु	२६
वन्दोदयश्रौषधि	२१	विषमुध्याकोलक्षण	२४	षटिरोआयाकोलक्षण	२६

नवमोऽध्यायः॥

पंजीका

४ अध्याय

अध्याय

विलाई चालु तो कोल क्षाण

खेदामापका कोलातिवाधनुलाई

खेदामादुलोलातिपका कोविशरगर्नु

विसर्पघटि राश्याको अध्याय ११

शस्त्रादिलागिकनघाईकुंठ

घटि राश्याउंला अध्याय १३

हृदयको रोग लक्षणा अध्याय १४

वालक्षानिरोगकोलक्षणा

कुद्याले साद्रोगरिवाधाले

दुंगोले हान्याले घाई नयाको

घाई मा औसाहापन्याको

घसियाले ठेसलाग्याले बोपन्याले डयाको

२६ मेदक्षानिनयाको लिंगको रोग

२७ लिंगरोगको औषधि

२७ सुठको रोग लक्षणा

२८ हस्तोन्मथित रोगको

२९ उत्कर्ण रोगको लक्षणा

२९ उत्कर्ण रोगको औषधि

२९ तसैको वातरुणा तेल

२९ हनु सुतनु नशकाको

२९ वातगति रोगको लक्षणा

२९ वातगति रोगको धुपदिनु

२९ तसैको औसाहामालाई नया औषधि

मन्या ग्रह रोगको

अध्याय १५

३० मदक्षीण नयाको

३० मनोरुगरिषुवायापनिदुवलायाको

अध्याय १६ ३२ तसैको वलतुल्याई नुलाई

३२ वलतुल्याई नुलाई उपाई

३३ श्लेष्मनयाको

३३ दिनायकुष्टादिले आयाको

३३ ग्रह दोषको लक्षणा

३३ तलकासि पायिला तलको रोग

३४ घटिया ठाई मादि डयाले

३४ नखनित्र औसाहापन्याको

३४ पायिला तलमा औषधिलाई

३४ नुगलाई राधु

३५

३५

३५

३६

३६

३६

३७

३७

३७

३७

३७

श्रीरामः

४

गलग्रहभयाको कंठरोग॥	४१	भूतलागि पाठमा पूजा पठाउनु॥	४४	तत्को औषधि	४७
सुखमाहालनुलाई काठको यंत्र॥	४१	भूतलागिरहनाको धूप दिनु॥	४४	उदावर्त पेढुष्याको लक्षणा॥	४७
वनाउना को विधि॥	४१	रात्रिमा वलि दिनु॥	४४	बल्मीक घटिराको लक्षणा॥	४८
कंठरोगको औषधि॥	४१	उन्मत्तनयाको लक्षणा॥	४५	पत्रकिमि रोग वर्धामा रुषपातमा	४८
कंठरोगको धूप दिनु॥	४१	उन्मत्तनयाको औषधि	४५	रह्याको कीट घायाको॥	४८
प्यासले पीडा भै रहनाको लक्षणा	४१	वांगो रोगको लक्षणा॥	४५	तत्को औषधि॥	४८
तसैको औषधि॥	४२	वात कुण्डल रोगको लक्षणा॥	४५	उरक्षत रोग परिश्रमले नयाको॥	४८
ग्रहले पीडा नयाको लक्षणा॥	४२	तत्को उपाई॥	४६	सोणिताण्ड रोग रक्त पिसा पगन्याको॥	४९
एकै वर्ष ले माटियाको॥	४३	अधिक नारवो काया ले थाक दालक्षणा	४६	पाद रोगको लक्षणा॥	४९
वांगो शरीर भै रोग आउं न्याको॥	४३	तत्को औषधि॥	४६	तत्को उपाई वलि दिनु॥	४९
तत्को उपाई॥	४४	लुप्त रोग भनु चिह्न नयाको॥	४७	धूप दिनु इहा पनि शास्त्रिगर्नु॥	४९

पञ्जीका

५

पित्तापगर्भनशक्ताको

तत्को औषधि

परिसूत्रीरोगनिरंदठोरै २ मुत्था

तत्को औषधि

श्लेष्मविकारको निरंदरोगकाम

पृष्ठमेहतत्को औषधि

रक्तपित्ताप निरंदको

तत्को औषधि

अश्वरीरोगकोलक्षणातत्को औषधि

अश्वरीरोगकोउत्तरवर्तिको औषधि

पित्तप्रमेहकोलक्षणा औषधि

५० सूतिका लक्षणा औषधि

५० सूतिका लेयोनिदुष्टाकोमा औषधिहालउ

५० सुतिकारोगमा धुपदिनु

५० दातदुष्टाकोलक्षणा

५० पित्तलेदातदुष्टाकोलक्षणा

५० कफलेदातदुष्टाकोलक्षणा

५१ सन्निपातलेदातदुष्टाकोलक्षणा

५१ दाहिनादन्तदुष्टाकोलक्षणा

५१ दन्तमांदित्रांकोलक्षणा

५१ दन्तमासुसंगमांदित्रांकोलक्षणा

५२ दन्तको औषधि

५२ पित्तलेदन्तरोगनयाको औषधि

५३ सन्निपातलेदन्तरोगनयाको औषधि

५३ दन्तरोगको औषधि

५३ वैतन्यनमईरदुष्टाकोलक्ष

५३ तत्को औषधि

५४ शूलरोगकोलक्षणा

५४ शूलरोगको औषधि

५४ कफवायुले शूलरोगको

५४ सारदरोगसुवाउंदापनिवलननयाको

५४ शतिको औषधि

५४ सारदरोगसारगोकुकोलक्षणा

५४

५५

५५

५५

५६

५६

५६

५६

५७

५७

५७

श्रीरामः

५

स्थल

मोर्सेसारदकोलक्षण

तत्कोश्रौषधि

रुशसारदकोलक्षण

प्राकृतसारदकोलक्षण

तत्कोश्रौषधि

रोहितसारदकोलक्षण

जवगाः रोगकोलक्षण

रक्तवायुले उल्लोमैरक्षाको

शीतकृत्ररोगपानिवसिभिजिरह्या

तत्कोश्रौषधि

मोहिलेविलाकोलक्षण

५७ तत्कोउपाई

५७ घांसमारस्याकोमागेवायाकोश्रौषधि

५७ तत्कोजुलापगर्नुथासुश्रौषधि

५७ ग्रहणीरोगकोलक्षण

५७ वातग्रणीकोलक्षण

५७ तत्कोश्रौषधि

५७ पित्तग्रहणीकोलक्षणपनिश्रौषधिपनि

५७ क्रिमिकुण्डुलार्श्रौषधि

५७ दुबलार्श्रौषधिदन्तमावित्रांकोश्रौषधि

५७ आमरोगकोलक्षणश्रौषधि

५७ बोसोमाआमरक्षाकोलक्षण

५२

हातिको रोगउत्पत्तिको

५२

आममाक्रिमिभयाकोलक्षण

५२

दुबलार्श्रौषधिवलनकुंन्याको

५२

सहजैलेदुर्वलकोलक्षण

५२

रक्तकफपित्तवातक्षीणभयाको

५२

तत्कोश्रौषधि

६०

वेशवारवनाउनुक्रम

६०

बोसोनकुंन्याकोश्रौषधि

६२

दुबलार्श्रौषधिमोगेगर्नुश्रौषधि

६१

हाडसुकुंन्याकोश्रौषधि

६१

मांसिनकुंन्याकोश्रौषधि

६२

६२

६३

६३

६३

६३

६३

६४

६४

६४

६४

पंजीका
६

वलियोऊन्याकोवलडुताउनुं
रुपानिकोमुतिकाकोश्रीषधि॥
वातुद्वित्रकोघाउलेथाकन्या
परिश्रमलेदोरिलागिघाउकोश्रीषधि॥
किएवमोदकश्रीषधि॥
मादोषान्यालेमादोनसुवाउनुउपाई
अग्नितुल्याउनुलाईपावक॥
मत्रगराउनुलाईश्रीषधि॥
वातलाग्यालाईश्रीषधि॥
संवर्तनामअतिसारकोश्रीषधि॥
दोषहुणउनुलाईआइमाघसुश्रीषधि॥

६४ हातिलाईपावकवनउनुं
६४ वातलेमंदाग्रिप्रयाकोपावक॥
६४ हातिमत्रप्रयाकोलक्षण
६४ वातलेमत्रप्रयाकोलक्षण॥
६४ पित्तलेमत्रप्रयाकोलक्षण॥
६५ श्लेष्मलेमाटियाकोलक्षण॥
६५ संनिपातलेमाटियाकोलक्षण॥
६५ वनमारुपानिकोजोगलेमाटिंक
६६ संसर्गलेमाटियाको
६६ वातलेमाटियाकोश्रीषधि॥
६६ पित्तलेमाटियाकोश्रीषधि॥

६६ श्लेष्मलेमाटियाकोश्रीषधि॥ ६२
६६ रक्तलेमाटियाकोश्रीषधि॥ ६२
६७ सन्निपातलेमाटियाकोश्रीषधि॥ ६२
६७ हातिकोकानकोरोग॥ ६२
६७ तत्कोश्रीषधि॥ ६२
६७ कानमापुष्कर्मश्रीसाहाय्याको॥ ६२
६७ कानदुष्याकोलक्षण॥ ७०
६७ तसेकोश्रीषधि॥ ७०
६७ अमक्तकटिवाकूआयाको॥ ७०
६७ तत्कोश्रीषधि॥ ७०
६७ पेटमाअग्निरह्याकोक्रम॥ ७१

श्रीरामः
६

हातिलेवा न्यावतुनवाईरुन्याको॥	७१	अतिपातरोगमांजांन्यामाकृतवह्याको॥	७४	वातलेहडोगकोलक्षण॥	७७
श्लेष्मलेमंदाग्निप्रयाको॥	७१	गुल्मरोगकोलक्षण॥	७५	तत्कोश्रौषधि॥	७७
ग्रहणीलेमंदाग्निप्रयाको॥	७१	तत्कोश्रौषधि॥	७५	पित्तहडोगकोलक्षण॥	७७
डोणिकमंनुपेटसुक्रियाको॥	७२	वातगुल्मकोलक्षण॥	७५	तत्कोश्रौषधि॥	७७
पेटसुक्रियाकोश्रौषधी॥	७२	तत्कोश्रौषधि॥	७५	कफलेहडोगप्रयाकोलक्षण॥	७७
इंकारक्तफिकनु॥	७२	पित्तगुल्मकोलक्षण॥	७६	तत्कोश्रौषधि॥	७७
पित्तलेसोथप्रयाकोलक्षण॥	७२	तत्कोश्रौषधि॥	७६	वातरोगउत्पत्तिकोक्रम॥	७८
तत्कोश्रौषधि॥	७२	श्लेष्मगुल्मकोलक्षण॥	७६	तत्कोश्रौषधि॥	७८
कफलेसोथप्रयाकोलक्षण॥	७३	तत्कोश्रौषधि॥	७६	भूतलागिरुन्याकोलक्षण॥	७८
तत्कोश्रौषधि॥	७३	रक्तगुल्मको॥	७७	भूतलागिरुन्याकोश्रौषधि॥	७८
रक्तविकारलेसोथप्रयाको॥	७३	सन्निपातगुल्मको॥	७७	भूतलागिरुन्यालाईधुपुदिनु॥	७८
सन्निपातलेसोथप्रयाको॥	७४	हडोगमुदुकोरोग॥	७७	भूतलाग्यालाईआंवामास्तु॥	७८

पंजा.का.
७

घाममादूरलैगयालेपित्ररोगजुंक्
तत्कोश्रौषधि॥
कफकोउत्पत्ति॥
तत्कोश्रौषधि॥
वातपित्तकफतिनूठोककोउत्पत्ति
कारण॥ तत्कोश्रौषधि॥
हातिकोनानारोगउत्पत्तिकोक्रम॥
योसवैकोश्रौषधि॥
आठअठंगजोनिफुकाको॥
मासुविद्याकोश्रौषधि॥
हाउभांयाकोश्रौषधि॥
बलक्षीणमदक्षीणघटिराको

८० दुबलाउंयाकोश्रौषधि॥
८० हातिकोशरीरमानानायकाररोगको
८० सुहाबलाउंनुनशकाकोलक्षणा॥
८० तत्कोश्रौषधि॥
८० हातिकोआइदुव्याकोश्रौषधि॥
८० शोधनयाकोश्रौषधि॥
८१ केहिकार्यमाघाउंनयाको॥
८२ दोरिलेमिचिघाउंनयाको॥
८३ सुहाभांविद्याकोउपाई॥
८३ अंकुशकंधरोलेसरीरमाक्षीनऊदा
८३ विसुतभनुहिउदामा
८३ --- तत्कोश्रौषधि॥

८३ तृतीयकोपत्राक
८३ घाउंघटिराकोकारणहेनु॥
८३ दाहकोलक्षणा॥
८३ घटिरोहालामासुनहरइनआदि
८ लेआयाकोलक्षणा॥
८ पिपकोवार्ताहेनु॥
८ घटियाठाउंमाघटिरोआयाको॥
८ वातादिविकारलेघटिराआयाको॥
८ वायुकोविकारलेघटिराआयाको॥
८ पित्तविकारलेघटिराकोलक्षणा॥
८४ श्लेष्मलेआयाकोघटिराकोलक्षणा
८ संनिपातलेआयाकोघटिराकोलक्षणा॥

श्रीरामे
७

दोसोलेआयाकोषटिरोकोलक्षण॥
 नजांन्यावैद्यलेषटिरामाउपचारगया
 लेनयाकोलक्षण॥
 शुद्धषटिरोकोलक्षण॥
 अशुद्धषटिरोकोलक्षण॥
 संकटषटिराकोलक्षण॥
 सुयवनाउनुक्रम॥
 यंत्रकोनेद॥
 नहर्निवनाउनुदवल॥
 पिपजिकन्याक्रम॥
 हातिलाईशस्त्रकर्मगर्नुलाईबलिहो
 मगर्नुपर्छ॥

षटिरामापिपत्रयोकिनयेनहेर्नु
 षटिराहेदगयामाश्रौषधि॥
 षटिरोघाउधुनुश्रौषधि॥
 अशुद्धषटिराकोलक्षण॥
 घाउमाषटिरोमाबाधनुहुन्यानहुन्या
 स्थानघाउमाबाध्या॥
 सुक्रियाकोमालेपनश्रौषधि॥
 पिपतुल्याउनुलाईश्रौषधि॥
 हेदपानुलाईश्रौषधि॥
 मासुबढाउनुलाईश्रौषधि॥
 पिपजिकापछिलेपगर्नुश्रौषधि॥
 पिपत्रयाकोघाउमालेपगर्नु॥

वातविकारघाउको॥
 पित्तविकारघाउमालेपगर्नु॥
 श्लेष्मविकारघाउमालेपगर्नु॥
 घाउमाहेदपान्यावस्तुक॥
 पिपकोजरोनरमगर्नुश्रौषधि॥
 श्रौसाहामार्नुश्रौषधि॥
 रक्तश्राउन्याघाउमारक्तघांनु॥
 टेरैदिनकोघाउघाउनुश्रौषधि॥
 विषविकारलेनयाकोघाउमालेप॥
 विषविकारलेनयाकोघाउशीतलगर्नु॥
 विषविकारलेनयाकोघाउमाधुपदिनु॥
 विषविकारलेनयाकोघाउमासुबढा

पजीका.
८

उनु औषधी..
विषविकारलेनयाको घाउ मासुमविषा
निकोगर्नुलाई औषधि..
कारियाको घाउ कौठाभिजाको विस्त्रि
को आंगाले पोल्याको तेल..
यो घाउ मा मासु बढाउनु औषधि.
कुहिंगयाको घाउको औषधि..
नाडीले आयाको घाउको औषधि.
घाउको वर्णनिकोगर्नु औषधि..
तीर आदिलागाको लक्षण..
आगोले पोल्याको लक्षण..
विषले दधनयाको लक्षण..

ठोरै विषदधनयाको औषधि..
घाउ मा सिउनु क्रम..
ठोरै आंगाले पोल्याको औषधि..
आंगाले पोल्याको घाउ मा तातो ले सेकुनुः
उपाई क्रम..
पिपत्रयाको घाउ मा मरुमाभिजायाकोः
बागोला उनु औषधि..
हाति राषन्या क्रम..
छेदन गर्नामा औषधिलाई रक्तपिक्कु
पितिकनसुक्रियामा.
यो घाउको पिपक्रिकन्या क्रम औषधि.
हाति रजुफि घाउको औषधि..

पिपक्रिकनसो किनयेन हेनु.
नऊन्या ठाउं मा जुकारा शु..
षटि रो आयाको कारण..
कस्तुविसेषले षटिरा आयाको लक्षण..
त्रिदोषले आयाको षटिराको लक्षण..
ग्रंथिभन्याको षटिराको पक्ष..
अपक्ष पचमानको लक्षण..
यो ग्रंथि षटिरा पिपननयाको लक्षण..
यो षटि रो पिपऊन्या लक्षण..
षटिरा घाउको विरायण आदिले
वाली शपकारको उपचार गर्नु.
उपचार गर्नुलाई..

श्रीरामः
८

वैद्यकोलक्षण॥	१००	रसकोस्वभावउत्पत्ति॥	१०३	राक्षसजातिको॥	१०७
रसलेसप्रधातुशरीरमाउत्पत्तिकुन्यालक्षः		छोकरसलेपनि शरीरमारोगकुंछ		श्रद्धजातिको॥	१०७
णजीवाजंतुवारजात॥	१००	छोकरसलेपनि शरीरमारोगकुंछ वा		सर्पजातिको॥	१०७
प्राणादिवायुकोविकारलक्षण॥	१०१	तपित्तश्लेष्मशरीरमारस्याकोस्थानको		देवजातिको॥	१०७
श्लेष्मविकारकोलक्षण॥	१०२	लक्षण॥	१०४	गंधर्वजातिको॥	१०७
पित्तविकारकोलक्षण॥	१०२	आयुपरिक्षालक्षण॥	१०४	ब्राह्मणजातिको॥	१०७
वायुविकारकोलक्षण॥	१०३	बलकोपरिक्षा॥	१०५	क्षत्रियजातिको॥	१०७
संनिपातकोलक्षण॥	१०३	दुर्दृष्टकारकोबल॥	१०५	वैश्यजातिको॥	१०७
रसकोउत्पत्तिगुण॥	१०२	वारयुकारदुर्बलपरिक्षा॥	१०६	हातिको जातिहेरिकन॥	१०८
श्लेष्मकोस्वभाव॥	१०२	वेगपरिक्षा॥	१०६	बाहिन्याकाममालार्जुन॥	१०८
पित्तकोस्वभाव॥	१०२	सत्वपरिक्षा॥	१०६	सात्त्विकन्याकोआफुलेषायाकोलेरोग	
वातकोस्वभाव॥	१०२	जातपरिक्षा॥	१०६	नयाकोहेनु॥	१०८

पंजीका.
२

साध्यरोगकोलक्षण..		बुढाहातिकोलक्षण..	१११	घरिइत्यादिलेकालज्ञानहेतु..	१०३
रुद्धसाध्यरोगकोलक्षण..	१०८	देशदेशमाउत्पन्नभयाकोहातिकोलक्षः		सृष्टिगत्याकोक्रम..	१०३
प्रत्याख्यरोगकोलक्षण..	१०८	गजांनु..	१११	गर्भमावच्छाहातिभयाकोलक्षण..	
हातिकोशरीरकोपरिक्षा..	१०९	गाण्डकदेशकोलक्षण..	११२	हातिकोशरीरमास्थानस्थानमादेवताः	
हातिकोशरीरभित्रकोभागजांनु..	१०९	ग्रहणीननुअग्निकोवारप्रकार..	११२	भयाकोजांनु..	
कल्पभनुसवैठोकगर्नुशकन्यालक्षण..	१०९	तीक्ष्णज्योतिहातिकोलक्षण..	११२	पंचभूतलेपंचशुद्धियकोउत्पत्तिव्यापा	
अकल्पभनुसवैठोकगर्नुनशकन्याकोल		माण्डज्योतिहातिकोलक्षण..	११३	र..	
क्षण..	१०९	समज्योतिहातिकोलक्षण..	११३	सतो गुणतमोगुणरजोगुणसोभाव..	
वायुउपद्रभयाकोनभयाकोलक्षण..	११०	विषमज्योतिहातिकोलक्षण..	११३	प्राणआदिपाँचठोकवायुकोकर्म..	
छठोकअनुकोकालहेतु..	११०	अग्निवारजात..	१०३	शरीरमातेजकोस्थान..	
बालकहातिकोलक्षण..	११०	शरीरकोदोषलेउत्पन्नभयाकोएक	१०३	शरीरमाप्राणरक्षाकोस्थान..	
जुवानहातिकोलक्षण..	१११	अरुलेहत्यागत्याकोएकठोक..	१०३	हत्यानि	

श्रीरामः
२

पेटमारस्याकोवालकबंधनभयाकाक्रम॥	करुनुभयो॥	वालकहति कोलक्षण॥
वायुकोविकारलेपेटमारस्याकोकुञ्जाइ॥	वायुकोश्रंशलेभयाकोशरीर॥	मंदजातिहति कोलक्षण॥
त्यादि कुंछ॥	आमाकोश्रंशलेभयाकोशरीर॥	फेरिवनमारस्याकोहति कोलक्षण॥
हत्यानिरजोस्वराभयाकोलक्षण॥	हत्यानिर्हति जन्महुन्याक्रम॥	तामसिहति कोलक्षण॥
रजस्वराभयाको कारण॥	नपुंशकजन्माको - - - - -	भद्रजातिहति कोलक्षण॥
पेटमाभयाकोहतियानि कोलक्षण॥	आघाट देखि वर्षा संमहति डवलाया को॥	भद्रजातिहति वस्यगर्भक्रम॥
गर्भमारहुन्याक्रमलेवटि आवला॥	लक्षण॥	संकीर्णजातिहति कोलक्षण॥
पेटमारहुन्यारसवाहनाडिले छाउंला॥	शरत्कालमाहति मोटाया कोलक्षण॥	संकीर्णजातिहति को श्रृंगभेद
जन्माउंनुनशकिरहुन्याकोलक्षण॥	वनमावस्याकोहति कोलक्षण॥	नजानिकनहति छौ वलायालेहति को
हतियानि को जाति तिगोक॥	मृगजातिहति कोलक्षण॥	दोषभंयांको कुंछ॥
वालकपातभयाकोलक्षण॥	हतिपालनुक्रम॥	पेटमाभयाकोवालककोनानावर्णात्रै
हतिकोशरीरमादेवतारस्याकोविशेषले॥	माघ, पौष, मार्ग, मा, ज्यैष्ठ, जन्मभयाको	कन, जन्मभयाको कारण॥

हृत्तिको गुला मल द्वार मा राधा को कारण
 बालक पेट मा भया को वेला मा वात पित्र
 दोष आदिले भयो
 एक दन्त दात उष्मा को आदिले भया को
 कारण
 मद्युष्या को नवुष्या को कारण
 बालक पात भया को रण
 पेट मा दुःखा रुत्या निलाई घाया को क्रमले
 बालक को स्वभाव दुःख
 पंचभूत को गुण
 गज मोति गोले च न रुन्ध्या को जात
 शरीर मारुष्या को वस्तु मुन्ध्या को

संसार को सृष्टि को लक्षणा
 ग्राम मा उत्पत्ति भया को
 वन मा उत्पत्ति भया को
 रुत्या निको पेट मा बालक उत्पत्तिक्रम
 दन्त को उत्पत्ति लक्षणा
 नाडी नहर हाड नसा आदिको संख्या
 हृत्तिको कर्म स्थान ज्ञानु
 वात पित्र कफ को स्थान ज्ञानु
 प्राणा दिवायु वस्या को स्थान
 प्राणा दिवायु को स्वभाव
 सत्वर जत मो गुण वस्या को स्थान
 हृत्तिको शरीर मा भित्र बाहिर वस्या को

ज्ञानु
 वात पित्रादि नाडी मा वस्या को ज्ञानु
 रजोगुण हृत्तिको लक्षणा
 तमोगुण हृत्तिको लक्षणा
 सतोगुण हृत्तिको लक्षणा
 नाडी को संख्या कर्म
 जोर्निको संख्या स्थान
 मर्म को संख्या ईहा घात पन्था को लक्षः
 ण
 पिसिभंनु - - - तत्को संख्या लक्षणा
 हृत्तिको आइमा छिड को स्थान
 सात पत्र छुदिको स्थान ज्ञानु

रसदेवि सातधातुको वृद्धिक्रमः
मदको उत्पत्तिलक्षणः

हातिको नामः

हातिको पसिना आर्तन्याथाऽ

हातिको रक्तपिपः फिकनुस्थान

अग्निकर्मको सामग्रीः

रक्तथामनु औषधिः

अग्निकर्मशस्त्रकर्मगर्तुलाई

होमगर्तुक्रमः

हेदगर्तुलाईलक्षणहेरिगर्तु

रक्तको वर्णले पित्तकफवातको

विकारजांतुः

रक्तथामनु कन्या नकुन्याको लक्षणः

रक्तजिक्यापद्धि राधनुक्रमः

रक्तथामन्या औषधिः

अग्निकर्मगर्तुलाई औषधिः

अग्निकर्मकुन्या नकुन्याको

मर्महेरि कनरक्तजिकुलाई

फेरि अग्निकर्मगर्तु कुन्या नकुन्या

अग्निकर्मगन्याको प्रयोकि प्रयेन

अग्निकर्मशस्त्रकर्मगन्यामा

वाधनुक्रमः

खोरवनाउनुलाई रुषकादनुक्रम

यंत्रको नेदको लक्षणः

जंत्रपूजागर्तुविधिः

वैद्यलेगर्तुक्रमः

नित्रवाहिरवाग्मन्याकाघाईको लक्षणः

शल्यमंनुघाई नित्रअदकिरस्याको

शल्यरस्याको स्थानको लक्षणः

शल्यदेखनु नमन्याको घटिशलक्षणः

देखनु नमन्याको शल्यदेखनुलाई औषधिः

विप्रकारः

नेत्रोगन्यालेपनि देखनु नमन्या देखनुलाई

ईउपाई

काखिमा शल्यजिकुलाई

विर्तुलाई यंत्रः

पंजीका
११

किरासुखमर्म॥
रक्तमिक्तुघाउमालाउनु औषधि॥
शत्रुविशेषकोशल्यजंत्रविशेषलेः
मिकनु॥
मर्ममारहाकोशल्ययत्रलेमिक्तु॥
घाउमिउंदाको औषधि॥
विषमयाकोशरलापाकोलक्षणः
औषधि॥
योघाउंमार्गालाईमंत्र॥
इंश्राईघाउनुक्रम॥
बाहिरवाटघटिरोआयाकोलक्षणः
नित्रदेविआयाकोघटिरोकोलक्षणः

वातलेआयाकोविडविषटिराकोलक्षणः
पित्तलेआयाकोविडविषटिरोः
कोलक्षणः॥
श्लेष्मलेआयाकोविडविः
घटिरोकोलक्षणः॥
संनिपातलेआयाकोविडविः
घटिराकोलक्षणः॥
अग्निघातलेआयाकोविडः
विषटिरोकोलक्षणः॥
फोकोलेआयाकोघटिरोकोलक्षणः॥
कांविइत्यादिनित्रदेविआयाः
कोघटिरोकोलक्षणः॥

बाहिरदेविआयाकोघटिरोकोऔषः
धिघाउंविद्याकोमालाउंन्याऔषधि॥
वातलेआयाकोघटिराकोलक्षणः॥
पित्तलेआयाकोघटिरोकोलक्षणः॥
श्लेष्मलेआयाकोघटिरोकोलक्षणः॥
अरुवाटलापाकोघटिरोकोऔषधि॥
ताढोशरिआयाकोघटिरोकोऔषधि॥
हातिवलियोगनुलाईघाउनु॥
आक्राशरीरलेउत्पत्तिमयाकोएकठोकः
लेमयाकोएक॥
तस्कोऔषधि॥
वातपित्तकफसंनिपातलेआयाको

श्रीरामः
११

घटिराकोलक्षणा॥
 असाध्यसर्वघटिरोकोलक्षणा॥
 निर्दोषघटिरोकोलक्षणा॥
 नाडीलेउत्पन्ननयाकोवातपित्तले
 भेदगन्धारक्तजिह्वानाडीसोधनगर्भुः
 स्थानविशेषकोनाडीकोघाउकोसाध्यः
 असाध्यशस्त्रलेउपचारगर्भुनकुन्यानाः
 डीवाघटिरोमाश्रौषधि॥
 नसामाघाउनयाकोश्रौषधि॥
 घटियाघाउघटाउनुलाईश्रौषधि॥
 रक्तजिकिकनलाईन्याश्रौषधि॥
 पाकाकोघाउमाउघतिलाईपिपजिह्वा॥

योघाउकोतेलपकाउनु॥
 घटिरोलेज्वरआयाकोश्रौषधि॥
 शस्त्रकर्मगर्भुनकुन्यानाडीको
 दोषकुटाउनुश्रौषधि॥
 नाडीकोघाउमाहलन्याश्रौषधि॥
 योघाउमापाकापक्षिश्रुश्रौषधि॥
 नाडीघाउकोतेल॥
 हातिकोनसामाआयाकोघाउकोतेल॥
 नदेखन्यास्थानमाकोनसाकोश्रौषधि॥
 नसाकोउत्पत्ति॥
 वायुलेनाडीमात्रापियाको॥
 मन्त्रगन्धारकोनाडी॥

नसाकोसंख्या॥
 हातिलेपायाको॥
 पवायाको॥
 दुष्टरक्तजिकनु
 वातरोगमा. रक्तजिकनुकैन॥
 रक्तजिकनुकुन्याको॥
 रक्तजिकापक्षिश्रौषधि॥
 रक्तजिकुदा. रक्तनआयाश्रौषधिगर्भुः
 रक्तजिकुन्यास्थान॥
 मोटायाकोहातिकोनसादेखनुनुन्याउनु॥
 अशुद्धघटिरोमाजमाहुलो. क्यो२सर्वेसानु
 नैकनआयाको

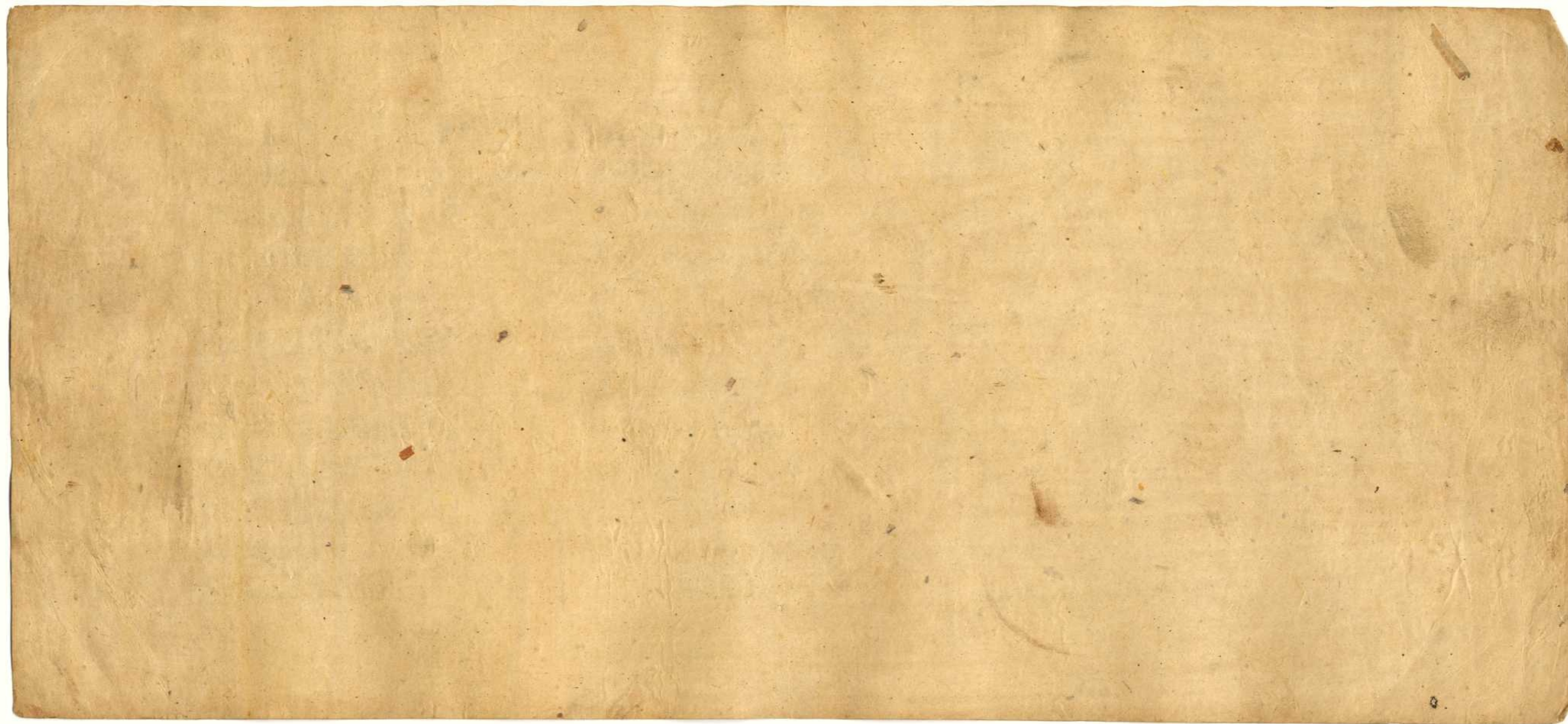
पंजीका
१२

दन्तफुरिआयाकोलक्षणा॥
दन्तकोजरामापिपृक्कियाउपाई॥
इस्माहालन्याश्रौषधि॥
अधिकदन्तउषेलनुक्रम॥
तत्कोश्रौषधि॥
रक्तफिकुनुनकुन्याठउ॥
शरीरमारक्तवद्यापनिघघापनि
तत्कोलक्षणा॥
रक्तथाम्याश्रौषधि॥
मर्मस्थानमारक्तफिकुनै॥
मर्मस्थानकोविचार॥
मर्मस्थानमाघाउंनया

मलीननिधेकनाजांनु॥
कटिकैमर्ममाघाउंनयापनि
श्रौषधिगनुकुंछ॥
कुकुर्लेयाईविषलाग्याकोलक्षणा॥
कुकुईत्यत्रिलक्षणा॥
कुकुर्कोविषनयाकोलक्षणा॥
कुकुर्कोजातिवारठोकलक्षणा॥
कुकुर्लेयायामाकुकुर्कोजतै
जातततैश्रौषधि॥
कुकुलेयायाकोहातिकोलक्षणा॥
विषतेजकोतरंग॥
कुकुर्लेयायालेअसाथलक्षणा॥

हातिकोमर्मस्थानकोलक्षणा॥
मर्मकोघाउंमासाथअसाथ॥
षट्तिरोपाक्यामापिपृक्कनु॥
स्थानविशेषलेयत्रविशेषवनाई
पिपृक्कनुपर्छ॥
घाउंसिउंनुप्रकार॥
हातिहातिजुफिकनघाउंनयाको॥
लडाईमाघाउंनयाको॥
सानुवेथालेमन्याको॥
हुलोघाउंलेनमन्याको॥
वन्दकलाअग्निकलावायुकला
नाभिकोतलमा॥

श्रीरामः
१२

पंजीका
१३

तांदिघाईपन्थाको॥
घाईलेवाडैघाणाकुइन्थागाई॥
घाईपन्थालेपनिनमन्थागाई॥
हातिकोमर्मस्थान॥
हाउमाघाईपन्थाकोतत्कोउपाई॥
नसामरक्तजिक्नुपोलनुलाई॥
विलाउन्थाघटिरोकोभेद॥
शरीरकोस्थानभेदलेविलाउन्था॥
घटिरोकोनामतत्कोश्रीषधि॥
विलाउन्थाघटिरोज्ञान्मीमंत्र॥
कीडासमयशरीरमाकिरोभैरोगभयाको॥
तत्कोउपाई॥

सर्पलेटोकाकोउपाई॥
अंगप्रतंगभयाकोहातिको॥
शरीरकोलक्षणा॥
घटिरोघाईमाकेदगर्नुलाईशस्त्र॥
वनाउनुलाईलक्षणा॥
दन्तकोलक्षणा॥
दन्तविकारलाईमहाविकल्पमंत्र॥
घटियादंतनिकोगर्नुलाईउपाई॥
एकदन्तकोलक्षणा॥
दन्तनभयाकोहातिको॥
तद्दन्तकोलक्षणा॥
वतुर्दन्तकोलक्षणा॥

काँनलेदन्तभयाकोलक्षणा॥

श्रीरामः
१३

हाले. कादुर्ग. कदंछु अघि. अनिआयाको. औषधिले गर्नु अकस्मात् कादुर्ग. कोल. क्षण. कदंछु हातिले. दृष्टि
 कषा. न्या. हो. परो = बा. न्या. सूर्य. घाया. ख. नुरो = घाया. न्या. तु. तो. घाया. न. देखि. कन. घौ. स. संग. घाया. का. दू. एक. तारै. दु. कः
 आउ. न्या. स. र्ण. को. मा. सु. मां. का. को. मा. सु. स. य. मृ. तु. कुं. छ. हातिले. र. क्त. र. पानि. का. दू. न्या. अथवा. र. क्त. उ. घारै. दु. न्या. ए. स्तो. म. य. तो. हा
 ति. मृ. तु. कुं. छ. अनि. जां. नु. अथवा. कालो. म. र्द. वि. प. लो. गरि. उ. घारै. म. य. ए. स्तो. म. य. ते. स्तो. हा. ति. को. औ. ष. धि. छैन. अनि. जां. नु. घ. टि. या
 व. र्ण. गरि. कालो. म. र्द. गं. कां. उ. न्या. पि. य. उ. घारै. दुं. छ. वारं. वार. एक. तारै. उ. घारै. म. य. ए. स्तो. का. दू. अ. सा. ध. रोग. जानु. अथवा. रा. क्त.
 आउ. न्या. = फे. न. हो. घाई. दु. लो. म. र्द. उ. घारै. दु. न्या. वि. प. लो. गरि. त. काले. का. दू. न्या. हो. घाई. दु. लो. म. र्द. का. दू. न्या. दिन. दि. नै. धे. रै. दिन. सं. म. ए. स्तो. ग
 रि. उ. घारै. म. य. यो. रोग. अ. सा. ध. म. नु. ता. तो. रा. र् = आ. या. नि. को. व. र्ण. म. र्द. न. ग. का. र्द. उ. घारै. म. य. ए. स्तो. औ. ष. धि. गर्नु. कुं. छ. त. स्को. उ
 पाई. नु. न. पो. प. र. सां. जन. पो. श. वि. हिं = = हि. इ. सि. वा. लि. बेल. को. जे. रों. ह. री. माल. का. उ. नु. कु. ट. मो. ल्या. पि. प. ला. अ. लै. वि. पि
 यं. गु. कु. ट. न. त. ए. ति. ले. आ. धा. ह. री. आ. धा. रा. धि. व. र्ण. गरि. न. या. धै. ला. मा. रा. धि. को. इ. ला. मा. त. ता. इ. म. ह. सं. ग. मु. छि. प. का. र्द. क. न. हा. ति
 को. जि. आ. मा. ध. सि. दि. नु. ता. लु. मा. ध. सि. दि. नु. गं. उ. मा. ध. सि. दि. नु. तो. औ. ष. धि. ले. आ. गा. मा. न. पो. लि. म. ह. सं. ग. गो. लि. पारि. घा. उं. नु. वि. य
 घाई. उ. घारै. म. य. का. र्द. र. ह. न्या. को. तु. लो. औ. ष. धी. यो. जानु. मे. धि. लो. ड. व. ड. ह. ल. को. फ. ल. = = = यो. व. र्ण. गरि. क. प. रा. मा. छानि

६७

हरीको आधा भाग धुत्वा सो

लुंवाको जरा ४ लुं ४

असुरे

वनमास ३

लोधु

जुनमास २

गज-
१४

वेसगरिकन ३ ३ मरीच पिपला श्रुठो एतिरायि मरुसंगमिसाई गोलिपारिघाउनु विषघाई उधारनयाको औषधि ३
 तोजाउनु परवर मुगि जाले तेल कालिक वै एतिपकाई तत्कोर सपियाउनु इदुपरिको गेडा अडुवा जंभु
 नाको वौको वनमुगि ३ ३ प्रियंगु एति औषधी मरुले गोलिपारिघाउनु आषको पालुवा से तोवेले उलियो दाउ
 म निम विमरा ३ कटहर वै डहर एतिवूर्णागरिघाउनु किपै फल वेरौं जि ३ ३ श्रुठो वयेर काक जंघा मेहल दा
 ख सोजांजन एतिवूर्णागरि समजागगरि मरुसंग गोलिपारिघाउनु एत्ते उखात्मनयाको थामु ६ हरीश अश्वकाको वौको
 पिपलको वौको वटवृक्ष कात्राको रुष पुर्जा एतिको वौको लिङ्कन वूर्णागरि मरुसंग मुद्धि गोलिपारिघाउनु ए
 त्ते उधारनयाको थामु नि कोनया पद्धि जारु मरिच पिपला श्रुठो एतिवूर्णागरि जारु माराखि पियाउनु
 अथवा मजूरको मासु तितराको मासु वतैको मासु सारौंको मासु एतिपकाई मरिच पिपला हालनु एति औषधि
 घाउनु विखघाई कन अथवा घटिया घास हरु आदि घाई कन पनि उधारनयाको सुठवाट पानि ह
 रु आयाको पनि यो औषधी ले संवहोला ✽ अथें वौ पुरानु सद्धियाको धानको भात युवावनु

इति श्रीपालकायोगजहोत्रे द्वितीयखण्डे वमथुनामप्रथमोऽध्यायः १

हुलो जंभु दुइ कप घारा पारि विडंन घसन कुसले वेहि को इलामापकाउनु
 विसोभयापद्धि मरुले सगलुवाउनु द्वा द्वा रोगनिको हुन्छ ७

श्रीरामः
१४

शानजो

रत्नप्रतिनिश्चयदुष्टकारको अतिसारदुष्ट

पक्षासयलेपनिदुष्ट

प्रकोषदुष्ट

अथ ईहोपहि कृतिको अतिसार रोग वातलक्षण कहंछु आमासयले अतिसार दुंछ वातपित्तकफले अतिसार
रदुंछ घटिया पानि पियाको अति तर्पिकन दूरगमन गरया पानि के अति अधिक बाँधेदा पानि अमिलो घाँदा पानि
माठो घाँदा पानि अतिसार दुंछ वातपित्तकफले मया पानि माठो घाँदा कन मया पानि असाध्य मनु पानि घाँदा कन आदि मया
पानि साध्य मनु वातले अतिसार मया को लक्षण कहंछु गद्दाई कन आउंन्या विघ्नो भै आउंन्या फिन छुपी ई आउं
न्या पेट दुखि आउंन्या घान्या वस्तु घाँदा न पचन्या पानि धेर घान्या तेस्रो मया पानि अतिसार दुंछ रक्तको विकारले रक्त अ
तिसार दुंछ विलोटे र अधिक घाया पानि आमको अतिसार मनु घाँस वा अधिक घाया पानि घाँस जस्तै अतिसार
दुंछ दूरगमन दुँदा तातो मई अतिसार दुंछ मयले पानि अतिसार मया आँखा दुला गरि हेर्छ वंवलं दुंछ
अतिसार दुई प्रकार दुंछ शुद्ध एक अशुद्ध दोष मया को एक दोष न मया को एक कृमि न मया को एक दुर्गन्ध मया को एक
दुर्गन्ध न मया को एक साध्य एक वातले अतिसार मया फिन छुपि शद्ध मई विघ्नो गरि अतिसार दुंछ पित्तले अतिसार मः
या कस्तले रातो रातो मई तातो गरि आउंछ अनेक वस्तु क घाँना मातृ सा दुंछ कफले मया वा कुलो मई विघ्नो गरि सेतो
मई आउंछ सन्निपातले आया अनेक वर्णा अनेक दुबल आउंछ मलिन मई वेतनान मई दुर्गन्धले अतिसार मई

शेखर

गज.

१५

काउनु

छाला मासु फेकोपरिआया असाध मृतक घाई अतिसार मया कान ठाढा गरिरह्या पुछर सुठ आंघा निश्चल गरि
रह्या वारं वार कराया दाना घास नयाया असाध भंनु फेरि वातले मया को सेता वावल को चौ राणि जत्तो आउं न्या
हरा को जोर जत्तो आउं न्या विलो मई आउं न्या शद्ध मई आउं न्या विन्नमा संव मई रह्या पान्या वसु रुव न्या तेस्रो मया औ
षधि गर्नु तेसलाई औषधि पुड ट रो मा पाव करायि पानि ठोरै मा पियाउनु विक नाई घाई कन पखारै
मया रुखा औषधी घाउनु दूर गमन मई अतिर मया ठंकाई निको दुन्या औषधी घाउनु त्रासले मया त्रासन दु
न्या गरि दिनु दुला भाकुता घाई कन अतिसार को माठो घाया को औषधि गर्नु घास वा धेरै घाई कन अतिसार
मया विसो पानिले घान्याई दिनु आइ माना रूले घासि दिनु घटिया पानि घाई कन अतिसार मया दुनो घास घाउं
नु सम वली पुष्प घाउनु वन मुगि पृष्ठ पानी एति वूर्णा गरि महुसंग गोलि पारि घाउनु कायुनु मौवा जमुना दाल वि
निसि उडि सुगंध गाले ल एति वूर्णा गरि घाउनु मल त्याग गर्नु न सकदा पिपला अदुवा जमुना को बोको वरि शुभिलो
सिउडि कमल को फुल एति वूर्णा गरि विनिसंग महुसंग मुछि गोलि पारि घाउनु कंदला को फल वयर को फल गुलि
योदादिम को फल गंजारी बुनो सेतो वेल नरु र उमन्या को दुंवरि को बोका एति वूर्णा गरि घाउनु किए वडहर बंला

श्री रामः

१५

पानी

सको काठ से तो जयरको काठ सुगंध वाल रातो सयरको काठ सालधुप एतिपकाई को दो को जात धयारा को फुल को चर्रा दहि सं
 गराधि घाईनु अथवा गुर्जे कदम फल साल को वो का एतिपकाई शालिधान को वावल संगराधि घाईनु
 तों हों पनि मह दहि को जोर राधि घाईनु कुंछ धयारा को फुल जा मुनु को वो का कदम को वो को सालधुप सुगंध वाल
 कर्कट भृंगि वेल समभाग गरि वृणा गरि घाउनु इहों पेठ मा अग्रि कुंछ हरियो घांस घुवाईनु गुलियो ट रो
 वलु घाईनु आमास यले अतिसार मया को कहंछु पक्क आमले अपक्क आमले पनि कुंछ तो असाध्य मनु
 तस्को औषधी अति एस हिंग जई ववा जिरा सोफ वयर सो मांजन सिंधो नुन एति गो लि पारि तातो पाणि संग घाईनु
 शालिधान को जात दहि गुलियो दादि म का गति को रस राधि घुवाईनु पित्त ले अतिसार मया को पहे लो गरि
 रातो नई तातो नई आई न्या शरीर मा दाह दु न्या दुवलाई न्या दुर्गन्ध नई रक्त आई न्या कवलो मोथ्या ^{वन मास} गुरी स सोम वली
 पुष्प प्रपादरी क जा मुनु को को वेल हरी अवला दुओ एति समभाग गरि पानि पाथि १६ दिन तिन सम्म पकाई वार भागः
 मा को एक भाग गरि सघर मह राधि घाईनु एले पित्त ले अतिसार शकछ मृग को मासु तिन्ना को मासु सर्ग उंदि को
 मासु मयूर को मासु एति पाक गरि शालि तंदुल को जात घाईनु ताहि रक्त ले वढाई अतिसार को मल द्वार मा दा

गज.
१६

जांउं

हकुंछ. बाक्रिकोदूद. शालितंदुलकोचावललेखिरपकाई. सखर. महाराधिसुवाउनु तातोघाउनु. शीतलथाउं मा
राधु. हिलाले. आइ. माघसिराधु एतिगयापछि. पित्तरक्तअतिसारनाशकुंछ कफलेअतिसारको मलवा
कुलोभई आउं न्या विपलो. फेन. समेतभई आउंछ. तंडालेछोपन्या. आलस्यकुन्या. पघारेकुन्या. शीतलकुन्या. त्रिक
दु. पिपलामूल. चितोकोजर. इन्द्रयव. सुंछ. अतियस. वेल. वेलकोजर. करंज. त्रिवत. हर्रा. अवलाएतिपकाई. वार
जागको. एकजागरि. इसमा. सोभाजन. नुन. राधियियाउंनु. इहोपछि सेतो वेल. दादिम. हातिलोई नैनुंयो. शालधु
प. अवला. एतिपकाई फापर कोभातपकाईसगै आउंनु. पुरानु रातोमद्यसंगपियाउंनु इतिश्रीपालकाखोग
जहोत्रेद्वितीयखाएअतिसारकथनं नामद्वितीयोऽध्यायः २ अथचंपानगरमा. पालकाख्यमुनिश्वरक्योसु
धाउंदाभया हातिकोमूर्छाकसोभयोभनि. क्याविद्रले. मातियो. भनिजांनु तोसाध्यकसोजांनु. असाध्यकसो ग
रिजांनु पालकमुनिश्वरलेआज्ञागर्नुभयो हातिले. मयेनफल. धेरषाया. एत्कोरसपिया. रक्तपित्तकफवायु
एतिशरीरमा. लागछ. बुद्ध. हात. मूर्छाकुंछ. तोवेलामा. वसिरह्यापनि. उठिवस्यापनि. चित्रमा. संवमांदैन. माटिंछ
तत्कोलक्षणा. सुठमाथिफिकि. आखाविमिलि. रहंछ. शरीरमा. वेठीभयाजस्तोरहंछ. आयुमाथिवजाउंनु

श्रीरामः
१६

न१

पानि

कानगोंदुन्या. अथवा मुखवाट. गर आउंन्या. अथवा आंखामात्र उघारिवरुपा. मलमुत्रगर्नुशकन्या. तत्कोपित्ताधिः
कडुंछ. रक्तबंधनकुंछ. तेस्तोहाति. गुणिजनले. साधनागर्छ तेस्तोमयेनफलघाई. माटियाकोहाति देश
हेरि. कालहेरि. वयसहेरि. साधनु गोमयैलेशरीरमाराधिदिनु कुशकोजरा. सस्यु. योदुवैथोक. मुटिक. दहिको न३
माराधिघाउनु. धिउ. दूदकोदो कोफल. मरुलेमुछि घाउनु एश्लेपेटकोवेथानाशकुंछ वयसको
वृणा. सघरलेमुछि. जिरा. मरीच. एतिघाउनु. तेश्लेपनिमूर्छानाशकुंछ आपकोश्रमोदश्रमेति सेतोवेल. एतिकोः
वोक्राली. वृणागरि. सघरलेमुछि. घाउनु. एश्ले. मूर्छा. त्वास. प्यासलाग्पाको. निकोकुंछ. विमरा = गुलियोः
दाडिम. हिंग. मरु. सघरलेमुछि घुवाउनु. वायोमाहिडाई. थकाईलागदा. श्वासपदा. कामदा. एतिलेनिकोकुंछ.
जिरा. वाल. चितो. तु तरो = श्रोंपें. श्रंवेंली. आपको श्रमोद = बडहर = रुखकटहर. श्रवलाकोरसमामुछि. वृणा
गरि. सघर. मरीच. वृणा. पिपला वृणा. एतिगोलिपारि. घाउनु. एतिलाग्पा. हातिकोमनमासुखमांन्यांछ कोहोरा. नि
म. पलासको. तोसघरसंगमुछि घुवाउनु शरीरमासुखमानला. पुष्टकुंछ तोवेलामासघरराधि. आपको पानि घुवा
उनु इहापछि. आकरनुन. त्वारि नुन. सावरिनुन. सिंधुनुन. विन्यानुन. तोपाचलवनराधिपानिपियाउनु तेस्तोलेप

वियार

गज.

१७

रि५

कोथा

निमिकोनमया. अदुवा. अतियस. पिपला. सुहृ. एतिसमजागगरि. वृणागरि. सखरराषिपानिपियाउनु वाउंसुख
मानला वात. पित्त. रक्त. कफ. नाशकुंछ निकोगरि. मल. मूत्र. त्यागगर्ला वटवृक्ष. पिपकोरुष. काआकोरु
ष. दुपृष्ठ. एतिकोवोक्रा. लीकन. पकाउनु. वरायकोमासु. हिंग. जिरा. राषिपियाउनु. एतिरसलेसुखमानरु कान. सु
ढ. वलाई. वसिरहंछ वतैकोमासु. तिजाकोमासु. सेतावावलकोवोराणिमायकाई. मोर. आफालि. मासुलिकन. धिउ
माभुटनु. पिपला. मरीच. वृणागरि. दादिम. नुनसावोहल. सालिधानकोजात. संग. विहान. साज. घाउनुविन्नमासुखकुं
छ अथवारकुसीपियाउनु इति श्रीपालकाखोगजहोत्रेमदशान्तिनामहृतीयोधायः ३ अंगराजाः
ले. वंपानगरमापालकरिषिश्चरुकोफेरसुध्याउंदाभया. धांस. घाईरहन्त्याहातिकोव्याधि. कसोगरिभयो. भनिसु
ध्याउंदाभया. तत्कोसाधु. कसो कुंछ. भनिसुध्याया. पालकमुनिश्चरले. आज्ञागदीभया. घास. रुषवस्तु. घायालेमंदागि
कुंछ तेभैरोगकुंछ धांससंग. घटियावस्तुयायाकोले. केश. रौ. घाईकन. पशुकोमासु. वाल. सर्प. कीट. आदि. काक
मयूर. परेदा. गृह. मनुष्यको. विष्टालाणाको. धांस. घायापनि. निर्वलीयाकुंछ. उषारकुंछ. राल. आउंछ. खासआउं
छ. जमाउंछ. दुराउंछ. मलीनकुंछ. जिजा. तालु. ओठ. सुनिंछ. आखा रातो कुंछ. पघारकुंछ एत्कोश्रीयधी

ल१

श्रीरामः

१७

गुड.वटवृक्ष.पिपलको^{काठ}रूय.काआकोकाठ.डुमरि^{काठ}कोकाठ.नीलोत्पल.एतिकाथपकाईपियाउनु फेरि.पिपला.अडु
 वा.जापुनुकोदोको.वातु^{काठ}लपकापुनुपयकाठ.धयाराकोकुल.असौकोकुल.टेरी.थुलोमोथा. -- -- -- एतिवृणागरिमह
 संग.मुछिछाउनु ^{जिह्वे}दिगफल.गुर्जे.महसंगमुछिगोलि^{जिह्वे}परिपुवाउनु काफलकोवोका.दिगफलको^{जिह्वे}जरा.हिमिलो^{जिह्वे}राजवृक्ष.फल.काठ.
 सेतावावलकोवोरानिमा^{जिह्वे}मुछि.पकाईपियाउनु लुहयासागकेनरा.दिगफल.डुमरि^{जिह्वे}कोवोका.सेतावावलकोवोरानिमा
 काथपकाईपियाउनु सुनपाति.श्रीखण्ड.कुशको^{जिह्वे}डुमरिकाठ.प्रियंगु.जगमासि.वयर.एतिकाठपकाईपियाउनु
 रसांजन.खजुरकोजरा.^{मोथा}मुसु.उशीर.श्रीखण्ड.गोमय.एतिलेआइमालाईदिनु अथवागोमयलेशरीरमालाई
 दिनु कुटवीज.हरी.मुसु.इतिवन.करंज.यतिकोआधा.श्रीखण्ड.कतुरी.केशरी.कर्पूर.एतिवृणागरि.
 मुखमाद्यसिदिनु कोआकोकाठ.वटकाठ.पिपलकाठ.कर्णिकारपुष्प.खजुरकोजरा.एतिकोपातछाउनु
 अथवाशालितंडुलकोभात.मुगि.घिई.एतिछाउनुपनिहुंछ. एतिघांसमाद्यटियावसुलागि.वायाकोओषधी.एति
 पुवाइकनपनि.रोगवटिआया.असाध्यहुंछ इतिश्रीपालकाखोगजहोत्रेद्वितीयखण्डेनृणादोषकथनं नाम
 चतुर्थोऽध्यायः ४ अंगराजालेचंपानगरमा.पालकमुनिश्वरकोमुद्याउदामया.पालकमुनिश्वरलेआग्या

गज.
१८

प्रयो धटियाठाउमारायदादातिजुफिदात्रासकुंदासूर्वमाउतवहुदाधांसदानावेत्तामाथिनद्धाउंदातेस्तोमया
रोगकुंछ तत्कोलक्षणा मलिनकुंछ मल आधा आधा मैदगन्या वारंवार मूत्र रातो गरि सुतन्या तेजहीन वल
हीन संवननैरहत्या पानिषानमननलाउन्या घानइच्छानगन्या त्योहाति निदानगरि निकोठाउमाराशुपक
त्यो पोषरिमा नदीमा सूर्यको किरणानमयाको पानिमा हातिकोइच्छाभयासम्पत्वेलाउनु इहापछि वनमाले
जाई शीतलठाउमाराशु त्येको जुनमाइच्छामयो उवत्तुछाउनु धिउमह सखर जांउमाराधि पियाउनु
ज्येष्टिमधु धिउनातसंगमुक्तिछाउनु = -सख आदिले गुलियोवत्तु पकाइछाउनु इहापछि सुत्तो
गरिवहुनु तेसो गरि धांस पानि वाया त्यो हातिको रोगनिको कुंछमनिजांनु तेस्तो गन्यापनि धांस पानिनवाया त्यो
असाध्यभंनु इति श्रीपालकाख्ये गजहोत्रे द्वितीयखण्डे कर्मातीर्तितो नाम पंचमोऽध्यायः ५ अंगराजाः
लेवंपानगरमा पालकमुनिश्चरच्छो सुश्याया पानिमा इदमा धांस दानामा विष्ट राधिसुवाउ तेत्को उपकार
एत्तो पालकमुनीश्चरले आग्यामयो पाखण्ड वहुला भिक्षुक वहुला जस्तो गरि दिउन्या कोहिविदेशि पर
देशवाट आउन्या आहुसंगविश्वासनमयाको तेस्तो हाति रायाको ठाउसा भित्रनल्याउनु इनहरुले रिसले लोभले

श्रीरामः
१८

Ramgopal

दुखले विषघाउला खुपदेला फुललाई देला एतिको उपाय कहंछु हातिको शरीर दुषन्या कामन्या मुषमुकन्या
 कराउन नशकन्या वारंवार ओठवाटन्या दात भूमिमा गाउन्या एतिलक्षण मया विषला गोमनि जानु तत्कोलक्ष
 ण केहि वस्तु मया पनि हातिको मुखमा हालिकन फेरि फिकिकन वानर विरालो घाई हेर्नु इनहरु को पनि विका
 र ऊंछ फेरि मजूर न्याऊरि वकुला काग इनहरुलाई घाई हेर्नु त्यो देयता मात्रै मयूरले घाई न न्याऊरिले मु
 खले उसै आफालिदिंछु फिँघालेखाया फिँघापनि मर्छ कागलेखाया सानुस्तर ऊंछ वकुलाले घाई न त्यो वस्तु आगामा पो
 लिहेर्नु आंगले पनि निको गरि घाई न त्यो पटक गरि फुटि आउंछ गह्ना उंछ आगो माथि घुमाई जलन्या कालो वर्ण मै ज्वाला
 उठन्या तेस्तो प्रकार मया विषको लक्षण जानु अथवा पानिमा राखि हेर्नु पानि कालो होला पहेलो ऊंछ रातो ऊंछ
 तिलें राखि हेर्ना कालो मै जाला जो उमारा घ्या हरियो होला दूधमा राख्या कैलो होला तेस्तो वर्ण मया विष मणि जानु
 हातिले सर्प घाया दुलो मै कन सुहिन्या कागको फुल तेस्तो लक्षण खटिराऊ न्या फुटि फुटि कन आउ न्या कैलो
 पिप आउ न्या दुर्गन्ध मै गह्ना उ न्या कामन्या आखा विमलिरह न्या शरीर दग्ध ऊंछ निद्रन ऊ न्या हात पुग चटपट
 उ न्या लोठ न्या तेस्तो लक्षण मया विष खाया को मनि जानु तत्को उपाय सेतो वेल कुट सल्लाको वोक्रा दूध वरि को फ
 ल मरुमा मुछि शरीर माघ सिदिनु अथवा ततालो वासको पात शिरिस बुत्रोको काठ करंज करवीर फुल सिधु

नुन. सिवाल्लि. महसंग. पानिमारवि. पकाउनु. तोशीतलगरि. शरीरमालाउनु. वेल. कावो. वेलसेतो. वेल. घोढो. का
 ठ. सैजन. वेलिको. कुल. नाभि. शंख. तालमघाना. सर्पा. की. पिपला. अदुवा. एतिसमभागगरि. बूर्णागरि. छाउनु. ते. श्लेपनि
 विषनाशकुंछ. मरीच. सोम. वल्ली. पुष्प. जामु. नुको. वी. पिपला. कुट. एति. वा. क्रिको. दू. द. मा. मु. छि. छा. उनु. पानि. पि. या. उनु.
 अथवा. ते. सै. मा. मनु. य. को. दू. द. मा. रा. पि. एक. दिन. छा. उनु. वा. क्रिको. दू. द. मा. रा. पि. दु. इ. दिन. छा. उनु. ग. दा. हा. को. उ. द. को. दू. द.
 मा. रा. पि. ति. न. दिन. स. म. छा. उनु. अथवा. रो. म. कू. प. सु. ह्नि. या. शरीर. विला. उ. न्या. त. को. उ. पा. य. द. हि. धि. उ. गो. म. य. छा. उनु. वि
 षनाशकुंछ. तालमघाना. ला. हा. को. का. ठ. को. वो. का. घ. रा. नि. तु. ल्या. ई. द. र्ग. श्री. ख. ए. ड. मे. दा. गिरि. नि. म. ए. ति. पा. नि. मा. रा.
 पि. पि. या. उनु. फे. रि. अंग. रा. जाले. पालक. मु. नि. को. सु. ध्या. उं. दा. म. या. वि. ष. खा. न्या. को. श्री. ष. धी. छा. ई. क. न. कु. न. अ. सा. धा. कुं.
 छ. म. नि. सु. ध्या. या. पालक. मु. नि. श्व. र. ले. आ. ज्ञा. म. या. अधि. म. न्या. को. श्री. ष. धि. न. ला. ग्या. अ. सा. धा. मं. तु. त. को. ल. क्षा. ण. क. दं. कु.
 आ. खा. वि. म. लि. र. ह. न्या. वारं. वार. मुख. व. ला. उं. न्या. वारं. वार. आ. खा. ए. क. ता. रें. उ. घा. रि. रा. ष. न्या. पु. छ. र. का. न. सुं. ट. न. व. ला. इ. र.
 ह. न्या. घ. टि. या. दु. लो. त्व. र. ग. रि. क. रा. उ. न्या. ए. क. ता. रें. उ. रा. उ. न्या. मुख. वा. ट. म. ल. द्वा. र. वा. ट. मु. त्र. द्वा. र. वा. ट. सुं. ट. वा. ट. र. क्त. आ. उ. न्या.
 मुख. मा. जि. गा. न. ध. पा. उ. न्या. ते. लो. ल. क्षा. ण. को. हा. ति. वा. द्. दैन. क. सै. को. मुख. सु. क. न्या. अधिक. सु. ट. वा. ट. पि. प. आ. उं. छ. आ. खा.

मा. विप्राकुन्या. धरषडाई कनहि उन्पातको उपाय कावो मे दगिरि दुमरि. राजवृक्ष. लुवासागको जरा. वरि को फल. एति
वूर्णागरि. वौलानि मा राधि. पकाई. मरु संग शित लग रि छाउनु कुठ. तगर. कुशको जरा. सल्लाको वोका. क
पूर. श्रीखण्ड. रसांजन विनी. गो मूत्र. गो मय. एति राधि. चार दिन पछि राधि. विषषा न्याको. शरीर मा. लाई राधु को दो
इकेरा को जरा. रुसै दो बुत्रो एति. पिहिकन. दहि संग छाउनु तंगराज. वयर को जरा. प्रियंगु. खयर को रुषको वोका. ता
लीस. अलैविलु घासाग को जरा. रातो लुवा. को जरा. सिक्कगतसाग को जरा. एति वूर्णागरि. धिउ. दहि. सातु. गुड. एति मुछि छाउ
नु लुवासाग को रस. सिक्कालि को रस. धिउ. मरु राधि. पियाउनु. लाहाकाठ को जरा. सेतो अपराजिता पुष्प. धुवा सो
मरु. पुनर्णावा. हर. प्रियंगु. रुसै दो सिरीसको विया लुवासाग. गो मूत्र. मा. एति पिहि. धिउ. सातु. संग. गो लि पारि छाउनु
रुसै दो बुत्रो मजितो आपको दुप्पा. गो लोवन. मरु संग मुछि छाउनु तिन प्रकारले. हातिको रोग कुंछ सहजले रा
ग. सर्प आदिले घाइ कन रोग. विषषाइ कन रोग मृग. मयूर. कुशुरा. इनहरुको मासु. पाक गरि छाउनु नात्करनु
पिपला. गुलियो दाडिम. मरु. वायु विस्त्र. एति वूर्णागरि श्रीखामालाउनु. एति विषषा न्नि कुंछ इति श्रीपालका
खोगजहोत्रे द्वितीय खण्डे विषरोग कथनं नाम षष्ठे अध्यायः ६ अंगराजाले वंषानगर मा. पालक मुनि श्रीसुधाया

उपचारगरिशंतिप्रयातेश्वरविषमनु देशकालले. देवलाग्याले. तेश्वेशरीरमाधातुसवैशकिजांकु. तेश्वरईदूषीविषमनु
 जसैउषतिगयोतसै. विषबंधनकुंछ त्पोवेलामा. नसामा. हाउमा. मासुमा. अतिपीडाकुंछ तत्कोधातुकोलक्षणाप्रनु रौण
 ठाठाठानैरहन्त्या छालामा. कामन्या. शरीर. सुधिआउंछ आइमाउमन्या. शंवपैरहंछ इहांपछि. विषमासुमालाग्या. पेटमः
 निलाग्या. शरीरज रौनैरहन्त्या = संपूर्णा. आठ अठंगमागया. केहिबलाउनपनिशकतैन नाडीमाविषजांकु त्पोवेलामाधातु
 छिन्नकुंछ त्पोवेलामा. हातिनाशकुंछ. फेरिश्रंगराजाले. पालमुनिछोसुध्याया कसोगरि. विषमार्तुकुंछ. छालाआ
 दिले. ठाउंठाउंमाविष. क्रमसंगमित्रगया. त्पोवेलामाहातिको रोगलक्षणा. कसोहोलाभनिसुध्याया मुनिश्वरलेआज्ञाप्रः
 या मानिमारविषविषपियाउंछ. वाटन्यावसुमारविषाउला. दाना. माराविषाउला. धिउमारविष. घासमारविषाउला. त्पो
 वेलामा. हातिको शरीरमाघाउमैआवला. अधि. कोविषलाग्याको. लक्षणा. निदनआउन्या. दन्तलेतेकितलहरिरहला.
 इहापछिको लक्षणा. आधाशरीरदेधितलउसैपरिरहंछ इहापछि. हात. घुठाले. टेकिरहनशकदै. न. पलटिरहंछ. ठुलोशद्य
 गरिकराउंला तत्कोउपाय जुनकिरीगाण्ड्यातिनीकिरोतिधुतियाभाषाले. गोलेवनसहितगरिमुछिगाईकोसिद्धमालेपनु. त्पोओ
 षधिले = बाजामालाइहातिको अधिवाटवजाउनु. तेहिलेघसिध्वजगालनु. त्पोशद्यशुनिकन. हातिको वैतन्यकुंछ. वा

बलु. सेतो बलु ६

स्रगा वैद्य श्रुविमदहातिकोठा उमा जानु. बाह्याले. कुशली कन हातिला इ. जानु. मंत्रयो. वाशुकिस्तसकश्चैव विषमुगं:
हरंतुते अनंतश्चैव भगवान् विषहरतुते स्वाहा जले रुद्रो जले ब्रह्मा जले विष्णु सनातन जले वायुश्च सोमश्च निर्विषो भवकुं
जर स्वाहा योमंत्रले मन्त्रापहि. न्या डुरि. श्रुकर. मृग. एतिको मासु. पाक गरिकन. पिपला. मरिच. कालाजिरा. धिउं मह. एति:
संगराधि. हाति घाउनु. वित्रमा. सुखमांछ एति पानि माराधि. पियाउनु पानि कुंछ तस्मै गरि उपचार गरिकन. विषनाश कुंछ:
कमलको फुल फुल्या को पोखरि माराधु एत्थे पानि विषको डुलो श्रोयं वि हरे. बुत्रो. वचा. पिपला. मरीच. करंज. करं
जी. पानि सरा. सेतो वेल्लो सवै चूर्ण गरिकन. कपरा माच्छानिकन. वाक्रिका पानि. न्यारी को पानि. रक्त. फिकिकन. योरगतले. श्रो
ष विमुक्तिकन. हाति घाउनु. विषनाश मई नि को कुंछ फेरि कमलको पानि नारी माये. धिउ. एति चूर्ण गरि शरीर माला दिदि
नु अथवा श्रीखंड. तगराज. कुशको जरा. सिरीशको पात. एति वाक्रिको दूदमा. पिहि. हाति घाउनु. घसिदिनु पानि कुंछ
वटको रुष. पिपल. दुमरि. कात्रा. आपको काठ. एतिको वोक्रालि इकन. पकाई कन तो. रस विमो गरिकन आइमा घसिदिनु
मयन. राजवृक्ष. वकाई. पादरी फुल सालको वोक्रा. सेतो घरको जरा. एति समभाग गरिकन. आंगामा जलाई कन. तस्को खरानि:
लिकन. आइमा घसिदिनु अथवा त्रिफला. त्रिकदु. पंचल वणा. समभाग गरि. तेहि खरानि गायि घसिदिनु. इहा पछि हातिको:

कुविराक्ष ५

विषनाशकुंठ कमलकोपत्रमाणिलेनभिज्याजस्रोतसै. हातिकोशरीरमाविषलागदैन त्रिकदु. त्रिफला. पंचजातिल
 वणा. अतिरस. तेक्षेत्रशरीरमाघसिदिनु. घाउनुपनिकुंठ. यक्षेत्रविषनाशकुंठ. नितोयशुठो. मयूरकोपित्त. = = = एतिले श्रोत्रा
 मालाईदिनु केशरी. अगार. रूपकेशर. नीलोत्पल. एतिपानिमा राधि. पियाउनु. आइमापनिघसिदिनु विषनाशकुंठ
 बुत्रो. सखर. छोहरा. मरु. एतिवूर्णागरिपोंनिमाराधि. पियाउनु. एक्षेत्रविषनाशकुंठ अथवा कोकिल. वकुला. चिंतवतै
 चरा. परेवा. मयूर. तित्रा. हास. एतिकोमासुपाक. गरि. घाउनु. तेक्षेत्र. सुखमान्छ हातिको. अधिकविषलाग्पाको. मत्र आउ
 न्याठाउवाटरक्त आउना. श्रोत्रा. डिमलोमैजान्या. इश्राई. माछा. श्रुकरमांस. शालितंडुलकोभात. जौ. गेंडु. उक्षिकन. घाउनु
 शरत्कालमाश्रायाको. यो रसांजन. जिरा. यतिवूर्णासुकाई. कपरामाछानि. सखर. घिउ. कमलकोफूलराधि. पानिमापका
 ई. एतिश्रौषधि घाउनु. शरीरमापनिघसिदिनु. तेक्षेत्रपनिविषनाशकुंठ श्रीखण्डतगर. = दालचिनी. अलैविकोपात
 प्रियंगु. रूपकेशर. जटामसि. कुट. कमलकोफूल. केशरि. = = = मोथ्या. गठवन शतावरि = पिपला. तुलशी. हिंगमा
 याको. हरिताल. मनशील. सस्यु. वाल. गोलोवन. इन्द्रकमल. केराकोफूल. एतिपिह्नि घाउनु. मद्यलाग्पाको. विष. पाप. सबै
 सकृच्छ. योचन्द्रोदयरसननु कावेवांसकोवोका. कुरिगाह. इज्जतकोकेशरि. रसांजन. शिरीश कोफूल. एतिसमभा

गरि गोलोवन राषिपिडु ज्येष्ठा अश्लेषा नक्षेत्र को दिन पिंडु यश्वे गुटिकापार्तु एत्कोनाम कालक मनु तस्को
हलमनु तेश्ले आखामालाउनु योपनिष्ठाउनु यो पियाउनु योधूपदिनु सूर्यको विषलाग्नाको विषनाशकुंछ
नविद्याको हतियानिको योनिमापनिलाउनु योपनिष्ठाउनु तेसैको बालकपनिकुंछ विशेषले सूर्यलेषायाको लाई दे
रैनिको जातिपुष्प शिरीस सेतो अपराजितापुष्प शिवाल्लि दालविनि तंगराज सूर्याक्षी सहदेवि करंज को फल
हरा शिपि एतिमिसाईकन गोलोवन राषि वूर्णागरि गोलिपारिष्ठाउनु कृष्णसूर्यलेषायाको विषनाशकुंछ देवदारुषा
योको रुष छतिवनपुलनागरमुथ्या श्रीखण्ड तालीश तंगराज पिपला केशरी अलैवि कुट लोद प्रियंगु सोना गेरुमह
कडुक साजिखार गंधविण हरा बुत्रो ययुंदरीक पाथल कुंकुम सेतो अपराजितापुष्प सिधुनुन एतिसमभागगरिक
नवूर्णागरिमहलेमुक्ति गुटिकापारिष्ठाउनु यायाको विष योकाको विष सवैनाशकुंछ यत्कोनाम सुगंध गुटिका मनु
तोओषधि मनुष्यलाई पनिको पिपला अदुवा वायुविडंग मरिच वल हींग नतालोफल सिंधुनुन वेलको रस अडिरको
रस ज्येष्ठिमधु सवैर एतिवूर्णागरिष्ठाउनु विषनाशकुंछ ज्येष्ठिमधु अतीस मज्जाको फल श्रीखण्ड मज्जितो हृदयरिको
विया हरा वायुविडंग बोजो इन्द्रवाहणी त्रिफला तंगराज अलैवि तालीशपुष्प सोमांजनको विउकवावि मरिच रामतुलशी

गज.
२२

कोविडकमलकोविड, नलायाकोवियाकुट, पादरिकोफुल, अशोककोजरा, कदम्बकोजरा, असुराकोजरा, कोत्यल, गोलोवन, मयूर
 रको, गोवाको, श्वकरको, श्यालको, नादुरिको, एतिकोपित्तलीकन, औषधीमा, मुकुतुरतो, औषधीले, राजाको, यात्रा
 कालमा हातिको शरीरमा, घसिदिनु, ध्वजमा, छत्रमा, वाजामा, एतिमा घसिकनले जानु, ध्वज, छत्र देखिकन, वाजाको श
 द्यसुनिकन, विषकोनाशकुंछ, बाढोमाकसैले, घायापनिषनासकुंछ इति श्रीपालकाख्ये गजको त्रिद्वितीयखण्डे
 दुर्विषनासनामसप्तमोऽध्यायः ७ फेरिश्रंगराजालेपालकमुनिश्वरको सुधायी विषलेदग्धभयाको, हा
 तिकोलक्षणकसोजानु तत्को औषधी, मलाईक्रमसंग, कहुनुहुवस पालकमुनिश्वरले आज्ञाभयो तोविषया
 न्याकोलक्षणकहुंछु शरीरले रक्तवहिश्राउंछा, रक्त घटियावर्णभई, तातोभई श्राउंछा रालबुह्या, आख्यानदेख
 न्या, शरीरको रौजरिश्राउंछु बारंवारमुखवाउंछा जमाउंछा घांसघावेन, पानिपिबैन, माहुतमानैन, आफै पानिमा जाई
 पानिधान्या, शरबुहाईरह्या, आङ्गुलीउंछा, पिसापगर्नशकैन तत्कोउपाई पानिले आङ्गुलु अत्रलाकोवो
 का, पयररुषकोवोका, सेतोपय र कोवोका, एतिवृणागरिपकाई विसोगरि आङ्गुमाधुइदिनु गुर्जोसेतोववा, पातलि,
 कुचुल्या, अपराजितापुष्प, इंजलीकोजरा, महुवा, जौ, नीलोत्पलकोपिनांरो, एतिको तोलापुंजागराधि वृणागरिपकाउनु
न मान

श्रीरामः

२२

विसो गरि आउ माघ सिदिनु एशे विषनाश कुंछ का कोलि गुर्जे दुद वरि को फल से तो अपराजिता पुष्प वन मुगि वन
 मास कमल को जरो गुलियो मो था निम से तो वे ल सो मराजी पिपला का उंछो को विया डमरि एत को भिन्न भिन्न गरि प कार्ई क
 न एकोर स स वै फिकिकन तोर स को मोर पाथि ४० तुल्यार्ई इस्मा धि उ पाथि ४ सखर पाथि ४ आगो सुत्तो गरि वालि पा
 क गर्नु पानि शका पछि फिकिकन तो शीतल गरि पिया उनु विष शान्ति कुंछ सिमस्काठ अर्जुन हवट काठ पिपल काठ
 डमरि का आ को काठ कदम्ब सानु विमरा एति रा धि प का उंनु फिकिकन एकरा उं सै रा धि विष पाइ वटि रा आया को धुइ दिनु
 तो घाउ नि को कुंछ हर्ग बुत्रो मजितो मऊवा तंगराज हर्ग धियं गु महा सोर वयर गो लोवन एति वृक्ष गरि
 समना गरि घाउ माला उंनु घाउ नि को कुंछ विष पाइ र ह न्या हाति को आठ अठंग स वै दुष न्या कुंछ विष लागो कि
 लागेन आम न यो कि न येन त को ल द्या क हंछु यथा सहिर हला तो मलीन न जई र हला त श्वा ई पक्ष मया को
 आम ननु घटिया वर्ण कुंछ हाति व डालि न्या आउ दध कुंछ त को व्या धि न यो न नि जांनु तो वेला माहा
 तिलाई चुका रा धि दिनु तुं वारा धि मुख ले फिकिलिनु ते त्तो ग न्या वे थानि को कुंछ आम पक्ष मया र क्त फिकिनु आम अ
 पक्ष मया मार क्त न फिकिनु घटि रा आया को ठा उं मान हर्निले र क्त फिकिनु घटि रा शीतल मई र हंछु रौ फरि जांछु

हले दोह

नरममैजांकु. पाणवर्णकुंक. तोवेलामा. घटिरापकनयोमनिजानु कटिघटिरामाधिर्नुपन्याक. सुसोगरि कुरालेकाटु
 पन्याठउंपनिक्. केर्नुवाहि. चाठउंपनिक्. निवोरिलिनुपन्याठउंपनिक्. एतिवसुमा. केहिनमया. नहनीले घालपारिहेर्नु
 तेत्तोगन्या. सुहियाकोनिको कुंक. तातोपनिशकिजांकु विषलेदधनयाको. घटिरा. घाउआयाको एत्तोगर्नुपर्क
 इति श्रीपालकाख्योगजहोत्रे द्वितीयस्थाने विषशान्तिनाम अष्टमोऽध्याय ८ फेरिश्रंगराजाले वंपानगरमा. पालक
 मुनिश्वरको सुधाया विषघान्याको लक्षणविषलागिरह्याको. तत्कालघान्याको. अथवा सर्पलेषादा विषलागाको मुनिले
 आजागर्नुमियो पावप्रकारले सर्पलेषाई दिक्क. कटिसर्पको धर्मई बांकु आकाशकाले पनिषांकु मृत्यु कुंदामा पनिषांकु. दु
 ष्टसर्पले पनिषांकु सर्पलेषायाको तिन प्रकार. नाम दष्ट दष्ट वीश. दष्टोपीत तत्कारणयायाको दष्ट भन्नु सर्पलेटे रैवेर संम
 बाईर ह्याको लाई दष्ट निपीत भन्नु साढो वेग गरिषायाको. आका विषनाग. छाडि जांकु एत्तो शरीरमा व्याप्त कुंकु आकाशमाः
 वायु गयामै तोवेलामा हातिले अवेष्टा भई रहंकु सर्पचार प्रकारको. दर्विकरमा डली राजिल पताकि इनरुको वल
 एक. क्रोधी हुलो कुन्या. अग्निको तेज जस्तो हुलो वेग. फना वट. रुस सर्पादि भन्नु तेस्तेषायाको विषले. शरीरमा भिजः
 क. तोवेष्टा वातल भन्नु इहां. मंत्र. औषधी. गर्नु फना वट. र्ण मण्डलाकार गरिआउंकु. आइमानाना वार्ण कुंक. तेस

लाईमाडलीमनु ते श्लेषायापित्रमयोमनिजानु = फना = नमयाको सुंदरमयाको लामो वर्या नयाको ते श्लेई
 राजिलमनु तो पीडा ले श्लेषा कुंछु = फ नानमयाको एकवर्ण कुंछु ते श्लेई पता किमनु इहा पक्षि दवी कर सयी
 लेषायाको हातिको लक्षणा कहंछु । आंखा विमलिरहंछु धरवराई रहंछु टे रै काल मया पनि घटिरानि को नमई रहंछु शिर
 पसाई घुराले टेकि रहला यान्या वसु ठौरै र यान्या आंखाले तल बाट हंछु माडलिले षायाको लक्षणा कहंछु का
 म्या शरीर दध कुंछु एकतारै निदा उंछा पहेलोगरि हग्या पहेलोगरि मुह्या आइ सुहिन्या घाउले मासु फुटि आउंछा तिर्षा
 लाग्या कसो जानु सुक्याको हरियो घासनयान्या उषुनयान्या तो हातिको तिर्षा लाग्यो मनि जानु राजिल सयी लेषायाको
 लक्षणा कहंछु हात सुहा सुहिन्या मुख बाट गर बुह्या सेतो मै मुह्या हग्या हातिको सुंठ को दुप्या बाट महु जसोर
 रुह्या दन्त कैलो मै जांछु आंखा फुसरो मै जांछु रौ सवै रुरि जांछु ते लो लक्षणा मया विषयायाको जानु अतिसार कुंछु अज्ञा
 न कुंछु जमाई आउंछा काम्या मल दार बाट रक्त आउंछा मुत्र दार बाट रक्त आउंछा ते लो लक्षणा मया विषलाग्यो मनि जानु
 विष धूप दिई विषलाग्याको हातिको लक्षणा तो धूप नाना वर्ण मै जल्छु तो धूप को वासना ले पनि अतिसार कुंछु कराउन शाकै
 न आइ काम्या चथामांछा भूमि बाट उत्पत्ति मयाको विषयायाको लक्षणा आइ माघटि रा आउंछु आइ चिला उंछा आ

गज.
२४

इलेवेठाषान्या विषपियायाकोलक्षणा घटियावार्णकुंछरारुहाईरह्या नाकवाटआयाकोपागहाउंला घासषावेन
वंचलविन्नकुंछवारंवारकामन्याकुंछ आइसवैदुष्यासुखनमांन्या विषसुधियाकोलक्षणा कपालवलाउंन्यावारंवार
मुंढवाटपानिवहिराउंन्या आखावाटआसुगुर्न्या आखालेतलकटलकहेर्न्या जाहारायाउहाईसुखमान्या निधानकुंछ्या
विषराखिपानि पियायाकोलक्षणा तत्कालउसैमरिजांछन् विषलागिरह्याकोलक्षणा घटियार्वकुंछतिर्षालाग्यारा
रआउंछ गजललाई आइमाघसियाकोविषलक्षणा दातघटियावार्णकुंछ आइमासुंढआदिलेरक्तआउछ तातोमैदेह
अन्यत्रैजांछन् दाहकुंछ आइतातोमईरहंछ नरममईजांछ आन्तकुंछ शिरवलाउंन्या कपालवलाईरिसाउंन्या
तत्कोश्रौषधी वोडेकोमेथ्याकात्राकोपातपिउंजुमारि अश्वगंध मोल्या पिपला ज्येष्टिमधु तिलश्रामकोपात कमलकोफुल एतिवूर्णा
गरि तेसउषतिकोदोवर घिउरायनु एकभागमहारायनु त्यो सुवाउनु एतिराजिरसर्पलेषायाकोउपाई त्योश्रौषधीमा
पानिराखिसुवाउनु वातपित्तकफसकछ त्योश्रौषधीलेआखामापनिलाउनु आइमापनिघसनु कालोअपराजितायु
यासेतोअपराजितायुयहलेदोसिंधुसिरिसकोविया लसुनकदूर त्योसमभागगरि पिह्लिगुटिकातुल्याईसुवाउनु दधीकरस
र्पलेषायाकोनिकोकुंछ गंजारिकोवोक्कासिरिस घरिको बुत्रो गुर्जो रसांजन एतिवूर्णागरि गुटिकातुल्याईसुवाउनु

श्रीरामः
२४

माइलीसर्पलेखायाको औषधी विवतदंती प्रियंगु निसोथ डुमरि को वोका राखि चूर्ण गर्नु एत्को गुटिका तुल्यार्इ सुवाउनु
 पछि माटे को नोडो मारा धि पानि पियाउनु नुन राखि एत्ले पयाल कुंछ बटकाठ पिपल काठ डुमरिकाठ कात्रा को काठ
 तत्को वोका चूर्ण गरि पानि मारा धि पियाउनु तेत्ले पनि पयाल कुंछ विष पनि नाश कुंछ राजिल सर्पलेखायाको तत्को
 कपाल दुषु मुख वाट राखि आउंछ वारंवार सुंढ वाट पानि आवला सेतो अपराजिता पुष्प तेज मति गुटले पातौ कालो अप
 पराजिता फुल को जरा एते नोडो सुरमा रुं सपाद वायु विडंग एतिसम भाग गरि चूर्ण गरि रुखि प्याको पानि पाथि १६ तत्को दोव
 र पाथि ३२ तेत्तो पनि कुंछ त्यो औषधि पकाउनु एत्को आधा वाकि राखि शीतल गरि पियाउनु कपाल दुष्या को निको कुं
 छ विष शान्ति कुंछ मन शिल त्रिकटु मान्या को दरिताल रसांजन कुटकि सेंधु ज्योष्टिमधु एतिसम भाग गरि महु संग
 मुखि सुवाउनु राजिव सर्पलेखायाको सत्ता को वोका कार्णिका को फुल खर्जुर अर्जुन हृक्ष कंठ कारि सुरमा ३ ३ ३
 भाग को आधारा पु महु संग मुखि सुवाउनु सन्निपात नाश कुंछ तेसै उषतिले पनि आखामालाउनु तेहि मा पाविस
 धि कपाल मा धुई दिनु आखामा फुल प आउंछ सुंढ ले शिखामा चलाउंछ विष को वेग लेला गिरहंछ वारंवार सुंढ
 झिकिरहंछ वारंवार रिश गरिरहंछ शरीर सुद्धि आउंछ काम न्या राखि आउंछ तत्को उपाई कहंछु अधि म न्या ३

गज.
२५

साग २

कोश्रौषधीले आखामालाउनु धिउ.मह.दूद.एतिपियाउनु.एश्लेसुःखमानक विनिरसांजन.योदुवैथोक.पानिमाराषिपकाउनु
आठजागमाएकजागवाकिराधितेभ्रापिपला.लोहयाको.सेतोअपराजितापुष्पबापुविंग.कंटकारि.सेतोवेलजस्तोकोरस.एतिपिहियु
टिकातुल्यार्इ.शीतमाराषिसुकाउनु.त्योउटिका.हातिपुवाउनु.त्योहाति.दुईघरिपकि.धिउ.मारुमाराषिपियाउनु.आंखाकोफुलनिकोडुंछ
धिउ.जेष्टिमधु.सखर.एतिलेआंखामालाइदिनु.एश्लेआंखाकोफुलजानिकोडुंछ.वाक्रिकोदूदपाथि१.जेष्टिमधुतोला१.ला
हाकोफुलतोला१.जवापुष्प.तोला१.सखरपाव१.जो.कुरुवा॥.पुरानुमारुपाथि१.एतिसंगराषिपकाउनु.पाक्यापकिशीतलगरिकनआं
खामाहालिदिनु.मनमासुखमानक विषपियार्इयाकोलक्षणाकहंछु हात.सुंठ.तालु.सुकिजांछु.वारंवारकराउंला.कानलेसुनेन.आं
खादेष्टेन.मुखवाट.सुंठ.वाटपिप.आवला.नाकलेवासनासुधेन.तेतोहातिपानिमावुडाउनु.तस्कोविषशान्तिहुंछ.लपसिकोपात
अडुवा.माछा.सहदेवी.एतिसमजागगरि.वृत्तागरिपुवाउनु.तेश्लेविषकोनिकोडुंछ.जोधिउंजुमारि.समजागगरि.खयरकाठकोअं
गार.गुर.धिउ.एतिराषि.हातिलाइधूपहालिदिनु.एश्लेपनिविषशान्तिहुंछ.फलाम.विषलेमुछि.सुधिया.एश्लेविषलागछ
तस्कोलक्षणा.कपालदुष्या.तालुदुष्या.दातदुष्या.गंडदुष्या.सुंठदुष्या.मुखकोहाउदुष्या.घटियावर्णाहुंछ.आइ.सुद्धि
आवला.षान्यावसुषावैन.सुंठ.चलाईरहला.रारआईरहल्या.तस्कोउपाईकहंछु.सेतोवेल.जेष्टिमधुकोपात.दुर्ग.सेवालिको

श्रीरामः

२५

जरो खरि पातली पुष्प मलायो खयर वटकाठ लोठ सारिवा = = = मह समभाग गरि मुक्ति तो वूर्णा पाथि १ तुल्यार्त्तो नया धैलामाराः
विः इस्मा पानि नरि राविः पिया उनु ते श्ले विष को नि को कुंछ आंखामा विष पया मिहिन रोग कुंछ मल दार ले रक्त आउंछ वारं वारः
आइ पुम विंछ वलात्कार संग मुटन पर्ला भूमिमा मित्रामा डिउ ले टे कला तत्को उपाई गर्नु त्रिफला कुश को जरा नीलोत्पल मजि तो
लोठ प्रियंगु कमल फूल सिवालिके जरो करंजर सांजन गोप पुष्प एति वूर्णा गरि धि उपाथि १६ रावि पका उनु र हाति पुवा उनु ए श्ले विष नि
को कुंछ मल दार दुषक तत्को धि उ गुड ले ला उनु जा मुनु लो ह्या को ^{मला} स दुद पिया उनु विष नाश कुंछ अथवा हाति त्माः
नगरा उनु उत्तर दिशामा गोवर ले लि पनु ताहि रे धिले एकाति र हात ४ गरि चार कोणा वरो वर लेषनु एत्को मित्र ऐरावत हाति लेष
नु रे धिले रूप पुष्प ले ऐरावत हाति पूजा गर्नु तत्को अधिवाट होम गर्नु त्यो मंत्र ले नार द्या जी ये स्वाहा ऐरावत हाति लाइ वाक्रि आदि
ले वलि दिनु सख्यु अश्वज कुट क्षीर विदारि सोफ बुत्रो मित्र हन्ता साल धुप देव दारु प्रियंगु कमल रुष कटहर गोलोचन
वच कवा छो वागही काण्ड दूद धरि को फल मनसिला एति वूर्णा गर्नु पंचगव्य काले मिति या को ^{मला} नया धैलामारा विः पानि ननु इ
हा सुवर्णा रौप्य राघु व्रीहि जन्नि मयाराघु नदी मालै जाई वैशले हाति स्नान गरा उनु त्यो वेलामा चंदन पुष्प माला इत्यादि यज्ञो
पवीत तुल्यार्त्त सामग्री संग हाति पूजा गर्नु मंत्र यो नमो ब्रह्मणे नमो रुद्रा नमो विष्णु वे नमः स्कन्दाय नमः आदित्य नमः नमस्ते नमो व

टन्या नखकालो मैजांछु. घान्यावस्तुषावेन. तेस्तोषकारलेधातुशकृच्छ तयोवेलामामरिजांछु तिनषकारधातु. तत्कोविकारस्वा
 रठोक वशिष्ठत्राषिलेआज्ञाभयाकोछु. हातिषटिरालेमनुकैनमनि विलाउन्याषतिराकदावितआवला तत्कोलक्षणा खटिरा
 सानुश्कुन्या. पानिजस्तोआउन्या. इहांपछिसममैइआउंछु. अधिकविलाउंन्याकुंछु नईस्यालोमेमैआवतयोवेलामाहातिलेवेमानला. मा
 रुमागंदिरोमैजांछु. इहांपछिमासुगिलोमैआउंछु. तयोषटिराको. वरिपरि. मासु. रक्त. अंगुलि २ फराकनैरहला. तातोडुं
 न्या. सुक्ष्मिआउंला. कालामाविकारगर्ला. इहांपछिहाउमापली. कठिनमै. शरीरमाव्याप्तकुंछु. आइसुक्ष्मिआउंछु. कागकोआकार
 अंगारफै. तेलफै. तेस्तोमैआया. औषधीगनुकुंदैन काकादाजलजालाजाकर्णिलोहिनीलांगुलातीक्ष्णाविषकुमुदिगोप
 दिवैदहि. एतिनामषटिरामदाविषमनु. एतिषटिरा. आइसवैठाउआवला. मस्तकमाआवला. गंडमाआवला. अंखामा. स्तनकोमाऊ
 मा. मर्ममा. एतिथाउमाषटिराआवला. तयोषटिरा. पाक्यापछि. नहनीलेछेदगरिपिपवाहिरफिकुनुपर्छ अघिउपाईगनुपर्छ
 अघिउपाइनगन्या. मरिपनिजांछु मांकरालेछेरिविषलाग्गा कोविषलाग्गापनितस्तैउपाइगनु इतिश्रीपालकाख्योगजः
 होत्रेद्वितीयस्थानेस्फुटकनिरूपनंदशमोध्यायः १० पालकमुनिलेश्रंगराजालाईआज्ञामेया हातिखेदामा. पक्या
 कोहाति. अघिबाधनुलाइंकहंछु तिथिनक्षेत्र. वार. सुहूर्त. निकोदिनहेरिबाधपर्छ घटियादिनमावांधिया. तत्को. शरीर. का

लोभैजांछु. आइ नारि कुंछु. घान्या घावैन. विन्नमलीन कुंछु. तो असाध कुंछु. मरिजांछु. संध्याकालमा. हाति निवल्याउनु छैन. बांधनु
 पनि छैन. निको दिनमा. बाधिया. निकै नै आउंछु. काम पनि चलाउन कुंछु. निर्गङ्ग कुंछु. इति श्रीपालकाखे गजहोत्रे द्विती
 यत्वा ऐश्वर्यादेव द्रोना मेकादशो ध्यायः ११ अंगराजाले पालक मुनि छौ सुधाय्या हुलो हाति. पक्रिल्यो याको. कोसो बांध
 नु मुनिले आज्ञानयो. हुलो हाति. बाधिया कोलाई. पूर्ववद्गर्नु तो हातिले हुलो दुःख मानूला. तेश्छे हुलो यथामानूला. घान्या वस्तु
 घावैन. पानि पनि घावैन. तो हाति. छाडि पठाउनु. अरु केहि प्रकार गन्या पनि. लाग्दैन तो हाति वनमा ईमात्र सुख मानूला इहा
 पछि. हाति. हातिया नि. संग. छत्तुमा पनि कीडा गरिरहंछु. छाडि पठाया को हाति. घरको. हातिया नि. वनमा पठाई. तेसै संग फि
 कि. घर ल्याउनु होला. तो वेला मा. तो हाति बाध्या. तेश्छे तिर्घाला ग्या पनि. पानि पिबैन घान्या वस्तु घावैन मनमा संप्रग रिरह
 ला. आइ सवै. वायु ले व्यापगर्ला. वनमा. खेल्पाको. समुहिरहला. तेश्छाई. केहि उपाई गन्या पनि कुंदैन तो हाति. वनमा छा
 डि पठाउनु पर्छ तो हाति. छाडि न पठाया. राज्यको पनि. राजाको पनि. निको कुंदैन. तो परिश्रम गन्याको. सवै. व्यर्थ कुंछु.
 तो हातिको. रौ. एक पनि. रुनु छैन. तो हाति. मार्नु पनि छैन. तेश्छाई वस्त्राको वरपायाको छ हाति राजाले. जन्म गरि राघु
 पर्छ आका. आत्मा पाल्याउँ. पालना गर्नु पर्छ एत्थे साधु गर्नु सकला. सत्कार गर्नु पर्छ. नकुन्या छाडि पठाउनु पर्छ तत्कारण

ले. कैलेनवाधियाकोलाति. रुधलेराजालेवाधनुकै. न. तत्कोश्रौषधिपनिहै. न वैशलेरोग. मात्रसाधगर्नुसकला. मनमासं
तापनयौकोरोगअसाधननु इतिश्रीगजहोत्रेपालकाख्येमहाप्रवचनेद्वितीयखण्डेसुदुरोगस्थानेपूर्ववक्षेना
महादशोऽध्यायः १२ इहापछि. वंपानगरमाअंगराजाले. विनयभाखाले. पालकमुनिह्योसुधाय्या देयाः
लकमुनि. तपाइले. संयहाधायमा. पौवप्रकारको. विष. सूर्य. रोगकोकुराआज्ञात्रयो वातादिदोषलेत्रनि त्योरोगकोल
क्षणाआग्यागर्नुहोला इहापछि. पालकमुनिलेआग्यागर्नुत्रयो शरीरमा. सुहिकनहोफिकन. घटिराआयाको. इह्ला
इविसूर्यरोगमनु त्योविसूर्यरोगवातको. कारणलेआवला. पित्तकोकारणले. कफकोकारणले. रक्तकोकारणले. वा
तपित्त. कफ. तिनकारणले. उत्पत्तिहुन्छ कफ. वात. पित्त. विकारनई. नाडिमा. भित्रगयापछि. मासुमा. रक्तमा. भित्रगई.
शरीर. सुहिस्रावला सर्वांगमा. ग्रासनयापछि. त्योसुहियाकोमा. घटिराभई. स्थानस्थानमा. बहिराउंछ. निकसंछ. त्यो. वि
सूर्यरोग. ननलाग्ना गंडमा. मर्ममा. घोहमा. विक्रामा. गलामा. अष्टिमा. वक्रसंस्थ. जंघ. साग्रामा. टिड्मा. एतिस्थानमा. सु
हिस्रावला. सूर्यकोविष. लाग्नाकोरै. आगोलेपोल्पाई. पोल्न्यालक्षणा. त्योरोगमा. आदनत्रया. धरमा. आगोउद्याई. त्योर
गपछि. श्रौषधी. पुत्राउन. नहुन्याहोला तत्कोश्रौषधिननलाग्ना टरो. पिरो. विल्लैनत्रयाको. अन्नघाईकिन. पानिठेरैयाः

गज.
२८

या वायुसोभाव शरीरको वायुविकार कुंछ नाडिमा भित्र गइ विसर्प रोग तुल्य ^{होला} उंला नरम भई विलोभई नसाले घुमिर
हला कालो भै सुद्धि आवला दुषला काला साढो भै फुओ भै रहला वायुविकार ले तेत्तो षट्ठिरावला ठुलो वेथा भई आव
ला वरिपरि पनि ठुलो मुख भया को षट्ठिरा आवला बाहुलो फटिक जत्तो सेतो भै रहला पिप भया पनि रातो भै षट्ठिरा फोका उ
ठि आवला अमिलो मुहुजल न्यावतु तातो वस्तु घाई कन पित्र सोभाव शरीरको पित्र विकार कुंछ पित्र नाडिमा भित्र पसिक
कन शरीरमा विसर्प रोग उत्पन्न कुंछ आगो ले पोल्याई फोको उथि षट्ठिरा आवला भ्रमरा जत्तो कालो भै रहला मजिठो भै पहे
लो भै रातो रातो भै तातो पिप अथवा पानि मात्र बाहिर आवला तेज ले आया को घाई मा सुगिलो जत्तो भै धिउ भै तेल भै घाई
को वर्ण भया असाध्य भनि जांनु जुन विसर्प काग भै काका कुल भै अंगार भै मयूर को वर्ण भै गाजल भै कागुनु भै कन
पिप आवला तत्तो औषधी असाध्य अग्नि ज्वाला भै आवला पित्र दोष ले उत्पत्ति भया को अग्नि विसर्प भनु फेरि
जुन ह्माति विलोभ भया को गुड शीतल नरम तेत्तो वस्तु घाई कन कफ सोभाव शरीरको श्लेष्मा बंधन कुंछ नसा देखि शरी
र सबै दुष न्या अलिक २ वार वार पिसा पगर्न विला उंन्या कुंछ विलो जत्तो कुन्या आइ विसो कुन्या दगुर्न नश कुन्या सा
नु रोग भया पनि व्यथा ठुलो कुंछ शीत काल मा व्यथा वढन्या ठुलो षट्ठिरा भै आउ न्या त्यो श्लेष्म ले उत्पत्ति भया को विसर्प भ

श्रीरामः

२८

नु पालकअधिश्वरले अंगराजालाई भन्या हेमहाराजा आक्राश कारणाले दोषविकार भई त्यो हातिको शरीर
मा सवै ठाउमा विसर्प कुंछ त्रिदोषले सन्निपातले उत्पत्ति भनि जानु दोषलक्षण सोभावले औषधि गर्नु फेरि घा
उ कुंछ अथवा हाड भाविन्या शस्त्रले प्रहार गन्याको अथवा लठीले कुट्याको अथवा हाति हाति जुर्किदा रक्तपित्त
विकार भै घटिरा उत्पत्ति कुंछ ठेरै घटिरा आवला वा कलो भै वरिपरि सवै सुद्धि आवला पित्तको लक्षण हो मर्मस्थ
नमा भै आवला त्यो विसर्प असाध्य भनु फेरि संनिपातले रक्तले उत्पत्ति विसर्प असाध्य भनु संसर्गले उत्पत्ति कफ
ले वायुले पित्तले रक्तले सन्निपातले केहि भयापनि कारणाले उत्पत्ति त्यो कारण जानिकन उपचार गर्नु

इति श्रीपालकाख्ये हस्त्यायुर्वेदे द्वितीय खण्डे विसर्पध्याय त्रयोदशः १३ अंगराजाले वंपानगरमा पालः
कअधिश्वर क्यौ सुध्याया हेअधिश्वर हृदयस्थानमा व्याधिकत्तो कुंछ त्यो आग्ना गर्नु होला पालकअधिश्वर
ले आग्ना गर्नु भयो हेअंगराजा जुन हाति वलहीन कुंछ अथवा उराई रहला तस्को हृदय स्थाल नरोग उत्पत्ति कुं
छ अपूर्व रूप देखला अपूर्व गन्ध सुइला अपूर्व शब्द सुनला उराई भागि भागि जान्या त्यो हाति वनवाट देशः
माल्या उंदा नदेखाको नाना रूप देखि केहि मान्याको देखिकन केहेन घायाको घायापनि उरमानला चित्रमा संदे

गज.
२२

हृमान्या. फुल्ला उंदापनि. उरनकुटन्या. मनमादुःखरह्या. सुंढ मिलकाईरहला. भागनुषोजला. सवैठा उंदाट. उरमानि. रक्तवि
कारभई. विन्नभ्रमनकुंछ. ज्ञानभईकनहिउछ. उरमान्या गरिहेन्या. निघुरिकनवस्या. घासनघान्या. पानिनघान्या. वेतनभैर
हला. एतिलक्षणले. एत्कोरुदयमाफिकिछ. साठै संतापछ. अनिवैशलेजांनु इति श्रीपालकाख्ये गजहोत्रे द्वितीयः
खांडे रुदयस्थालिनामचतुर्दशोऽध्यायः १४ अंगराजाले. बंपानगरमा. पालकमुनिश्वरख्यो सुखा उंदाभया
हेपालकत्रयिश्चर. बालक्षानिनामरोगलक्षणसहित. श्रौषधीसहितले. आग्यागर्जुहोला पालकत्रयिश्चरले आग्या
भया हेअंगराजा. बालक्षानिभयाकोरोगकोदोषले. उत्पत्तिकुंछ. रौ. वाटविकारभै. आवला. तत्कोनाम. बालक्षानिभंनु
हाडमा. आठअठंगसवै. फोका२भै. गुल्मरोगउत्पत्तिभै. त्योघाउले. रौ. कोछेडासवै. फाटिआवला. त्योवेथामा. कुद्याकोद्या
उमा. दातकोबोटपयाकोघाउमा. एतिघाउभयामा. तातोतेललाउनु लाउंदा. घसदा. शरीरमालागदा. आइ. कापदा.
जेष्ठिमधुवर्णागरि. घिउमा. मरुमा मुडिषुवाउनु अथवासौढोगरिवंधदा. घाउकुंछ. अथवा. लठीकुट्टदा. घाउभ
याको. दुंगांलेहांदा. घाउभयाको. एतिकोतत्त्वउपचारगर्नु. घाउमा कुटिकन. घालकुंछ. घाउकाटनपया. काटिदिनु.
तेलतातागरिघाउमाघन्याईदिनु घाउमा. किरोपया. सस्युकोतेलमा. नलायोरगधि. पकाईघाउमालाउनु परेवाको

श्रीरामः

२२

कुपुंराको. मयुरको. एतिको. विष्टि. समन्नागगरि. नुनराधित्योपानिलेघार्द्धधनु वायुविडंग. वितुकोजरा. गोमुत्र. रुलेदे
 नुत्रो. नुन. अदुवा. एतिपिह्निघाउमालार्द्धधनु तुलशी चकोठ -- जाइफल. राजवृक्ष. एतिकोपात. कौसाकोभाडामापानि
 राधिपिह्नु. गुरुवि. मोर्ले. नुनराधिपिह्निलार्द्धधनु. हेअंगराजा. फेरिश्ररूपकालेसुन पिपला. कडुक. दन्ती. गजपि
 पला. वायुविडंग. सेतोआंधकोपातकोद्दमापिह्नु. किरापयाकोघाउमालार्द्धधनु लाहा जठमसि. अश्वगंध. मुगंध. बाल
 श्रीखण्ड. एतिपिह्नि. घाउमा. घिउलाई उषटिलाई दिनु पुर्वजीव. वायुविडंग. कसीस. मनशिला. एतितिलकोतेलमा
 पकाई. घाईमालार्द्धधनु पुनर्नवा. गश्वप्रसारिणी. सहदेवी. शतावरिजीवती त्रायमान संवोदि. मेजा. रातो लुद्या.
 गोर्धुलधुप. कमल. सिंघि. गोमुत्रमा. समन्नागगरि. तेलपकाउनु. तश्लेघाईमालाउ तेसप्रकारले. घाउमा. लायावाउँनि
 कोहुंछ त्योउपदेश. कमलेआग्यागर्नुहोला. मनलेचिताई. बुद्धिहुन्याले. बालआणि साधनागर्नु वेलावेलामा
 क्रियागर्नुपर्छ तेस्लेकार्यसिद्धहुंछ इति श्रीपालकारखोगजहोत्रेद्वितीयखण्डेवालआणिनामाध्यायपंच
 दशोऽध्यायः १५ अंगराजालेखं पानगरमा. पालकमुनिश्वरछोसुधाय्या हेपालकमुनिश्वरमेव आ
 णिनामरोग. कसोत्रयो. त्योआज्ञागर्नुहोला कसोउत्पत्तिहुंछ. कसोमरित्योनामधयो. त्योआग्यागर्नुहोला

सहदेवा ५

पालक मुनिले आग्यागर्तुभयो हे अंगराजा तयो मेद क्षाणिरोग मर्त्या की दोषले उत्पत्ति लिंगमाघात कुंछ सुहि आ
 वला एतारै पिमापगर्ता यो रोगले मरिपनिजांछ इमप्रकाले यत्नले उपकारगर्तुपर्क रोगको उत्पत्ति एतो प्रका
 रले कुंछ संयोग प्रयापछि वीर्यत्याग कुन सकैन अथवा आधा होला ते श्ले रोग उत्पत्ति कुंछ अथवा हाति पछि
 हत्या निजांदा अति परिश्रम लागि लिंगमाघात कुंछ सुत्रत्याग गर्तु शकैन रक्तले पित्तले श्लेष्मले वायुले पीडा व
 ठ्या वेथा सहन शकैन वीर्यवश्रन मैकन दोष प्रयाको औषधी कहन लाग्या निदान मालसुन विवर्ण कुं
 छ तातो कुन्या पित्तले पहेलो वर्ण कुंछ फेरि रातो कुंछ वेथा अर्धिवठ्या रक्त विकारले कुंछ फेरि रातो वर्ण कुंछ
 सुहि आवला कफको विकारले ते त्तो कुंछ फेरि सेतो वर्ण कुंछ सुहिला विलो प्रयाजै कुंछ साढे दुषक वा
 युको विकारले ते त्तो कुंछ एतिल क्षाण जांतु हातिले लिंग भित्र हालि राख्या बाहिर किं कुनु शकैन बाहिर
 रिकिया भित्र हालन शकैन दुषिकन मुदनु शकैन अति दुःख पर्ला सुहिकन लामो नै रहला हुलो वेथाले वा
 लुवा खुलो हिलो पानिले वारं वार आफैले छर्न अथवा किरा पनि पर्ला अथवा फुटि पनि जाला वता समावः
 स्यानि मित्रले वाताधिक कुंछ तयो विह्वले मेद क्षाणिरोग प्रनिजांतु हे अंगराजा ते त्तो मेद क्षाणिरोगको औषधि

मन्त्रलाग्वा. सुनमनिपालकमश्वरले आग्यामयो तो रोग उत्पन्नया. हृत्पानिलाई देवा उनु. ते सैको संसर्गले. वी
 र्यत्पाग कुंछ. ते तोषकारले. सुखी कुंछ अधिक. सुहिं आया. सयवेर धिउ धुई लाउनु. तो लाइ कन निको कुंछ :
 धिउ ले मात्र लाई कन. छ. न्यामात्रै. निर्मल कुंछ. अथवा दूद आउ न्याह. सको वोक्रा. ते मवली धिउ. सतावरी. काठ पका
 ई. पहेलो वलु. से तो वलु. जेष्टिमधु. सिद्ध गरि दधिकन पाक गरि लाउनु. दुमरि को वोक्रा. वृणा गरि. धिउ संगमिसाई
 लाउनु. अथवा. दुमरिकाठ. कात्रा काठ. पिपल काठ. वट काठ को वोक्रा. ली. वृणा गरि. धिउ संगमिसाई ले पनगनु
 साल धुप. अर्जुन दृक्ष सुगंधि वाल विनु. इउ दृक्ष. कोहरा को जरा. काफल को वोक्रा. से तोषय रको सखा को को. ने दिह. सको वोक्रा. एति
 काथ पकाई. बार भाग मा एक भाग राखि. ते श्ले. लिंग मा धुई दिनु. ए श्ले. निको नै आवला. खयर को काठ. त्रिफला. ते श्ले
 काथ पकाई. अलिक भूमि मा हिंडाई. दूद संगमिसाई. लिंग मा धुई दिनु. ते श्ले. पनि निको कुंछ. जेष्टिमधु. वृणा गरि
 धिउ संगमु छिलाउनु. ए श्ले. पनि निको कुंछ. दुशलंभा. श्रीखंड. कुश को जरी. जेष्टिमधु. दूद वरि को फल. धिउ संगमि
 साई. लिंग मा लाउनु. पुण्डरीक. लोठ. तांघा को बिया. उधु को जरी. मजिठो को जरा. एति दूद मा पिहि. लिंग मा लाउनु. हुलो
 नै सुहिया को. निको कुंछ. गंधविण ३. डमो. कालो तिल. मयन. मरु. धिउ. दूद एति पिहि. लिंग मा लाउनु.

गज-
३१

कुमुदिनीकोपात-नीलकमलकोपातगंधविणकोजरो^{उष} दुर्गकोजरा-एतिपिह्निधिउसंगंलाउनु हुलोचोदले-उत्पत्तिव्या
धिमा-रक्तपित्तलेउत्पत्तिव्याधिमा-कफवातले-उत्पत्तिव्याधिमा-तातोलेसेकनु जायपत्री-लक्ष्मीकोफुल-तुलशी-अडे
रएतिकोपात-दूदमापाकगरि-नउनि-संगमिसाई-कपरामापोकापारितातोगरिसेकनु वाक्रिकोदूद-जेष्टिमधु-एतितेल
पकाई-लिंगमालाउनु अलैवि-इष्टरी क मजितो-कुशकोजरा-श्रीखण्ड-मोथ्या-मुगरेलो-पहेलो-श्रीखण्ड-हलेदो-बुत्रो
लोढ-तिलकोतेलमा-पाकगरिलिंगलाउनु तितो-तोरेया-तोरेयापरवर-त्रिफला-लोढ-सेतोवितु-रातोवितु
हलेदो-बुत्रो-दन्ती-एतिकोजरा-पिहितेलपकाउनु-त्योलिंगमालाइदिनुवाडैनिकोङ्क सालधुप-अर्जुनहस्ततालोको
जरो-मङ्गुवा-सत्ता-तंदिरुक्ष-सेतोवयरका-एतिकोजरासमभागगरि-वूर्णागरिलाउनु खयरकोकाठ-त्यनसालह्वा-पादरिह्वा
अगर-श्रीखण्ड-एतिवूर्णागरि-घिउसंगमिसाईलिंगमालाउनु-लिंगनिकोगरिधुईकन-सुक्याकोकपराले-पुच्छिकन
तातोलेसेकनु-धुपहालिदिनु-मुगिकोखिवरि-घिउसंगमुछि-त्योहातिलाईधुवाउनु-भर्षरउम्याकोकवलघास
धुवाउनु-बुन-अडुवा-घाउनुहैन मूत्रकुरुग-हातिकोअतिकष्ट-त्योजनलेसाधगर्नु-नसासवै-बोदलि-लिंगमा
रहला-तेस्तोत्रयामर्मस्थानभनु इतिश्रीपालकाखोगजहोत्रेमेदुक्षाणीषोडशोध्यायः १६

श्रीरामः
३१

अंगराजाले वं पानगरमा. पालकमुनिश्वरको सुध्याया. हे पालक अधिश्वर. अव. हस्तग्रह उग्रवाधिकोलक्षणा. ओष
 धि. आजागर्तु होला. पालकमुनिश्वरले आग्या भयो. हस्तग्रह वातको. विकारले उग्रवाधि. सुंठ वाट आउं न्या. तस्को निदा
 न. ओषधी. पियारोगरि भन्न लाग्या सुन. रुधोदस्तु. रेशवस्तु. पिरोवस्तु. तितोवस्तु. तेस्तोवस्तु. घाईकन. वायुकोपी
 डाभै आउंछ. सुंठमा थिजि किराष्या. चित्रधिरन नै रहला. सुंठ वाट घानि बुद्धिरला. घान्या वस्तु. घावैन. तोरोगको
 तेस्तो गरिर रहला. वाक्त्रिको दूदमा सेतो घयर गंधत्रिणा को जरा. मज्जाको जा कुशको जरा. कौसको जरा. घ र को जरा. उ
 सुको जरा. = सिरुको जरा. वेल. सुयत्रगत. कडुक. तिल. एतिपाकगर्तु. तेस्को वाफले हातिको सुंठमा सेकनु. ओ
 खाको पिराषु. तेतिगन्यापछि. वाक्त्रिको दूदले ओखामा अपि दिनु. तालम घाना को जरा. रस. घिउ तातो गरि.
 महु. लक्ष्मी फुल. हले दो को पात. गांजा. सुभांजन. एति दूदमा पिहिल तिल. संग पिहिल. पाकगर्तु. अधिका र्जै तातो ले सेक
 नु. अथवा गांजा. रायो. को दो. बौहि. तिल. वयूरको फल. वरेको पात. एति गाईको दूदमा. पाकगरि तातो ले सेकनु. आ
 खाको पिराषु पर्छ. सेतो घयर. निम. सिरीश. दूद. तिल. पादरी फुको पात. एति पाकगरि. तातो ले सेकनु. अरेउ.
 वेल. गिनारि. मास. दूद. तिल. एति मिताई पिधनु. पाकगरि. तस्को वाफले सेकनु. संपूर्ण शरीरमा पनि सेकनु. ओखा

गज.
३२
प

छोपनुपर्क पुरानुघिर्त्तिसिधुनुन एतिनाकमाहालिदिनु पुरानु.जोर.अथवापुरानुमाड भरवरउम्त्याकोकवल्लोघा
सधुवाउनु.मुगिकोषिवरिभातधुवाउनुघिर्त्तसंगमितार्.परिश्रमनगराउनु.जस्तोगरिसुखमानकृतस्तोगरिराधुनुपर्क
तेस्तोप्रकारलेक्रियागन्थाले.रुस्रग्रहरोगशान्तिहुंछ.तेजले.वलले.बंधनहुंछ. इतिश्रीपालकाख्योक्तैगजहो
त्रेद्वितीयखण्डेरुस्रग्रहरोगाध्यायसप्तदशः १७ अंगराजालेवंपानगरमा.पालकमुनिश्वरक्योसुध्याया पा
लकमुनिलेआपानयो.विंताआदिदोषले.कोर्खकोवायुवल्लु.अमनहुन्या.घटियासुत्रावहुंछ.रुस्रोमधित.
नाम.बाधिमनु तोमहाहुलोबाधि उत्रैषेरवेठावढिप्राणसंसयहोला.छ.धक्कविह्वहुंछ.तेसैलेहातितत्कालेमर्ली
तत्कोलक्षणा.पेटदुषन्या.नाडीएकतारैवल्लु.सुंठवाटपानिआवला.रक्तपनिआउंला.मन.चित्तवंचलहुंछ.ते
जहीनभैरहला.सुंठभुमिमावपतार्.राधला.घान्यावल्लुयावैन.तेस्तोप्रकारभैरह्या.सातमहिनामामर्ली
आइवलाउनशकैन.साढेदुष्याकोमान्या.काम्या.हात.पुष्ट.वलाउनशकैन दुष्याकोवेथाले.कराईरह्या.
ठारोगरिरह्या.तोआठदिनमामर्ली कैलोवर्णाहुन्या.कष्टभैरह्या.रगतछादया.लिंगवाटएकतारैबुही
रह्या.तोहातिनौदिनमामर्ली श्लेष्मले.दम्वज्जि.त्वासकी.त्वरभैरह्या.सुंठलेपानिआउन्या.सुंठमाथिः

श्रीरामः
३२

राघिश्चलाउंन्या. लिंगले एकतारैवहिरहंछ. त्योहाति. दशदिनमामर्त्ता दात. मजितोकोवर्णाकुंछ ओठवलाउन
 शकै न. आइमा अर्कोवर्ने आवला. आखारातोर्भै आवला. साढे दुव्या. त्योहाति एकादशदिनमामर्त्ता नीलव
 र्णा. अथवाकैलोवर्णा. रक्तवर्णा. सुठवलाउन नशकन्या. आखाएकगोठाले देखै न. त्योहाति वारै द्वादशदिनमामर्त्ता
 त्योछधक्कविहन्नयाको असाध्यभनु. हस्तोन्मथितरोगको एतिलक्षण. इहापछि. पालकमुनिश्वरछोरोम
 पादसुधायो. उत्कर्णाकनामयाधि. कस्तो कुंछ. त्यो व्याधि. कसो गरिजानला. विहक्याहो. निको गर्नु. औषधीक्याहो.
 एति आजागर्नुहोला त्यो शरीरमा. धातु नैरह्याको. आप्राश्ठाउमा. समधातुन. नैरह्या. कं प कुंछ. आफ्राठाउदेधि
 दगुरिजान्या. कैलेटेरयान्या. कैलेठोरै आहार. तेस्तो व्याधि कुंछ कसो गरि आहार. त्यो कहुं कुसुन. सुक्याको वस्तु अ
 धिकयायाले. पिरौ. तितो. टरौ. तेस्तो वस्तुयायाले. कुटिवोप्यन्याको. अथवा. रुष. टलिवोप्यन्याको. चोठगरिसाढे कुद्या
 कोले. हुलोपरिश्रमनयाको. स्त्रीसंगप्रसंगनयाको परिश्रमको. जात. वयस. कुद्याउन नैक्याले. उपचारले. सन्नापले
 नवाई हिड्याको. घटिया. स्थानमा. सुद्याको. रात्रिमानिजाननयाको. वायुविकारले. कुंछकान. सुंठ. पुछर. चला.
 उनशकदै न. तेस्तो कारणले मर्न्या रोगको लक्षण. तेस्तो रहुंछ. तेस्तो विहदेरि. उत्कर्णाकनामयाधिभनु तेस्तो वा

गज.

३३

प.

युकोविकारनयालेमर्क. तत्कोश्रौषधी. धिउभयापनि. सस्युकोतेलनयापनिधानकोभुसकोआगोमासेकनु. वातकुदामातातो
लेसेकनु. अमिलो. नुन. विलोवलुक. अलिकषान्यावलुषुवाउनु. परिश्रमनगराउनु. निकोठाउमाराषुनु. मनमारुवाः
उन्नाठउमाराषुनु. कवलोघासषुवाउनु. अथवा. सुगंधवाल. गिन्यारि. कुविराक्ष. पातुल. गंभारि. पुनर्नवा. बुत्रो. निम्ब. इद्र
पकाई. धिउराषि. आइ. माघसिदिनु. ते. श्वेनाडीसवैतातोभैआवला. गयडा. रागो. वकुला. मयूर. एतिमाएककोमासुले. दहि.
मह. विगयाकोइद्रएतितातोगरि. विहानै. पियाउनु. एतिलेउत्कर्णाकनामव्याधिशकृ. फेरि. श्रौषधीनया. सिश्रो
पुर्जो. कुविराक्ष. तिलकोतेलमापकाईलाउनु. वकुला. कुषुरा. म्याकुता. कारंदव. मयूर. एतिको. एकाकोभयापनि. दुवैको
भयापनि. सवैकोभयोभयापनि. गार्डकोदहि. पिपला. मरीच. जयमसि. त्यो. तेलपकाउनु. त्योतेलपियाउनु. योवातहरण
नामतेल. कोष्ठशुद्धभयापकि. घान्यावलुषुवाउनु. जुनहातिको. पिसापगर्नशकै. न. मलत्यागगर्नशकै. न. गालोचि
उडो. दुषन्याकुंछ. तेत्तोडुन्याको. घरभिन्नकोआगोनिभाउनजत्तो. उत्कर्णाकनामरोग. शान्तिगर्नुजत्तले. वोसोकोस्थान
मा. प्राणारह्या. हौडमा. अपान. वायुरहंछ. मासुमा. समानवायुरहला. वीर्यमा. व्यानवायु. रहला. मासिमा. उदानवायुर
हला. वायुकोभेद. नैकन. दुःखकोउत्पत्तिहुंछ. विन्नभमहुंछ. मूर्च्छाहुन्या. त्वासशीतलहुंछ. राश्रआउंछ. क्षीनरो

श्रीरामः

३३

गडुंछ अमानवायुको विकारभया हाडभाविंछ घाईपनिहुंछ कुद्याले बांध्याले वातगतिनामयाधि न्यात्पामेत्या
 छाउंदा ठोरैषादा अधिकषायाले माहुतले घेलाउन नजानिकन घेलाया अतिआहारगन्धाले त्यो वातगतिव्याधि
 कोनिदान नन्नलागा अम हुंछ लोहन्धा साढोगरि कराउंन्धा कामन्धा निर्वलियो हुंछ मोरुहुंछ वेष्टान
 कुन्धा दगुराउंनमनसुवगर्छ वसिरहन्धा फुल्याउंदापनि रिसाउंन्धा घोरिरहन्धा निसासफैर्न्या एकतारैकपाल
 बलाउन्धा तत्कोवातगतिव्याधि तेझाईविहानै निको जाँड सुगिकोजोर मिसाईपियाउंनु फेरि जौ लसुनगँहत
 मास सस्यु हिंग कुटकिं घिउसंगमिसाई धूपदिनु फेरि सालधुप मरीच हिंग मनसिला एतिघिउसंगमिसाईधू
 पदिनु फेरि दुधिलो कुटकि सोभांजन वनकुसुम घोलाकोमाछा कुट घिउसंगमिसाईधूपदिनु सुंधवाल
 कुशकोजरा वेल नतालो जठमसि मजितो हिंग लाहा टगर कोईरालो वेल एतिघिउसंगमिसाईधूपदिनु
 फेरि मरीच मनशिला सुकमेल एतिगाईको दूदमा पिहिआखामालाउनु हिंग मरिय मयूरकोपित्र एतिपिहि
 आखामालाउनु सेतोअपराजिताकोजरा गिन्यारिकमलकोविउ बाजोकोजरा एतिपानिमापकाई त्योरसलि
 ईकन अडिरकोजरा सैतौजठमसि पानिमापकाई वारभागको एकभागगरि शीतलगरि गँहतकोजोरसंगमिसा

गज
३४
प.

मिसाई

ईपियाउनु दशमुल. काथपकाई. मुगिकोजोर. धिउ. एतिमंतातोगरिपियाउनु कवल्लोघासपुवाउनु एतिलेवात
गतिव्याधिनाशकुंछ अनेकउपकारगरिकन. यत्तलेहेरिकन. वैद्यक्यौसुध्याई. वातगतिरोगशकुनुपर्छ. नगन्या. अ
वस्य. हाति. मर्छ इतिश्रीपालकाख्योक्तेगजहोत्रेवातगतिनामअष्टदशोध्यायः १८ अंगराजाले. व
पानगरमा. पालकमुनिश्वरक्यौसुध्याया हेपालकमुनिश्वरले. मन्यायहन्याको व्याधि. हातिकोकसोउत्पत्तिजुं
छ. त्योआग्नागर्नुहोला. कसोगरिनिकोगर्नु. पालकअभिश्चरलेआग्नाभयो. हेअंगराजा. त्योरोगकोलक्षण. निकोग
र्नु. औषधी. कहंकुसुन. हातिदगुर्दा. उफंदामा. अंकुशाले. पछिजिकुनु. अथवावनकोअरुहातिहेर्न्या. अथवा. अरु
हातिमार्दा. सुंदमा. घाउनेकन. अथवा. रीशले. त्योरोगउत्पत्तिजुंछ. हृदयमा. सन्नापकुंछ. कामिकन. दुष्प्याकुंछ
हेयमा. कुलमा. गलामा. नानावेष्टागरि. वेथाफर्कि. जोकिरहन्त्या. आखामा. मुखमा. निधारमा. मलिननैरहंछ. वल
संग. अलिकर. आहारलिन्या. तत्कोऔषधी. धिउ. तेलपकाई. मंतातोगरिआइमाघसिदिनु - - वोसो. काथवनाई
आइमाघसिदिनु माहापोलितातोलेसेकु बीहिकागुनु. जो. मास. गंजु. तिल. तिसि. अरिउकोविउ. कोजस्य. नालु
कोविउ. सस्यु. बेल. गिन्यारि. सुगंधवाल. गंजारि. पादरिफुलएतिकोजरा. पिहिकन. शूर्पागरितिलकोतेलमापकाउनु.

श्रीरामः
३४

आइमा कंवर देवि माधिस वैमाला उनु आइ दुया को कं पनया को निको कुंछ शान्ति कुंछ सालितंडुल को नात धिउ
संग मुछि दिन १० पुवा उनु कवलो घास पुवा उनु करुतेल नाक नाक माहालि दिनु धिउ पिआ उनु तेत्तो गन्याले
रोग नाश कुंछ वलियो कुंछ मोटा उंछ इति श्रीपाल काव्योक्ते द्वितीय खण्डे गज होत्रे मन्त्राय होना मण्डपे विशो
धायः १२ अंगराजाले वं पान गरमा पाले कमुनि श्वर को सुधाया हे पाल मुनि श्वर हातिले मद क्षीण मैकन बा
न्यावतु पावैन अति परिश्रम कुंछ रुष उषेल दा वालुवा दुंगा मया को ठाउं मा दगु न्याले परिश्रम कुंछ पां न्यावतु नवा
ईर हंदा यात क्षीण कुंछ सुंदले आंखाले लिंगले पानि आउंछ मन को प्रमले दुर्धले ठेरे क्षीण गली क्षीण मया
दुवलो कुंछ मत्र क्षीण मयाले मत्र क्षीण मनु तो हातिलाई पकाया को दूद मा धिउ राधि पिआ उनु मेजा सं
वोदि = सघर दशमूल को रस धिउ एति मिसाई पिआ उनु गाई को दूद जे छि मधु चुत्रो वेल एति मिसाई पिआ उ
नु दूद दुया का ताते मा पिआ उनु शिवरि नात मंता तो गरिआ उनु अथवा दहि शालितण्डुल को नात कालो मा
छा को रस दुंगा वाटिर रुन्या मा छा को रस संग पुवा उनु जुन अतु क सो सुख मयो उतै गर्नु निको स्थान माराषनु पर्छ पु
लियो वस्तु विलो वस्तु पुस्तु न्यावतु आउनु मत्र क्षीण हातिको ओषधितेत्तो गर्नु वैद्यले अग्रि वल हेरि वयस हेरि

गज.
३५
छ

उपचारगर्नुपर्छ मन्त्रको दोषले सुखसंग रहदा मा विचारगर्नु मद्बुद्धं दामा उपचारगर्नु मन्त्रवहिरायापछि
क्षीनकुंछ त्पोवेला मा जन्निषायोउन्निवेशगरिषुवाउनु उषुषुवाउनु शालितंडुलको मातषुवाउनु दुनोघासषुवाउनु
कवल्लोघासषुवाउनु भरपरउमरियाको रुषकोडुपाघाउनु कांसकोघासघाउनु तेस्तो प्रकारगरि जन्नेहातिपाल
नागन्यो वक्रवर्ती राजाकुंछ हातिको रोगकुंछ वलियोभैरहंछ मद्बुद्धिराईरहला संग्राममाजयदिंछ तेसप्रका
रले हातिको ठाउँमा बेला २ मा जुन राजाले पाल्यो त तको वयस सहजै संस मन्त्रआईरला नष्टनयाको वीर्यतेस्तो
हुन्या हाति अशक्तभैरहंदा कार्यगराउनुछैन त्योको आइउमैरस्यापनि मन्त्रबुद्धिरहला एतिपालकमुनिश्वर
ले अंगराजाई कहंदा भया इति श्रीपालकाख्योक्ते गजेन्द्रोद्दितीयखण्डे मद्दक्षिणो नामविंशोऽध्यायः २०
अंगराजाले वंपानगरमा पालकमुनिश्वरको सुधाया देपालकमुनिश्वर निकोभयाको वस्तुषुवायालेप
नि निर्वलियो भै जान्या दुवलोभै जान्या त्योका कारणाहो आज्ञागर्नुहोला पालकाख्यमुनिश्वरले आगाम
या अंगराजामोहभया मनको सन्ताप्ले वायुबंधनभै नारिमा विकारगर्ला वायुविकारले कवल्लो घास पूर्णागः
रिषायाले क्षीणभै दुवलाउंछ त्योहातिवाडै उपचारगर्नुपर्छ त्योभैले मन्त्रलाग्यासुन जुलापगर्नु धिउँ उषुषु

श्रीरामः
३५

वाउनु जुनले कोष्टुदुङ्क कोष्टुदुङ्क नैजाङ्क उहोपकि कराउंला मनप्रसनकुङ्क प्रीतिपनिङ्क वलियोङ्क
 काकोलिसेतो अपराजिताकुलकोजरा दुर्गकाउको काविउक्षीरविशरी अपामार्ग अश्वगंध अरीउकोजरा हिरं वि वनको
 मास वनमुगिनिम सिमलजरि गिन्यारि एतिमिसाई गुलियोवस्तु राघिगोतिपारि वेला २ माषुवाउनु अग्निनिकोङ्क
 उरालंज गुलियोमोथा सिरीसकोवोक्राजेर्लाकोज क्षीरविदारि एतिमिसाई गोतिपारि दिनमातिनवेरषुवाउनु गा
 ईकोदूद मा धिउराघिषुवाउनु निकोठाउंमाराषु शालितण्डुलकोजातसंगमिसाई दिनकोतिनूजागजान्यागरि
 घाउनु निकोस्थानमा राघिषुवाउनु फेरि वलनुल्याउंनलाई हेरिपरिक्षागरि उसैवेलामा निकोपकाई शालित
 डुलकोजात मासुसंगमिसाईषुवाउनु स्थरवर वनवरको मासु हातिलाई अतिहीतक निकोगरिपाकगरि धिउ
 राघि दादिमकोरसराघि विहानवेर २ षुवाउनु पानिअनुपानदिनु स्थलवरको वनवरको वोसो मासि एतिः
 घाउनु दवलहेरि कालहेरिषुवाउनु दाहमूर्छा अम तेक्षेयुक्तनया षुद्धमातातोगरिवाधनु अरुविधानले
 दुवलोनया जुननयो क्षयरोगमा नरुक्क वित्तारले इति श्रीपालकाख्योक्ते गजहोत्रे द्वितीयखाण्डे कशा
 नाम एकविंशोऽध्यायः २१ अंगराजालेखं पानगरमा पालकाख्यमुनिश्वरक्यो सुध्याया पालकाख्यमुनिश्वर

गज.

३६

प

ले. वलक्षीणाको. उपाय आग्राभयो. नित्य उद्यम गरि. हातिको. लक्षणा. निको ^{गरि} देरि. वेला देरि. उपचार गर्नु. शरीर पुष्ट
नभया. पेठमा पयाल कुंछ. कार्यमा उमभै रहंछ. तेस्रो वलक्षीनभयाको लाई. वलक्षीणाभनु. आनन्दनभै रहला
तेज. वल. नभै. व्याधिभै. शरीरमा. कष्ट कुंछ. तेल. घिउ. सात रात. आठ दिन. त्वेह विधिमा. भन्या जस्तो पियाउनु
मयूरको. श्रृंकरको. मासुको. रस. मृगको लावाको. कुशुराको. श्रृंकरको. विलोभयाको. तत्को रस. संग शालितंडुलको
भात संग मिसाई खुवाउनु. एति. सात थोकले संयुक्त गरि. घास खुवाउनु. विलोभयाको. जुक्तभयाको वस्तु. नाना रस.
वलियोग राउनु निमित्त. वलभया पछि. सुत्तोगरि. कार्य गरउनु. इति श्रीपालकाख्योक्ते गजहोत्रे द्वितीय खण्डे
वलक्षीणानाम द्वाविंशोऽध्यायः २२. अंगराजाले वंपानगरमा. पालकाख्य मुनिश्वर ह्यो सुध्याया. पालकसुः
निश्वरले. आग्राभयो. श्लेषा वंधनैकन. श्लेषनाम व्याधि. उत्पत्ति कुंछ. तत्को कारण सुध्याया. विलोवस्तु. पुलियो. अ
धिक गह्रौ. विसो. अधिक आहार कुंछ. दहि. तिल. मासु. गुड. ठाउ २ को पानि. अनेक को मासु. रस. ग्राह. न कम्कस्तुस
कुशुरा. श्रृंकर. रागो. एति को मासु. रस भोग गन्थाले. सधै पानाले. दूद. मासु. वोसो. घिउ. अधिक. सधै पालाले. श्लेषम
बंध कुंछ. सवै ठाउंमा व्याघ्रनैकन शरीरमा. कुष्ट किति न. दडु. पटल. काण्ड. किलासी आदिले. रोग कुंछ. तत्को तातो

श्रीरामः

३६

धार. पिरो. नुनको स्वाद. तितो. टरें. तेत्तो. रसपियाउनु. घाउनु. बाहु. नुनजस्तो बाहियो. उसमा. उत्तोगरिषुवाउनु. चिल्लो
 वस्तु. नुनराषि. जौ. कोदो. गंदत. एतिमा एक एक सुत्तोगरिपकाइ पियाउनु. उत्तमन्याको घास. बलकुन्या घास. घासको.
 गुणालक्ष. नन्याको. अध्यायमा. हेरि. पुवाउनु मह. जोड. वटकाठ. पिपलकाठ. दुमरि. कात्राकाठ. एतिको वोक्रा. बूणी
 गरि. एतिपियाउनु कालामा. दोषबंधनै. आया. मंत्रकर्म. किरकर्म. अग्निकर्म. चिनुकर्म. आदिले. योग्यजत्रिगनु
 जस्तोगरि. घटिरा. घाउ. निको कुंछ. तत्तो विधिले. शास्त्रमा. नन्याजस्तो उपचारगनु. सस्यु. कसीसहरिताल. रसांजन
 मनसिला. नुन. गोमूत्र. एतिमिसाईतिलको तेलमा पकाई आहुमालाई दिनु घटिराको विधि हेरि. उपचारगनु परि
 अमले. हिडाउंदा ले. क्रमसंग. बुद्धि कुन्याले. तीक्ष्णातातो. पिरो. टरें. तितो. एतिपुवायाले. श्लेष्मशक्का. रसभोजन
 गन्याले. श्लेष्मविकार रोगशकाउनु. आकाशमा. रक्षाको. बाउल. वायुले धपाई लै गयारुं. आफालक इति श्रीपाल
 काखोक्ते गजहोत्रे द्वितीयखण्डे श्लेष्माभिष्यन्ननाम त्रयोविंशोऽध्यायः २३ अंगराजाले वं पानरमा पालकमुः
 निश्चक्षौ सुधाया. हे पालकमु निश्चर. हातिको मुखमा सुद्धनैकन. श्लेष्मभिष्यन्नो. अवनवग्रहको दोषले नन्याको. नज
 न्याको. मनमा सत्तापद धनन्याको. हुलो जंगल देधिल्यायाको. इनहरुको. श्लेष्मभि. आग्या नयेन. त्यो आग्यागनु होला

उत्ति ४

गज.
३७

प

मेरोवित्रमा मोहनेरह्याको कसोमनमिलछ कमलेराधनुराधनुहोला त्यो आग्यागर्नुहोला पालकसुनिश्चरले आग्याः
नयो नवग्रहको दुखलेनयाको त्यो हातिको देशमा स्थानमा वासमा भोजनमा सुदामा नाना प्रकारको दुःख भैक
न अनेक व्याधि कुंछ मूत्रत्याग गर्न शकैन मूर्च्छा कुन्या जोकि रहन्या नया गाउ गल ग्रह वात गुल्म अतीसार अरु रोगः
गकुंछ तत्को औषधी गंधत्रिणा केराको जरा नरीवल सिंहारा गुलियो सुथ्या वितु कमलको जरा मषाना के ज
रा वनमारह्याको रुच्यारुच्यको सुवाउनु सल्लाको वोका सुगंधवाल जेष्टिमधुको जरा एतिकेहिले वोटपरि मूत्रत्या
ग गर्न शकैन त्यो वेथानिको गर्नु निमित्त सुवाउनु मनमारुच्यको घान्या वस्तु घाउनु कवलोनिको घास सुवाउनु ति
तो वस्तु वाल हुलो उषुको जरा कमलको नालतत्को जरा नीलोत्पल रोगको शान्ति गर्नुलाई वनमा नयाको तेत्तो घान्या
वस्तु घाउनु केरा तेत्तो वोका रुख कटहर कुकिलोको सिंहारा हुलो मोथ्या कमलको विउ वनमाले गैकन रुवायाः
को घाउनु कवलोनिको घास विसो पानि नाना प्रकारको हरियो घास वित्रमारुवायाको वस्तु घाउनु महु दूद कडुक
सिमल को वोका जात संगमिसाई हातिले वनमा घायाको वस्तु घाउनु केरा मलायो वातुल पाया सोली को जरा = = वयर
काठ एतिको जरा घाउनु पक्रिल्यायाको हातिको वात गुल्म शकाउ नलाई मनमारुवायाको सुवाउनु पाषाण नेद

जरा ४ घा ४

श्रीरामः
३७

वडहर. रुषकटहर. सलाकाठ. श्रीखाण्ड. सिरीस. गुद्वारगानु. जलाये. जेहिमधु. चेरे^{जुसे}जीको. एतिकोजराजो. गण्ड. अति
सार. गलगह. बाक. आर्ज. न्या. इवातश्लेष्मकोविकार. सकाउनलाई. आत्मा. मा. जो. न्याकोघाउनु. सवैकर्मकाडिकनडा.
तिको. मुखधुनुपर्क. मुखद्वारशुद्धनयापछि. आहारपूर्णगरिषावला. आहारगन्यापछि. हातिकोशरीरमानिरोगकुं
क. वलपानिकुं. ठेरैकालसंभवावला. मुखद्वारशुद्धनयापछि. हातिकोरोगसवैशकुक. मोटोकुं. इतिश्री
पालकाखोक्तेगजहोत्रद्वितीयखण्डेवनसात्मानुलोमिकं नामवतुर्विशोधा यः २४ अंगराजालेवंपानगरमा
पालकाखामुनिछौमुध्याया हेपालकअधिश्वर. तलकासीनन्याकोब्याधिको. औषधिसहित. कारण. लक्षणासहित
आग्नागर्नुहोला. पालकमुनिश्वरलेआग्नाभया. पित्त. कफ. दुवैशरीरमा. वायुसंगमिसदा. पाइलोकोतलमायका
शकुं. तेत्तोलेतलकाशिरोगभनु. त्यो. दुर्बलियोत्रै. रहं. कुलो. दुंगोभयाकोवनमा. हिडायाले. रुषटलदा. अ
थवा. आइ. मा. केहिले. घसदा. साढेदगुरायाले. हातिमाथिवज्रनुनजान्यालेवइदा. अधिकहिडोउंदा. नदीमा. पर्वत
मा. उकालो. ओढालो. मालैजादा. बालुवामालैगयाले. घटियाँठाजिमिमालैगयाले. क्षीणकुं. पाइलोमावेधाकुं.
फोकाउठिआउं. नखविगरिजां. न्या. रुरिजान्या. त्योवेथाले. वलनशकैन. पाइलो. दुध्याकुं. धरषराईहिडली.

गज.

३८

प

शरीरमादुःखकुंछ. शुद्धसुहृद. कंपकुंछ. अधिकठकाईलागकुंछ. एतिलक्षणलेतलकाशिरीगमनु समनयाकोः
ठाउमावसिरहंछ. पाइलोमाविलोभयाजतोकुंछ. दूरगमननगर्णा. आका. सुसिलेमात्रवलन्या एतिकोश्रोवधी
दुष्याकोशठाउंमा. गाईकोधिउपकाईलाउंनु हातिबुढोवैसमयामा. यत्रले. पायिलोमाउपवारगनु यौवनमा
रह्याको. वलियोको. उपवारगनु श्रीणाकुंछ. दुर्बलकुंछ. अधिकदुबलकुंछ. वर्ष १० तस्कोवयसकुंछ. तस्को
पायिलोमा. त्योरीगमयापछि. उपवारगनुछैन वयसको. अवधिहेरि. शास्त्रमाविचारगरिकन. छेदनगनु. र
क्तवाहिरआया. पिपवाहिरआया. वोकटाआया. तस्कोपायिलोमा. छेदनगनु. रक्तवाहिरआया. फाटिकनआ
या. तस्को. पायिलोमा. छेदनगनुछैन. रक्तवाहिरजिकुनुछैन. जुवान. वलियोभयाकोलाई. छेदनगनु. पिपमयाप
नि. रक्तमयापनि. जिकुनु छेदनगया. पायिलोकोतलछाउंमा. आगोलेपोलनु मईन. गुडतेल. वोसो. मासि. एति
आगोमातताईसेकनु सालकोवोक्राअर्जुनहृदनिम. खयरकाठएतिकोवोक्रा. अंगारकोआगोतुल्याई. नसामा. निको
गरितातोलेसेकनु. दुंगा. रातोगरिपोलनु. वोसोलेपायिलोमालाई. दुंगालेठेविराषनु भूकर. महिय. वाक्रि. एतिः
कोवोसोले. पायिलोमालाई. आगोमासेकनु. तातोगरिलाउंनु कुकुर. नारा. माछा. भूकर. एतिकोवोसो. धिउंसंग

श्रीरामः

३८

पकाई पायिलोमा घसिदिनु ककुवा गंगतो माछा गहाक एतिको बोसो धिउ मा पकाई पायिलोमा घसनु कसीस
को सघास को जरा गंगारि एति गुड संग मिसाई पायिलोमालाउनु कमल तित्या पाति साल को वोक्रा कागुनु एति वृणी
गरिलाउनु गोलोवन कुटकि जासुनु को वोक्रा कूट साल धुप त्रिफला एति वृणी गरि पायिलोमालाउनु विसेष कुं
छ कुटवीज गोपुरा ३ अपामार्ग अर्जुन का फल को वोक्रा एतिको वोक्रा पानिमा काथ पकाई घाई मा धुनु सुः
हिया को किरोपया को निको कुंछ कुद्या को मा नख विरिया को विलाया को रक्त को विकार रौ को व्याधि एति शक
छ एति गन्या पछि मुगिको खिचरि को जात धिउ मिसाई सुवाउनु दहि सघर महु सेता वावल को जात संग मिसा
ई सुवाउनु निको घास घाउनु मन प्रसन्न कुंछ तेस प्रकार ले यत्र गरि त्यो तल का शिरोग नया को हाति वैद्य ले पा
लनु पर्छ हातिको सुद्य जीव हो नख भित्र किरा नया मा हिलो ले भिजाउ न छैन सुक्या को ठाउं मा राखु पर्छ कि
रो उत्पत्ति नया मा नहनी ले फिकुनु पर्छ गाई को धिउ महु अधिको औषधिले लाउनु मासु भित्र को किरो वाः
हिर आउंछ किरो हेरि दुलो नया को सानु नया को पउ को कालो आइ कालो तेस्रो किरो वलियो नै र ह्या विधि संग
उपचार गर्नु त्यो साध्य असाध्य हेरि क्षारादि औषधी गर्नु परिश्रम गरौं न छैन पानि पिचाउनु घाँया व

गज
३२
प.

सुखाउनु औषधिसिद्धनयापद्धि. नित्य २ राजाले आफैले हेर्नु वलियोगरिनिकोगरिदाना सुवाउनु पर्छ फेरि अंग
राजाले पालक अविश्वरूपो सुधाया हे पालक मुनिश्वर पायिलो मा गुण नयाको निमित्तिले. पायिलो मा दोष गर्इकन. उ
त्को विकारले रोग कुंछ. त्यो कारणले तलका सि रोगको. औषधि गर्नु प्रकार. पालक अविश्वरले आज्ञा नया. हे अंग राजारक्त
पित्त. कफ. वायु. नखमा. पायिलो मा वस्त्र जो छ. त्यो प्रकारले. तलका सि रोग उत्पत्ति कुंछ. अथवा. उल्लो २ नयाको दुंगामा. वा
लुवामा. तेत्तो भूमिमा. हिउायाले. फेरि वनमा. पर्वतमा. घोलामा. तल. माथि जान पर्छ ठाउँमा. फुट्टाको जिमिमा. वेरवेरै हि
उायाले. काढो मिज्या. निर्वल कुंछ. सुक्याको बालुवामा. बलन्याको कुंछ रुषटलि आइ मा बाट पन्यामा. तेत्तो नयामा.
पायिलो. को तलमा वेथा कुंछ. पुर विन्या नखमा सुफाटन्या. चित्तमा दुः भैरहंछ. तेत्तो प्रकारले नयाको. तलका सि रोग न
नु तत्को औषधि गर्नु लाई वार जागमा. सेष एकमा वयस नया. तलका सि रोगको. तेस प्रकारले उपचार गर्नु छैन. वैशदि
न कुंछ. बलहीन कुंछ. पायिलो मा. घाउ गर्नु छैन. बलाउनु छैन. तेज भैरह न्या. बल पनि भैरह न्या. नया. पायिलो मा.
घाउ छेद गरि उपचार गर्नु कुंछ. अधिक जिमिमा बलाउन छैन. पायिलो तलमा घाउ कुंछा. निको स्थानमा राख्नु. निको
तेल लाई दिनु. विलो नयाको वस्तु घाउनु. सबै ठाउँमा कुंछ निको तिथि. नक्षत्रमा उपचार गर्नु. शस्त्रले. मा सुगिलो नया

श्रीरामः
३२

सालकोवोसो ३

कोनया.जिकुनु गुड.मह.मयन.वाक्रिकोवोसो.पायगरि.वारंवार.पायिलोमा.सेकनु अरेडकोविया.अर्जुनवृक्षनिमको.
 वोका.राजवृक्ष.अमरा एतिकोअंगारआगोमा.दुंगातताई.भैतिको.शूकरको.वाक्रिको एतिकोवोसोले.त्योदुंगामा.करिक
 न.पायिलोलेकुलविराषुनु फेरि.शूकर.माका.डुमसि.एतिकोवोसोलीईकन.मिसाईकन.घिउलेकरिदुंगामाकुलः
 वाईराषुनु अथवा.ग्राहकगंगतो एतिकोवोसोलीकन.घिउमापाकगरि.कसीसनील एतिगुडसंगमिसाईपाकग
 रि.लेपनगरिजुगलाई.पायिलोरआगनु धयाराकोपुकेमल.सालकोवोका.कागुनु.एतिवूर्णागरि.पायिलोतलमालेपग
 नु कडुक.जामुनुकोवोकासालधुप.त्रिफला.गुर्जो.वूर्णागरिपिह्निपायिलोतलमालाईराषु सालधुपअर्जुनवृक्षकालोजिरा
 वदहर.कागुनु.सेतोषयर.सालकोवोका.गुर्जो.राजवृक्ष.डुमरि.अमामार्ग.सत्ताकाठ.एतिपकाईत्योकोरसले.घाईधुनु.
 घाईफाद्याको.नखविरीयाको.विलायाको.रक्त.पिप.आयाकोमा.किराभयाकोआदिशान्तिदुंछ निकोथाउंमारा
 धुपछ नखर.मासुतोवीवमाकिराभयाकोसुद्यद्ययातिकनबलाउंछ.इंहाअधिसोधनगनुपछ पिप.रक्त.आयाको
 मा.मित्ररह्याको.यत्रलेजिकुनुपछ घाईमा.घिउ.मह.हालिदिनु.किराकोलक्षणा.आइ.कालो.घाईकोसेतो.वलियो
 त्योकिराजिकुनुपछ वलियोभयाकोहातिभया.दूदआदि.सुवाईउपचारगनु सालकोवोका.काफलकोवोकासा

गज.

४०

प

लघुप. अर्जुन वृक्ष. इन्द्रजव कु. वीज. अवला. सिरीस. जेष्टिमधु. पृष्टपाणी. अजशृंगी. गुर्जो. = जासुनुकाठ. सल्लाकाठ
राजवृक्ष. पिपलकाठ. कात्राकाठ. दुमूरि. अपामार्ग. खयरकाठ. हर्रा. अवला. दूदपरिकोकाठ. एतिकोवोक्कालीकनचू
र्णगरि. पाथि ८० तुल्याईनु. पानिपाथि ३२० हुलाभाडामापाकगरि. वारभागको एकभागगरि. नखकोरमासुकोवीचमा.
रहन्वाजत्रिकुनु. कपरामाछानि. फेरि. वोसोसंगमिसाई. पाकगर्नुवा कुलोत्रयापछि. फिकुनु. तिलकोतेल. वडहरकोरियाको
तेल. घिउँ. वोसोराधि. फेरि. पाकगर्नु. तेस्रात्रिफला. कावोहलेदो. वयरफल. जासुनुकोवोक्का. रसांजन. महुवा. कसीस. हलेदो
एतिकोत्राणा. कासकोपानिसहितलेपाकगरि. मिसाई. मिलायापछि. पक्कमयापछि. फिकुनु. त्योराधि. पाथिलोमाफाद्याको
घाईत्रयापनि. निकोडुंछ. सुष्टस्थिरडुंछ. मुगिकोषिवरि. घिउँलेमुछि. घाईनु. अधिभन्याजत्तैउपवारगर्नु तेल
लाईकननिकोत्रया. अरुक्रियावाहिनैदेन तेलले. कखायले. कुयापछि. पिपकुंदैन. नखफाटेन. क्षीणकुंदैन. पाथिलो
वलियोनिकोडुंछ. तल. माथिभन्याकोभूमिमा. सुखसंगहिडुला. दगुरिगयापनि. पीडाकुंदैन. तस्यकारले. तलकासि
रोग. निकोगर्नुजान्यावैशजोछ. सोराजालेमानगर्नु इतिश्रीपालकाखोक्केगजद्वेद्वितीयखण्डितलकासिवि
किसितं नामपञ्चविंशोऽध्यायः २५ अंगराजालेवंपानगरमा. पालकाखमुनिश्वरकोसुधाया. हातिकोगलः

श्रीरामः

४०

गुरुन्याकोरोग-कसोकुंछ-साध्यअसाध्यकसोगरिजांतु-आग्यागर्नुहोला-पालकमुनिश्वरलेआग्याभया-हेअंगराजा
निकोगरिवस्थापनि-अकस्मात्-आहारानलीरहंछ-तोहातिको-ओषधिगर्नु अघिदेधिसेवागरिरहन्त्या-विन्नमिलन्त्या
सेवकले-विश्वासगरि-संगैरहन्त्या-मुखकोप्रमानले-साढोकाठको-वाकलोचनाई-माऊमाछेदगर्नुहातअताउंन्यागरि
दुवैतिरदोरिलाइकन-गलामावाधि-तोयंत्रमुखभिन्नराधियत्रगरि-त्रिकटु-मह-घिउँहातमालाईकन-नखकोघाउँ
नपर्न्यागरि-हातभिन्नराधि-तालुमा-गलामा-वाधि-तोयंत्रमुखभिन्नराधि-यत्रगरित्रिकटु-मह-घिउँलेहातमालाई-न
खकोघाउँनपर्न्यागरि-हातभिन्नहालि-तालुमा-गलामा-विउँडो-गंडमा-सुत्तोगरि-आधाघास-भिन्नगे-आधाघासवादि
रैरह्याको-हातलेछामिकनफिकनु-मुहियाकोठाउमा-त्रिकटुलेघसनु-कफवाहिरफिकनु-कंठमाहालिलोतिपारि
रह्या-छेदगरिफिकनु-अथवाकंठमासेकनु-राल-बुह्यापछि-माऊकोघालनिर्मलनयापछि-घिउँतिलकोतेल-संगपि
याउँनु-अथवा-मुगरेलो-त्रिकटु-वितुकोजरा-पिपलामुल-मुगिकोघिवरिभातपकाईघाउँनु-अरेडकोपात-आकपात
लक्ष्मीफुल-गंजारि-सोनांजन-ककंटासे-अजर्णी-अमुराकोपा-हरा-तोराधि-हरापाकगरि-नाडिमा-नसामा-तातो
लेसेकनु-पसिनाआया-हीनभैरह्याको-पत्यक्षकुंछपसिना-नआया-हीनभैरह्याको-पसिनारुर्छ-शीतलकुंछ-॥

गज.

४१

प

रौठाठाकुंछ. आखावाटआसुआउंया. साढैपसिनाआया. भित्रदाहकुंछ. कफपित्र. रक्त. वोसो. दाहकुंछ. नसा. मासु.
हीनकुंछ. बाकरभैआउंछ. हकीकुंछ. घटिरापनिआवला. क्षीनत्रयोमनिजांनु. शीतलपानिलेआखामाधुनु. सोमांज
न. अरेडलक्ष्मीकुल. एतिकोविउंलिई. तिलसस्यु. तिसि. एतिवूर्णागरि. मायकोमाडामा. भुटिषरानिगरि. गोलिपारि.
खारिनुन. तिलकोकोप. धिउंलेमुक्ति. गोलिपारि. मुखमाभित्रसंमपुन्याईहालनु. तेल. वोसो. धिउं. दूदलेसंयुक्तगरि. आ
उमासेकनु. मकुवा. सलोदेवदारु. गुहारगानु. एतिवूर्णागरितिलकोतेलराशि. छातिमा. कंठमा. सेकिदिनु. कंठको
रोगशान्तिकुंछ. तालिस. टगर. जयमसि. हिंग. देवदारु. वायुविडंग. एतिवूर्णागरि. गोईठाकाआगोमा. सस्युकातेलसं
गधुपदिनु मनको. पिठको. रोगकोविह. नभै. कोमलभैरहया. कवलोलघासआउंनु चित्रमारुवायाकोधुवाउंनु
तत्तोषकारगया. गलयहुरोगजांछ. रोगशक्यापछि. हर्षकुंछ. मुखउज्जालोकुंछ. अधिकजस्तैकुंछ. कफले. वात
ले. उत्पत्तिहातिकोगलयहुरभन्याकोग. तेत्तोषकारलेहेरि. निकोगराउंन्यालाईराजालेमानछ इतिश्रीपा
लकार्योक्तेगजहोत्रद्वितीयखाण्डेगलयहुरनामषष्टविंशोऽध्यायः २६ अंगराजालेवंपानगरमा. पालका
व्यमुनिहोसुधाय. प्यासलेपीडाभैरहयाको. हातिकोलक्षणा. कत्तोरहंछ. त्योआपागनुहोला पालकमुनिलेआः

श्रीराम

४१

पानयो पानिनमयामा हातिले प्राणाच्छाडक एतिले हातिको जीवपानिहो भनिजांनु रुषको वोक्ता जरा धुलो इन
रुसपाईकन खेलिरहाको तत्को सुषगराउनलाई पानिपियाउँनु शीतलकुंछ तेसप्रकारले पियासले पीडाभैरहं
कुभनि वैद्यले परिक्षागर्नु पियासभैकन पित्तले मुर्छाकुंछ भनिजांनु अरु रोगकुंछ तत्कारणा हातिले पानिछे
राउनछैन रुष आदि जन्तुको जीवकुन्याको प्राणा पानिहो तत्कारणा पानिदियाले अनेक गुणा तत्कारणा
हाति पियासमानिकन बस्यामा अधिपानिपियाउँनु पानिपियापछि वैतन्यकुंछ वलकुंछ वलनयापछि रोग
सककुंछ इहासंदेहकुंछ पियासले उत्पत्ति रोगमा वैद्यले पानिन पियाया हातिमरिजांछ तत्को लक्षणक
हंछ पियासले पीडाभैरहन्त्याको मदबुहला धातुक्षयकुंछ अग्यानकुंछ डोरिछिजाउंछ बस्याको ठाउँमा सुख
नमान्या सुतदामानिदानकुन्या भन्याको वचन नमान्या घासपावैन माउतसंगं रीशगर्छ आकुलाई सेवागराउंदै
न सवै ठाउँमा दुर्गन्धाकुंछ मर्ममा पीडाकुंछ तालुफाटिजांछ गलामा कंठमा गंडमा एति ठाउँमा रौं ठाँडाभैरहं
छ सेतो सस्युजत्तो मुखमाभैरहंछ सिद्धार्थकनाम रोगभन्नु त्यो रोगले हातिको प्राणा सककुंछ अंकुशले वोढिदाप
नि लङ्करोले कुद्यापनि मान्छैन निसासफेर्न्या कंपकुंछ एतिलक्षणहेरि वैद्यले पानिपियाउँनु प्राणमलीन

गज.
४२
प

नैआउंछु. तोवेलामा. वलतुल्लाउंनलाई औधीगर्नुपर्छ बुत्रो. दादिमकोसुघर. दहिसंगमिसाईपियाउनु जोको
पिठो. दूदसंगबुवाउनु. पियासप्रयाकोनिकोडुंछ तेललाईकन. पानिमाखेलाउनु जो. गंहुत. दशमूल. एतिका
ठपकाई. रसफिकि चारभागकोएकभागराषिपियाउनु वनकोमास. रुलेको. रुरी. बुत्रो. बुदेमोथा. जीवन्ति. मुंज
=== जेष्टिमधु. एतिवूर्णागरिमसिनोगरिपिह्नि. गाईकोदूदमापकाउनु. आधावाकिराषि. फेरिइस्मा. घिउंतेल. वोः
सो. एतिपाकगरि. सिद्धगरिफिकि. पियाउनु आइमाघसिदिनु तो. तेलले. पियासशकृच्छ गलामा. कंठमा. गं
उमा. जिब्रामा. तालुमा. एतिठाउंमा. योतेललायिकन. कवलोनैजांछु. मुखरोगमापनि. तोतेलनिकोहो लावाकोमापु
तित्राकोमासुकोरस. शालितंडुलकोभात. संगमुच्छिबुवाउनु एतिलेमुखरोगसकृच्छ इतिश्रीपालकाख्यो
क्ते. गजहोत्रेद्वितीयखण्डेसिद्धार्थनामाध्यायसप्तविंशः २७ अंगराजालेवंपानगरमा. पालकाख्यमुनिः
श्वरहोसुध्याया. ग्रहउपग्रहलेपीडागन्धाकोलक्षणा. क्वाउपवार. क्वागर्नु. साध. असाध. कुन२ग्रहएको. क्वाक्वा. र
क्षाकर्म. बलिविधान. अग्निकार्य. कसोगर्नु. आग्नागर्नुहोला. पालककाविश्वरलेआग्नाभयो. ग्रहकोनाम. एति. नाववा
कु. मृगाक्ष. अलतिक. प्रतालत्व. पित्तिक. प्रमर्दन. कामाक्ष. वनिज. स्थविल. एतिनवग्रहकोनाम सूर्ययासवंदया

श्रीरामः
४२

संयहनकुंदा. तोवेलामा हाति. शक्ति. यत्ति. तोमर. परशु. मिंदिल. आदि शस्त्रलेघाउकुंछ. रक्तवहला. संयामफर्कि.
आवला. कुद्याले. बाध्याले. क्षीणदेहकुंछ. तोवेलामा. मांजुतले. मसाननयाकोथाउंमा. बौवाणे. पानिकोठाउंमा. आ
गोनयाठाउंमा. लैगया. तोठाउंमा. निद्राआया. तोवेलामा. ग्रहनकुंदा. मदआउंछ. तोवेलामा. देवताको पूजा. नूत.
कोवलि. पिउन्यावस्तुक. घांन्यावस्तुक. मूतरक्षानिमित्तले. नगन्या. तोवेलामा. मदक्षीणनयामा. ग्रहलेविकारगर्ली
भावबाहुकलेसमायाकोलक्षणा सुंठले. आधुगोडाआफैलेसमाईलोहपोद्गर्ली. सुमविरहला. आखाहुलागरिहे
ली. केहिसेरनयानिनसुंन्या. कुर्यापनिनजांन्याएतिलक्षणा मृगलेहेन्याजतोहेन्या. योमृगाक्षग्रहलेसमायाको
नूमिमालोह्या. दुबलोकुंछ. एतिमृगाक्षलेसमायाकोलक्षणा पानिमाहिडाईक. बेलिरहला तोप्रतापग्रहले
समायोननु सुदनुइक्षगर्नी. कामन्या. तोसोपितग्रहले. समायाकोलक्षणा आइधुमाउंन्या. सुंठलेसमाईराष्या
यमईनग्रहलेसमायाकोलक्षणा कामातुर. रसलेउठिकामले. हत्यानिहेन्या. विनवाधिरह्या. दानाघांसनवाई
वसला. कामाक्षग्रहलेसमायाकोलक्षणा आकाआहार. दाना. घास. आदि. अरुहातिलाईदिईकन. अर्काकोघा
सलिईकन. नवाईरह्या. वनिजग्रहलेसमायाकोलक्षणा. सुंठ. उसैकादिराष्या. हात. पुष्टा. दुष्या. आइदुष्या

गज.
४३
प

निहाले रुकन्या. विवेशाङ्क. वेष्टाननै. धायाको वस्तुकाडि. अर्को वस्तु धाया. त्यो थविल यहुले समाया लक्षणा का
मातुर. अलतिक. वानिज. एतिसाध. शल आउंन्या. गालोन चलाउंन्या. जिआवाहिरजिकिराधन्या. नानालक्षणागर्ली. स
त्यारसितपनिवसला. विसह्यारसितपनिवसला. सामान्यपनिवसला. शुन. तत्कालै रुषटल्या जत्तो लोह्या. आखाहुः
लाहुला गरिह्या. विन्नप्रमङ्क. दातयेकन्या. जिआचलाउंननसकन्या. गलोवांगोगारिरहला. माथिवाटहेरिरहल्या
श्लेषसंगशाल. रक्त. फेन. मितिकन. मुखवाट आवला सिंह. व्याघ्रको. उरमान्या जत्तो. स्वास आवला. जोर आया
को. हातिफै. रिसाउंन्या. उरपनिमानला. सवैसंगरीशगर्ली. केहिप्रकारले सुतिरहल्या. आडनफेन्या. घुमाईरह
ला. मोहङ्क. कामिशकनकरावला. इहापछि कोमलघास. रुषको दुप्या आदिषुवायापनि. धोवैन. विक्काउनामाव
स्तुइकागदैन. माङ्कतमांदैन. अधिकयहुले पीडागन्याको हाति. असाध्यजानु. एकवर्षमदरह्याको. आडवांगोनया
कोरोग. वेरवैनयाको. तेत्तो हाति. दूरस्थानलैगै छाडनुपर्छ. कदाचित एकवर्षगयापछि. त्योउसैरह्याको नया. अ
साध्यभनिजानु. फेरि. एकवर्षकायापछि. यहको दोषले. कालार. हाड मात्रभैरह्याको. शरीरमा. रोगले. पानिमा. ते
लको ठोपोसवैठाउंकोप्याजत्तो. बापियाको नया कष्टसाध्यभनिजानु. तत्कारणले यहले समाया कष्टलेनिको दोलाभ

श्रीरामः
४३

निजातु तत्कोउपाईकहनलाग्या. वलिविधान. सामान्यहोमगराउनु हातिसारमाशान्तिकर्मगराउनु गोव
रलेलिपुनु. सुवासनयाकोफुललेकनु. वलिदिनु. होमगराउनु. धुपदिनु. चंदनलेकनु. प्रायश्चित्तगराउनु. बाह्याः
लेखतिवाचनगराईकन. वैश्वलेहातिभिन्नलेजातु शास्त्रमानन्याजसो. दाहिनेपाईअधिराधि. हातिराध्याठाउं
मानित्रराधनुपर्क बाह्यालार्इदक्षिणादिईकन. हातिकोअधिवाटराधिर. शोघ्रसामवेदपाठगराउनु
फेरिनिकोनिकोवस्तुघाईनु. पियाईनु. तेललार्इनु आइमाश्रौषधिलेकनु. फुल्लार्इकनधुसिगराउनु. अनिराध्याको. कः
जललेआखामालार्इदिनु नौकंमोनसदिनु. धुपहालिदिनु गार्इकोघिईतिलकोतेल. वोसो. मिसार्इपकार्इकन. आ
इमालार्इदिनु ग्रहकोदोषशकृ तिल. सस्यु. निम. तमाल. करंज = वरी. पिहिकन. तेलमाराधि. पाकगरि. कपा
लदेधि. नखसम्मलार्इदिनु त्रिकटु. मरिच. पिपला. शुठो. देवदारु. त्रिवत. कुटकि. तार. वो. जो. गजपिपला. वितुकोज
हरी. तुलशीपत्र. जो. लशुन. जामिरफल. अपामार्गकोफुल. दन्तीसिधुनुन. दालविमी. वायुविडंग. कंठकारिफल. समन
गंगवर्णागरि. नसदिनु. शरीरजागृ त्पोश्रौषधिकोचूर्णा. नरीवल माजुफल. मयूर. लाठोकोस्यारो. न्याडुरि. गोलोवन. वाकि.
न्यारा. मैसि. एतिको. पित्तलिईकन. श्रौषधिसंगमिसार्इ. नसदिनु. गर्तु. एतिगयालेग्रहविकारशकृ अथिग्रहशकृनु

गज.

४४

८

लाई. नयाको विउस वैपिहिकन. अरुपनिपिहुपर्क. पिहिकन. वैशले. सेकुपनिजुंछ. लाउनुपनिजुंछ. गरुको दोष
शकुलाई निम. लक्ष्मीपुल. सोभांजन. अरेल. मरि कोरुष. एतिकोपातलेसेकुनु. दशमूल. पाव ४००. ब्रागारि
वारजागपानिराधि. काठपकाउनु. वारजागको एकभागराधि. काठपकाउनु. कपरामा छानि. त्योकाठमा धिउ पाधि ४
राधु. नया शयवर्षको. ननया वाजवर्षको धिउ बाहिंछ. त्योस वै. गरुहु. लवशकुलाई. पवगस संगपियाउनु
अथवा ब्राह्मिकोरसमा पकाई. वचा. लसुन. सस्यु. एतिमिहगरि. धिउसंगपियाउनु श्रीखण्ड. कुशकोजरा. पद्मकेशर
नीलोत्पल. मनशिला. सुन. मणिपुगि. एतिहुईथोक. नात. नठमास. मास. पाकगरि. मासुखिवरिनात. दालविनी. सुषमेः
ल. सिनकाउलि. रूपकेशर. कर्पूरकोला. लवंग. अगर. शील. एतिसर्वगभननु. हलेदो. मृत्तिका. त्योस वैतुल्याः
ई. सुहानगरि. शुचिभईकन. ब्राह्मणले. त्वत्तिवाचनगराईकन. मातृकागणकोठाईपीठमा. वलिराधुनुपठाउनु ॐ
बाहिनोहातलेपकोराछाडि. तुपिफिजाई. वैशले. सालपुप. = धिउसंगमित्ताईधुपदिनु जुनरात्रिमा वलिदिया
कोविधानले. वलिहोमकर्मइहापनिसवैगनु. तेत्तोनैवयहलेसमायाकोरोगशकछ वोसो. शालितंडुलकोनातः
संगछाउनु अनुपानपानिपियाउनु अथवा शालितंडुलकोनात. निकोगरिपकायाकोमासुकोरससंगछाउनु

अपसयेनमुक्तशिखावैशेन३ मोति६

श्रीरामः

४४

हातिको औषधी जां न्याले एतिगनुपर्क इति श्रीपालकाख्योक्ते गजहोत्रे द्वितीय खण्डे भूतयहनाम अष्टविंशोऽध्या-
यः २८ आगरा जाले वं पानगरमा पालक मुनिश्चर कौमुद्याया उन्मादमन्या को व्याधिको लक्षण आग्यागनुः
होला पालक मुनिश्चर ले आनयो वारंवार मुनयह कुंछ वारंवार दुःखयह कुंछ वारंवार रिसाउं न्या वेष्टा होवेन-
मा कुंतलाई तर्ताई न्या गली कामछ दन्त भूमि मारा धिरहंछ ओं सुआउंछ पशु मनुष्य घोडा हाति रथ जिवनयाः
को नयापनि सहं दैनवर्ष दिनसं आगो देखिकन दगुरि जांछ पर्ज अंकुश दाह सुंठ ले समार्इ आफालि वलाउं न्या आ-
गुलो दहिलो रुष आदिले लीकन हानुई आगन्या अहंकार ले वस्त्रा फेरि सुसिद्ध न्या एतिलक्षण कुंछ
हातिको औषधि नत्रलाग्या भालुको पित्र काग को पित्र सस्यु एतिको गाजल पारि ओं खामालाउं नु वकुलाया
कोनिको कुंछ लुङ्ग्या कोजरा हिंग लसुन एतिको गाजल ले आखामालाउं नु करवीर को कुल कोजरा कुवि-
राक्ष करंजी को वोक्ता काठ भालुको पित्र हिंग लसुन वाक्रिको गाइको भाराको भैसिको एतिको एकको मुटले पि-
हु त्थो गाजल गरिलायाले वकुलाया को शकछ घोरा शूकर कुकुर एतिको हाड कुशुरा लाटी को रो न्यां उरि
वकुला कयाकुह एतिको टाउ को लसुन वचा कुटकि एति मिसाई वूर्णा गरि धुप दिनु संपूर्ण उन्मादयह शान्त कुंछ

गज.
४५

प

उटकोहाड. काला. मासु. रौ. एतिपुनुधिउसंगमिसाईधुपदिनु हिंग. वचा. मरिच. सेतमरिच. एतिगाजललेलाउनु
कागकोपित्त. माकाकोपित्त. मरिच. समजागले. गाजललाउनु गोवर. घोरकोविष्टा. एतिपुरानुधिउसंगधुपगनुनिको
कालोतिल. सेतोमरिच. वोक्राआफालि. पानिमापाकगनु तत्को. तेलफिकिकन हिंग. अतिस. वचा. कुटकी. गाईको
वाकाकोमूत्र. गोमूत्र. भाराकोमूत्र. एतिमाएकाकोमुत्रमा. पाकगरितेलपकाउनु. नमदियाले. उन्मादशकृच्छ्र अधिकज
स्तोनिकोमैरहंछ इतिश्रीपालकारव्योक्तेगजहोत्रेद्वितीयखण्डे उन्मादनामएकोनत्रिंशोऽध्यायः २९
अंगराजालेवंपानगरमापालकमुनिश्वरक्योसुधाय्या अपस्मारग्रहलाग्याको. श्रौषधिपनि. आजागनुहोलात्रनि. पाल
कमुनिश्वरलेआग्यात्रया. अपस्माररोगत्रयामा. कमन्या. अवेष्टाकुन्या. पंडरुदिनमा२त्योरोगकुंछ. आखाहुलागरि
उसैहेरिरह्या. क्षनमात्रवेतनात्रयाजस्तोरहंछ. त्योत्रयापछि. कमसंगवलहीनकुंछ. नवग्रहकोविधिले. एकवर्षउ
पवारगनु. अथवा उन्मादग्रहमात्रयाजस्तोउपवारगनु. एकवर्ष. इहापछिउपवारगनुपडैन इतिश्रीपाल
कारव्योक्तेगजहोत्रेद्वितीयखण्डेअपस्मारनामत्रिंशोऽध्यायः ३० अंगराजालेवम्पानगरमा. पालकमुनिश्वरक्यो
सुधाय्या. वातकुण्डलिकारोगकसोकुंछ. तत्कोविह्नक्याहो. उपवारकसोगनु. आग्यागनुहोलात्रनि. पालकमुनिश्वरले

श्रीरामः
४५

एतालक्षणम्

आग्धान्या. हेअंगराजा. कुद्याले. रुषादिमा. वोट्पर्दा. साढै कुट्टामा. रात्रिमानिडान कुंदामा. मनमासनापनयाले.
विलोननयाले. नवायावस्तुषायाले. तेत्ते वातकुण्डलिकारोग कुंछ. वायुको विकार नैकन. रक्तपनि. पित्तपनि अधिक
कुंछ. अलिक २ पिसापगली. पीतवर्ण कुंछ. ठेरै वेरलाई पिसापगली. रौठाठा नै रहला. अतिपीडा नैकन. कष्टले मलत्या
गगली. रक्तवर्ण श्लेष्मले मिसिकन. पुम्रिकन. कामिकन. निसासफेर्न्या. एतिलक्षणले वातकुण्डलिकारोग जानु
कोईहाति. असाध्य ननु कोई एतासाध्य ननु तत्को औषधि. वतासन आउ न्या ठाउँ मारा पु. तेललाई नु. शालितुंडुलको मा
त. घिउ संग पुवाउनु. गुल्मरोगको ठाउँ मा नयाको मा. काथपियाउनु. हर्रा. पिपला. पंचलवन. प्रमान हेरिकन. पानिः
माराधि. पियाउनु. अलिकषे एहि पानि पियाउनु. मुख शुद्ध कुंछ. उज्यालो कुंछ. पछिपनि शरीर उज्यालो नै रहंछ. इ
द. सखर संग पियाउनु. मोटाउ नलाई शुठो. घिउ पियाउनु. इति श्रीपालकाख्योक्ते द्वितीय खण्डे वातकुण्डलीना
म एकत्रिंशोऽध्यायः ३१ अंगराजाले वमानगरमा. पालक मुनिश्वर को सुधाया. हातिले ठेरै नाडि वोकायाले
कतो कुंछ ननि. पालक मुनिले आग्धान्या. अधिक नारवोकायाले. हाति गलछ. तत्को लक्षण. हात पुष्ट. मुकिजांछ.
रौठाठा कुंछ. पानि मा जाई कन आइ. मा नि जाई वलाउंला. सुंठले दुक्कि २ वलाउंन्या. पानि वाट मा धि आया पछि मुख

गज.
४६
प.

मांदैन. घासघावैन. अलिक २ पिसापगर्ला. आइ. मागरममान्ला. सासआवला. तेत्तोलक्षणाहेरिकनवैशले औषधीग
र्नु. गाईकोदूदमा. मासभुटिकन. चूर्णगन्याको. राधिपियाउनु. तोपियाईकन. पिसापनयाकोपनि. उईत्वासआयाकोप
नि. आइ. मा. दाहभयाकोपनिशकू. अथवासेतोमास. उल्लिकन. धिउंराधिघाउनुतेश्लेरोगशकू. पिपला. अ
धुवा. तोपिहिकन. धिउं. महाराधिपुवाउनु. अथवापिपला. मऊवाकेवियाजामुनुकोवैका. कालोअतिरस. नीलकमलः
कुशकोजरा. जौ. एतिचूर्णगरिमृगकोमासुपनिचूर्णगरि. तोसवै. गाईकोदूदमापाकगरिनु औहोर्लिनुघाकोमासकोचूर्ण
हालि. विहानैपियाउनु. तोघायापछिसुखमानछ. ठकाईलाग्याकोनिकोऊंछ. सूत्ररोगपनि. उईत्वासकोपनि. तो
औषधिपुवायालेनिकोऊंछ. अथवापृष्टवर्णी. पिपला. गजपिपला. सेतोअपराजिताकोफुल. लशुन. एतिचूर्ण
गरि. तिलकोतेलपाधि १६ तुल्याईपाकगरिआइ. माघसुनु. शीतलगारि. ईहापछिपुगिकोखिवरि. जातधिउंराधिपु
वाउनु. हरियोघासघाउनु. विसो. पानिपियाउनु. तेसउपवारले. भाउवोकायाले. गल्याकोहातिसुखमानछ
शीतलथाउंमाराधु. वारंवारविसोपानिधन्याईदिनु. भूमिमापनिधन्याउनु. शालितंडुलकोजातघाउनु. दूद. माका
पियाउनु. धिउपनिपियाउनु. तेसप्रकारले. हातिकोतेजऊंछवलपनिऊंछ. ईहापछिहातिनिकोठाउंमाराधु

श्रीरामः
४६

तेत्तोहाति.पक्षिसंयाममा.बलाउनकुंछ हुलोहातिसंग.जुहुनुशकला.एतिकोकारणले.हातिलेअधिकमाडिवो
काउनछैन इतिश्रीपालकाख्योक्तेगजायुर्वेदेमहापाठेमहाप्रवचनेक्षुद्ररोगस्थानेद्वितीयेनारोमधितनाः
माहात्रिंशोऽध्यायः ३२ वंषानगरमाश्रंगराजालेपालकाख्यमुनिश्वरकौमुद्यायारूपरोगकसोगरिउत्पत्तिप्रयो.
क्याउपाइले.निकोडुंछत्योआग्नागर्नुहोला इहापक्षिपालकमुनिश्वरलेअंगराजालाइआग्नाप्रयो घामकोवेगताप
लेदगुरिकन.परिश्रमले.नुनअधिक.अमिलो.नुन.इनहुरुमाइकनगलदा.नयले.धोकाभट्काउंदाले.विलोव
स्तुनघायाले.एतिकोविकारले.वायुले.पित्तप्रकोपकुंछ.पित्तलेरक्तविकारकुंछ.रक्तलेधातुविकारकुंछ.इहापः
क्षि.आङ्गलिजांछ.तेश्लाईलुप्ररोगकुंछभनु तत्कोशरीरमाकुशालेसृदंगकोजत्तोत्वरकुंछ.तेत्तोलेलुप्रः
रोगप्रयोभनिजांनु पिपलकाठ.बटकाठ.डुमरिकाठ.कात्राकोकाठ.एतिकोवोक्रालिईकन.काथपकाई.रसः
फिकि.महसंगपियाउंनु. फेरिदूदमा.श्रीषधिराघिपियाउंनु फेरिविलोप्रयाकोमायोगप्रवत्तुकषुवाउंनु फेरिम
यूरकोमासु.सृगकोमासु.हाडकुटाईपकायाको.त्योमासुवृणागरिपिहि.धिउंमाभुटि.शुठो.पिपला.मरिव.एतिवृणा
राघि.तेश्लाई.वेशवारभनु.शालितंडुलकोभात.धिउंराघि.वेशवारकोरस.संगघाउनु कंदसंगदूदपियाउंनु

गज.

४७

प.

एप्रकारले सुवायाले लुप्ररोगशक छ वलियो कुंछ तेजपनि कुंछ फेरि पालक मुनिश्वर को अंग राजाले सुधाः
या लुप्ररोग को लक्षण क सो भनि पालक मुनिश्वर ले आग्या भयो गहुं भया को भाडि वो काया ले बाढे माहि डाया
ले ठकाई लाग दाले पर्षाल धोका कौसि अगुलो ठाम आदि भटकाया ले भाया ले तो परि अमले लुप्ररोग कुंछ वलन श
क दैन दुबलो कुंछ घाना वलु घावेन ते तो भया बायनु गाढो ते तो भया मुख ले मल दार ले रक्त बाहिर आउंछ तत्को
श्रौषधी पिपल काठ वट काठ दुमरि कात्रा काठ एतिका वीका वृणा गरि धिउ संग मुछिला उनु दूद पिया उनु धिउ संग
दाना सुवा उनु कवलो घास उषु लडु मिठाई एति छाया ले शीतल कुंछ त श्रोत वृणा गरि आइ माघ सतु न सदिनु पि
या उनु वत्तिकर्म गर्नु वायु को विकार रोग शक छ जशे लुप्ररोग को श्रौषधी गरिकन निको गरायो एहाई धन्य भनु

इति श्री पालकाख्योक्तै गजदोत्रे द्वितीय खण्डे लुप्ररोग विकित्तिते नामा त्रय त्रिंशो ध्यायः ३३

फेरि अंग राजाले पालक मुनिश्वर को उदावर्त भया को रोग को लक्षण सुचाया मुनिश्वर ले आग्या गर्नु भयो पुश्रोत्राद गिराया श्री रामः
सारि सारि राया ले थात मान सुवाया ले सुधै राया ले वित्र मादुःख दिया ले घटिया ठाउं मा राया ले सुद्या ले कुद्या ले
बाया ले तर्साया ले ते तो गन्या ले वायु ले रुदय मा पीडा कुंछ निघुराई रहंछ घुमाई घुमाई कन वलन्या हात सुधा

४७

आङ् वांगोङ्क. आखानविमलिकहेरिमात्ररहन्त्या. मल. मूत्र. गर्नशकै. पेठारिरहं. अरेल. कुविराक्ष. एतिकोतेलले.
 आङ् माघसिदिनु. रोगशक. मृगआदि. वनचरकोमासुपकाई. शालितंडुलकोजातसंगसुवाउनु फेरिवत्तिकर्मगर्नु
 वेलकोजरा. गिन्यारिकोजरा. बालवितकोजरा. गंजारिकोजरा. पातुलकोजरा. एतिकोजराकाथपकाईपियाउनु मंतातोग
 रि आराकोदूदपियाउनु एतिलेयहणीरोगवर्थलेमोययाकोरोगआदिनिकोङ्क इति श्रीपालकाख्योः
 केगजायुर्वेदेद्वितीयखण्डेउदावर्तध्यायः वतुत्रिंशः ३४ अंगराजालेसुध्याया. पालकमुनिछो. वल्मीककपि
 लक्षणा. आजागर्नुभयो. नखकोजरामा. कुनामा. काषिमा. परिहृत्तमा. मुरवा. घालनैकन. आवला. पोल्न्या. विः
 लाउंला. कफपित्तलेउत्पत्तिङ्क. त्योषटिरावल्मीकभनु त्योषटिरा. विर्नु. क्षार = पानिलेधुनु. आगेमासेकनु. य
 टिरा. फेरिनहं नीलेविर्नु. त्योउपचारलेनिकोगर्नु इति श्रीपालकाख्योगजायुर्वेदेद्वितीयखण्डेउदावर्तध्यायः
 गविकित्तिंतनामापंचत्रिंशोऽध्यायः ३५ पालकअधिश्वरले. अंगराजालाईपत्रकिमिरोगकोलक्षणाउत्पत्ति.
 आगपानया. वर्षावैलामा. पानि. हिलो. हरियोघास. नैरह्याको. ठुलोफिगाआदिलेवाईरह्याको. रुषकोपातमाभयाको
 किरा. त्योपत्रवाईकन. पत्रैमारहं. त्योपत्रैमासुद्धतेतोकिरा. हातिछोलाग्वा. आङ्. भारिमांछ. कपालबलाउंछ. सुंद

का२

६ लनुजस्त्रोभयाकोषटिरोआवस

गज.

४८

प

ले भूमिमापका उंछ. वारंवार मूत्रत्याग गर्नी. वथान वाट जागि जांछ. एति भयामा. पत्रकिमि रोग न यो भनि जानु
तत्को औषधी शयवेरं धुया को घिउ ले आइ माघ सिदिनु. कान संम आउं न्या पानिमा दुवाई. माथि कि कि फेरियो घि
उले लाउनु दुभो कमल को जरा. कांस घांस. कुश को जरा. दूद धरि को रुष. नील कमल. श्री खाण्ड. गन्ध विण. लुआ को जरा
तो सवे मि सार्ई. पिहिकन. हाति को आइ मा सवे घ सिदिनु एतिले नि को न नया. श्रु ले गर्नु. हले दो. बुत्रो. मजितो. गं
ध विण मोथा. दूद धरि को फल. घिउ संग र पिहिय सनु मुगि को खिच रि मा घिउ ठेर रा धि सुवाउनु इहा पछि नि को
घास सुवाउनु. एतिले हातिले सुख मानूछ इति श्री पालकाख्यो क्तै गजायुर्वेदे सुद रोग स्थाने द्वितीय पत्र किमि
नामा षष्ठ त्रिंशोऽध्यायः ३६ पालकाख्य मुनिले. अंगराजालाई उर क्षत रोग को लक्षण आपा नयो अधिक
हिडायाले. उफं दाले. रुष ठल्याले. दहिलो फा घाले. पर्षाल नइ कायाले. हाति. हाति. जुआयाले. पानि मान खेलाया
ले. घोला को. दिल मा दात गान्याले. एतिले उर क्षर रोग कुंछ तत्को लक्षणा वसि र हन्या. काम न्या तत्को औ
षधि फलाम पोलि. विधिसंग. न सामा से कनु गोवर ले आइ मालाई दिनु फेरि. सेतो अपराजिता. वेल. अरेड बांस
को वोको. जो. तिल. वडरु र को पात. अरेड पात. मेघ मृंगी. निसोथ. गिन्यारि. एति पानि मा रा धिका ठप काउनु न्यो पाः

श्रीरामः

४८

कोपानि

निले. आङ्कपालधुईदिनु तेसैले. नाडिमाता तोलेसेकनु. त्रिवत्. पियाउनु फेरि. जौ. गंहुत. दुमूरि. दशमूल. एति
लेतेलपकाई. आङ्कमाघसिदिनु सम्मत्रयाको भूमिमाराधु. विष्णु उना राधिवसाउनु एतिगन्याले रोगनिको कुंछ
इति श्रीपालकाख्योगजायुर्वेदे बुद्धरोगस्थाने द्वितीय उरक्षतनामा सप्तविंशोऽध्यायः ३७ पालकमिश्वर
ले. अंगराजालाइ. शोनिताण्डरोगको लक्षण आग्यात्रयो हातिको आङ्कमा चोटपायाले. गुलाविवर्ण कुंछ. वायुले
वायिकन. लिंगले. रातो गरिपिसापगर्ला. गुलाकोठा उमा. काला कवलो कुंछ. एतित्रयामा सोनिताण्डरोगननिजांनु
तत्को उपकार. शखले गुलामारक्तजिकिकन. घिउलेलाउनु तिनदिनसम्म. हलेदो. बुत्रो. मजितो. ज्येष्ठिमधु. कु
शकोजरा. सल्लाकोवोका. एतिवूर्णागरि. जांडमाराधिपियाउनु कुशकोजरा. काथपले. हरिताल. मनशिला. लुआ.
सागकोजरा. तोपावथोक. वूर्णागरि. मरुमंता तोगरि. मिसाईकन. गुलामालाउनु तेत्तो गन्याले. निकोनत्रया. अधि.
नन्याजत्तो अग्निकर्मगर्नु. गुलामा पिपला. अदुवा. गुड. तेल. समभागगरिकन जांडसंगपियाउनु फेरि. नुन. ति
ल. वूर्णागरि. मिसाईपियाउनु. सुखमानक. तुलशी. तिलवूर्णा. घिउसंगमिसाईकन. घाउमालाउनु इति श्रीपा
लकाख्योगजायुर्वेदे बुद्धरोगस्थाने द्वितीय शोणिताण्डनामा अष्टविंशोऽध्यायः ३८ पालकमुनिश्वरे पादरोगतीश

गज.

४२

प

३० थोक अंग राजालाई आग्या गर्नु नथो अधि जवगाए शीदनाम पाद रोग को लक्षण पनि औषधि पनि कहंछु जुन
बेला माहाति गलिकन पानिमा जाई पन्या अथवा थकाई ले रात्रिमा निंदान आयाले घटिया ठाउँमा बस्योले एति न
याले जवगाए शीदनाम पाद रोग जांनु र रों तितो पिरो एति आयाले वायुले आइमा चापछ एतिले न सुवाउ न्या
वसुन खाउनु पुष्टा सुद्धिंछु नखलामो कुंछु इत्को पुष्टा मा अनेक कुल क्षणा कुंछु भूत लाग्ना जस्तो र हंछु जारो
लाग्ना को वेठा जस्तो र हंछु वज्र लाया जस्तो नै र हंछु तत्को औषधी सस्यु को तेल लाई कन घाम मारायु अथवा
हातिको मूत्र वाक्रिको मूत्र घोराको मूत्र गदाहाको मूत्र गो मूत्र एति मा जत्को पायो लीकन निको गरिकन हातिः
को आइ मा मर्दन गर्नु रात्रिमा संवन नया को हातिको फुल वावल वंदन कुशको जरा मासु नात एतिले हातिः
को आइ मा वलि दिनु इहा पछि सुख माछु एतिले सुख नया नमान्या वोका नया पनि केहि नया पनि कुंछु काटि
कन वलि दिनु वचा हिग गुर्जो पशूल गोधुरधुप गाईको घिउ रुर्ग अबला वरा शुठो साल धुप एति मि सार्ई कः
न हातिलाई धुप दिनु हातिको रौ वानर को रौ गाई को रौ वाक्रिको रौ घोरा को रौ घिउ संग मि सार्ई हातिलाई धुप
दिनु भूत नास कुंछु हाति सार मा वंदन पुष्प पूजा राघि बाह्य पूजा गर्नु त्वत्ति वाचन गराउनु यज्ञ गराउनु सेष

श्रीरामः

४२

नयाकोधिउले आइ माछुनु. धिउसंगनयापनि. तेलसंगनयापनि. मुछिकन. पुवाउन्यावल्लुसंगपुवाउनु. तेस्तोगनजा
 न्यावैशलाईराजालेमान्यगनुपर्छ इति श्रीपालकाव्योगजायुर्वेदेक्षुद्ररोगस्थानेद्वितीयेरात्रिस्थिप्रोनामाउनवत्वारिंशो
 ध्यायः ३२ अंगराजालेपालकाव्यत्रयिभ्ररलेआग्यानया. पिसापगर्ननसकिकन. कथोक रोगउत्पत्ति कुंछननि
 आग्यागर्नुनयो हातिसाढैदगुरायाले. त्योपरिश्रमले. मूत्रत्यागगर्नशकै. अलिकृ२ मात्रपिसापगर्ली आग्यालेपनिः
 निकोगरिदेधै. आघाविम्लिरहला. निकोगरिघानपनिशकै. मलमूत्रनानावर्णगरिरुगला. तेस्तोलक्षणा रोगलाई.
 भिन्नवत्तिननु. त्योअसाध्य साध्यकोरोगलक्षणाभन्नलाग्या पाहारमाउमन्याकोघास. ढेरघायाले. भुवैराघ्या
 ले. उरलेनघायाको. संतापले. एतिलेवायुप्रकोकुंछ. काषि. पेटमावायुजांछ. पिसापगर्नशकै. मूत्रआउन्यानाडिमा.
 वायुजांछ. पिसापगर्नवेलासा. दुषु. एतिपीडाले. आइकामूछ. कष्टलेपिसापगला. तत्कोश्रौषधि. नुनपानिमा राषि
 पियाउनु. त्विवरिभातमाधिउराषिपुवाउनु दशमुल. गंजारि. महुवा. वयरफल. जौ. मुगि. गंहुत. एतिपाकगरि
 मरिच. पिपलाराषिपुवाउनु शालितेंडुलकोजातमा. मासुकोरसरारिपुवाउनु मासकोदानामासिधुनुनराषिपु
 वाउनु निकोकवल्लोघासपुवाउनु. वतासनआउन्याठाउमा. राघु. अमिलोनुन एतिमंतातोगरिघाउनु चिल्लोनया

गज.
५०

प

राम

कोवतुकघाउनु एतिश्रीषधि. पुवायाले. पिसापगर्नशकुला पित्रकोविकारले. पिसापगर्ननशका. त्योश्रीषधिपुवा
उनु = स्वारि = कोवो. नुन. श्रमिलो. पिरो. तातोपुवायाले. पित्राधिककुंछ. तेक्षेत्राडूमा. दाहकुंछ. वित्रभ्रमवकुला
याजत्तोकुंछ. पिसापश्रलिक २ एकतारैगला. परमाईरोगकुंछ. कराउंछ. एतिप्रयापछि. परिसुत्रीरोगभनु वनकोमाः
स. क्षीरविहारी. वनमुगि. कुटिलो. काकोरी. क्षीरकाकोरी. वनकोलभुन. दुंदु = कुशकोजरा. कांसघासकोजरा.
षरघासकोजरा. डरारंकोजरा. उषुकोजरा. वरीश्रमिलो. एतिसवैपकाईकनपियाउनु सषरराषिशीतलपानिपियाउनु
गिन्यारि. गोपुर. वलुकोजरा. सेतोवलुकोजरा = गुर्जो तेजमती. वापाकोवोको. एतिकाथपकाईवारभागकोएकभाग
राषि. सषरराषिशीतलगरिपियाउनु गुड. विसोपानि. धिउराषिपियाउनु. पानिकोघरा. कुंदाईहातिकोआ
डूमासवैवारंवारमिजाउंदैरहुनु. स्वादामा. पानिवारंवारपियाउनु. जाडंमा. गुडराषिपियाउनु. एतिगन्यालेपरि
सुत्रीरोगशकुल हातिनहिडायाले. दिनसोसुद्याले. नुन. उषु. गुड. एतिघायाले. जारोठाउंमारयाले. श्लेष्मरो
गकुंछ. श्लेष्मविकारले. पृष्ठनिरंदरोगकुंछ तत्कोलक्षणा जौकोपिठोजत्तोसेतोगरि. निरंदनैपिसापगली. तः
त्कोश्रीषधि. पंचलवन. सषर. तेल. एतिमाराषिपियाउनु शालितंडुलकोभात. पन्यालोगरिकनपकाईकन. रु

श्रीरामः

५०

री. अत्रला. वरी. एति वूर्णा गरि मंता तो गरि. सस्यु को तेल मा. तताई कन हल नु. फेरि सिधु नुन. जयमसि. कुट. पिपला
 शुठो. एतिसम भाग गरि. मसिनो गरि कुटिकन. गंदत. कुसुरा को हाड वूर्णा गरि कन राषु नु. देवदारु. तो सवै वूर्णा
 गरि कन. तातो पानिसंग पियाउनु नुन. परवर. सुगि. बाकलो ओगरा गरि पकाई कन. पिपला वूर्णा राषि म
 न्ता तो गरि पियाउनु मास को दाना पुवाउनु. वल कुंछ. तेज कुंछ. पिष्ट निरंद को औषधिको नेद
 बाणे माटे रै हिडा कुटि. काजटे रै गरायाले. पिरो. नुन. अमिलो. तो आदिले. रस अधिक पुवायाले. तातो अधिक पु
 वायाले. रक्त को विकार कुंछ. पिसाप गर्न शकै न. काषि दुबला. रक्त पिसाप गर्ला. ते तो नया हाति मर्छ. तत्को औष
 धि गर्नु. शुठो वूर्णा. वयर को वूर्णा. गंदु को सातु. दूद. दहि. मह. सखर. एति मिसाई कन. वासिराषि. जौ पानि मा भिजा
 ई कन मिसाई कन. कपरा मा छानि. विहानै. हाति पियाउनु. एति गन्याले. निरंद रोग शकछ. वेथा होवैन
 केश को विया. कमल को विया. बुत्रो. रुख कटहर. गंभारि को जरो. ज्येष्ठि मधु. इडाणि पल अत्रला. एतिसम भाग गरि
 सुगिराषि पकाई कन रसुजिकि कन. पिपला. शुठो. पिहिकन. एति राषि पियाउनु शालिधान को जात. अघि
 का औषधिराषि. सखर जोर पियाउनु आधा दिन मा शालिधान को वावल को पिठो. जौ वूर्णा. पकाई दूध. धिउ राषि

गज.

५१

प

ते४

पियाउनु जो फलिकनभातपकाउनु दूद दहि सत्वर मरु एतिले सुकि कवल्लोघासमाराधियुवाउनु ते श्वेरो
गकुट्टु. हातिको लिंग मा वोटपन्यामा रुतानिसंग भोगगन्याले मलत्यागगन्यावेलामा मलत्यागनगन्या
ले मलउसैरहाले वाटोमाटे रै दिडायाले नथामिकनदिडायाले अधिककाजगरायाले हाति हाति जुग्याले
हातिको धातुविकार कुंछ त्थो धातुविकार नैकनु काखिपेटमारहिकन अश्मरीरोग उत्पत्ति कुंछ वात पित्त कफ
रक्त वायुको विकारले अश्मरीरोग प्रयाको वाट अथवा जस्तो आइ मा दुषु. पिसापगर्नु गाढो कुंछ पेटमा सुती कुंछ
घानमनलाउंदैन कंप कुंछ आइ नवलार्ई उसैरहंछ निरंदरोग कुंछ सन्निपातले अश्मरीरोग कुंछ नानाबंधले मू
त्रविकार कुंछ तत्को औषधी गुद्यारगानु पाषाणभेद गंदुत शुठो कुशकोजरौ कौसघासकोजरौ वादियो घासको
जरा घरघासको जपातुलकाठ वेलकोजरौ गोपुर = वायुविडंग तनसारहंछ एतिवो हलिपानिमापकाई पियाउनु
अथवानिको नया सिधुनुन विन्यानुन पागानुन सौवरिनुन मोद्यानुन सोनाकुलनुन खारनुन जवखाल एतिः
पिष्टिकन जोड माराधियियाउनु एतिले निको नया वस्त्रिकर्मगर्नु एतिले पिसापगर्न शकला तेत्तोलेपनि
निको नया उत्तर वस्त्रिकर्मगर्नु एतिले लिंगमारहाको नाडिले सुखसंग पिसापगर्ला लिंगको मल कुंछ

श्रीरामः

५१

कुटिलो मोथा पाषाणभेद अरेडुविही करविदा पृष्ठपर्णी = = = जौ गंधत मंभारि अत्रला प्रतिमिसाईकन
 काथपकाईकन चारभागको एकभागवाकिराधि फेरि धिउराधिपकाउनु पानिसुकाई धिउबाकिराधिकन तेश्चर उन्नर
 वस्त्रिभनु तो धिउले हिंगकोनसामाघसिदिनु कवलो मै सुखसंगपिसापगली विसोवतासलेलाग्याले गंधुं चोकाया
 ले काखिमारहाको वायु बाहुला मै कन रहंदा अस्मरीनाम निरंदरोगकुंछ सेतावावलका बोलानि जस्तो सेतो मै कन
 पिसापगली एतिलक्षणाकुंछ गोशुर = = मझुवा मर्वा विहिकरविद्या पुनर्नवा देवार गंधपसारि अरेडु
 = = देवदारु साफगेरा = = = पानिराधि काथपकाई सकिकन तेल नुन राधिपियाउनु मयूरमांस जौ
 वयरफल गंधत संगमिसाई अधिकजै काथपकाई तेलराधि कुशुराकाटाउको कोमासु पकाई नुन तेल हालिक
 न धिउराधिपकाईकन दानासंग सुवाउनु वायुविकार मै कन पित्तमारहला तलपेट देखिमाधि दुषक कष्टले पिसाप
 गली दुषला पहेलो पिसापगली कं पकुंछ चित्रव्याकुलकुंछ तत्को औषधी सुगंधवाल पातुल वेल गंभारि शुठो
 पाषाणभेद देवदारुको बोजो वकुलाको हाड गाईको दूदमाकाठपकाई धिउसंगपियायाले पिसापगर्न नशक्याको
 कुट्ट तत्को अनुपान धिउघाउनु धिउले घसूनु एतिले पछि वस्त्रिकर्मगर्नु पेटमापनि पित्तनिरंदरोगकुंछ

मज.

५२

प

इति श्रीपालकाखोगजायुर्वेदे क्षुद्ररोगस्थाने द्वितीयमुत्रमंगो नाम वत्वारिंशोऽध्यायः ४० अंगराजाः
लेपालकमुनिश्चरकौ हातिजन्मापहि हतियानिको सूतिकारोगको श्रौषधिसुधाउंदाप्रया सूतिकाको श्रौषः
श्रीआग्नागर्तुमयो गर्भिनीहातिपक्रित्यायाको देसमाजन्मकालनपुगिकन जन्मा ठाकिकन जन्मला वत्सा ठाउंमा
निको प्रयापनि जन्मला सारिसारिशयदानि जन्मला दिनदिनैहि डयाले नदीतान्याले दगुरायाले तल माथिहिः
डयाले गंदुं वोकायाले डरले वलायाको विकारले बाध्याले कुद्याले थातमान सुवायाले ठेरें सुवायाले ठेरें सुवा
याले विन्नको धंधाले अरु हातिले घेसूफेसग न्याले यो आदि नयामा गर्भपातपनि कुंछ अथवा जन्मापनि आमाको
शरीरमा सूतिकारोग कुंछ तत्को लक्षणा नाक कान आंखा मुख मल द्वार थामिरहंछ सूत्रद्वार गैकाउंला एकता
रें बुहिरहला आइ सुकि जांछ मनला ग्या जस्तो नला ग्या जस्तो पायिलो राखला घान मनला उंदैन जांडो सहन शकदै
न तत्को श्रौषधि घिउं पनि कुंछ तेल पनि कुंछ तातो गरि शरीरमा सवै घसनु असुराको पात गिन्यारि अरेउ
विया शुठो लक्ष्मी कुल पातुल काठ एतिका पातली कन आइ माता तोले सेकनु तो तेल घिउं मंता तो गरि पिया
उनु मज्जुवा जौ गंहुत गज्जारिको पात दशमुल समनाग गरिका थपकाउनु चारनागको एकनागराखि घिउं

श्रीरामः

५२

राधि. मंतातो गरिपियाउनु योनिगह्नायाकोहुइछ. पिसापपनिगर्नशकला कवलोडुमरि. सेतोषयर. पुत्रंजीवि=
जासुनुकोबोको. धियंगु. एतिवर्णागरि. मसिनुकपराभापोकापारि. योनिमानिब्रह्मालिरायनु. एतिलेयोनिदोषहुइछ
कुशकोजरो. श्रवला. तिलवर्णा. जौ. धिउसंगमिसाई. योनिमाधुपदिनु दशमूल. वयर. गंनारि. एतिपानिमा
काथपकाई. चारभागमाएकभागराधि. कपराभापोकापारि. रसजिकि. दूदतेल. वोसो. मासु. धिउ. एतिकाथपकाई
कन. त्योतेलले. हत्यानिकोआइमा. सवैठाउंमाघसुनु दानासुवाउनु. पानिपियाउनु मरिच. शुठो. पिपला. तेल
पुरानुजोडमा. एतिसंगैराधिपियाउनु खिचरि. माछापकाईकन. सिधुनुन. तेलहलि. उत्कोरससंगमिसाईआउनु
निकोघाससुवाउनु. षान्यावस्तुषावेन. विसोठाउंमा. वस्तुइछागर्ला. खोला. माधुवस्तुइछागर्ला. घामनलागन्या
ठाउंमावस्तुइछागर्ला. इंझाईशीतलश्रीषधिगर्नु सखर. गुलियोवस्तु. दाष. पकायाकोदूद. विसोगरिपियाउं
नु. कवलोघाससुवाउनु जौकोजराकोरसजिकिपियाउनु निकोगरिविवारगरिवैद्यले. सूतिकाको. शास्त्रले
जन्याजत्तो. श्रीषधिगर्नु. निकोगरिश्रीषधिनगन्या. तत्कालहलतिकोघाणहुइछ इतिश्रीपालकाख्योगः
जायुधेदेहुइरोगस्थानेदितीयखाण्डेसूतिकानामाएकवत्वारिंशोऽध्यायः ४१

गज.
५३
प.

रोमपादराजालेसुथा^{या}पालकअधिश्वरको. दातकोरोग. कटि^{थो}ठोकप्रकारक. कांदावाटउत्पत्तिहुंछ. कसोगरिजानु. औ
षधिगन्धालेनिकोहुंछ. कुननिकोहुंदैन. आजागनुहोला. पालकअधिश्वरलेआग्यामयो. वारप्रकारले. दातको
रोगउत्पत्तिहुंछमनिजांनु वायुदोषले. बुढामयाले. वलले. सहजलेत्योवारठोकहातिकोदन्तरोगहुंछ दातकोवर्ण
फेर्छ. वारंवारबलाउंछ. जिगावहुतलागन्ध. कैलोवर्णहुंछ. दातले. पानिआवला. धुलोमापलटिरहन्थ. एतौहुदाले
दन्तरोगमयोमनिजांनु फेरि. टरौ. तितो. सुक्याकोघांस. नितैदाना. एतिवस्तुमायालेहातिकोपेटमा. वायुविकारमैकन.
नसामापनजांछ. इहापछि. दातकोजरोमाआवला. त्योकारणले. दन्तरोगउत्पत्तिमयाकोजांनु. दातकोजरोसुहिआवला
वाक्किकोमूत्रजस्तोगह्नाउंला. कालोमैकन. पिसापगर्ला. फेनमैकन. एतिवातलेउत्पत्तिमयाकोजांनु अथवापित्तले
उत्पत्तिमयाकोलसाण पिरो. अमिलो. नुन. अधिकसुवायाले. विलोवस्तुअधिकसुवायाले. सदैतातोसुवायाले. अः
जोग्यघासघायाले. अजोग्यपानिपियायाले. एतिकारणलेपित्तविकारहुंछ एतिलेनसामा. पित्तमित्रजाई. दातकोज
रोमा. मित्रजांछ. तस्कारणले. दन्तरोगहुंछ. दातकोजरोमा. पालक. सुहिला. अमिलोमैहुकआवला. कुह्याकोपुर्दा
जस्तोगह्नाउंला. हरियो. पहेलो. रातो. तेस्रोवर्णमैकन. रालआवला. जिगावसदैन. एतिलेपित्तउत्पत्तिमयाकोजांनु

श्रीरामः
५३

फेरि कफले उत्पत्ति नया कोल क्षाण अधिक गुड राखि सुवायाले विशेषले शीतल सुवायाले नुन अधिक
सुवायाले एतिले कफ विकार नैक न न सामा भित्र गइं कन दात को जरामा भित्र जांछ एतिका राले दन्त रोग कुंछ वाडु
मा सुहिंछ राल आउंछ कफ वात पित्त तिन् ठो कले मन विकार नैक न दन्त रोग नैक न सुहिंछ गंहाई कन अति वहि
राउंछ ते स्या लाई सन्निपात दन्त रोग भन्नु फेरि रोग युक्तले रक्त दात को जरामा जांछ एतिले दन्त रोग कुंछ नाना
दोषले दात को जरामा दुष्छ सुहिंछ घाउ को पिप गंहाउंला दात को जरामा रक्त विकार कुंछ त्यो न सा दुष्छ नाना दोषः
ले दन्त रोग कुंछ बुढा नया पछि दात को जरामा रोग कुंछ सहज ले कारण न नैक न अकस्मात् दात रुखि आवला दात को
घाउ गंहाउंला पिप आवला रक्त आवला अति दुर्गन्ध कुंछ त्यो रोग उत्पत्ति भन्नु दाहिना दन्तमा रोग नया राजा रोगि कुं
छ कुनै नया पनि रोगी कुंछ धन हानि पनि कुंछ दन्त को जराले रक्त पानि आवला एतिले नयामा देवता को कारणले उ
त्पत्ति जांनु त्यो असाध्य भनि जांनु त्यो हाति राजाले आघात समारा पुछैन अरु राजा को देशमा पठाउंनु एति उत्पत्ति दन्त
रोग कोल क्षाण इहा पछि आगंत रोग लक्षण कहंछु हाति घट्याले अधिक गयाले संग्राममा घाउ नयाले रुषट्टा
घोट पयाले घर न्दकंदा घोट पयाले नूमिमा दात गाड्याले एतिले दन्त रोग कुंछ दात दुकरा २ नैक न आवला दात नाखि

गज.

५४

८

ला. पटनकुं. इत्युकारले. दन्तपटनकुं. उत्पातदोषहोईन. एतिले आगन्तुरोगजांतु इहापछि रोगको. सा
ध्यासाधलक्षणकहं. दन्तमासुकोको देविनां विद्या. मासुभिन्ननां विद्या. औषधिनगर्तु. असाध्यजांतु
एकवर्षसम्म. औषधीगन्धालेपनि. घटाउनकुं. न्यारोगलाई. याप्यमनु दुष्टाकोनिकोहोवैन. अथवा दन्तवटिः
आया. वर्णफेरिकनदेवला. तोसाध्यमनिजांतु फेरि असाध्यमयाको कहं. हातिको दन्तको जरोमाकिरा
परि. किरालेयाया. मासुकालो वर्णनै. वर्णफेर्. घाउगहोई आवला. औषधीगन्धालेपनि रोगनघट्या. रोगघट्या
मया औषधिगर्तु. नघट्यामयानगर्तु दन्तकोमासु. दशअंगुलिगैको नैभिन्नगयाकोमया. औषधिगर्तु. दशअंगुलि
अधिकभिन्नगया. औषधिले असाध्यमनु दन्तमाघाउमया. तत्कालले दंतमा. धिउले घसनु. धुनु. पिरो. टरो. तितो. ए
तिको. जरो. पात. वोको. एति चूर्णगरिकाथपकाउनु. ते श्लेदातको जरोमाधुनु. नाना. रसपानिलेधुनु. अथवा हातिको म
त्रलेधुनु वातले रोगउत्पत्तिमया. तिलचूर्ण. सस्यचूर्णलेलाउनु. दन्तको जरोमा मयापनिलाउनु नस्यदि
नुसुठमा परवर = श्रीखण्डनेर्लापा. सेतोडुमो. कुटकि. गुद्वारगानु. एतिसमभागगरि. गोमूत्रमापिहि. तो औष
धिसवैराधितेलपकाउनु. ते श्लेनस्यदिनु. दन्तको जरोमालाउनु घसनु एतिले वातले दन्तमूलरोग अथपित्तले दन्त

श्रीरामः

५४

रोगत्रया. औषधि. सेतो अपराजिताकुल. कुट्टी. हलेदो. वरी. बुत्रो. हरि. व. या. श्री. अवला. दाष. वाना. कुरकी. अतिरस
एतिवाक्त्रिकोदमापिहि. तेलपकाउनु. तोतेललेघस्याले. नस्यदियाले. पित्तत्रयाकोदन्तरोगनाश. अथसन्निपात
लेउत्पत्तित्रयाकोदन्तरोग. कुविराक्षकोतेललाउनु. नस्यदिनु. अथवा. कुट. तगर. हलेदो. कालो अपराजिताकुल.
कुरकी. तेजमती. मोथ्या. हिंग. एतिराषितेलपकाउनु तोसवैदन्तरोगमानिकोदन्तकोमासुमापनिलाउनु. अथवा. पिपः
ला. श्रुठो. मरिच. मोथ्या. मध्येसकोहरि. गथिवन. नवसागर. अतिरस. एतितेलमापकाई. नस्यदिनु. दन्तकोजरामाघस
नु. अथवातेत्तोलेपनिनिकोनत्रया. फेरिऔषधिगर्नु. काकजंघा. कदलाफलकोडुप्या. वडहर. परवर. महएति
तेलपकाउनु. नडढाईकन. फिकि. गंडमालाउनु. कानमापनिलाउनु. हालूनु. त्वग्र. महुवा. थियंगु. श्रीखंण. एतिमा
गुडमाराषि. धिउंमापकाउनु. तेश्लेहातिको गंडमाघसनु. तत्कोगुण. दन्तवलियोकुंछ. सवैविकारलेदन्तरोगत्रयाको. को
तो. गोलोवन. हरि. अवला. वरी. जामुनुकोवोक्रा. सालधुप. कमल. गेरु. काथपले. तित्यापाति. एतिचूर्णगरिपिहिदन्त
मूलमालाउनु. सवैदन्तरोगसकृ. अथ. मजितो. थियंगु. महुवा. मह. जामुनुकोवोक्रो. धिउं. एतिदन्तमूलमालाउं
नुरोगघट्ट. वचा. सस्य. जामुनुकोवोक्रा. लसुन. मलिकापुष्प. वायुविडंग. निम. हलेदो. बुत्रो. कुविराक्षकोविया. इन्द्रयव

गज.

५५

५

४निकोगर्भा

सिद्ध

पिपला. मारिच. गा. र्कोर. तिसमनागहिगराधि. दन्तकोजरामाधुपदिनु एतिमाएक दुई नमयापनि कुंछ. घाउ हेरिनह
निले छेद गर्नु. पुरानु कपरा ले. वाति तुल्यार्. घाउ को छेद मा थुनु. तेत्तो मा. कपरा ले घाउ बाट पिप आया को पुछुनु पर्षा.
लनइ काउंदा वेला मा. दंत विद्या. टप कलिई कन. अथवा. वाधिराधु. दन्त दुकरा नयापनि. कुद्यापनि. वाधिराधु. कपाः
ल दुष्या औषधिले. धुपदिनु. नम्यदिनु. इहां पछि. दन्त मा पानिले धुनु. रोग शान्त भै घइछ फेरि दन्त. पटन कुंछ.
तत्कोल क्षण. दन्त रुली न निथाहा भया. आफै दन्त लिनु. वेस सुजात ले तुल्या या को नहनी. वनाई. अथवा. खयरका
ठ को नहनि तुल्यार्. दन्त यत्र लेजि कुनु. वल लेजि क्या. अनेक दोष भै. आउंछ. तत्कारण. दन्त. तिषोगर्नु लाई यत्र गर्नु.
अथवा आघ्राधु सिले दुष्या. वलाया. तत्कारण ले. नहनि हुलोग रिव नाउंनु निकोगरि. अथवा तेत्तो ग्याले पनि. नम
या. हाति पानि मा दुवाउंनु. दात जि कि कन इहां पछि. जुन औषधिले निको होला. उउषतिलाउंनु इति श्रीः
पालकाख्योगजाधुर्वेदे महाप्रवचने शुद्ध रोगस्थाने द्वितीय खण्डे दन्त रोग नाम द्विवत्तारिंशोऽध्यायः ४२
अंगराजालाई पालक मुनीश्वर ले. वैतन्य नमया को कारण आघ्रागर्नु नयो. चिह्न. औषधी. सहित ले. वहुलाया को.
हाति देखि कन स्वप्नामा. नयंकर देखि कन. तर्सन्या हाति. त्यो हाति देखि कन. दराउंला दूर ले जादाले मन को दुःख ले

सर्वे

श्रीरामः

५५

तितो.पिरो.घायाले एश्लेवायुविकारकुंछ.दोषकुंछ.इहां पछि दराउंला.कंपकुंछ.दरमानिकनहगला.क्षणमात्रवसि
रहन्वा.क्षणमात्रेउठन्वा.मुखवाटरालुबुहन्वा.बोकाजस्तोगह्वावला.आइ.जारिकुन्वा.गलाथातगरिराषनशकदैन.
कानथाहांगरिराषुशकदैन.बस्याकोठाउंमासुखमादैन.अरुठाउंमाजाला.सुखनमयाको.रात्रिपमि.दिनपनि.बहुला
याजस्तो.एकतारै.पिसापगर्ला.मुखजमाउंन्वा.त्यो रोगमा.सवैठोकनया.दिन १० सम्म औषधिगर्नुकैन.एतिरोगसंपूर्ण
नमया.औषधीगर्नु.चेतनानकुन्वाको.नुन.घिउंलेआइ.माघसूनु.आखामागाजललाउंनु.तातोलेसेकु.धुपहालिदि
नु.सामवेदको.वामदेव.गानपाठगराउंनु.खसमकोहातलेकुनु.आइ.माहातलेवलाउंनु.एतिगन्वालेसुखकुंछ.नि
कोवलुघाउंनु.हातिकोअधिवाठ.वाजा.नाच.नवाउंनु.हातिलेरुवायाको.वस्तु.पानि.घाउंनु.शालिजातमाघिउं
महराषि.कुसुरा.मयूर.कोमासुपाकगरित्योजातसंगसुवाउंनु.मनमासुखमानूछ.हातिकपगलेछोपिराषु.त्यो
हाति.आजरलेनूषणगरिराषु.रोगकुट्छ.एतिगन्वालेहातिसुराकुंछ.वेथाहोवैन. इतिश्रीपालकाख्ये
गजायुर्वेदेक्षुद्ररोगस्थानेद्वितीयखण्डेवेतोत्रंशोनामत्रिवत्वारिंशोऽध्यायः ४३ अंगराजाले.पालकमु
नीश्वरकोहातिकोशूलरोगउत्पत्तिकसोमयोमनिसुध्याउंदाभया.मुनीश्वरलेआग्यागर्नुमयोश्रीमहादेवलेकाम

गज.
५६
प.

देवभस्मगर्तुलाई क्रोधले त्रिशूलकाया. कामदेव. दुराई श्रीविष्णुको शरीरमा भित्रपत्त्या. श्रीविष्णुले कुंकारगम्यामा त्रैत्रिः
शूलभूमिमा पत्त्या. तत्कारणले. पंचभूतले उत्पत्ति नयाको. शरीरमा. दोषरसादिधातुविकार नैकन. मल. मुत्रत्यागगर्त
नशकिकन. पानि. अन्नघायाकोले विकार नैकन. परिश्रमनयापनि. तेहे वायुविकार कुंछ. तत्कारण शूलरोग कुंछ
मुहु. काखि. जाडू. पेट. साप्रा. लिंगमा. नाना प्रकारको रोगले शूल कुंछ. नारि नैकन. एतिले. मुहु. दाहिनो काखि. पेट. टि
डू. लिंग. एतिथाउंमा. नाना प्रकारले दुष्पला. शूलरोगको उत्पत्ति. नाना प्रकारको चथा कुंछ तत्को औषधि. दुई प्रकार
शूलरोगमा. वायुविकार नैकन. पित्तमा भित्रजांछ. एतिले हातिको. अवेष्टा. आंति कुंछ. मूर्छा कुंछ. मुहु सुह्मि कुंछ. पिया
सलागला. घान्या वलुन घान्या. वर्त्मफिर्छ. आडू. घुमा उंला. शरीर कंप कुंछ. पलटिरहला. एकतारै रिसाउंन्या. एतिपित्त
वायुविकारले कुंछ वायुप्रकोप नैकन. कफमा भित्रजांछ. एतिहातिवश्य गर्तु कुंदैन. त्योकफवायु. आममा जाइ
कन. पेट दुष्पूछ. बारंवार दुष्पला. आडू. थारो. नैरहला. आखा दुवैले आ सुफूर्छ. रिशगर्न्या. घास घावैन. तेति विहले
कफवायु मंनु. तत्को औषधी. आडू. मा. घिउ ले घसनु. वायुले नचापिया. ठाउं मारा घितातो ते ललाउंनु. तातो ले सेक
नु. घान्या वलु सुवाउंनु. अधितातो पानि पियाउंनु. तातो पानिले त्मान गरउंनु त्यो वातकफको औषधि. नविरा

श्रीरामः
५६

ईकननिकोगरिगर्नु. हातिलाईधुपदिनु दालविनी. सुकमेल. तेजपात. रूपकेशर. कर्पूर. ककोला. लवंग. अगर. शी
ल. घिउँगोवर. एतिधुपदिनु मऊवा घिउँसंगमिसाईधुवाउँनु. मंता. घिउँलेसुकि छाउँनु. एतिलेभूलरोगदुईथोकनि
कोकुंछ. हलेदो. बुत्रो. हिंग. विटि. = वायुविउँग. निम. देवदारु. अश्वगन्ध. सल्लाकोवोको. इन्द्रजव. एतिचूर्णागः
रिगोलिपारि. विहानधुवाउँनु. वातभूलपित्त. दुवैथोककुंछ गुड. सुठो. रसांजन. एतिचूर्णागरिगोलियारिधुवा
उँनु इतिश्रीपालकाख्येगजायुर्वेदेसुदुरोगस्थानेद्वितीयखाण्डेभूलरोगोनामचतुर्वत्वारिंशोऽध्यायः ४४

अंगराजाले. पालकमुनिस्त्रो. शारदरोगकोकथालक्षणासुध्याया परिश्रमनम्रयापनि. वलनम्रयापनि. वलियो
नम्रयापनि. हातिलेकेहिगर्नशकै. न. ईश्लार्शारदरोगमंनु. चारप्रकारलेअधिकोस्थूलशारदमंनु. हातिकोसुःख
संगराध्याले. सुःखसंगधुवायाले. एकवर्षपछि. सुःखमानला. केहिकार्यगर्नुशकै. न. आलस्यकुंछ. केहीकार्यग
र्नशकदै. न. एकतारैनिडाकुन्या. परिश्रममांन्या. स्वासबंधनकुंछ. तिर्खालाग्या. पिसापगर्नशकदै. न. घटियावर्णमै
रहला. श्लेष्मलेजाडोसरुनशकै. न. गरमगरिरहनुईक्यागर्न्या. घानइक्यागर्दै. न. त्यो रोगकोश्रीवधि. कहंकुसुन. हा
तिविहान. सुप्तोगरिहिडाउँनु. दिनदिनइत्यकारले. पञ्चदिन. सातदिनसंम. कुंछ. सिध्यानुन. विन्यानुन. धारिनुन.

सावरिनुन सोवाकलनुन जोंड मारा विपियाउनु उसको आगोमा शालितंडुलको नात पकाई धिउले मुछि हांसको फु
 लराषि मुगिपिह्नि पकाया को संग घाउनु पियाउनु तेजमति मरिव शुठो पिपला रुले दो बुत्रो लभुन ववा ए
 ति चूर्णा गरिकन मरुले मुछि सुवाउनु ते श्ले मन्दा गिनि को कुंछ हाति तेल पियायाले अधिक जस्तो नि को कुंछ
 एतिले स्थूल शारद रोग कुंछ फेरि कृश शारद रोग को एक वर्ष पित्त वढ्छ जुन वस्तु सुवायाले वल हो
 वेन उवस्तु सुवायाले वेला मान घायाले विलो वस्तु नितै सुवायाले आघ्रा वित्र मारुवाया को न सुवायाले एति
 ले विकार नैकन पित्त कृश शारद रोग कुंछ शीतल ठाउँ मा वस्तु ईच्छा गर्ली विलो वस्तु मरु संग पियाउनु नि को
 घास सुवाउनु शालितंडुलको नात धिउ सघर एति घाउनु दाघ मकुवा सघर धिउ राषि दूद मंतातो
 गरि पियाउनु जति ईच्छा कुंछ उति पियाउनु हाति कराउनु हातिले अधिक जस्तै कार्य गराउनु एति गन्या
 ले कृश शारद रोग कुंछ वात विकार ले नया को प्राकृत शारद रोग को लक्षण कहं कु हाति कुमहिना
 सम्म नहि डायाले केही कार्य नगरायाले विलो वस्तु न घायाले घास मात्र सुवायाले न रुवाया को कार्य गरा
 याले ते श्ले उत्पत्ति नया को वायुले प्राकृत शारद रोग कुंछ मल मुत्र कष्टले त्याग गर्ली घान्या वस्तु ठारै घान्या

आलस्यकुंठक कष्टलेवस्या तेत्तो रोगप्रयामा तपो श्रौषधिषु वा उनु पाच जातनु न राषि षडंग श्रौषधिषु वा उनु तेल
मा मास लभुन राषिषु वा उनु एतिद्याया लेवलकुंठक एतिलेन प्रया वक्तिकर्मगर्नु प्राकृतशारद रोगकुंठक
रोहितशारद रोगकोलक्षण हातिरुमहिना समनवद्याले निकोगरिषु ईमात्राया ले हातिको मनमारुवाया
जत्तो राया ले पिरोवलुषु वाया ले नुन अमिलोषु वाया ले एतिले रोहितशारद रोगकुंठक वाचावस्तु निकोगरिषा वैन
आलस्यकुंठक दिक्पैरुला अमकुन्या उर्द्धवासकुन्या सयवेरधुया कोधिउले आइ मा घसनु एतिपित्तले उत्पत्तिप्र
या को रोगमा खर्जुर तगर दाघ सखर लावा को सातु एतिपानिमा राषि लठीले घोटे पिया उनु एतिले तिर्षालाग्ना
को निको कुंठक लोहितशारद रोगको इति श्रीपालकाख्ये गजायुर्वेदे क्षुद्र रोगस्थाने द्वितीय खण्डे लोहितशारद
रोगो नाम वतुवत्तारिंशोऽध्यायः ४४ पालकमुनिश्चरले जवगा रोगकोलक्षण अंगराजालाई आज्ञा प्रया
वलियो प्रया को हाति दगु राया ले रक्ततलजर्क वायु को विकारले रक्तठोषिं कु विप्लो मैसा ठो कुंठक श्रौषधीले प्रया
सरुजले प्रया पनि पिपहो वैन इक्ष्वा ई जवगा रोग प्रनु तत्को उपाई तेललाया ले रक्तफिका ले तातो ले सेका पनि दा
मिकन पनि अथवा दहि सखर मरिव अलैवि जाई फल एतिपिहिकन दहि संगमिसाई कन कपरा मा छानिकन ते

गज.
५८
५.

श्लाई.सिखरिणिमंनु.त्योपियाउनु गोकुलधुपमयाको.श्रीषधिसुवाउनु.हातिको.दामिकनमयाको.रक्तविकारनिकोडुं
छ इतिश्रीपालकाखोगजहोत्रेद्वितीयखाण्डेजवगादरोगोनामपंचवत्वारिंशोऽध्यायः ४५ फेरिश्रंगराजालेपा
लकअधिश्वरक्यौसुधायपछि.आग्नाभयो शीतस्कन्नरोगकोलक्षण.श्रीषधि.कारण.कहंकुमनि हुलोवोटगरि.ढेरै
वेरसंमकुद्याले.इश्लाईशीतस्कंदमंनु तेस्ते.रोमावितकुंछ.आइसवैव्याप्तगरि.कंपकुंछ दाना.घास.नषांन्या.वहिराज
स्तोनकराईरहला.आइठरौमैरला.विसोपयोन्ननिजानिकनश्रीषधिगर्नु वतासनलागन्याठाउंमा.विछाउंनाराधिरा
धु.आगोवालिराधु.आगोतापनुकैन.आइसवैतेलमंतातोगरिलाउनु पियाउंन्यापनि.आउंन्यापनि.मंतातोगर्नु.यो.उ
पाईले.शीतकुंछ.तत्कालले इतिश्रीपालकाखोगजायुर्वेदेवृद्धपाठेक्षुद्ररोगस्थानेद्वितीयखाण्डेशीतस्कन्नो
नामाषष्ठवत्वारिंशोऽध्यायः ४६ श्रंगराजाले.पालकअधिश्वरक्यौसुधाय.मौदिलेविल्याकोषायाकोलक्षण
कसैले.महजिकदा.रीसलेआईकन.हातिलाईगेकला.त्योवेथाले.मुखउज्यालो नमैकनरहला.आइतत्कालसुस्तिः
छ.रक्तपिसापगली.आइवलाउंननशकिकन.हुंस्ममैरहला.कानवलाउंनैन.घान.पिन.इंछागदैन.आइथाकिक
न.कंपकुंछ.नाकवाटपनि.मुखवाटपनि.पानिबुहला.एतिलक्षणालेमौदिले.षायाकोलक्षणमनिजांनु इहापछि

श्रीरामः
५८

श्रीषधिगर्नु गहिरोपानिमाडुवाइ इहाँवाटमाथिजिकि धिउँलेघसनु पिपलकोवोको. हृदसंगपिहि. सघर. दाघ. रा
मिहृदसंगपियाउँनु रुरी. बुत्रो. वासकोडुपा. कुट. जठमसि. हृदपरिकोवोको. धिउँसंगपिहि. हाति. किलामावाधि.
आइसवैघसनु दुष्याकोकुट. घान्यावतुमागुलियोवतु राषिषुवाउँनु. मोहिलेविल्याकोनिकोकुंछ. फेरिधिउँलेघसि.
पानिमावुराउँनु. एतिगयालेमोहिलेविल्याको. विषशांतकुंछ फेरि. घासमासखर राषिषुवाउँनु. एतिपालकमुनीश्व
रलेअंगराजालाई. रोगको. श्रीषधीआज्ञानयो इतिश्रीपालकाखोगजायुर्ध्वदेद्वितीयखण्डे मधुमक्षिकादष्टा
नामासप्तवत्वारिंशोऽध्यायः ४७ अंगराजाले. पालकमुनिश्वरछो. छर्दिदोषरोगकोकथासुध्याया नानाप्र
कारकोछर्दिदोषरोगकुंछ. तेत्तोलेक्षणको. कसोगन्यानिकोहोला. कत्तोलेक्षणकोनिकोहोलेन तत्कोश्रीषधि. ग
र्नुउत्पत्तिमुन. इहाँपछिपालकमुनिश्वरलेआग्यानया एगाऊप्रकारको. छर्दिदोषरोगकुंछ. एतिकोनाम. विसर्पि
का. दडुकी. महादडुकी. जातसुका. पिटका. पुल्लिक. उरुमिका. विवर्द्धिका. तृणापुष्पी. किलासी. त्योएकाऊठोक. छ
र्दिदोषरोगकोनाम इहाँनानातरहकोविह्व वितु. गजपिपला. संखपुष्प. निसोथ. वायुविडंग. मरिच. पंचलवण
एतिउपति. चूर्णागरिकुटिगोवरमा. राषि. गोलिपारिषुवाउँनु त्योघायाले. घाससंगरह्याको. माटोघायाकोविकारस

गज.
५२
प

वै. रुग्णदामासंगैवाहिरश्चावला पेट्टारिरहंदामा. श्रौषधि. पेट्टमनिदुष्यदामापनिङ्क. वत्तिकर्मगर्नु. वंधरोगमा.
नुन श्रौषधिले. घलासङ्क. उ. श्रौषधिले. मागेषायाकोपनि. घलासगर्नु. तेश्लेहातिकोपेट्ट. शुद्धनयोननिजानिकन
ठेरैघलासत्रया. तो श्रौषधिलेथामनु. पंचलवन. पिपला. मरिचनिको. जोंडमाराषिपियाउनु. मुगिमाउजस्तोपकाईपि
याउनु. गंदुतउल्लिकनघाउनु. ईहापछि. सदाजस्तो. पुवाउन्यावस्तुघाउनु. तेष्यकारले. पालकमुनिश्वरले
अंगराजालाई. मागेषायाको. घलासगर्नु. श्रौषधि. आग्यानयो. इति श्रीपालकाख्ये गजायुर्वेदे क्षुद्ररोगः
स्थाने द्वितीयखाण्डे मृत्तिका नामाष्टवत्वारिंशोऽध्यायः ४८ अंगराजाले. पालकाख्ये ऋषिश्वरक्यो सुध्या
यायुहनीरोगको. नामकसो. ननि सुध्याया. यहुणीरोगदोषको. कहं कुसुनननि. वातपित्तादिलेपनिङ्क. मि
त्रनित्रङ्क. अधिकषायालेपनि. नषायालेपनि. थात. थातमानषायालेपनि. वायुविकारले. मन्दाग्रिनेकन.
यहुरोगङ्क. वातलेरोगनयो. ननिजांनु. तिनैठोकपनिङ्क. एकठोकपनिङ्क. क्याहोंनन्या. मल. मुत्र. त्याग
गरैन. पेटदुष्या. पेटकराउन्या. फेनमात्र अधिकश्चावला. तो वातयहुणीमंनु. अथवा विषमज्वरङ्क. तेस्तो
त्रया. दुष्याकोमानला. वंचलङ्क. घासघावैन. तत्को श्रौषधि. दशमुलकाथपकाई. बाल. वेल. मोथ्या. अति

श्रीरामः
५२

रस.हिं.ग.सिधुनुन.एतिश्रोषधिराषिपियाउनु सोवाकलनुन.सिध्यानुन.हिं.ग.अतिरस.वचा.एतिश्रोषधि
 हातिको.मुत्रलेगोलिपारिकन.वेलाहेरिषुवाउनु अथवावातगुल्ममाशयाको.काथपकाईपियाउनु
 इहापकिआमलेनमिसियाकोमलनयादीपनीमनु.काथकोवोकरणि.राषितेल.दानामाराषिषुवाउनु अथवाअ
 रेड.दशमुल.राषिषुवाउनु इहांपकिरोगघद्याकोविह्रहेरि.सानु.वेलनयापकि.वाधनु.एतिवातगुहणीकैनननिजा
 नु फेरिवात.सकन्यातेललेघसनु फेरिअग्निकरकाथपियाउनु.नमोठयाकोअधिनयाको एतिवातगुहणीरोग
 अथपित्तगुहणीरोग अमिलो.पिरो.तातोवस्तु.घायाले.पित्तविकारकुंछ.मन्दाग्रिकुंछ.आड.कैलोवर्णाकुंछ
 आड.दुषला.एतिपित्तगुहणीलक्षण.तत्कोश्रोषधी नागरमुथा.अवला.गनारि.पृष्टपर्णी.सोफ.नोलीपाए.वाल
 वेल.जेष्टिमधु.वनमास.जामुनुकोवोको.काथपले.एतिश्रोषधी.काथपकाई.वारनागकोएकनागराषि.सखर.म
 हाराषि.पियाउनु तेश्चेपित्तकुट्ट.पिपलापानिमाश्यापियाउनु.दानामाराषिपनिघाउनु फेरि.चिरायीतो.परवर
 विहि.कुब्बीजगुर्जो.गुद्वारगानु.मोथ्या.केरुवा.तेजमति. = = = कुशकोजरो.असुराकोपात.कुटकी.अतिरस.एति
 काथपकाई.घिउ.राषिपाकगरिघाउनु पित्तगुहणीमा अथकफगुहणीरोग तत्कोलक्षण.खासआईरहला.अ

गज.
६०
५

धराराको फल
जीर्णगरिषायालेपनि कुंछ. एकवेर आमरुली तत्को श्रोषधी. जलपिपला. दुमरि. वास = कुट. तित्यापार्ति. एतिपि.
हिकन. भोंडा माराधु. अलैवि. लवंग. कर्पूर. पद्मकेशर. अगर. श्रीखण्ड. पिपला. मरिच. एतिमसिनोगरिपिहिकन.
महमाराधि. एकमहिनासमराधु. पियाउनु संपूर्णवातग्रहणीनाश फेरि. किमिश्रादिनाशगर्तु. हातिको सु.
खगर्तुलाई श्रोषधी दशमुल. गुद्वारगर्तु. अपामार्ग. गोपुर. = पाषाणनेद. जासुनुको वोक्ता. हलेदो. बुत्रो. वरा.
हरा. खर्जूरको जरो. नागरमुथा. सिउँढिको दूद. अतिरस. ववा. अलैवि. तेजमति. सोफ. कुटकी. वलु. शुठो. वायुवि.
डंग. भोलापाट. तितोविन्दा निम. कुविराक्ष. अलो = काकजंघा. वितु. जिरा. कलजिरा. अजमोदा. अपराजिता.
पुष्प. पिपला. कुविराक्ष. अर्कपात. अरेडको पात. सोभोजन. हृदयरिकोकाठ. गुलियोदादिमको वोक्ता. अमिलि.
विमरा = अवला. पंचलवन. एतिसमभागगरि. मसिनुगरिकुटिकन. सिधुनुनराधि. हिंग. पवासभागमा. वौशठी.
मा. पावभागहिग. राधि. मुच्छिकन. इहाँपछि. अलैवि. पुरानुमाड. गोमुत्र. दहि. महसंगराधि. पाकगर्तु पुष्पन.
क्षेत्रकोदिनमा. अधिवाहनाले त्वतिवाचनगराईकन. दक्षिणादीकन. त्यो. गोलिपारि हातिबुवाउनु. निकोजा.
न्यावैशले. सातदिनसंमबुवाउनु. किमि कुन्यालाई. दुवलाउंन्यालाई. मदनुहिकन दुवलो कुन्यालाई. रोगि.

श्रीरामः
६०

लार्ड विषयान्यालार्ड अजीर्णनयाकोलार्ड दूरगमनगरायाले परिश्रमनयाकोलार्ड निको घोरालार्ड नैसिलार्ड
 गार्डलार्ड मनुष्यलार्ड शरीरहेरिकन अलिकु अलिकुदिनु कृमिनाश त्यो औषधिदिनुकैन योवेत्तामा
 अग्निप्रवलनयामा तापमापुवार्डनुकैन त्यो औषधि घायापदि संध्याकालमा नानाजातिदूधपियाउनु सवेः
 बाहिरगार्डकोदूधप्रसक्त एतिपालकाख्यमुनिले अंगराजालार्ड आग्यामयो इति श्रीपालकाख्योगजा
 युर्वेदेमहाप्रववने सुप्ररोगस्थाने द्वितीयखण्डे ग्रहणी दोषो नाम उनपंचाशोऽध्यायः ४२ अथ आमरोग
 एतिले उत्पत्ति कुंछ घटिया ठाउं को घास घायापनि विलोमनयाको वलुषायाले मंदाग्निनयापनि टेरेकाल रात्रिमा
 निद्राननयापनि संध्याग्नि कुंछ तत्कोलक्षण विलोमजत्रो कालो कुंछ सेतो दुन्या पहेलो कुंछ रातो दुन्या हरि
 यो दुन्या नानावर्ण कुंछ नौठो कवर्ण आमको आमकत्तोमन्या वितो विप्लो गंछाउंन्या किमीमनयाको
 सवेरोगको जर आमहोमनि पालक कषिश्वरले आज्ञामयो महाराजले लक्षण हेरिकन कष्टसाध्य कुंछननि
 तत्कोलक्षण औषधिक हं कुमुन गालबुह्या वित्तवा कुल दुन्या आखा विमलिरहला घास निको गरिया
 वैन चलाउनु हेनु ईक्ष्वाहो वैन कैलो वनै मुत्रत्याग गर्ता दुष्गारिवारंवार पिसाप गर्ता फेन नै कनक रावला

गज.

६१

प्र

रसमा. आमभिन्नगया. तेत्तो कुंछ. एकतारै दुकन्या. रुधमा एकतारै घसिन्या. पिसापगर्न्या वेला माकरावला. आखाराते
कुन्या. रक्तमा. आमभिन्नगया. तेत्तो कुंछ. रुतिया निहो विन्नरावला. दुध्या कोमान्ला. कंई कनवसला. कपालु
मिमापरि. दुवलाउंला. मासुको स्थानमा. आमगई कन रुरियोगरि विप्लोगरि. विल्लोगरि. तेत्तो पिसापगर्नी. वो
सोमा आमगया तेत्तो कुंछ सुंठमा डिमान्ला. आखा एक विमलिकन. करावला. तिसिको फुलको वार्ता नैक
न. पिसापगर्नी. हाड धातु. मा आम. भिन्नगया. तेत्तो कुंछ रक्तले. मिसिकन पिसापगर्नी. अलिक २ कराउंला.
सुत्रगेंहाउंला. आड. मा डिमान्या. नवलाई रहला. त्यो वेला मा. आमगई कन मर्ली तेत्तो घटिया अधिक
विह्वनयामा. कदाचित् वावला त्यो वीर्य आममारहंदा. तत्कालै हेला. फेरि. तत्कालै. आखा विमलिरहः
ला. आड. विलाउंन्या. सुदुपोलन्या. शीतल वस्तुषान ईच्छागर्न्या. पित्तमा. आम. रहंदा तेत्तो कुंछ दुपला
गिवह्या. निद्रा अधिक कुन्या. कफमा. तेत्तो मारहंदा. कटिसिद्धि गर्नु कुंछ. पावधातुमा. रह्या को कष्ट मंनु
हुई ठोक धातुमा. रह्या को. आम. घटाउंन कुंछ. सुन वेला हेरिकन. स्थान हेरिकन. शरीर. वयस. व्याधि हेरि
कन. वल हेरिकन. निको वैद्यले औषधि गर्नु अधिन निराध्याको. तातोले सेकु वतासनला ग्या ठाउं

श्रीरामः

६१

माराधु. तातोपानि. शुठो. कुशकोजरा. सस्यु. गोसुरधुप. त्रिफला. पिपला. जिरा. कालोजिरा. निम. कुविराक्ष. हुलो. कुविराक्ष
 निमकोजरो. तेजमति. पंचलवणा. एतिगोलिपारि. हातिषुवाउनुसुखमानला दूर्वाश्रौषधीनयापनिधुलोघतुम
 यापनिहुंछ. अथवामागेलेपनिघतुउत्रम इति श्रीपालकाख्योक्ते गजायुर्वेदे शुद्धरोगद्वितीयखण्डे आमरोगनामा
 पंचाशोऽध्यायः ५० अंगराजालेपालकः ऋषिश्चरः सौम्याया हातिलाईरोगकर्गारिनयो. त्योरोगकसे
 निकोहुंछ पालकः ऋषिश्चरलेआपानयो कसोगरिरुषमित्रकिरोपयो. तत्तैआहारैले. रोगप्रयो. पानिवाटनयाको
 घासदिनदिनैयायापनि. उंघुयायापनि. उषुकोदुप्यायापनि. गुलियोवस्तु. कवल्लोवस्तु. श्लेष्मलेउत्पत्तिवस्तु. गाईकोद
 हिबोसो. मासु. माछा. गुड. धिउ. त्यो. अजीर्णनयामा. आमहुंछ परिश्रमनयापनि. उसेवत्यापनि. तत्कोआमहुंछ
 कफमा. आमनया. गोलाहुंछ. इहाकिमिहुंछ. त्यो. किमिनानावर्गाहुंछ. आइ. कालो. छालाधुमचिन्या. आइ. हुलो. कुन्या.
 तेत्तो नानाजातिहुंछ कफलेउत्पत्तिसेतोपित्तको. थिपिओवातकोनाम तत्कोश्रौषधी. आमपित्तवटली. आंदासुहिला
 यांन्यावस्तुमाइंछाहवैन. हिउनमनहोवैन. पिसापगदैन कुटवीजकोजरो. तसैकोपातफुलकाठवोका. फुलपनिवोका. पा
 त. निमकोपनि तेत्तै. गुद्वारगानु. कुटकि. वनकोमास. परओर. वायुविडंग. त्रिकटु. त्रिफला. वाना. हलेदो. उत्रो. कुवि

गज.

६२

प्र.

राक्ष. तुलो कुविश. एतिसमनागगारि. काथपकाई. त्वार = संगपियाईनु फेरि. वाना. कुटवीज. च्याउ. तनसार. रुलेदो
= = = सिधुनुन. एतिसंगराधि. गोलिपारि. सुवाउनु फेरि. रातिगेडि. काकजंघा. कुटवीज = वयरको फुल.
एतिवृणागरि. ताहि साजिपार = सिधुनुन. हातिको मूत्रमा. एक राधिकन. भोलिपल. गोलिपारि. च्याउनु साफगेराको
पात. दुमरि. कोपात. अपामार्ग. विहि. कारि. तुलो वाहि. धुंवा. सो. पिपला. गजपिपला. वाजरि. फुल. अर्जुन. वृक्ष. ज्यामिर. फ.
ल. गोमुत्रमा. पिहि. गोलिपारि. सुवाउनु सस्य. दालविनी. कुटकी. ववा. पिपला. कुटवीज. मयन. मरिच. ल.
शुन. रुलेदो. बुत्रो. तेजमति. पावलवन. गोमुत्रमा. गोलिपारि. सुवाउनु फेरि. वडहर = कागुनु. नितोथ. कु.
कुविश. तिन्नातको. वेलको. जरो. दन्तीको. जरो. निमको. जरो. गोमुत्रमा. काथपकाई. तेलराधि. पियाउनु
अथवा. कुटकी. वायुविडंग. लशुन. तेल. मसिनु. गरि. पिहि. तेलमा. पाकगरि. उसैरा. धु. फेरि. भोली. पाद. त्रिकदु. कदु.
क. परओर = = पातुल. निंव. लहर. सुगि. मास. तत्को. माउज. तोपकाई. सिधुनुन. राधि. तेलराधि. पियाउनु
अथ निम. वडहर. तनसार. वृक्षको. वाको. पात. पलाश. फुल. दाहि. मरु. संग. मुछि. बीहि. पकाई. सगैरा. धि. सुवाउनु
पुनः मासपकाई. त्रिकदु. वृणा. राधि. तेलको. ठेर राधि. च्याउनु घांसको. अथायमा. भन्याको. निंको. घास. संग. सुवा.

श्रीरामः

६२

उनु. इति श्रीपालकाख्योक्तैर्गजायुर्वेदे सुद्वितीयखण्डे कृमिकोष्ठनामा एकपञ्चाशोऽध्यायः ५१
फेरि. पालकत्रयिभिरक्षौ. अंगराजाले सुध्याया. हातिवलियो नमयाको. नमोदयाको. काकाराले नमो. इनरुको
उपाइंकाहो पालकमुनिले आग्यामयो रस. रक्त. मासु. वोसो. हाउ. मासि. वीर्य. एतिमाघटिया नयारोगकुंछ. दुव
लाउंछ. वलियोहोवैन वलनमयाको चारप्रकार. दुवलाउंछा दशप्रकार दुर्वलको प्रकार आग्यामयो बुढामः
यामा. रोगनयामा. त्वनावेले. त्रासले पनि कुंछ वयसनमयापनि. धातुक्षीणाले. वातश्लेष्माले. दुर्वलकुंछ घांसनिको
गरियावैन. नम्रमैरदला. व्याधिले नयोमनि जांतु तत्को उपचार गर्नु. न जान्यापनि कुंछ स्थानघटिया नयापनि. दानाअ
धिक घद्यापनि. दुर्वलकुंछ हत्यानिपनि दुवल. हातिपनि दुवल. त्यो दुवैसंयोगले. नयाको. दुवलाउंछ. दुवलोनमः
यापनि. त्वनाव दुर्वलमंनु इह्नाई फेरि. हातिको धातुक्षय नयाको कारण कहंछु हतिया निष्क्रौ विराध्यापनि. सा
ढैकुछांलेपनि. सांढोगरिवांछालेपनि. दूरगमनगरयालेपनि. रक्तअधिकवह्यापनि. अतितापले. साढैबोटपया
पनि. अति कुसरोगरि राषदाले. अति नुषैराध्याले. अति विन्नमादुःख नयापनि. क्रोधनयापनि. ठिमिलोपानि पि
यायालेपनि. घटिया घासयायालेपनि. तेतिले धातुक्षय कुंछ. रक्तहीन नयामा. तेत्तोलक्षणाढेरै नया. ननिडु

गज.

६३

प

जो

न्या. पु. श्रो. कुं. न्या. क्षी. तार. क. तपो. मं. तु. ते. त्तो. हा. ति. दु. र्व. ल. कुं. क. नै. सों. आ. ठ. अ. ठ. ग. व. ला. उं. तु. श. कै. न. व. र. व. रा. उं. न्या. हा. ड. मा.
के. द. कुं. क. आ. इ. सु. कि. पु. श्रो. कु. न्या. हि. ड. न. म. न. हो. वै. न. आं. खा. उ. घा. रि. मा. त्र. रा. ष. न्या. ते. त्तो. दु. व. ल. कुं. क. के. रि. रि. ला. व. ला. क. फ.
पि. त्र. वि. का. र. कु. न्या. को. ल. क्षा. ण. वा. त. मा. त्र. कै. न. धा. तु. क्षी. ण. नै. क. न. वा. यु. वि. का. र. कुं. क. अ. क. म्पा. त. ले. अ. वे. श. कुं. क. म.
न्या. वे. ल. प. नि. न. हि. त. त्तो. र. ज. ज. क्ष्मा. रोग. मं. तु. संपूर्ण. सु. कि. जां. क. ते. त्तो. ले. शो. ख. रोग. मं. तु. संपूर्ण. क्रि. या. कु. शाले. क्ष. य. रो.
ग. मं. तु. पाल. क. अ. वि. श्व. र. ले. आ. ग्या. न. या. द. क्ष. य. जा. प. ति. ले. य. द्ध. मा. ला. ई. आ. प. दि. यो. त. त्तै. व. द्ध. मा. क्षी. ण. न. या. ज. त्तो.
हा. ति. क्षी. ण. कुं. क. वृ. द्धि. कुं. क. क्षी. ण. कुं. क. औ. ष. धि. ले. वृ. द्धि. कुं. क. व. न. मा. उ. त्प. ति. न. या. को. मृ. ग. प. क्षी. आ. दि. ज. तु. को. हा.
ति. को. र. स. क्ष. य. न. या. मा. जां. न्या. वै. श. ले. सु. द्ध. ग. रि. क. न. औ. ष. धि. सु. वा. उं. तु. र. क्त. क्षी. ण. न. या. प. नि. मृ. ग. प. क्षी. रु. रु. को. र. क्त.
पि. या. उं. तु. सं. ख्या. पा. धि. १६ पि. त्र. क्ष. य. न. या. मा. पा. धि. ३२ वा. यु. क. फ. क्ष. य. मा. जो. ण. न. या. को. पा. धि. १६ पि. या. उं. तु. पु. वा.
उं. तु. व. ल. क्ष. य. न. या. मा. सु. पु. वा. उं. तु. मा. सु. प. का. उं. तु. हा. ड. ले. छो. डा. या. सं. म. त्तो. मा. सु. दुं. गा. मा. पि. क्षि. त्रि. क. दु. रा. धि. धि. उं.
ले. मु. क्षि. पु. वा. उं. तु. त. त्तो. ना. म. वे. श. वा. र. न. या. को. मा. सु. पु. वा. उं. तु. श्व. क. र. को. मा. सु. नालु. को. मा. सु. मृ. ग. आ. दि. अ. रु. जा. त.
को. मा. सु. पा. क. ग. रि. क. न. धि. उं. तु. न. ले. मु. क्षि. अ. मि. लो. प. नि. कुं. क. दा. दि. म. को. र. स. प. नि. कुं. क. रा. धि. ठो. रि. पु. वा. उं. तु. हा. ति.

श्रीरामः

६३

को. वो सो दायमा. वो सो रावे घाउनु. प्रमान जस्तो. मा सुहाउ. वरो वर राषु. रसदिनु. हाउ सुक्या को हातिलाई मा सुषुवा
उवाउनु. मां सिघइ न्या लाई. मां सिषुवाउनु. शालिवा वल को नात घाउनु. हरियो कवलो घां सषुवाउनु. दूद पियाउनु
रस वलु घाउनु. इहा पछि अधिक बल कुंदा. बल जिकुनु पन्या. तो सवैन सुवाउनु. बल नम्या सुवाउनु. बल नम्या मा
कुत लाई. सो पनु. इहा पछि हाति निको गरि पालनु. विना कार मा कुइनु कै न. घटिया वदन लेन घेगनु. वारं वार. कु
ल्याउनु. बाहिर ल्याउंदा घेरनि. सुवाउं न्या वेला मा पनि. सुति घेर मा पनि. रिश उठाउनु कै न. निको २ फल फुल घाउनु.
गंजारि. जेहि मधु. शुठो. वयर. बेल. विहि. कर विन्दा. पृष्टणी तेज मति अरेइ एति सम भाग गरि. वृणा गर्नु. तत्को वार भा
ग पानि राषि पकाउनु. वार भाग मा एक भाग राषि. विसो गरि. विहान. बेलुका. दूद संग राषि. पियाउनु. शालि को नात
सुवाउनु. अधिन न्या को रस. दादि म को रस राषि सुवाउनु. फेरि. उषु. कमल को जरो. सिघारा. डलो मोथ्या. छोहरा
मोथ्या. घिउं महु. दहि. तो सुखि सुवाउनु. रुष कट हर पानि राषि सुवाउनु. इहा पछि बलियो नया पछि. दूद मा.
घिउं राषि सुवाउनु. फेरि. वाकुरो. वकुला. हांस. गदाहा. मयूर को नात कन्यां कुरुं. कालेज को मा. दुम्भि. पराये काम सह
मांछा. श्रकर. भौसि. वाघो. भेडो. कुशुरा. मृग. एति वेश वार पकाई. शालि तंडुल को नात संग सुवाउनु. वो सो.

गज.

६४

८

वनमुगि. दूदसंगपियाउनु अपराजिताकुलसेतोको. धिउमापाकगरिविहानैउठिपियाउनु. तेश्वेषुष्टकुंछ
धिउ. मरु. दहि. दूद. हालि. शालितंडुलकोजातसंगपुवाउनु. बलियोमै. मोयउंछ कदम्बहस्त. गोपुर. =. हरी
अशोककुल. कुविराक्ष = गजपिपला. लामोपिपला. वासकोपात. नागवला = कमलकोजरी. नालु. एतिपुवाउनु. नि
कोघासपुवाउनु. धिउ. मरुल. सपरलेमुक्तिपुवाउनु छोराकोरिपाउं. याहातिको आइ. दुष. बुटि. मै. भाई. जन्मः
होला. बलनमै. जन्महोला. फेरि. धातु. क्षीन. हाति. घाउ. ले. गलि. रहंदा. ता. दो. हि. डाई. कन. गल्याको. दो. डिले. बाध. दा. घा
उं. मै. हाति. एतिलाई. बर्गा. गरि. धां. याले. बल. कुंछ. मास. पाथि १६ वा. बल. पाथि १६ रा. वि. जांड. अनु. पान. गरि. धाउं
नु. वा. यु. वि. डंग. त्रिक. दुरा. वि. पुवाउनु वरी. पाथि १६ बेल. पाथि ४ एति. उ. गल. मा. रा. वि. कु. टिकन. पा. व. दिन. प. छि. रा. वि
तेल. ले. मु. छि. पुवाउनु. त्यो. मो. द. क. ले. श्वेष. कु. दू. छ. कि. मि. कु. दू. छ. वा. बल. पाथि ४ सेतो. मा. स. पाथि १६ जांड. व. नाउं
न्या. पि. ठो. का. ड. लो. पाथि ४ रा. वि. उ. से. रा. पु. वार. दिन. मा. मो. ड. क. पारि. पुवाउनु त्यो. मो. द. क. को. ना. म. कि. नो. मं. तु. त्यो
मो. द. क. तेल. संग. घा. या. अ. ग्नि. कर. कुंछ. सो. ठ. रोग. ज. त्तो. न. या. को. प. नि. घ. दू. छ. गो. मु. त्र. क. ड. क. सुरा. गो. लि. पारि. पु. वा
उं. तु. ग्र. ह. नी. ले. उ. त्प. ति. श्वेष. कि. मि. कु. दू. छ. ता. हि. तु. न. संग. मि. साई. पु. वाउं. तु. वा. त. कु. दू. छ. दु. र्व. ल. न. या. को. हा. ति. म.

श्रीरामः

६४

३
द्वामिनयाको. कालामारोग कुंछ. तत्कोपांडुरोग नैरह्याको. विषलागिरह्याको. चित्रव्याकुल नैरह्याको. पेटमागोलाः
नैरह्याको. वाक्रिको मुत्रपियायापनिउत्तिकैगुण एतिले रोग कुंछ. त्रिकुंछको धुलो. एति. घोराको मल. मुत्र. एतिसंग सु
वायापनि. वातकुंछ. पित्तवटकुंछ. गाइको. घोराको. वाक्रिको. एतिको मुत्र तातो तातै पियाले किमि कुंछ. कुविला
वनवमेलि. तनतालवृक्ष. निम. अकोट्टवृक्ष. भाइ. वडहर. कुंछवीज. रातो. सोमंजन. कुविराक्ष. पलासवृक्षको फूल.
कुंछनिम. एतिनिको. जोंड माराधि. त्यो जोंड हाति पियाउनु. कालाको दोष. किमिको दोष कुंछ. बलनकुन्यालाइ गर्नु
कैन. बलकुन्यालाइ. रक्तवटन्यालाइ. त्यो ओषधिमिसाई. जोंड पियाउनु कुंछ. पित्तविकार नयाको लाई. नदिनु
अधि पाई ३० मध्यमा पाई २५ कनिष्ठमा पाई २० इहापछि. गासगरिषुवाउनु. काउंछोको विउ. गुर्जो. वनमास. क्षीरवि
दारी. वनमास. काकोरी. क्षीरकाकोरी. सिमलघोटे. निम. सेतो अपराजिता फूल. करंज. अश्वगंध. एति जोंड माराः
धि. उल्लोपारिषाउनु. ग्रहनी रोग कुंछ. धातुनकुन्यालाइ. धातुकुंछ. अरेडको वोक्रो. अपराजिताको वोक्रो. रुले
दो. गंजारिको वोक्रो. दुम्रिको जरा. अश्वगंध संग मिसाई. जोंड राधिगो लिपारिषुवाउनु. एति घायाले ग्रहणी रोग
कुंछ. घासपनिषांछ. गंजारिको वोक्रो. दुम्रिको वोक्रो. लहरीको जरा. कुविराक्ष. एति चूर्ण. जोंड संग पि

गज.
६५
८

यायाले मोटाउंला सुखमाच्छ करविद्या विही. = = = = = रातो सोनांजन एति पुवायाले पनि. ग्रहणी कुइछ
यासयांछ सिउंठि को वोक्रा. सोनांजन को पात. पिपला. शुठो. विन्यानुन. सिधुनुन. त्योस वैमिसाई. कुटिकन. गोवरमा
सुखि पुवाउंनु त्यो पुवायाले क्रिमि नाश कुंछ. मायोषाद्वेन विही. करविद्या. = = = अपामार्ग. सुर्यनगत. मरु. सोनांज
न. एति पुवायाले हाति मोटावला साउदादिम साउविमरा. सेतो अपराजिता. एति पुवायाले क्षीण धातु पुष्ट कुंछ सिरीस को वो
क्रो. परिको वोक्रो. महुवा = शिवाल. निम. अपामार्ग. त्योस वैगो लिपारि पुवाउंनु. अग्रितुल्लाईनुलाई काउंछो को विया.
सुनगजुरि फुल. नील कवल. वनवमेलि. कुविराक्ष. गिन्यारि. त्योस वै. मिसाई छाउंनु अग्रि कुंछ सज्जो. गुलियो दादिम
राति गोरि. वलु = पाषाण नेद. रक्तचन्दन. हुलो मोथ्या. मरु एति. गो लिपारि पुवाउंनु. अग्रि कुंछ वडहर को वोक्रो. कु
विराक्ष को विया. कंठूरा. मत्त शकिया को हाति पुवाउंनु कदम्ब. कर्कटासि. इतिवन. एति को वोक्रा लीकन. समनाग गरि
कन. एकरात्रि. गोसुत्रमा राषि. गोवरमा गो लिपारि पुवाउंनु त्यो नूणी औषधि पुवाया को कुरा कहंछु. शुठो विन्यानुन. वेल
पिपला. मरु. सोनांजन. एति नूणी गरि कुटि. एक ठोक को पाथि १ गरि सावरिनुन. पाथि १ त्योस वैमिसाई कन. सिउंठि. सुश्रो.
दुरारंज. वनमिठि. सोनांजन. क कोला. विहिकर विडुवै ठोक. एति पुवायाले मत्त कुंछ जो. वाना. कुविराक्ष. पिपला

श्रीरामः
६५

कोप
कोको

मुठो. वायुविडंग. हलेदो. बुत्रो. एतिषुवायालेमत्रजुंछ सिउँटि. वापाफुल. दुईजात. सेतोबेल. कुविराक्ष. वयर. दुरा
रंन. कदंब. वेल. आप. कर्कतासि. विदारि. जामुनुकोवोको. अर्जुनहस. समुद्रफल. असौक. फुल. सेतोवयर. एति कोजरो
हरीकोवोको. सोभांजन. दुमरि. लक्ष्मीफुल. सालधुप. आपविउँटि. मुर. त्यो औषधिलाई. सवर्तनामननु त्यो औष
धिसुवायाले. अतिसारकुट्ट सोभांजनकोवोको. पादरीकोवोको. वेलहसकोवोको. आपकोरुषकोवोको. कर्कतासि:
कोवोको. अर्जुनहस. वोका. एति चूर्णगरिहातिको आइमाघसनु. फु. ओषधकुटाउनु पलासकोवोको. कुविराक्षकोवोको
चूर्णपत्र. वेलहसकोवोको. अर्जुनहसको. जामुनुरुषकोवोको. विदारिकंदकोवोको. दुरारंन कोवोको. कुटवीजकोवोको.
विन्यानुन. एतिवेसगरिकुटिगोलिपारिषुवाउनु अतिभूषजुंछतेजजुंछ वातमूलनयामा. शुठोषुवाउनु मिडा. हिंग.
दुईठोक. हातिकोनाकमनि. धुंवादिनु. वातनयाकोहाति. गुद्वारगानुषुवाउनु घट्ट अकोठ. अरेड. सेतोअंपराजि:
ता. सोभांजन. दूधरि. दुमरि. एतिषुवाउनु वातरोगकुट्ट अरेड. लक्ष्मीफुल. काकोरि. सेतोबेल. क्षीरकोकोरी. वात
लागिरहन्यालाईषुवाउनु नसगन्याको औषधीछाउनु पादरि. कोवोकोपाथि४ सिउँटिपाथि४ वेलहसकोवोको. अ
र्कपातकोवोको. कुविराक्षकोवोको. पात. त्योसवै. आगोमापोलिनसगारि. कूपकोपानिकोभांजामाराधि. अधिनया

गज.

६६

प

कोषकारसंगपियाउनु काफलकोवोक्रा. कोमिसगराई. दारतुल्यार्सुकाई. पुवाउनु शर्माश्रीषधि. पुवाउनु विहि. क
रविन्दा. कुविराक्ष. =. निम. बुत्रो. रुलेदो. वायुविडंगकोविया. कुडिलो. श्रीखण्ड. दालविनी. समुद्रफल. वेल. रा
त्रिमा. गोमुत्रमा. राषि. दिनमा. घाममाली. सुकीर्ति. दिन ३. समते. तोगर्तु. वारदिनमा. सुकाई. कन. बुर्णगरिकु. दनु. त्रिफला
हिंग. पावप्रकारनुन. राषि. मिसाई. कन. घाउनु. अग्नि. कोते. जङ्क. विहि. करविन्दा. कुविरा. सुहुलो. कुविरा. अश्वगंध
सोवाङ्कल. रुलेदो. बुत्रो. गुद्वारगानु. घोरकोविष्टा. हातिकोविष्टा. सुकाई. कन. एतिसमभागगरिकन. दूर्णगरिकुटि
कन. पंचलवण. राषि. पाउ ५. घाउनु. अग्नि. जाग. क. तो. श्रीषधि. विहान. वेलुका. दुई. वेर. पुवाउनु. तो. घायाले. हाति
कोमन. उज्यालो. कुंछ. निमकोवोक्रा. कुविराक्षकोवोक्रा. वरुणाकाठकोवोक्रा. एतिसमभागगरिकन. सानुसानुग
रिकन. गोमुत्रमा. तिन्दिन. संमरा. पु. वारदिनमा. पिहिसुवाउनु. हातिकोमन्दा. गि. कु. द. क. अरेड. कुविराक्ष. रिया. =
एतिसभागगरि. आधादिन. देखि. आधि. घाउनु. वारगासगरिकन. रोग. कु. द. क. सोवाङ्कल. गुर्जो. अपामार्ग. कुविरा
क्ष. सेतो. अपराजिता. कुल. गंध. त्रिण. को. जरो. वडहर. =. एतिसुवायाले. रोग. हो. वैन. बलियो. कुंछ. मो. दो. कुंछ. मन
मा. सुख. कुंछ. ननि. पालक. क. षि. श्वर. ले. अंगरा. जालाई. आग्यानयो. क्षीण. धातु. नई. रु. न्या. हाति. लाई. निको. जां. न्या. वै

श्रीरामः

६६

यले तो ओषधि सुवाउनु इति श्रीपालकाखोक्ते गजायुर्वेदे महाप्रवचने दृढपाठे बुद्धरोगस्थाने द्वितीयः
एते क्षयनामा द्विपंचाशो ध्यायः ५२ अथ शृंगराजाले पालकः कविश्वरक्षो सुधा हातिको मदकसो आयो कटि
प्रकारकः कसो सुवासनयो कसो गंडवाट आयो ननि मलाई आग्या गर्नु होला पालक मुनिले आनयो कसैको
वातले आवला कसैको पित्तले कसैको श्लेष्मले कसैको रक्तले आवला कसैको वात पित्त कफ तिने ठोकले कुं
छ तो पाव प्रकारले मदबुहला फेरि वलि शोभया पनि आवला ठेरै हाति देव्या पनि आवला कपाल लोह
पोद्ग्या पनि आवला खभावैले आवला अधिक घाम को ताप लाग्या पनि आवला रीशले पनि आवला निको
ठाउं माव स्याले पनि आवला तो बौद्ध प्रकारले मदबुहला पालक मुनिले शृंगराजालाई आग्या न
यो तत्को लक्षण अति दुर्गन्ध हिडि मात्र जान्या स्थिरले वस्तु शकैन घास घान इच्छा गर्दैन नसुति रह
न्या वारंवार मुख जमाउं न्या कंपकुन्या फेरि निघुरि रहन्या फेरि माथि हेर्न्या वारंवार दुस्रै रहन्या धुमु विरहला
जो को पानि जत्तोगरि पिसाप गर्ला कपरा माला गारंगया जत्तो कुंछ श्रीखण्ड कुशको जरे कमलको नीलोत्पल इच्छा ग
र्ला पिरो तितो इच्छा गर्ला वर्षा काल मा कुंछ तो वातले मदबुहला को जानु पित्तले नया रत्तो कुंछ तेजि कुंछ गर

गज.

६७

घ

ममानूला शीतलठाउंमावलुइछागली. पानिमादुवुइछागली. मुखजमाउंन्या. निघुरिरहला. गुलादुवुन्या. मत्तकमा
गंडमा. पानिलेछली. कैलोवर्णा. मदकुंछ. अथ. रोतो जत्तो वर्णा. मदकुंछ. आपको फुलको वासना कुंछ. अलैविमोथ्या
को वासना आवला शरदकालमामद आवला. पित्तको लक्षण. पिरो. अमिलो. नुन. यानइछागली श्लेष्माको मदलक्ष
ण वलवंत. तेजवंत. रुत्यानिसंग वित्त राय्या. निद्रा आवला. सुत्तो गरिहिउला. घासघानइछागदैन. गंजीर. चावल
पिंझिरायाको जत्तो. सेतामैदुहुला. साल फुल को फुलको वासना. शिवालिको फुलको वासना. नागकेशरको वासना. वाऊ
रि= को वासना. शीतल सुगंध. मनमारुवायाको वासना. हेमन्त ऋतुमा. मदवुस्याको लक्षण. श्लेष्माले छालाले नया
को पनि. लक्षण तत्तै रक्तले उत्पत्ति नयाको लक्षण रक्त अधिक नयामा. मदकुंछ आधा दिनमा. हातिको किलोसं
ग. वसि. आंखारातो गरिरहंछ. सुंढ. चलाई रहंछ. अरु हातिसंग. रीश गरिरहंछ. आठ अठंग सबै. कुद्या जत्तो कुंछ.
चित्तोठाउंमावलुइछागली. सुइयाठाउंमा सुखमान्छ विहान नयामा. जातुइछागला आइसवै कुश्रोगरिवश्ता. नेल
घिउं. यानमन कुन्या. रुग्णमा पनि. सुंढले हुक्यामा पनि. योवेला मारक्त आवला. मदपनि. गरम महिनामा मदआ
वला. रक्त विकारले फेरि. पित्तको लक्षण पनि गली. इहा इहो पछि सन्निपातको कहं कुलक्षण अधिनयाको लः

श्रीरामः

६७

क्षणसवैकुण्ठ बुधलागन्या. तिर्थालाग्या. ताप. शीत. एतिसहनशकै न घटियाठाउंमा. घटियाविछाउंनासहनसकुला
तलहेन्या. माथिहेन्या. सान्यावस्तुषावैन. मिठोपनि. नमिठोपनिषावैन. तत्कोमदकोवासना. अधिकोतिनैठोककोवासा
कुंछ मदआउंन्यासंगवस्यालेपनि. मदकुंछ. पूर्णिमाकोदिनमावाहिरआवला. हेमहाराजत्यो. मदअभिजनात्मक
भनु तेत्तोपोषरिमा. हातिकाफौदरुतियातिसंगवस्यापनि. मन्नाकुंछ. पोषरिक्त्तो नानाफुलभयाको. कोकिलक
राईरहन्त्या. मयूरवनवाटआईकराईरहन्त्या. हंस. शारसर. बकुरा. कमलकोफुल. अतिसुगंधवतास निकोश्पातभः
याको. नवराकराईरहन्त्या. इहाँफुलविगारि. पानिपिईकन. हातिकोवथानैमारहला. त्योहातिहर्षलेमदभयोभं
नु धातुक्षीणभयाको. बुढाकुंछ. वीर्यकै न. दुबलाउंन्या. आइ. खुकुलो. एतिलक्षणभयाको. परिनामिकभंः
नु घटियाठाउंमा. घटियाविछाउंनाभयापनि. अधिकसात्तिगन्यापनि. त्योबेलामामदकुंछ. त्योमदनिसर्गभंनु
अधिकतापलाग्या. अधिकहिशाले. अथवागहुंकोकायाले. जुनकामगरायो. त्यो नगन्या. अथवाहुलो रुषठलदा
तत्कारणाले. आइतातोकुंछ. उसोहुंदालेमदबुढला. गंहावला. त्योसंतापलेउत्पत्तिभंनु कि कोश्घासयायापनि
माटिंछ. जतिओषधिघायापनि. मन्नाकुंछ. त्योमन्नाभयाकोमाकटिउपवारभंनु संग्राममा. जुजभयाकोबेलामाअ

गज.

६८

प

रुहाति देवदामा मनि मन्ना कुंछ ईश्वर सुरमन्त्र मन्त्रु ज्ञानी जन ले ते तो हाति कुन्या राजा को सैन्य को जय न यो न निजा
नु हे राजा न्यो नाना प्रकार ले मन्त्रा न यो न नि संपूर्ण आग्या गर्नु होला मनि फेरि वार प्रकार श्रौषध कहं कुन नि
पाल कमुनिले आग्या मयो अधिवात ले मन्त्र नया को श्रौषधी पावनु न राधि निको पानि पियाउनु एति श्रौषधि
वात ले मन्त्र नया को निश्चय ले सुन घट्टु संदेह छैन फेरि वन मास अमिलो दहि अथवा मदि गोर मा पकाई पिः
याउनु श्रौषधिले वात ले उत्पत्ति नया को मन्त्र कुट्टु घद्या पछि तेल पियाउनु निको २ क वलो घास घाउनु दहि धि
उ सखर ले मुछि दाना पुवाउनु एति वात ले नया को मन्त्र को फेरि पित्त ले आया को मन्त्र को अधिविहाने पोषरि
मा भिजाउनु बंड माले देव्या को मा हाति सार मारा सु नया घेला मा पानि राधि आइ माष न्याई दिनु कमल को पि
नारो नील कमल को पि नारो अमिलि हुलो मोथ्या सिघारा सखर एति चूर्ण दाना मारा धि पुवाउनु छोहरा मोथ्या
धिउ मरु राधि पुवाउनु पानि मारा धि नया पानि घास मारा धि नया पानि पुवाउनु फेरि ते तो गन्या पानि निको न नया
कहं कु सुन प्रकारान्तर मा वडहर दाषु श्री सखर मिश्रि मरु इद पारि को फल जेष्टि मधु एति श्रौषधि
राधि पानिले वारं वार छर्नु विहान उथि पुवाउनु इहा पछि पित्त ले मन्त्र नया को नेम्य कुहे को घास घाउनु

श्रीरामः

६८

सखर. धिउ. शालितंडुल पुरानु नया को मातपकाई. विसोगरि धिउ ले मु छि घाउनु. तेत्तो ले घट्ट पित्र ले नया को.
अमिलो. तातो. पिरो. पुवाउनु कै न. धिउ पिघाउनु. धिउ ले आउ. माघ सनु इति पित्र मन्त्र नया को विधि: श्लेष ले नया
को करुवाते ल ले आइ सवै मालाई दिनु. फेरि. मरिच. आदिले. पिरो वस्तु. टरो वस्तु. इस्माराधि. वाक्रिको मुत्र ले. गोलियारिषु
वाउनु. एतिले श्लेष ले. मन्त्र नया को नास बुत्रो. रुरा. मजितो. अरेउ पिद्रि. वाक्रिको मूत्र मा गोलियारिषु वाउनु राज
हस. काफल को बोक्रो. परवर -- काक जंघा. दूद. मदराधि गोलियारिषु वाउनु जो को मातपकाई नुन ले मु छि या
दिन्या प्रमान पुवाउनु मुगिको वारा -- पुवाउनु. परओर राधिसु वाउनु. कोस को घास. कुश. परओर एतिघा
सघाउनु एति श्लेष मन्त्रा को औषधी फेरि. रक्त ले मद बुद्धा को औषधी जति पित्र मन्त्र मा नया को मा. औषधी.
उत्रिके. लक्ष्मरक्त मन्त्रा मा पनिगनु संनिपात मन्त्र को जति श्लेष मा. औषधी. नया को छ. उत्रिके अधि विहाने गनु
जति पित्र मन्त्रा को औषधी नया को. उत्रि आधा दिन मा घाउनु जति वात मन्त्रा को औषधी नया. उत्रि संध्या काल मा घाउ
नु इति संनिपात मन्त्र बुद्धा को उपति. पांचनुन. शुठो. पिपला. मरिच. एति वृत्ता गरि. जोड माराधि पिघाउनु प्रमान संग गनु
इति संनिपात को लक्षणा ती न प्रकार ले कुं छ. नो हेरि औषधि गनु इति श्रीपाल काव्ये गजासुर्वेदे महाप्रवचने ह

गज.
६२
५

दृपाठे सुदुरोगस्थाने द्वियत्वात् प्रमिन्नानामत्रिपंचाशोऽध्यायः ५३ पालकः अविश्वरले आग्या नयो. हातिको नाक
मित्र उत्पत्ति नया को. किरा. तो किरा को. औषधिक हं कुसुन हातिको. रोम. तियो ने. ठांडो नैर हं रु एत्ता. एतिले. मासु. र
क्त. पांछ. तो. किरा को वर्ण. कालो. रातो. सेतो. वित्र विवित्र. कान मापनि कुंछ. नाक मापनि कुंछ. तो. किराले धांदा. ते
मोल क्षाण कुंछ. कान को इपो २ कुहला. पुछ को रौ. पांछ. रुछ. पिप आ वला. छिड होला. एतिसा धाल क्षाण
अथ औषधि भृंगराज. प्रपुण्डरीक. वायुविडंग. मर्वा. ववा. नारंगी. मह. निम. तुलशी. रति. काक बुया. कंवाई
= करवीर. सस्य. रुल रुल्या धां सिधुनुन. सोरा = तुलशी. शिरीस विरई तो. अपामार्ग. अपामिरफल. शख पु
ष्पी. बुत्रो. एतिसम जाग गरि. पकाई कन. तत्कार सलेधुनु तत्का. घोष्टा पनिलाई राधु. तत्को पिप रिकि महले मिजा
या को सुत हालिराधु. पिप को किर्तुन आया. औंसा हा पली. केही ले. सत्र ले नया पनि छे दगरि रिकु इहा पछि पा
निलेधुई. सेतो नया को औषधिलाईनु इही कमिको छ को औषधी दिनु टरो. पिरो. तितो. सिधुनुन. पुवाउनु. पियाउ
नु. कान मापनि. पुछर मापनि. औंसा हा पया को औषधी तो हातिको कान मा. औंसा हा. श्लेष अधिक नया मा कुंछ
ते तो नया मा. हातिको घाण हरण पनि गर्न सकुछ. एति निमित्त ले कमिको औषधि. यत्र गर्न पर्छ. औंसा हा लाई किमिन

श्रीरामः
६२

इति श्रीपालकाव्योक्तैर्गजायुर्वेदे महाप्रवचने दृष्टपाठे अङ्गुरोगस्थाने द्वितीयखण्डे कर्णवालकृमिरोगो ना
 मचतुर्पञ्चाशोऽध्यायः ५४ अङ्गराजाले पालकाव्यमुनि कौमुद्यायाः पालकाव्यमुनिले आग्यात्रयो कर्णरो
 गकोलक्षणतत्त्वोऽथैवध्विः क्रमसङ्गकहं कुसुन कानमाकिराभयातेत्तो गरिवला उंला सुंढले दुकिश्चला उंला कपाः
 लचला उंला कानघसन्धा पानिनाकमाभिन्नजांछ अधिकवायुनाकमाभिन्नगयापनिकर्णरोगकुंछ कपालमावायुनः
 यामावायुलेश्चैवले रक्तफिकिनाकमाभिन्नजांछते श्लेष्मतिपीडा कुंछ फेरि अकस्मात्प्रयाको रोगले कानमा दुष्पला
 ते श्लेष्मलोद्याधि कुंछ तो व्याधिकोत्तरूपकहं कुसुन सुंढले कानमा सुधिला करावला सुंढले सानुकाथको दुकराली
 कानमा बला उंला घान्धावस्तुले पनिघसला कानवाटपिप्रावला विसोत्रयागहार्द्रावला श्लेष्मवायुमिसि औसादा
 पर्ला तत्त्वो कर्णरोगमनु तो रोगकफ वातपित्तश्लेष्म वातले उत्पत्तिन निजांनु तो कर्णरोगजानिकन औषधिगर्नु
 शुठो लघुन वायुविडंग एतिपिहि देवदारुको वोको कुट मसिनो गरिपित्तको रसकानमा हालनु तो औषधिले का
 न दुष्पको घट्छ हेमद्वारा जसंदेह नमान फेरि कालीकुल = जेष्टिमधु सिवाल्लि हले दो बुत्रो देवदारु वायुवि
 डंग कुट एतिसमभागवूर्णा गरिमहसंगमिसाई कानदुर्वै माहालनु कर्णरोगकुट्छ रातो सोभोजन वेत्त सा

२ अङ्गन कुलित्वाननेपालभाषा २

गज.

७०

प

कोरता

लघुप. देवदारु. अकोठहसफलपनि. जयमसि. कुट. वक्वि. मयूरकोपित्र. मासिपनि. वेल. गंधत्रिणा = वायुविडंग. शुठो
कुशीज. निमपात. देवदारु. कुशकोजरो. एतिसमजागरिपिहिकन फेरि. तेलपकाउनु. त्योतेलदुवैकानमाहालनु. घट
क. सिउंठि. जेष्टिमधु. केशरि. एतिपिहिमहलेमुछि. काननित्रहालनु फेरि. प्रपुणरीक. मजितो. कुट. ओष्टिमधु.
कुशकोजरो. पद्मकेशर. देवदारु. एतिपिहि. तिलकोतेलमा. पकाउनु. त्योतेलकानदुवैकानमाहालनु नसदिनु
फेरि. पारल. कुंकुम. सालधुप. अगर. देवदारु. घिउलेमुछि. धुपदिनु पुनः नारंगी = जेष्टिमधु. शालिधान्य. मोः
लीपाद्. अवला. मह. घिउ. पिपला. शुठो. एतिमुछिपुवाउनु. सुखकुंछ अकोथ = कुविगद. वेल. त्यो श्रौषधिकोर
स. हालिसुकाउनु. फेरि. पानिमादुवाउनुछैन. पानिलेपोषाउनुपनिछैन. एतिकर्णरोग कानदुषण्यारोग इतिश्री
पालकाख्योक्तैगजायुर्वेदेमहाप्रवचनेवृद्धपाठे क्षुरोगस्थानेद्वितीयखण्डेकर्णरोगनामापंचपंचाशोऽध्यायः ५५
पालकनायिधरले आग्यात्रयो. अन्नक्तकृद्दि रोगकोविह. श्रौषधि. हामिलेकहंकुसुन अन्नक्तकृद्दिननु. वाक् २ आउंन्या
कोनाम वातश्लेष्मासंग. मिसिकन. मुदुपोलन्याकुंछ. रालकाइन्या. मुदुमानरिरह्याजस्तोरहला. एकले अट्काईरहला
स्याउंला घासघानइछाहोचैन. अलिक २ मात्रषान्या. त्योहाति श्रौषधिपुवाउनु निकोरकसिमाराधि. पावजातनुन. शु

श्रीरामः

७०

ठो. पिपला. मरिच. वचा. हलेदो. बुत्रो. लशुन. पिपला. गजपिपला. निकोगरि. वार्णगरि. गोलिपारिषुवाउनु फेरि. तेजमति
सुठो. पिपला. मरिच. कडुक. मरुलेमुद्धिगो. लिपारिषुवाउनु फेरि. तेल. सस्यु. दिंग. हरीश्रवला. वरी. वयर. हलेदो.
बुत्रो. सोमोजनको. विया. कुविश. पावनुन. एतिसंगपिहिकन. सातुसंगगो. लिपारिषाउनु फेरिकुटकी = = उद्या
रगानु. यवहार. सिंधुनुन. पिपिला. कडुक. मरिच. राजहृक्ष. एतिसत्रागगरिमसिनुगरिकुटि. गोवरमागो. लिपारिषुवा
उनु मुगिपिहियकाईषाउनु. त्रिकडुवार्णराषिषाउनु. तोश्रौषधिषायाले. वल्याको. आगोमा. शयनाडि. दाउरा. राधदाप
निजल्याऊ. तोहातिले बुढाभयापनिमानशकुला. अग्निकुंठ. एतिले अत्रक्तर्हि रोगको. श्रौषधि इति श्रीपालकाख्योक्तैः
जायुर्वेदे महाप्रवचने हृदपाठे बुद्धरोगस्थाने द्वितीयखाण्डेऽत्रक्तर्हि रोगो नाम षष्ट्यं वा शोधयः ५६ फेरि. अंगरा
जाले. पालकाख्यनुनिष्कौ सुधायी धान्यावस्तुन धान्याहातिको. लक्षणाकसोमनिसुधायी काषि. मासु. रक्त. वीसो. हातिः
कोपेटमाको. अग्निलेन पचदा. घाससंग. घटियावस्तुषादा. तो दोषलेशरीरमारोगनै. आवला. तो. पालकमुनिले. आग्याभयो
जठराग्निमन्त्राको. नात्रिको. तलचन्द्रमण्डलको. मध्यमासूर्यमण्डल. तत्को. मध्यमा. अग्निमण्डलमा. आगोवालि. रस्याको
क. जौको. गेराप्रमाननै. अग्निप्रज्वालितभयाको. सातुभयापनि. तस्यकारले. रस्याको. किमिच्छौ. कीटक्षौ. पतंगक्षौ. वलयम

गज.

७१

प

नलेरहला आकाशमासूर्यरह्याजस्तो. सूर्यले जलशोषनगर्भो जस्तो. सूर्यकान्तमणिले. आगोपन्याजस्तो. सूर्यले पोषरिसुका
याजस्तो. हातिले पायाको जीर्णगर्भो. तोनाभिमावस्थाको पानिपनि. अग्निसोममनु. अग्निसोम. संसारयां. स्थावर. जंगमको प
नि. हातिको वारपकारको. अग्निसोमजठराग्नि. इत्थासूर्यको मात्रात्रयाको कुंछ. सोमात्मककुंछ. योवेलामा. घानवाहीयाको
यावैन. तत्कोलक्षण गुडअधिकपायापनि. अधिकपरिश्रमत्रयापनिनिको. घटियापानि अधिकपियायापनि. मुदुपो
लको न्यावस्तु अदिकपायापनि. रात्रिमा. निद्रानत्रयापनि. अजीर्णत्रयाको वस्तुपायापनि. अग्निमन्दकुंछ. तत्को श्लेष्मले.
मुदुमालागिरहला. पित्तठोरे कुंछ. तत्को ग्रहणी कुंछ. वलहोवैन. प्यासमानूला. आखाविमलिरहला. मनउज्जालोहोवैन.
कपालगदुंछुन्या. घान्यावस्तुनया. एति श्लेष्मले कुंछ औषधी दशमूल. पिपलामूल. गजपिपला. मरिच. बेल. एति
पातिमापिहि पियाउनु जातमात्रनखाउनु तो. पियायाले. अग्निमंदकुंछ. ते श्लेष्मले रोगकुंछ घासपनिपेवावला
फेरि. एति औषधि. पाकगरिमंतातोगरिपियाउनु. हेमहाराजा. ते तोगयाले हातिको सुखकुंछ पिपला. श्रुठो. एति मसिनु
गरिपिहि. हातिको मुत्रसंगतेलराधिपियाउनु पावतुनश्रुठो. पिपलामूल. एति पिहिकन. हातिको मुत्रसंगपियाउनु. य
हणीरोगको अग्नि कुंछ फेरि. गजपिपला हातिको मुत्रमापिहि पियाउनु. मंदाग्निको जात. दानधुवाउनु छैन तो

श्रीरामः

७१

श्रीमधिलेग्रहणीघटक. घासपांछ. पुष्टि कुंछ मनमा आनंद कुंछ. पिरोवतु घांसनिको घाउनु. तेत्तोले अग्रि वृद्धि कुंछ
पियाउं न्यामा. घान्यामा. त्यो वेला माघां न्यावतु पांछ. जन्तो गरिव कम कले आगो पारिजिकि सानु आगो मा. कपास वार्णा राघु.
घास राघु. सानु र दाउं रा राघु क्रमसंग. कोठा दाउं रा राघु. हुला दाउं रा राघु. इहा पछि निको नै आगो वल्ला. तत्तै अग्रि निको ग
रि कुंछ. जन्ति बायो उन्ति पवाउंछ. इति श्रीपालकाख्योक्ते गजायुर्वेदे महायववने वृद्ध पाठे सुदरोगस्थाने द्वितीय खण्डे
जक्त्या सोपकषणामसप्रपंचाशोधायः ५७ इहा पछि अंगराजाले पालक मुनि क्यो सुध्याया. डोणिक नन्या को रोग.
आग्ना गर्जुनयो वात. पित्त. कफ. रक्त. संनिपात. एतिको उत्पत्ति कुंछ. त्यो डोणिक ननि जानु. त्यो व्याधि. पेट मार हंछ. त्यो
पावप्रकारक. त्यो रोग को उत्पत्ति नया को मा. तत्को श्रीमधिक हंछ. अधिवात विकार ले सुहि आवला. तत्को कारण कहन ला
ग्या. परिश्रम दुदामा. प्रसंग ग्याले. कुश्रोग रिग्याले. अधिक युवायाले. नाना प्रकार ले वाधियाले. विसोठा उं मारायाले.
बारंवार. मुत्र त्यागन गरि पिसा पबंध ग्याले. घटिया ठाउं मारायाले. पेट को विको विकार ले. पेट सुद्धि आवला. इहा पछि
मुहु सुहिला. वमत्कार होवैन त्यो रोग वाडै घटाउं नु कुं दैन. मनमा उदास कुंछ. तत्को श्रीमधी जाति पुष्य. तुलशी. वाङ्ग
रि कुल. अंगर. वडहर. वयर. लक्ष्मी फुल. तिल पिहिकन. पकाई कन. नसामा सेकु फेरि. घिउं ले घसनु. एति पेट सुद्धिया

गज.
७२
प्र

को श्रौषधी वायुविडंग तिसि मर्वा अमिलोदहि मापकाई एकरातराषिविहान घाउनु फेरिसारपति वयर वो
सो तेल घिउ दहि पानिमा उत्पत्ति नया को प्राणि को वो सो मासु पाक गरि घिउ संग मिसाई लाउनु घसनु फेरि तता लो
पाद रि वेल गंभारि वांस को पात राज वृक्ष जुवानु मेघशृंगी सिधुनुन रायो तालमुल मसिनो गरि पिहिकन मंता तो गरि
पकाई घिउ राषि आइ सवै घसनु घिउ पियाउनु पानिमा उत्पत्ति नया को जन्तु को मासु को रस सुवाउनु एति वात लेन घ
घा तत्कालै रक्त सिद्धु इहो पछि घटियारक्त शक्या पछि त्यो श्रौषधी पूर्ण राषि धुंवा सो रुले दो बुत्रो कुट सिधुनुन एति
राषि श्रौषधी इति वात शोध रोग फेरि पित्त सोध कहंहु अमिलो घाया पनि तातो वस्तु घाया पनि पिरो वस्तु आदिः
अधिक घाया पनि नून अधिक घाया पनि पित्त अधिक नै हृदय गै हो मा सुहिला त्यो सुहिया को वार्ता रातो रातो कुंछ एति
पित्त ले सुहिया को चाडै पिप कुंछ तत्को श्रौषधी अरे इह री लाहा को फुल रुले दो एति मसिनु गरि पिहिक घिउ दूद मा पा
क गरि सुहिया को मालाउनु पुनः देवदारु ज्योष्टिमधु कमल को फुल गंध त्रिणा काथ पले जा मुनु को वोक्रा पानि ले उ
त्पत्ति नया को मासु एति समभाग गरि पानिमा मुछि मसिनो गरि पिहिक घिउ राषि सुवाउनु फेरि धियंगु तेज मति अरे इ
ल सुन प्रपौण्डरीक अतियश सेतो अतियस नक्र को मासु एति पाक गरि कन चलाया को कर्तु मानि जा पछि जिकित्यो श्रौष

श्री रामः
७२

धिलाईनु कुशकोजरो. हरी. रस. शालिधान. दूधमापिहिधिईराधिलाईनु. एतिश्रीषधिले. नघद्या. पुलोत्रैसुहिआ
या. जांन्यालेरक्तजिकाईनु इहापछि घटियारक्तशक्यापछि. तोश्रीषधीवृणाराधु पिपलकोवोका. सालकोवोको. वर
३३ कोवोको. हलेदो. धुँवासे. लशुन. सिधुनुन. एतिवृणाराधु एतिसोथरोगपित्रको कफलेउत्पत्तिनयाकोसोथः
रोगकहंहु पुलियोवतुअधिकघायापनि. अमिलोवतुअधिकघायापनि. नर्घरउमुन्याकोस्यार्तोंअधिकघायापनि
वसन्तकालमाश्लेषलेपेटमासुहिंछ. साढोडुंछ. विसोडुंछ. अलिकदुषकृततैरहंछ तत्कोश्रीषधी धिईलेघस
नु. गोवर. बांसकोपात. पकाईकनतातोलेसेकु. एतिअधिगर्तु फेरि. काकजंघा. अतिरस. त्रिसंध्यापुष्पतालमूल. लंगली
वितु. अरेड. हरी. श्रुठो. हलेदो. एतिपिहि. हातिकोमुत्रमापकाई. मंतातोगरिसुहियाकोमालाईनु पुनः कुट. अति
रस. रगर. देवदारु. साजिखाल. तेजमति. हलेदो. वितुकोजरो. वकवि. सिधुनुन. एतिमसिनुगरिपिहि. पानिमापकाई
मंतातोगरिअधिधिईलाई. तोश्रीषधिलाईनु फेरि. पुरन्दन. श्रुठो. पिपला. मारिव. वायुविडंग. सिधुनुन. वचा. हले
दो. बुत्रो. सोमंजन. वरुणकाठ. हातिकोमुत्रमाराधिपिहिमंतातोगरिलाईनु फेरि. निम. परशोर. एतिकोपातराधि
मुगिपिहिपकायाको. शालितंडुलकोजातसंगपुत्राउनु एतिलेघटियारक्तसकाईघाईमा. श्रीषधीवृणाराधु कटुक. पि

गज.
७३
५

पला कुशकोजरो. सिधुनुन. रायो. एतिवृणागरिगधु तोरोगको. मासुषायापनि. वोसोषायापनि. तोरोगघटाउनुगाढोभ
निपालकमुनिले. अंगराजालाई आग्यानयो ते. पनि औषधिउपकारकहुं कु तातोलेसेकु. तेलले आइ. माघमिदिनु.
तेलपियाउनु. लाउनुपनिपियाउनुपनिगर्नु. अधिक. पिरो. अमिलोवस्तु घाउनु. तेल. पियाउनु. घसनु. तोसुह्रियाको
औषधिगर्नु. सोथकुइछ पुनः रुदयमारुमा. घाउसोधनगरि. घाउमा मासुवढ्यातेललाउनु. एतिश्लेष्मलेनया
को फेरि. रक्तविकारलेनयाको तितोवस्तु. नूनअधिक. अमिलो. पिरो. तापलाग्दा. गरममा. घांदा. रविकारहुंछ.
रुदय. मारुमा. सुह्रिआवला. रक्तविकारले तोकत्तोभन्या. साढेतातोभैरह्या. पित्तकोजत्तोतिथो. अलिकदुषन्या
चाउँपिपहुंछ तेत्तोलाईकहुं कु. तेल. कवलोवस्तु. हलुकवस्तु. ठंडावस्तु. गुलियोवस्तुभन्यापनिनित्यपुवाउनु ता
तो. अमिलोवस्तु घाउनुहुँन तुलशीको. अर्खलाको. केनेमालको. लाहाफुलको. दुमरिको. एतिकोवोको. गाईकोदूदमा
पिहिसुह्रियाकोमालाउनु. फेरि. एतिकोवोको. मसिनुमरिपिह्रि. पानिमापाकगरि. जोरसुकाईपियाउनुपुवाउनु तेत्तो
लेनघघा. रक्तजिकुनु. दुष्टरक्तसकिकन. अधिभन्याको. औषधिवृणांलाउनु हेअंगराजा. वातपित्तकफ. तिन
कोस्थान. रक्त. एत्तोले. सबैठोकमा. रक्तजिकुनुनिको इतिदोणसोथरुदयसुह्रियाकोरोग फेरिपालकः

श्री रामः
७३

मुनिले सन्निपातविकारले उत्पन्निया को गाढो कसो प्रयो तो हामिले कहं कुसुन तो घाउ पिपन्नया मा दुलोकष्टः
 कुंछ तत्कारणले अधि कुंदा मा औषधि गर्नु पर्छ नग्या प्राणं दृक् ढेरै काल नया मा श्रुकर को न्यारा को गाई को
 मैसिको एतिको हाडली कन वूर्ण गरिकन तातो ले सेकु एतिको मुत्रले तातो ले सेकु एति गरिकन नसामारक्त फिक्
 नु जा न्या वैशले नया जस्तो तो केदमा वूर्ण औषधिले धुनिराषु धुवा सो पावनुन रुले दो बुत्रो कटुक एति म
 सिनु गरि पिष्टि घाउ माला उनु एतिले पनि न घद्या फेरि श्रुक्त पात साजि रवार तिल वचा कुट कंदुक कुटकी घि
 उ वितु सिधुनुन जौ हातिको मूत्र मा पिष्टि लाउनु फेरि सो भोजन को जरो लभुन कुट अगर दूद मास हाति
 को मुत्र मा पाक गरि घिउ संग मिसाई सुह्रिया को माला उनु फेरि रति अतिरस रुले दो कुजिलो सेतो वलु
 कुट कुविराक्ष को विउ शुभाहल देवदारु छतिवन को विया तितो कुविराक्ष को पात पनि जरो पनि हातिको मुत्र मा पि
 ष्टि अधि घिउ ले घसि सुह्रिया को माला उनु ते श्लेक फनाश कुंछ फेरि निम कुट लभुन वचा पिनारो अरेड
 को जरो सो भोजन पाद रिष्ट रुले दो बुत्रो कुविराक्ष को जरो कटुक तेज मति पावनुन हातिको मुत्र मा पका
 उनु अमिलो दहि मोथा वचा लंगली इंडाणी फल रंग ज्ञाना मुना को वोक्रो जौली कुट मुला को विउ दूद मर्वा वोः

गज.

७४

प्र

लो. धिउ. माछा. तेलपकाउनु. बलायाको कर्तुलामालाग्या गरि पकाउनु. त्यो औषधिले कपरामालाई. घाउमा छोपिराखु
फेरि. अर्कपात. अरेउको पात. भाराको छाला. एतिलिइकन. औषधिराघि. दोणिघाउ सुह्रियाको माछोपिराखु
अरुठाउं मा सुह्रियाको पनि घट्टे तेजमति. अतिरस. वायुविडंग. गुहारगानु. अश्वगंध. जेष्टिमधु. ववा. मोथ्या. हरी.
देवदारु. जामुनुको बोक्रा. कुविला. चितु. नागबला. कुठ. हलेदो. घोमेको काठ. पलासकुल एतिका ठपकाई. तत्को घोष्टाजि
किमसिनु गरि पिदि. मरुले सुह्रि हाति खुवाउनु एतिले गुल्मरोग कुट्ट. दोणीक सुह्रियाको. हामि. पेट दुष्या. कौसरोग
आदि कुट्ट फेरि. परशोर. हरी = निमको पात. मुगिसंग पाक गरि. शालितंडुलको भातसंग खुवाउनु. कबलो घास
खुवाउनु. तस्य कारले. औषधी गरिकन. हातिको दोणि कनामरोग. जुन वैथले. घटाउनु शकला. तसई राजाले मान्यगः
नुयोग इति श्रीपालकाखोक्ते गजायुर्वेदे महाप्रवचने दृष्टया ठे सुदुरोगस्थाने द्वितीय खण्डे दोणि करोगो नामः
अष्टपंचाशो ध्यायः ५८ पालकमुनिश्चरले अतिपात रोगको लक्षण अंगराजालाई आग्या नया. नजां न्यामा कुतले
बघ्यापनि. अतिपरिअमकुंछ. विलोवलु. नानाघास अधिक. घायापनि अग्निमंद कुंछ. प्यासमां न्या. वार्ताफिर्छ. दातका
लो कुंछ. हाति. हाति जुजाउंदा. लडाईं मालै गया. हतपत वलावलले नजानि. बलगरायापनि. दुःखदियादियाले. त्यो

श्रीरामः

७४

हृत्तिको. वातपित्त. ले रोग कुंछ आइ दुष्या. मल त्याग नगर्ना. पुष्ट दुष्या. वल होवैन. दुवल कुंछ. कुश्रो सुखन मां.
न्या. मल उल्लो न कुन्या. रक्त पिसापगर्ना. स्या उला घास. निको गरिषा वैन. विलो वलुषां दापनि न मोटा उंन्या तो हृत्तिके
कधि नूत्रया को कार्य. सजिलो कार्य. गर्नु छैन. हृत्तिया निसंग नै राषु. निको ठा उंमा वन मा. पोष रिमा. कुल इत्यादि रुषन
या का ठा उंमा. घास कुन्या ठा उंमा. पानि मा खेला उंनु. कमल को जरो. नर्घर उंम्या को स्या उंला. घास एक तारै घा उंनु. शालि
तंडुल को मात. दाना. ते तौ गन्याले. मन मा उज्यालो कुंछ. मोटा वला. ते श्ले मोटा या पछि. कुश को जरो. गुड संग घा उंनु.
अष्ट बीहि. नुन संग राषि. कुश को जरो राषि. इहा पछि. शालि तंडुल को मात पकाई. पुत्रा उंनु. धिउ सघर राषि
फेरि. जुन मा सुषुत्राई. वल कुंछ. उं. मा सुवे सवार प्रकार गरिषुत्रा उंनु. मा सुले. दूदले. घासले. नाना वलुषाई क
न मोटा वला. उं. वलुषुत्रा उंनु अति पात रोग नया को. हृत्तिलाई वल कुंछ. तस्य कारले. व्याधिस वैकुंछ
मा कुत को दोषले अति पात रोग कुंछ हे अंगराजा. तत्कारणले. मूर्ख लाई. हृत्ति सौम्य नु छैन इति श्री पा
ल काख्योक्ते गजायुर्वेदे महाप्रवचने दृष्टपाठे कुष्ठ रोग स्थाने द्वितीय खण्डे अति पात रोगो नाम एकोनषष्टिंशो ध्या
यः पर रोमपादले. पालक क्राविश्वर नमत्कार गरि. त्यो कथा सुनो नयो. हे पालक क्राविश्वर. गुल्म रोग पाव प्रकार

गज.
७५
५

उत्पत्ति ३

अनितपाईले. आग्नात्रयो. त्योगुल्मरोगउत्पत्ति. सोभाव. शान्ति. त्यो. पावैप्रकार. आग्नागर्नुहोला. पालकमुनिले आग्ना
गर्नुत्रयो. गुल्मरोग. वातलेकुंछ. पित्तलेपनिकुंछ. कफलेपनिकुंछ. रक्तलेकुंछ. सन्निपातलेपनि कुंछ. त्योगुल्म
कोसोभावकहंकुसुन हातिकोतेललाउनु. वेलामानत्रया. वेलामासुतनुनत्रयाले. धिउ. आदिले. विलोवस्तु. घान
नपायाले. मासुघाननपायाले. एतिघाननपायाले. वायुकोविकारले. गुल्मकुंछ पिरो. तितो. टरो. अधिकषा
याले. सुकाकोघासघांदा. घटियापानिघांदा. चित्रमारुदायाकोपानिघाननपाउंदा. अथवातेलपिनुनपाउंदा. इहा
पछि. पित्तगुल्मउत्पत्ति कुंछ तेजनत्रयाकोअन्नघायाले. घासनघायाले. वायुअधिकमैकन. हृदयमागुल्मकुं
छ हातिकोविष्टाकुटिजांछ. मलत्यागगर्नावेलामा. सद्धकुंछ. पेटकरावला. धिउामाजस्तोशद्यएकतारैपिसापः
गर्ली. मनमासुखनमांन्या. किलोमाअदेसलाईवत्त्या. निसासफेर्न्या. रक्तगुल्मकोलक्षणा. वारं२पिसापगर्ली. रोमांदि
तकुन्या. तेस्तोरोगत्रयाको. हातिकोवातगुल्मअंनु कुविगक्ष. वितु. दन्ति. सिउंठि. अपराजिताकुल. वचा. पिपला.
सिधुनुन. गुद्वारगानु. निसोथ. कुट. शुठो. गहत. जो. एतिसमनागगरिमसिनुगरि. तेलमात्रयापनि. जांडमात्रया
पनि. मिसाईघाउंनु सिउंठि. लाहाकोकुल. विंधारा. मुशाका. नि. तुलशी. वचा. पिपला. मरिच. एतिपानिमापकाईकन
घास

श्रीरामः
७५

रो३

कुटुनराधि. कपराभाछानि. विहान. जोंडसंगपियाउनु ^{गंधत्रिणाकोजरो.} दशमुल. पुनर्नवा. गधिवन. वनकोलभु
 न. साजिखार. पिपला. नुन. एतिक्काथपकाई. जोंडसंगपियाउनु. बलियोभयाकोलाई ^{रातोसोभांजन.} सिउंठि. वितु
 वयरफल. जो. गेंहत. पंचत्रिणा ^{कोजरो.} सरघासकोजरो. कांसघासकोजरो. उषु ^{कोजरोसिरुकोजं} एतिक्काथपकाई.
 श्रकरमासुकोरसमा. नुनधिउंराधि. पियाउनु. अथवाशालितंडुलकोभात. संगतोश्रौषधि. धिउंलेमुछिपुवाउनु
 वातगुल्मनाश ^{पित्तगुल्मकोकहंछु} पिरो. तितो. विसो. मरिव. नुनश्रुधिक. रुखावल्लुक. पानिलेउत्पत्तिभया
 कोवल्लु. एतिवारं२ घायाले. घाममावस्याले. पित्तगुल्मकुंछ. तेत्तोभयाकोहाति. पहेलोकुंछ. मनमासुखनमांन्या
 घासनिकोगरिषांदैन. आइतातोकुंछ. रिसाउंन्या. शीतलठाउंमावल्लुइच्छागन्या. तिषीमांन्या. मूर्छाकुंन्या. दुष्टाको
 मांन्या. तत्कोश्रौषधि. कुशकोजरो. काथपले. जामुनुकोवोक्रा. मजितो. कदुक. रुरी. रुलेदो. बुत्रो. सहदेवी. हृदयरि
 कोरुष. एतिसमजागगरि. अंगारजत्तोगरिभुटनु. मिश्रिसंगघाउनु ^{चिरौंजी.} मकुवा. हृदयरिकोफुल. भट
 मासपादरिकोफुलपृष्टपतिरुलेदो. चिराईतोवितो. जेष्टिमधु. इद्रायणीफलकुहिलो. छोहरा. जिरा. जामुनुकोवोक्रो.
 अत्रला. एतिसमजागगरि. पानिमासाधिछोनु. धिउंमह. हृदएतिराधि. पाकगनु. तोपुवायालेपित्तगुल्मनाशकुंछ

गज.
७६

कालेजको मासु मयूर. वंते. तिन्ना. एतिको मासु निको गरि पाक गरि. पुवाउँनु प्रियंगु. वेधुको साग. कमलको जरो. उषु. अतुर
माउत्पत्ति नयाको घास घाउँनु. एति पित्र गुल्मको श्लेष्म श्लेष्म गुल्मको श्लेष्म धीलक्षणाः श्लेष्म धि पुवाउँनु उँफि
जान्या. पुवाउँवालि नोँधि जान्या. नदी. पोषरिले नोँधि जान्या. परिश्रम गरि. हिडि जाँन्या. घोलाको डिल मादा तगाडिन्या.
पानि पाखेलि र जान्या. रात्रि मा निद्रा न कुँन्या. दिं सो सुत्न्या. विलो वस्तु. गुलियो वस्तु. पानि माउत्पत्ति नयाको जंतुको
मासु. माका. दहि. तुन. उषु. गुड बोसो. एति वस्तु घायाले. वसि मात्र र ह्याले. श्लेष्म गुल्म कुँछ तत्को लक्षणा. वर्णाः
फिर्छ. शीतल वस्तु घान इच्छा गर्न्या. शीतल ठाउँ मा वस्तु. घिउँ घान इच्छा कुँन्या. मन मा सुख माँदै न. रो माँ वित कुँन्या.
सुत्तु इच्छा गर्न्या. ज्ञात पानि पवाउँ न शकै न. सुत्तो हिड न्या. श्लेष्म ले मिसाई मल त्याग गली एति श्लेष्म गुल्मको लक्षणा
हले दो. तुलशी. गुद्वार गानु. तेज मति. वया. राज वृक्ष. सजाको वोको अरेड कुहिलो = लक्ष्मी कुलको जरो. गाँजा. एति
समजाग गरि. पिपला. कागति राधि. तेल राधि. काथ पकाई पुवाउँनु. श्लेष्म गुल्म नाश कुँछ विहि. कुविराक्ष मोथ्या
= मोथ्या. वयर फल. सो माँ जनको विउँ. गंहुत. वितु. गज पिपला. जुवानु. दशमूल. एति घिउँ जवधार. एति काथ पका
ई पियाउँनु. पानि मा. सिंधु तुन. मरिच. पिपला राधि पियाउँनु बाँसको पात. कुश. काँस घास. केराको वोटाः

विम४

श्रीरामः
७६

एतिषाउनु. एतिश्लेष्मगुल्मकोश्रौषधी. पित्तगुल्मकोलक्षणनयाकोजत्रि. रक्तगुल्ममापनिहुंछ. रक्तपिसाप
 गली. मलत्यागगली. वोंकरावला. रोमांविताहुंछ. पित्तबंधहुंछ. एतिलक्षणरक्तगुल्मको. पित्तगुल्मको. श्रौषधी
 सबै. रक्तगुल्ममापनिहुंछ. सालधुप. विरौजि = पिपल. महुवा. श्रीखण्ड. त्रिवत. सालकोबोको. सहवरफुल.
 दुमरि. तनसार. कर्कणसि. कुहिलो. रुरा. एतिसमभागगरि. गाईकोदूदमापाकगर्नु. त्योश्रलिकमतातोगरि.
 सखरलेमुक्ति. पियाउनु. अथवामहलेमुक्तिषाउनु. गंजारिकोजरो. महुवा. अरेडकोजरो. रुरा. सत्ताकठ.
 मजितो. काकजंघा. बेल. दुवैठोकसमभागगरि. पाकगर्नु. शीतलगरि. सखरलेमुक्ति. पियाउनु. एतिरक्तगुल्मको
 अधिभन्याको. बार. गुल्मकोलक्षणसबैको. व्यासमीसलक्षणनया. त्योसन्निपातगुल्मभनु. त्योसन्निपात
 गुल्ममा. जुनरुगुल्मकोलक्षण. अधिकभयो. उ. गुल्मकोश्रौषधिसुवाउनु. इतिश्रीपालकाख्योक्तेगः
 जायुर्वेदेमहाप्रववनेषुदरोगस्थानेद्वितीयखण्डेगुल्मरोगोनामषष्ठितमोऽध्यायः ६०. पालकअधिले
 रुडोगकोलक्षणकहंदाभया. हतियांको. अधिकपरिश्रमगली. शीतलवस्तु. पिरो. टरो. नितैअन्न. घासअधि
 यायाले. वायुकोपहुंछ. नाडिमातेत्तोलेरुडोगहुंछ. रुडोगले. पांदाभा. दोषलेहुंछ. पानईक्याहोवेन. रु

गज.
७७

डोगबंधकुंछ. वसि २ रहन्या. भूमिमादंतलेटेकिरहला. वातलेउत्पत्तिरुडोगमावेयले. हेरिबुजि औषधिगर्नु
 पांचनुन. मालकाण. कुशकोजरो. संगमिसाईपानिपियाउनु अथवा. ववा. तिलवर्णा. लभुन. रुलेदो. दहि
 मरु. एतिमिसाईपानिपियाउनु. एतिवातलेरुडोगनाशकुंछ. कटुक. दोषदातविनीमरिव. पिपला. वायुविडंग
 एतिवर्णागरि. कुशकोजराकोरससंगपियाउनु येरिगंगलाकोरससंगपियाउनु एतिऔषधीरुडोगको
 तातो. पित्तो. अमिलो. नुन. क्षार. रसघायालेपित्तविकारकुंछ. रुडोगकुंछाहातिको. लक्षणा घानइक्ष्यानगर्न्या. वि
 त्तमासुखनकुंछा. सुंठएकतारैवलाउंछा. एकतारैपिसापगर्न्या. आखाविमलिरहला. आउतातो कुंछा. शीतलः
 वल्लुघानमनगर्न्या. पानिमाखेलनईक्ष्यानगर्न्या एतिऔषधिगर्नु श्रीखण्ड. जेष्टिमधु. सखर. उषु. दाषको
 रसमाएतिमसिनुगरिपिह्नि. विसोदूदसंगपियाउनु. फेरिचारेगीको - - - रसपियाउनु. पित्तलेरुडोगकु
 रुंछ ७३. विलोवल्लु. शीतलवल्लु. घायाले. कफरुडोगकुंछ. कफकोरुडोगकुंछाहातिको. लक्षणा
 आखाहुलागरिहर्न्या. जिघ्रावाट. रालआउंछा. निसासफेन्या. घायाकोवल्लुमा. श्लेष्मलेमिसिछाउंछा. शीः
 तलवल्लुकषावैन. तेत्तो. लक्षणाकुंछ. तत्कोऔषधि. तितो. पित्तो. दरो. घाउनु दूदपरिकर्कटशृंगी. जेष्टिम

श्रीरामः

७७

धु. गुद्वारगानु. मोथ्या. वयरफल. एतिसंगमिसाईपियाउनु सल्लाकोवोको. रिठकोवोको. धरिकोको. जामुनुकोवोको =
एतिवर्णागरि. महलेमुछि पुवाउनु सेतोवेल. शालकोवोको. प्रियंगु. मोथ्या. तारपत्र. एतिकाथपकाईवारजागः
कोएकजागरि. जिकिदिन ३ संमराधु. फेरि --- महलेमुछि घाउनु फेरि. मृगकोमासु. पकाईपुवाउनु. एतिश्लेष्मलेउ
त्पत्तिनयाकोरुद्रोगको इतिश्रीपालकाख्योक्तेगजायुर्वेदेमहाप्रवचनेसुदुरोगस्थानेद्वितीयखण्डेरुद्रोगः
नामएकछितमोथ्यायः ६१ पालकमुनिलेआग्यात्रयो. वारठोकरोगलेपनि. उत्पत्तिजुंछ. वातपित्त. कफ. स
न्निपात. एतिमा. वातकोकुराकहंछु. अधिकपरिश्रमगयाले. अधिकभूमिमाहिडायाले. घान्यावस्तुनित्तैषायाले. घः
टियाठाउंमासुद्याले. अधिकविकारवस्तुषायाले. साढोगरिवांछायाले. मलसंगरह्याकोघासपुवायाले. साढेकुद्याले. वाः
तरोग. शरीरमाहुंछु. तत्कोवित्रकहंछु कुद्याकोठाउंमा. सुहिरहला. आठअठंगसवैदुष्या. घासपुवाउंमा. बाहिलेः
जादामा. केहिनाघिजादामा. बलसंगजाला तत्कोश्रौषधिकहंछु घिउंतेल. वोसो. एतिलेवारंवारत्नानगराउनु. पिया
उनु जुलापत्रया. घटाईकन. वातसकन्या. अन्नघाउनु. तेललाउनु. नाहिदिनु. शीतलठाउंमापनिराधुपहैन. आपैकुटि
आयाभिन्नश्रौषधिगर्तुपहैन. बाहिरकोश्रौषधिगर्तु. वातकुइया. वर्णाश्रौषधि. क्षारतेलमापाकगरिघाउंमालाउनु.

गज.
७८

आककोपात १ कपालकोविया १ करवीर २

सेतोवेल. महु. सोभांजन. बांस. राजवृक्ष. अर्जुनवृक्ष. अरेडं. गिन्यारि. एति चूर्णसमभागगरि. दूदपाकगर्नु. एतिलेनाडीमाता
तोलेसेकु. इहां पक्षिसखरराषिपानिपियाउनु अलो. = जेष्टिमधु. सोभांजन. नैर्घरं. कुल्याकोफुल. लक्ष्मीफुल. देव
दारु. लुंयासागकोजरो. डुटि लोधा. वायुविडंग. नून. तिसि. मर्वा. सस्यु. तिल. एतिसमभागगरि. चूर्णगरि. घिउ. तेल. वोसो
एति दूदपाकगरि. मंतातोगरिपियाउनु दशमूल. मास. मसिनुगरि. कुटितेलपकाईत्योराखुनु. दहिपनिरा
खु. मंतातोगरि. आइमाघसुनु हलेदो. महुवा. भांजन. नालुकोजरो. अरेडकोविउ. शुठो. दाघ. वलुकोजरातिसि
तिल. सस्यु. जौ. बावल. गंहत. मर्वा. वयरफल. वेल. एतिसमभागपाकगरि. पावदिउसैराषि. हुलो. कुलो. माराषि. फेरि
माथिफिकि काथपकाईमंतातोगरि. आइमाघसुनु दशमूल. तिल. मास. सस्यु. घिउ. तेलसमभागगरिमिसा
ई. अमिलो. दहि. राषि. मंतातोगरि. आइमाघसुनु तेल. घिउ. दूद. त्योतिनैथोक. मंतातोगर्नु. मिन्न. गर्नु. पनिकुंछ
मिसाउनु. पनिकुंछ. पियाउनु रात्राकोजरो. गोखाल. असुरापात. हिंग. कण. कारि. कदूर. = अरेड. लक्ष्मीफु.
ल. महुवा. पृष्टपर्णि. वनमास. वनमुगि. तेजमति. पायानभेद. वेल. पादरिकोफुल. जौ. तिसि. जेष्टिमधु. वयर. गंहत.
एतिसमभागकाथपकाईत्योकाथको. दोवरतेल. राषिपकाउनु. हुलो. हां. डि. माराषि. खुवाउनु घिउ. तेल. वेल

श्रीरामः
७८

समा।

दहि. मंतातोगरिपियाउनु दशमूल. धिउंसाउविमराकोरमिसाईघाउनु विलोवस्तुघायाले. अरुप्रकारले. विलोम
याकोघाउनु. उपचारगनुवायुहंरागनयाको इति श्रीपालकाख्योक्तै गजायुर्वेदे महाप्रवचनेष्टद्वपाठेष्टद
रोगस्थानेद्वितीयखण्डेपंचगाण्डशिरोनामद्विषयितमोधायः ६२ आपुआपैसुंढलेकुटि. आफुआपैखेलः
ला. वेतनाहोवेन. रात्रिमाअज्ञानकुन्या. दिनमावेतकुन्या. लिंगदुष्या. मर्मसवैदुष्यावायुले. वायुले हृदयमाकं
ठमासुककु. तेस्तोहातिभूतलाग्योन्ननिजाउनु. त्रासलेग्यानहोवेन. रात्रिमातर्श्याकोएस्तोकुंछ. आहारकेदिनयान्या. व
लगरी. रात्रिमाजोहोताहोजो. दिनमासुतिरह्या. मुखवाटरालबुह्या. आफ्रासुंढआफैषान्या. सवैयाणिलाई
तर्साउंला. शीशगरिवसूछ. रातोआखागरिहेर्न्या. कंपकुन्या. मनुष्यआदिपशु. प्राणिवेगलेतर्शाउंछ. अंकुएकठोकमा
ला. माकुतएकदेखिउरावला. रक्तकोगंधसुधिला. कुह्याकोसुधिला. दिनमातेस्तोगरिवलावला रात्रिमाहातिअवे
ष्टानैरहला. त्रासलेआंखाविमूलिरहला. रात्रिमाहातितर्श्यायाले. तेस्तोरोगकुंछ तत्कोअधिकहंछु. तेस्तालाई
धिउंलेघसु भूतलाग्याकोधुपगनु वरुणकाठ. गोकुलधुप. कुट. हरिताल. मनसिला. जटामसि. भूतकेशर. एतिसम
आगगरिगाईकोधिउंमासुछि. पियाउनुआंखामापनिलाउनु. आइमापनिघसनु तेमालकोजरो. लक्ष्मीकुलः

गज.

७२

कृतिवन।

नीलं. लांगलीकोकल. रात्रा = हरी. गुर्जो. भटमास. लाहाकोकल. जयमसि. मधेसियासोफसोफ. नेपात्यासोफ. परिकाठ. वासंति
भूतकेश. गठिवन. कटुक. मुशकाया. कुद्रिलो = निम. कदम्ब. एतिआड. माघसु. धुपदिनु कुट. ववा. दिग.
जयमसि. वितुसेतो. श्रीखण. असुरापात. कुशकोजरो. सस्य. एतिवर्गागरिधिउलेमुक्ति. संध्याकालमाधुपदिनु
कुविरास = पिपला. सोवाकल. दिग. ववा. एतिवाक्रिकोमूत्रमापिहिनसदिनु शकरकोदंत. गार्डकोदात.
कातिकोदन्त. खगुरोकिरा मयन. मरिव. एतिधिउमाघोटिआखामालाउनु. लागाकोकुट. उड. दाघ. मरिव.
सेतोडुमो. सस्य. ववा. अजगध. एतिमिसाई. तेलमापकाई. अंजन तत्कोनामसिद्धांजन गन्धप्रसारिणी. कंठ
कारि. दिग. प्रारगकोजराकटुक. जिगा. निर. वितु. असुरापात. विहि = = कुविला. अतिरस. तिवुर. पुनर्नवा. नरिव
ल. ववा. कुट. सलो. लशुन. वनकोलशुन. गेरु. वैकंकनहस. अश्वगंध. सेतोडुमो. वयरफल. डारंभ. कवाको = =
= भूतकेश. एतिवाक्रिकोमूत्रमापिहि. धिउमापाकगरि. घाउनु. घसूनु. वलिआफालिदिनु. त्यो औषधि. धुप. अमि
षेक. मर्दन. त्यो आदिगन्यालेनघद्या. फलाम. दुंगा. गुईठाकोआंगोमापोलिसेकु वलिकर्म. नसदिनु. रसआ
उनु. लशुनपाकधुवाउनु तेत्तोलेपनिनमया. विधिसंगरसागनु. तेत्तोलेपनिनमया. नसामारगतफिकनु.

श्रीरामः

७२

जांन्या वैशले आशुर्वेद जांन्या वैशले. दामिदिनु = तेत्तोलेन नया. हातिको वात हरन नया को. श्रौषधिषु वाउनु. तेत्तो
लेपनि नया. परिपाक ठाउं मा. परिहस्त मा. नया वर्त मा. पोलिदिनु. सदान स्थान मा. वज्र लेखनु. निको गरिले छि
फला मपाक गरि पोलनु. पोलिदिनु. आंगोता पु. पूजा गरिकन. हातिको आइस वै. धिउं लेखसुनु. आइ नरम गर्तु. न
साधनिक वलोगनु एति वात कुन्या को श्रौषधी तापले. माथि बहाउं दाले. दूरगमन गरायाले. पिरो वस्तु धाः
याले. तातो. श्रमिलो. अधिक धायाले. पित्र विकार कुंछ. तत्को कपाल सवै तातो कुंछ आइ दुषन्या. तातो कुंछ.
कंप कुन्या तत्को श्रौषधी धिउं मिसाई आइ माघसुनु. तेलपनि कुंछ. सालधुप नयापनि. धिउं नयापनि कुंछ कमल
कोजरो. मोथा. जेष्टि मधु. मजितो. देवदारु. कुश. जौ. एति पिहि. दहि. मरु. धिउं. एति मुक्ति आइ माघसुनु अथवा क
मल को फुल. रक्त कमल. नील कमल. सिधारा. सिवाल. कमल जरो. वेत. उषु. मेथि. एति कोजरो. कलार कुल कदम्ब पुष्प
एति सवै पिहि. दहि. धिउं. एति राषि आइ माघसुनु जौ. दूद. श्रीखण्ड. मजितो. बाल. एति समभाग गरि. दहि. धिउं मिसाई
आइ माघसुनु अथवा. दूद. परि. जेष्टि मधु. श्रीखण्ड. मोथा. दाघ. जामुनु को वोको. कुश कोजरो. कुमुदि. नील कमल. काः
लोजिरा. कंकोल वृक्ष. दुरालंज =. पृष्टपत्ति. बाल. कमल कोजरो. पाठर =. कुंकुम. तिल. कमजरो. जौ. कुश. सालधुप.

गज.
८०

एतिसमभागदूदमापिहि. धिउलेमुद्धि. आइ. माघसुनु. पित्तरोगनाशकुंछ संवोदि सखर. लाहाकोकुल. महुवा. क्षीर
विदारि. दूदधरि. दूद. धिउ राधिमंतातोगरिपियाउनु मुगिपकाई. धिउमापकाईपियाउनु एतिलेपित्तलेः
मयाकोरोगशान्ति गुडसिल्लोवस्तुकषायाले. परिश्रमअधिकगयाले. कफविकारकुंछ. तेत्तोत्रयामाआइदुयला
गंडुङ्ग्या. मलत्यागवाडोकुंदैन. आइनिदुङ्ग्या. तन्हालेकोप्या. घांसषावेन. शीतलनरुविन्या. तत्कोश्रौघाधी. वेत. गि
न्यारि. खयरकाठ. पादरिफुल. कुडिलो - निम. परश्रोर. कुविराक्ष. दालविनी. तिल. एतिमिसाई. गाईकोदूदमापिः
हि. तातोलेसेकु आइमातेललाउनु जौ. सस्य. इन्द्रजव. निम. मरिव. वायुविडंग. महु. सोमोजनकोविउ. पिप
ला. श्रुठो. कुविराक्ष. एतिसमभागगरिहातिकोआइमाघसुनु तिसि. तिल. सस्य. मास. वायुविडंग. एतिवृणी
सानुसंगमिसाई. तेल. दहि. जोंड. नुन. धिउ. सौविरांजन. एतिसंगमिसाई. मंतातोगरिआइमाघसुनु. बाकि. गाई.
मैसि. खेवर. हाति. इनरुकी. मल. मूत्र. टेरवोटलि. नुनराधि. पाकगरि. मंतातोगरिआइमाघसुनु श्लेष्मशान्तिकुंछ
आरंगी - बाकिकोमूत्रनिमराधि. घाससंगघाउनु जौ. पियला. श्रुठो. मरिव. तेललेमुद्धि घाउनु. एतिश्लेष्मलेउत्थति
कुन्याकोरोगको घादामा. ठिगाननत्रयाले. आइकोवलनत्रयाले. अन्नयायाले. कफ. वात. पित्त. तिनठोकविका

श्रीरामः
८०

रकुंछ. तिन ठोक वरो वर नया. सन्निपात कुंछ. तत्कोल दाणा. सोथ कुंछ. आठ अठंग दुबला. रक्तपिसापगर्ली. तातो कुंछा. अधि
गल न्या. दुबला उं न्या. रक्तपिसापगया. पित्तविकार नयाको श्रौषधि गर्नु. अधिनयाको बाही गर्नु रक्तथाम्यापछि. वो सो.
तेल धिउँ. योतिन ठोक मंता तो गरि आइ. माला उंनु. खयर. कदम्ब. शालको वोको. धरिकाठ. सेतो खयर. वोंसको दुप्या. पाँच
मागे सोनांजन. वेल. लक्ष्मी फुल. गुर्जोको पात. एतिमिसाई. गाईको मूत्र मापकाई. नाडी माता तोले सेकु साजिघार. हले
दो. बुत्रो. कालाजिरा. दन्ति. मुसाकानि. सेतो वेल. कुविराक्ष. काफलको वोका. एतिको पात. गोमूत्र मापकाई. नाडी मासेकु
नु. आइ. मापनिघसु गुह्यारगानु. अतिरस. सिश्रो. ववा. मजुवा. लांगली. एतिको जरो. जामुनुको वोको. लसुन. प्रपोण
रीक. लाहा फुल. मजितो. हरी. वरी. हलेदो. बुत्रो. प्रियंगु. दुटिलो. नुन. मर्वा. एतिसमनाग गरि दूरी गरि. दहि. तेल
धिउँ. लेमु छि. तिन रातराषि मंता तो गरि आइ. माघसु एतिले सन्निपातरोग कुंछ घघापछि रातो बावलको
जातपकाई. नारंगीको जरोको रस संग मुछि घाउँनु अंगराजाले पालक मुनि छौ सुं धाया. वनमाको हाति. आक्रा सुखले.
मांछ. बलछ. आक्रामनोय संग घाला. तेत्तोको रोग. कसो नया. रोगको. श्रौषधिकटि थोकछ. रोग नै गयाको. कत्तो २ लक्ष
ण. हाति आकु. आफै छुट्ट्या. सुख उज्यालो नकुंछा. कसो जानु. कटि ठोक याधि कुंछ. संग नयाको. नंग नयाको. कटि २

गज.

८१

ठोकुं. औषधि. हातिको रोग घटापडि. साहान वाटकुटि. संगिसंगकुटि. सुसिन कुं. त्योकसोगरिजानु. कसै
को आइ दुषन्या. कसै को सुदुषन्या. कसै को छाति दुषन्या. कसै को कुमदुषन्या. कसै को आइ सवै दुषन्या. तोल द्वाण कसो
जानु. इहां कटिसाध. कटि असाध. तो आग्या गर्नु होलें. भनि घाल कअधिले आग्या गर्नु नयो हातिको आइ. मा. रो
गल द्वाण पनि विहियला. अकस्मात् रोग एक ठोक दोषले. रोग एक ठोक आगनु करोग. वाहु ठोक. दुखदा. बाधनिता.
प्रतिक्रिया एक ठोक. कफ. वात. पित्त. सन्निपातले उत्पत्ति नया को. एक ठोक. एतिले. बा. के ठोक कदं कु सुन. पतन. अंसन.
स्वलन. विनिपात. वध वंधन. अग्निघात. प्ररोध मूत्रवेन. लंघन. गुरुहरण. भारो दहन. दुस्थान. शयन. हुलो पर्वत वाट
घसन्त्यालाई. पतन भनु. विपलो ठाउँ मा लो घा कोलाई. अंशन भनु. रुषका घा को फेद. दुंगा मा ठे सल्ला ग्याले. गेडुया दुंगा मा
विष्णु को. घटिया ठाउँ मा. अह्यारो मा. लो घा देखि. तश्लोई खलन. भनु. अवेतले गई लो ह्यालाई. विनिपात न भनु. गदुं
वस्तु बोका याले. बाधाले. वध वंधन भनु. हाति. हाति. बौद न नयाले. खड्ग. धनु. शक्ति. अष्टि नया को. शस्त्र. तोमर सत्र
एतिले बोट पया कोलाई. अग्निघात भनु. प्ररोध दुई ठोक. अति परिश्रम गरि कार्य ग्याले. एक ठोक. परिश्रम गरि क
नहि डायाले एक ठोक. आऊ आ फेदा तले धसदा. हान्यालाई अग्निघात भनु. हुलो घाम मा. दूर ले ग्याले. गलिकन. ३

श्री रामः

८१

अध्वपरोरुमंनु. भ्याकुताजस्तोउफिजान्यालाई ^{वन}प्रवन्धमंनु. क्षापिशग्याले. ढेरैपानिमाभिन्नग्याले. रुष. पधील. दहि
लो. ठाम. इंदादातगान्याले. सिंकिछिजाल्याले. तेक्ष्माईयुरुहणमंनु. गढुं वोकायाले. नारोदहनमंनु. हुलोढंगा. रुषको
फेदलैगयाले. बाधमंनु. घटियास्थानमा. सुद्याले. दुस्थानमयनीत्यतिमंनु. एतिछठोकबाधमंनु. मयदुइजाति. संधि
मयएकठोक. आठअठंगमंविन्यालाई. अथवाधुरोंदोदुन्यालाई. ओषधिलेनिकोगर्नुकुंछ. आठअठंगनदुदो
ठाउंमाभाविद्या. मर्छ. वेथादुईप्रकार. भित्रएकठोक. बाहिरएकठोक. वायुदुईठोक. रक्तवायुएकठोक. आइ.
कंपदुन्या. आइ. दुषन्या. आहारनयान्या. मनमासु. खनदुन्या. ईक्ष्माईरक्तवायुमंनु. दुषन्या. सुत्तोगरिहिन्या.
दु. खमांन्या. पतिलेवायुकुंछ. शत्रुकर्मले. घाईमयापछि. नसावाट. रक्तटेरआवला. रक्तवाहिरआई.
वायुभित्रजाछ. आइ. सुकला. ईक्ष्माईपरिहानमंनु. नसाहेरिकुदनु. ईक्ष्माईवेठालाईविश्लेषनमंनु. त्योसवैओषधिकहं
कु. घडाबाधजस्तो. अंगदेशको. रोमपादराजा. आसनमावसि. पालकआधिछौसुध्याया. शरीरमाउत्यतिरोगघदाबाध
मन्याको. सुनि. मेरोमनमादु. खमयो. तत्कोओषधिआग्यागर्नुहोला. ढेरैवेरमैलेमन्या. शीतल. पानिलेछरिहातिसारमा
मागेलेलिपि. सालधुप. अर्जुनहसकदमुरस. कल्लारकुलनीलोत्पल. जातीपुष्प. वसन्तकुल. वनवमेलि. आपकोकुल. नी

गज.

८२

कुल. विलाउयाकाठ. वापाकुल.

लकमल छतिवन = बीमो. सिरीसकोवोको. कुटवीजको. रक्तोत्पल. जातीपुष्प. असोककुल. तिलकोकुल. अवलाकोकुल. पार
रिकुल. कुटवीज. अकोठ. धयाकोकुल. डुरारंन. रक्तोत्पल = नीलकमल आदिले. जुन २ अनुमाकोकुल. तोकुल. हरिकन
विछाउनावनई. शीतलपानिले आइमाकर्तु. अथवा दूदलेकर्तु अकोठ. केरुवा = कुशकोजरो. एति दूदमापिहि.
घिउसंगलाउनु. सुहियाकोघट्ट पापरि = वटकाठ. पिपलकाठ. दुमरि. मकुवा. अर्जुनरस. कदम्ब. एतिकोवोको. दू
दमापिहि. लाउनु वेत. उषु. राजवेलि. एतिकोजरो. जौ. तिल. दुलोमोथ्या. एतिवूर्णागरि. घिउदूदमिसाई आइमाला
उनु रक्तोत्पल. नीलोत्पल. धियंगु. कमलकोजरो. नालपनि. सिधेंरा. दुलोमोथ्या. नलायो. एतिवूर्णाघिउसंगमिसाईआ
इमालाउनु जौ. तिल. गंडुकोपिठो. पद्मकेशर. दुलोमोथ्या. एतिवूर्णागरि. घिउसंग आइमालाउनु अथवा दूदसंग
पनि कुंछ. परशोर. अकोठ = शिवाल्लि. एतिकोजरो. वाक्कि कोमुत्रपनि कुंछ. दूद नयापनि. घिउ नयापनि. मिसाई आइमा
घतनु इत्युकारलेगन्यापनि. अकस्मात् रोगशान्ति कुंछ वलु. सेतोवलु. पाव १०० तिको गरिपयालि. वूर्णागरि. पानि
पाथि २० एति काथपकाई. चारभागको एकभाग राषिजिकि. दूद पाथि ४ देवदारु पाव २ जेष्टिमधु पाव २ एतिवूर्णा
गरि फेरि पाक गरि. तेल पाथि ५ एति सिद्ध गरिकन. आइमापनिलाउनु. पियाउनु. नसदिनु अथवा गंडुको. पि

श्रीरामः

८२

ठो. वयरफलको बूँट धिउ संग शीतल पानि संग पियाउनु फेरि शयवेर पषाल्या को धिउ ले घसिकन श्री खाए कुशको जः
 रो. दूद धरि. वाल. कुठ. पद्म के शर. जे छि मधु. प्रपुण्डरीक. लवंग. जयमसि. नकी. मेयेन. मरिच. वलु. बटकाठ. दुमरि. पिप
 लकाठ. भोली पाए. कदम्ब. एतिको वोको. बूँट गरि धिउ संग आइ माघ सनु ताप शान्ति नया पछि. वाकि. श्वकर. नैसि. कुषु
 रा. सोव. एतिको वो सो संग पाक गर्नु. तेल मा. एतिले आइ माघ सनु हाउ नो आको. मासु विटवल पया को रौ नया को. एतिको
 निको काकोलि. क्षीरकाकोली. मेजा. संवोदि. = = = वनकोल भुन. वनको डुंडु. मेद. महा मेद. वनमुगि. वनमास =
 जे छि मधु. दूद धरि. डुरारं न. वनको न रत. एतिको वोकोली. दूद. धिउ. सखर संग मिसाई. आइ मालाउनु कमलको जरो
 नरम कमलको पिनारो. सिंघारा. हुलो मोथ्या. कवाछो को विया. एति बूँट गरि धिउ संग आइ मालाउनु गंधविणको जरो पद्म बालनु
 वेत. उषुं. मेथि. एतिको जरो. दूद ले पिहि. जौ. तिल. हुलो मोथ्या. एति बूँट धिउ ले मुछि. आइ माघ सनु उंघरको वो. दुम
 रिकाठ एतिको वोकोली. वेतको जरो बूँट गरि दूद माप काउनु. मंतो गरि घसनु. पियाउनु. नैसि. वाकि. एति
 को. मल मुत्र. धिउ. दहि. एति काथ गरि. सानु विमरा को पात. तिल बूँट. एति पाक गरि. मंतो तो गरि आइ माघ सनु. आइ क
 वलो कुंछ. बाधि कुंछ आकुता. काया कुंछ. हास. कारंदव. वकुला. वाधुरि. तिन्ना. लावा परेवा. मयूर. कुषुरा. दुमसि.

गज.
८३

रक्तवायु २

कल्याणमाद्यष्टग. रो कुमाह्वमैसि. वाक्त्रि. श्रुकर. एतिकोमासुकोरसले. वेशवारगरि. शालितेंडुलकोनात. धिउसंगघाउ
नु. पानि. अनुपानसहितले तेश्चे. वलक्षीणा. मदक्षीणा. आइमाफुश्रोषतिरा. दुवलो कुन्यालाई. साढे दुर्बल कुन्या
लाई. इंस्युकारलेषुवायाले. वलियोपनि कुंछ. व्याधिपनिनाश कुंछ एति. अकस्मात्प्रयाको. शरीरलेप्रयाको. रोगको
शान्तिको प्रकारहामिलेप्रन्या. इति श्रीपालकाव्योक्तै गजायुर्वेदे महाप्रबचने शुद्धरोगस्थाने द्वितीयखाण्डे आ
गनु कपीडाशान्तिनाम त्रिषष्ठितमोऽध्यायः ६३ अंगराजाले. पालकऋषिश्चरक्षौ सुध्याया. हातिको शरीरमा
कटिप्रकारले रोग कुंछ. तत्को वित्तकसोगरिजानु. तत्को श्रोषधिकसोगर्नु एति आग्यामयो पालकमुनिले. हातिको शरी
रमा. सोहप्रकारको. रोग कुंछ. तत्तच्च १ निपात २ नित्य ३ विहत ४ आहात ५ सोफ ६ संघित ७ छिन्न ८ विद्युतल शरी
रमा सोहठोक व्याधि कुंछ तत्को लक्षणा. वित्तारले सुन. अधितच्च प्रन्याको व्याधिको लक्षणा. जुन निमित्तले. पुष्टावला
उनु शकैन तत्को कारणा. भूमिसमनप्रयाको तल. माथि प्रयाको मासु घाले. अजीर्ण गरि घायाले. साढे गरि वांध्याले.
तल. माथि हि घाले. साढे नैर रुन्हा. नवलाई न्या. पुष्टा उवालि. किलोमा अडे सलाई रहला तत्को श्रोषधी आइसवै
धिउले घसनु. इहापक्षिशस्त्रले प्रन्या जत्तो गर्नु. इत्युकारले गर्नु. फलाम. पोलि. पानिमा दुवाई. त्यो तातो पानिले. हाति

श्री रामः

८३

कोशरीरमाकरिदिनु. पाविले ओढाई राखु. सोनांजन. वास. अवला. अर्कपात. वेत. एतिको जरो. वट रुष. गंधत्रिणा
हुलो मोथ्या. मजितो. जटामसि. पानि. एतिसमनाग. मसिनु गरि पिहि आइ. मालाउनु. तिनरातवार दिन नयापनि. पाँच
रात्रि छ दिन नयापनि. इहा पछि सुख कुंछ फेरि वाक्कि कोइ दू. वोसो. मासि. धिउँ संग मिसाई. नरम गरि हातिको आइ. मा.
कुर्नु फेरि नीलोत्पल को गानु. जामुनु को फल. नीलोत्पल. धिउँ संग. फगिरी राखि आइ. मालाउनु. शीतल नया को
एले आइ. मालाउनु. जुन वेला मा आइ. तातो कुंछ. त्यो वेला संम अघि काउँ. घसूनु. सेकुनु. कपाल मान गर्नु. आइ. ता.
तो नया को. शीतल गर्नु. ओषधिले हाति एकलै राखुनु छैन. परिश्रम नगराउनु. धिउँ दूद पियाउनु. अघि नया को
ओषधिलाउनु. एति माथित ओषधि. हातिको आइ. मा वायु विकार नया. यो वेला मा पित्त आदिले दोष कुन्या.
आइ. तातो कुंछ. तेत्तो नया आइ. कंप कुंछ. समनया. शान्ति कुंछ. विषमनया. वंधन कुंछ. तत्कोल द्वाण जांहा
राख्यो. उहा २ सुखन कुन्या. विक्काउना मा रहुला पनि नवत्या. त्यो हातिलाई. एकान्त सो की ननु. सुह्रिया को रोगलाई
बान्या वस्तु नया वैन. मन उदास कुन्या. कान घसालि राखला. जिगाले घादा पनि उ सैरला. एति मृत्यु कुन्या कोल द्वाण
तेत्तो विह्वन नया. साध्य मनु. महा मयंकर विह्व कुंछ वैशले परिक्षा गरि. ओषधि गर्नु. घाउँ नया मा. अथवा

गज.
८४

कंठकारि ४

मुसालेष्टाई घाई नयामा. अथवा. दोरिलेगा डि घाई नयामा. वायुको. रसको दोषले. साढे वेधानयोत. अति दुर्बल अ
ति दुःख कुंछ. एकतारै पिसाप गली. शरिरमा दुःख नै रहना को. तत्को आइ सवै. धिउ ले कुनु. इत्यकारले. विलो वस्तु
वनाई त्यो शीतल वस्तु ले गर्नु श्री खाड. कुशको जरो. जेष्टि मधु. पिपलको वोको. तिल. सिबालि को जरो. सिरको ज
रो. पंचमूल. नील कमल. मजितो. इदधरि. जामुनुको वोको. सोफ. एति दूद संग पिहि आइ माला उनु अथवा धि
संगला उनु पनि कुंछ वसिरहला. अथवा हि डि मात्र जाना. त्यो हातिलाई आइ जति गै हो खनि. वलियोगरि. रा
भोगरि रात्रु. पानिले कुनु. नयापनि. धिउ ले घसनु नयापनि. शीतल तेल ले घसनु नयापनि. एति अधिगारि. आइ
मा. तापशक्या पछि. तातो ले सेकुनु सखर. धिउ. पकाया को दुद. वली योगनु लाई. विलो नयाको. आइ मा
वलन नै रहना लाई घाईनु जुन वेला माती वनै रहला. अंकुशले. शरीर क्षीण कुंछ. अथवा. सत्व को प्रहार
ले. बुद्धा भों विदा. त्यो दुःख ले हि डि जांछ. हिउ न नशकन्या. तेक्ष्माई त्यो औषधि. आठ अठंग पु. काल्या को जस्तो ग
नु. विद्युत रोग को एतिल द्वाण. पर्वत नाघदा. सांगुरो ठाउँ मा घुमाया ले. साढे दगुराया ले. शरीर शुः
मविन्या. निर्वल ले हि डि जांन्या. विन्न मा उदास कुन्या. बलाई न्या. कं प कुन्या. आइ दुषन्या. आइ नवलन्या. एतिः

श्रीरामः
८४

को औषधि धिउं नरम गरि आइ माहनु वटवटको बोको नील कमल को गानु समजाग गरि दूद मापि हि धिउं सें आइ माला उंनु
 एतिग्याले ताप कुइ कु गरम कु घाप छि नाडि मासे कनु फेरिला उंनु त्यो औषधि ले गर्नु फेरि जो पिठो मास बूली सित मरि व
 को बूली पिठो गै कुको एतिमिसाई आइ माला उंनु अधि नया जस्तो फलाम पोली अधि नया ऊँ से कनु पोल्नु तिल सस्यु मर्वा ए
 ति बूली गरि दहि तेल धिउं भुं व को बो एतिमिसाई तातो ले से किला उंनु निको गरि धिउं दूद पिया उंनु नस दिनु बलियो ग
 र्नु लाई पनि निको इत्यु कार ले विद्युत रोग लक्षण वि कित्ता बुद्ध रोग जु न मै ले नया त्यो सत्र रि १० अध्याय ले समाप्त
 नयो जु न वै अले त्यो पुत्र कमा नया जस्तो विधि पूर्व कले औषधी गयोत उश्नाई महाराजा को हातिको वैद्य भनु सर्वदा
 मान्य गर्नु योग्य नया को छ इति श्री पाल कारक मुनि प्रणीते गजायुर्वेदे महाप्रवचने दृष्ट पाठे बुद्ध रोग स्थाने द्वि
 तीय खण्डे गात्र रोगो नामावतुः षष्ठितमोऽध्यायः समाप्तः ६४
 तपस्या लेप विव्रनै रस्या को हातिको औषधि गर्नु नया को तेत्तो श्री पाल क अघि श्वर को बं पान गरमा पणित को आदर
 गरि राज गर्नु नया को अंग राजा ले सुधाया हातिको घाई क सो नयो घाई ले पिप इत्यादिक सो गरि बुद्ध ला घाई को लः
 क्षण क सो क्या कारण ले घाई कुं छ क्या कारण ले निको नयो त्यो आग्या गर्नु होला पाल क मुनि ले आग्या गर्नु नयो

गज.
८५

घाईको कारणातीन. लक्षणातीन. मर्ममालागाको. मर्ममानलागाको दुई. दुष्या दुई. पिपश्यादिवुहला. दुईउपा
ई. तिनघाईको उपद्रव पाव. तो सुक्ष्मनया. वित्सारले कहुंछु घटिराटेर आवला. घाई नै आवला. दाह नै आवला. त्योति
नहोक घटिराहुन्या दुई. एक शरीरको दोषले. एक ठोक अकस्मात तो शरीरको दोषले मयाको. वात. कफ. पित्त. वे
सो. रक्तले. सन्निपातले. तो शरीरको दोषले अकस्मात सुहियाको दुई. अथवा विषविकारले सुहिला. अथवा कफकार
णले. कुद्याले सुहिक हुलो नै सुहिला वातले पिपकुंछ पित्तले बुहिश्रावला कफले योतिन ठोक माजुन अधिक मः
यो. उद्वेगि उपचार गर्नु. सानु नै. साढो हुन्या. तस्को नाम ग्रहस्थि नया खटिरो लामो नै. हुलो नै रहला. हातिकोः
कुंनस्थल जस्तो रहला. तो घटिराको नाम विडधिमनु तिन प्रकारले घाई कुंछ दोरिइत्यादिले गाडिकन घाई मया
को नाम घृष्टमनु सर्प इत्यादिले ठोक्याको घाईको नाम द्रष्टमनु तिषो वस्तुले गाडि घाई मयाको नाम वीक्षतमनु
वीक्षतको प्रकारवार शस्त्रेकाटि मयाको. अंकुशादिले फिकि मयाको. रुष आदिले सकस मयाको ताहि
घाउ सुक्याको घाईको पाव नैद घाई कुन नदियाको छिद्रमनु हुंगा आदिले हान्याको घाईलाई विच्छिद्रमनु कान
पुच्छर. नख. इत्यादि विन्याको लाई. क्षरितमनु कुद्याले विन्याको लाई नष्टमनु तेसैले हुलो नै मयाको लाई प्रणाः

श्रीरामः
८५

शुभं ननु शरलाग्याकोवारनेद मासुमामात्रमित्रगयाकोनामविद्वन्नु विषयश्याको शरलाग्याकोलाई
तुडितननु शरलागिपारनयाकोलाईनिद्विद्वन्नु ठोरैमात्रवाहिरनैशरलाग्याकोलाई अतिविद्वन्नु
फेरि अवद्वन्नुनयाकोतिनठोक छालामामात्रघाईलाई विरक्तननु मासुसंमयुग्याकोलाई अवपातितननु
हाउमासुग्याकोघाईलाई अवगाधननु अवघृष्टकोडुईनेद क्लिन्नांत्रएक क्लिन्नांत्रएक क्लिन्नांत्रः
कोलक्षणा मनमलीननैरहंछा पेद दुष्या रक्ताधिकनैमलत्यागगली घान्यावस्तुनघान्या रक्तपित्तपगली एति
क्लिन्नांत्रकोलक्षणा फेरि कुदाउंदा अतिपीडामानला कंपकुन्या तेश्लेहातिको पाकरनयाकोज्वरकुंछ घासन
घान्या मूर्च्छाकुन्या उकारआउंन्या व्यथामान्या मनमलीनकुंछ रक्तमलत्यागगली तापमारहनशक्येन एति
क्लिन्नांत्रकोलक्षणा हुलोकष्टलेत्योरोगकुंछ दाहकोलक्षणाकरुंछ हुलोघामलाग्दा घतिराश्राव
केहिऔषधिसंगलागिआवला वज्रपद्याकोघाईकुंदा एतिदालेनयाकोघाईननु फेरिदाहको डुईनेद
ननु आगोलेपोल्याकोएक आगोकोतेजलेमात्रएक अरुदाहलेपनिघाईकुंछमनिजानु घाईकोकारणाति
नठोकमनिशक्यो आठप्रकारकोघटिशस्थानकरुंछ छालाले मासुले नसाले नाडिले रक्तले नसाले

गज.

८६

मासि. हाड. अठ अठंग. एतिठार्डले. घटिरो घाउउत्पति कुंठन निजानु दोषले संयुक्त एक ठोक. दोष नमया को एक. ए
 ति दुई नेदमा. चौवीश नेद कदं हूपिप को वर्ण सेतो. कालो. पहेलो. केलो. मजितो को वर्ण. सुपारि को वर्ण. मध्यो स्या तेल
 को वर्ण. नील वर्ण. फेन को को वर्ण. रक्त पिप मिश्रा को वर्ण. अंघारो वर्ण. मुत्र वर्ण. गिदि वर्ण. वीर्य वर्ण. पानि वर्ण. दूदः
 को वर्ण. मासु को वर्ण. कुश्रो वर्ण. जामुनु को फल का थ वर्ण. तिल को पिना को वर्ण. मासि को वर्ण. दोसो को वर्ण. हाड वर्ण. रक्त
 वर्ण. विप्लो. एति चौवीश. घटिरो आया को वर्ण विप्लो निर्मल ले. पिप आया. छाला वाट आया को घटिरो जांनु
 मासु को वर्ण. कुश्रो वर्ण. रक्तायो वर्ण. तेस्रो वर्ण ले पिप आया. मासु ले आया को घटिरो जांनु मजितो वर्ण. रक्त वर्ण
 सुपारिले रगाया वर्ण. तेस्रो वर्ण ले पिप आया. नसा वाट आया को घटिरो जांनु जामुनु फल का थ पकाया को वर्ण. तेस्रो
 वर्ण ले पिप आया. नाडि वाट आया को घटिरो जांनु तिल को पिना को वर्ण. तेल को वर्ण. अत्रक को वर्ण. रक्त संग दोसो वाट
 आवला. तेस्रो वर्ण ले पिप आया. दोसो वाट आया को घटिरो जांनु नसा वाट. हाड वाट आया को घटिरो को नसा छेरि. हाड
 को छाल ले पिप नै आवला घटिरो आया को ठांउ सुंठमा. मर्ममा. पेटमा. नाडीमा. आठ अठंगमा. नसामा. नाडीमा हाड
 मा. मासिमा. एति ठाउ वाट आया को घटि या स्थान वाट न निजां आया को निको स्थान ननु धाया को वेला मा शरीरमा. सुःख
 उ अन्वमा।

श्रीरामः

८६

नकुन्या नाडीले आया को घटिरो जानु नहरवाट ३ पेठमा आया को घटिरो समान वायु को विकार ले ओषधी गर्नु गाढो कांषि
 हाडवाट आया को घटिरो मासुले नहर्ले निको गर्नु गाढो दोस्रो वाट आया को घटिरो को दोस्रो पिप नै आवला कमल पत्र को वार्ण
 नै रहला नाम को गंध ~~नया~~ नया को तेत्तो घटिरो कुठार्डनु सजिलो वायु विकार ले आया को घटिरो आगो ले पोल्याउँ विषलाभाः
 रै दुधला हुलो घार्ड कुंछ अथवा सानु नै रहला साढो नै रहला फुओ नै रहला कालो नै रहला त्यो घार्डनु गाढो फेरि घ
 टिरो मा सुगा को वार्ण कुंछ इन्डाणी को वार्ण कुंछ अथवा मयूर को छाति को वार्ण कुंछ साढे गैँडा वला तेत्तो नया मा ओषधि
 गर्नु पर्दैन शल्य घार्ड दुई भेद शरश्या दिला ग्या को एक पिप मा सुइत्यादि छिजिक नरह्या को एक घार्ड मा उपद्रव पौवठो
 क कुंछ मल वाट आवला मुत्र वाट आवला फुओ नै रहला सुक्या नै रहला कालो नै पिप बुहला एति वायु को विकार ले नया
 को विकार ले नया को जानु सुगा को वार्ण कुंछ घार्ड हुले दो वार्ण घार्ड कुंछ मयूर को छाति को वार्ण कुंछ पिप तातो नै आवला
 पिप सुपारि को रस को वार्ण कुंछ गेरु वार्ण कुंछ पिप आर्दामा दुधला सन्या को नात को गंध आवला अमिलो रै गैँडा वला
 मुर्दा को गंध कुंछ पिप को वार्ण एति पित्र विकार न निजानु फेरि घटिरो फोका उद्या को एक गढुं मा न्या शीतल नै रहला के
 र्दमा साढो नै रहला दहि मा पकाया को नात जत्तो विप्लो पिप आवला अथवा रातो लेमि सिबुहला साढे दुध्या को मान्ना

गज.
८७

विलावला. सेतो कुंछ. परेवाको वार्ण कुंछ. घटिरा कुंछला. माछा गह्वा वला. एति श्लेषले भयाको फेरि. घटिरा साढे दुष
छ. पोलन्या. पिपगेरुको रंग जस्तो वार्ण बुहला. गौरुतको जोरको वार्ण कुंछ. साढे दुषन्या. रातो भै पिप बुहला एति रक्तले आया
को जांनु कफ. वात. पित्त. दोष. अधिभन्याको तिनै ठोकले मिसिकन आयाको पनि. निपातले आयाको भंनु फेरि. घटिरो.
सुकाको होला. विसो शीतल कुंछ. नरम कुंछ. मासिवाट आयाको जांनु फेरि. घटिरो. वरावत्याको ठाउँको वासना भया. वो सो
ले आयाको जांनु वात इत्यादि ठोकले भनिशको ईहा पछि. घाँउमा घटिरोमा. वैद्यले उपचार न जानिकन उपचार ग
न्याले. रक्त फिक्नु इत्यादि. पोल्याको इत्यादि. घार राग्या इदिले विकार कुंछ घटिरामा घाँउमा. बाकलो भै रहला. वारकोः
ना भै रहला. न जान्या वैद्यले. औषधि गली. अथवा. हाति घाँउमा चलाई. वेठा दुलो कुंछ. इस्मावनानुवरिता ध्यायमानः
न्या जस्तो गर्नु घटिरोको तिनै दशुद्ध एक. अशुद्ध एक संकट एक ठोक शुद्ध कोलक्षणा हातिको. जिघ्राता तो कुंछ
पिपमा. लावाको गंध आवला. उपद्रव होवैन. तो शुद्ध भंनु अशुद्ध कोलक्षणा शुद्ध कोलक्षणा ले. विपरीत भै अ
शुद्ध भंनु संकट कोलक्षणा परिश्रम सहन शकला. निबोर्दा सहन सकला. घटिरो आयाको ठाउँमा भै रहला. काला
जस्ताको तत्तै रहला संकट लक्षणा घटिराको उपाई तिन ठोक घटिरा भुनु. औषधि हाल्नु. वार्णनिको गर्नु.

श्रीरामः
८७

अधिन्याकोश्रुद्धषट्तिरामा षट्तिरोक्षुनु शुद्धन्याषट्तिरोमा औषधिलालनु संकटन्याषट्तिरोमा. वार्तिकोगर्नु.
उपाङ्गर्नुतिनथोक शत्रुएक औषधिएक अग्निकर्मएकथोक शत्रुकोवारनेद कुरि. जंत्र. नरुनी. सुय.
शत्रुकोकार्यपावथोक कारुएकथोक विर्नुएथोक अलिकुशत्रुलाउनुएक पिपुफिकुनुएक सिउनुएक न
रुनीकोकार्यछेदकर्म सुयकोकार्यतिनथोक. सस्त्राधायमाननिशको तिनप्रकारकोसुय नागदंसाएकथोक
वृत्ताएकथोक त्रिकोणाएकथोक नागदंशान्याकोसुयले. हाडमारस्याको. पिपुफिकुनु त्रिकोणान्याको. मासुमारस्या
को. पिपुफिकुनु वृत्तान्याकोले. छालामारस्याको. मलद्वारमारस्याको. नाडीमारस्याको. नसामारस्याको. पिपुफिकुनु यंत्रको
नेदपिपुइत्यादि. कीरइत्यादि. फिकिलिनु वृद्धियंत्रन्याकोले. सिउनु. विर्नु मन्दलायन्याको. यंत्रलेविर्नु ग्राहमुख
न्याको. यंत्रले. रक्त. पिपुफिकुनु नरुर्नितेत्तो. बाहिंछ. बलियो. कवलो. बाहुगोटा. बाहिंछ. सुनको. अधवा. बाडिको. ताम्रः
को. फलामको. सिउको. दंतको. हाडको. बांसको. काठको सुह्रियाकोमा. ठेरैदिनसम्मनघद्यामा. एषेपिपुफिकुनु अधिक
पिपुन्याकोमा. घालपारिपिपुफिकुनु. यंत्रले हातिको. शरीरमा. शरइत्यादिउसैरस्याको. यंत्रलेफिकुनु इहापछिसुयले
घाउंसिउनु. हाडमा. नसामा. मर्ममा. माधिवाट. तलवाट. देखि. बांगोगारि सिईकन. पिपुफिकुनुछैन हातिलेदातगा

गज.
८८

डिबोटपयाको.तिरलागाको.छाला.मासु.कुहिकन.मित्रगयाको.त्योमासु.छाला.अरुकेहिभयाको.रिक्नुयंत्रले
फेरिहातिको.घटिराआवला.घाउँकुंछ.शत्रुकर्मगर्नुलाई.बलिदिनु.होमगराउँनु.जपगराउँनु.वरुष.पिपलको.डुम
को.कात्राको.एतिको.वाको.पकाई.त्योकखायभनु.त्योवर्णागरि.तत्को.कल्ल.त्योभनु.एतिमाघाउँहेरि.वाहिन्या.कुरोगर्नु.श्रीष
धिक्रिया.कहंछु.विलायन.पावन.पीदन.सादन.उत्सादन.कमिष.धुप.छेद.आल.कोमलकर्म.अधिकर्म
शोनितस्थापन.वर्णप्रमान.सत्त्वकर्म.तेस्थाउँमा.जुनठौंउंमौ.कामगर्नपयो.सोकामगर्नु.जुनसुद्धिमात्र.आवला
न.दुषिकन.उहाविलायनगर्नु.विलायनभनु.सुद्धियाको.मा.सुकाउनु.दुषिकन.सुद्धियाको.मा.पावनगर्नु.पावनभनु.
पिपुङ्ग्यागरि.पकाउँनु.सुद्धिकन.पिपुङ्ग्याको.मा.नेदनगर्नु.नेदनभनु.छालपानु.सोधनभनु.धुनु.रोपनभनु.
मासुवडाउँनु.सवर्णाकराणभनु.घाउँको.वर्णा.घटिभयाको.निकोगर्नु.घटिरासाढोभैरव्याको.षश्रो.कुन्या.अलिकतातो.कु
न्या.ठेरैदिनपिपुनभैरव्याको.कर्णभैरव्याको.तेस्तोभयाको.घटिरोका.वोभनु.जुनघटिराघटियावर्णभैरव्याको.अलिक
नरमकुन्या.तातो.कुन्या.अतिदुष्या.रक्तआउँन्या.झो.झो.मानरमभैरव्या.कुश्रोभैरव्या.रौठाटाशकुन्या.अतिपि
पुङ्ग्या.इहापछि.दुष्टाको.अलिकघट्ट.तत्को.पिपुङ्ग्यापछि.आइ.सवै.घिउँलेलेपगर्नु.लेपन्या.श्रीषधि.हाति

श्रीरामः
८८

कोविष्टा. सिधुनुन. तिल. सस्यु. निमकोपात. धिउ. मह. एति औषधिपिहि घाउं मालाउंनु कुह्याको. बाहिर आवः
ला. अवसादनननु कुह्याको नराधु हातिला इते लले लेपनगर्नु अधिनुन लेपोल्याको मा. सप्यले पोल्याको मा. औ
गोले पोल्याको मा. धिउ. पानिले धुई लाउंनु. ते श्ले शीतल कुंछ. घटिरा को दवल घटिया भैरह्या. मानु भैरह्या श
खले छेदनगर्नु ठाउं मानया. तो औषधिलार्इ कन. छेदनगर्नु हातिको घटिरा. नसामापयाको. मर्ममापयाको. आठ
अठगमापयाको. दुष्याको. निवोरि पिपुकिनु अलिक आयाको घटिरा. ननिवोरि. औषधिमात्र लाउंनु हाडमा.
नहरले आयाको घटिरा. छिडसानु कुंछ. इहावाति तुल्यार्इ भिन्नहालि. पिपुकिनु घटिरा विज्ञो भैरहला. विसो कुः
न्या. गह्वो वला. घाल भैरहला. मासु कुहिरहला. वटको वोक्रा. पिपलको वोक्रा. दुमुरिको वोक्रा. कात्राको वोक्रा. एतिको
को वोक्रा भिजार्इ तत्कोर सले घाउंनु. घटिरा कुहिरहला. नहरमापरिरह्या. गिल्लो भैरह्या. वर्ण घटिया भैरह्या. भन्या
को. कल्याको औषधिकल्ले धुनु जुन घटिरा. छिड भैरहला. अति दुष्या. रक्तवह्या. गह्वो उंचा. तो. धिउं लेधुनु
घटिरामा. मासुले भरिरह्या. अति साढो नभयाको. अति नदुष्या. तो. तेलले धुनु घटिरा भिन्न. नहर छिजिरह्या.
फिकुनु नदुष्या भया. इहां. कवायले धुनु. कल्ल औषधिलार्इनु घटिरा गेह्वार्इरहला. पिपुहिरह्या. ताहिरः

गज.
८२

सक्रियागर्नु घटिराले अधिकरक्तुहीरहृन्ना. तेहि पानिले धुनु घटिरा अधिकविलाउंन्या. नविलाउंन्या. तेहि औ
घटिराघु घटिराभिन्नकिरापन्या. रक्त अधिक आया. तेस्माद्द्वारक्तथामनु. किरामर्णा औषधिलाउंनु घटिरासाढोभः
याको. कवलोगर्नु. सुकुलोभयाको कर्गगर्नु. तापको दोषभया. शीतलगर्नु. शीतलभया तातो उपचारगर्नु घटिरामा
मासुमा. वोसो. अधिकभया मा आयाको वायुले विकारगर्ला. ढेरै दिन समन घटिरहला इहो धुपदिनु घटिरामा
मासुवटि आवला. तोकाटि आफालनु घटिरामा. मासुन भैरहला. इहो मासुवटाउंन्या औषधीगर्नु घटिराको. वातआ
दिले. छठो कविकारनभया. समभैरहला. तेहि मा औषधिलाउंनु घटिरामा ठेरै दोषले पिपु भैरहला. बलनु पानिसः
कला. दुग्धाको नमो न्या. कपरावाटिकन पिपुजिक्नु घटिरासाढे गह्वाउंन्या. पिपु आइरहृन्ना. वातविकार. कफविकार
पित्तविकार. एति दोषसंयुक्त भैरहला. अशुद्ध घटिराभनु घटिराविपलो कुन्या. हुलो भैरहला. सेतो भै पिपु रुहृन्ना.
राल नकुन्या. अतिगह्वाउंन्या. औषधिलाउंन्या. अतिपिपु आउंन्या. तेस्तो घटिरा. हुलो दोषभनु तेस्तो घटिरामा. धुइः
कन. औषधिलाउंनु. घटिरा अलिक मात्र आउंन्या. मासुकवलो कुन्या. नदुषन्या. इस्मा तेललाउंनु घटिरानिको भैः
आयामा. कखायले. लाउंनु घटिरा ढेरै दिन समन घद्या विलो भैरह्या. इस्मा. द्वा औषधिराघु मासुले भर्ला घटि

श्री

रात्रिमा. कुहिरहा. कालासवै. विलोविलोडन्या. गंहाउंन्या. तेस्मारसक्रियागर्तु घटिरावातले. श्लेष्मले. विसोत्रैः
रहा. तेत्तोत्रयाकोषटिरा. शुद्धननु. अशुद्धपनिमंक्रन. घटिराकोश्रौषधिलाउनु घटिरा. नसामा. नरुमा. हाउः
मा. पेटमा. आठअठंगमा. घटिरा. अतिगहिरोडुन्या. हुलोडुन्या. अतिसाढोडुन्या. गहुंमांन्या तेत्तोषटिरा वंः
धनविधिलेघट्ट वंधन. ठाउ. धिबामा. लिंगमा. नात्रिमा. पायिलोकोपक्षिमा. निर्उडिमा. काचिमा. पेटमनिमा. नि
धारमा. पेटमा. कुंनमा. गाला मा. जाडूमा. आसनमा. तेत्तोठाउंमा. घाउं सुत्तोगरिवाधिराषु घटिरा. रक्तपित्तले
आवला. सप्यइत्यादिले. ठोकाकोघाउंमा अतित्रयामा. बाधनुकैन यो. घाउंमा बाधनुकुं. यो घाउंमा बाधनुकु
देनत्रनिविचारगरि. बाहिन्याठाउंमा सुकुलोगरिबाधनु नदुषन्यागरि. बाध्या. बाडै घट्ट. पित्तले आयाकोष
धिरोन्या बाधनुकैन. वायुश्लेष्मले आयाकोषटिरात्रया. उषतिमित्रहालाको. जरैन. वातश्लेष्म. बाडै घट्ट.
बाधिराष्याले हातिबाधनुलक्षण वाधन्यावेलामा. नबाधनुकैन. अतिसाढोगरिबाधनुकैन. घटियागरि
पनिनबाधनु. गहुंवोकाईकन. बाधिराषु कैन. दोरिलामोगरिबाधनुकैन. सुकुलोगरिबाधिराषु संध्याकालमा
हातिको. श्रौषधिकेहिगर्तुकैन. स्युउनुपनि कैन. निबोनुपनि कैन. रक्तजिक्नुपनि कैन. श्रौषधिपनिगर्तुकैन. वा

॥ गज ॥

॥ २० ॥

धिमात्रराघुजुंछ ॥ हातिको घाउ मावाधा. कपरा ले. पातवत्तले. काठको वो काले. काठको पातले. नरकतले. जुन घा
उमा. जुन बाहियो उसले बाधनु ॥ जुन घाउमा. जसले. सुखले बाधनु जुंछ उसैले बाधनु. वातले आयाको घटिः
रामा बाधनु जुंछ. पित्तले आयाको मावाधनु जुंछ देन ॥ घटिरामा घाउ भैरहला. तातो उपचार गर्नु नभया. इस्मा वा
धिरा धनु ॥ बाधिरायाको घाउ मा. वायुको विकारले. घाउको वार्ण घटिया भै गया. इस्मा औषधिले वर्णनिको गर्नु.
॥ घटिराको प्रकार कहि शको ॥ ॥ अथ औषधिक हुंछु ॥ रति. वालवित. अपामार्ग. चौबै लै लो आसागर सिद्ध को नरो. अहिंसा
वेल. कुट. पुनर्नवा. वरिष्ठ मिले राजवृक्ष. मुग्याई लो. कंठकारि. देवदारु. सेतो वेल. ७७७७. काली कवई. तगर. पाखान भे
द. अमिलि. मेदः ५५५. कालो अतिरस. दूले दो. बुत्रो. तारपत्र. हरि. अवला. वरी. कालो बिर्वा. लो सोफ. गोधुर ५५. सेतो
खयर. काफलो वोको. जुवानु. तारमूत्र अमिसंहर. सेतोरुति. समुद्रफल. एति औषधिसमजाग गरि. चूर्ण गरि. पकाई
सुह्रियाको मालाईनु सुह्रियाको घटि जांछ ॥ गंदत. जौ. तिल. अरेडको बिई. नालुको बिई. कपासको बिई. सस्यु. मुला
को बिई. एति पिहिकनलाउनु घटिरापाक ॥ ॥ ॥ अथ कोउ न. तापयाका विद्या. लपसि. अपामार्ग. विनु. दंति. देव
दारु. तगर. गिनांर. ठुलो विमर एतिसमजाग गरि. गोसुत्रमा पिहिक. सुह्रियाको मा. घटिरापाकाउनु लाई लाईनु. करवीर

निसोट

गड ३ मास ३ तिसि ३

अपसिवालि ५ तिसि ३ करिहारि

॥ श्री रामः ॥

॥ २० ॥

याचामालाउनु २

हरिताल. जगमसि. धतुराकुलकोजरो. सेतोगाईको ^{सु}दूदमापिहि सुह्रियाकोमालाउनुपिपल्लाउनुलाई वितु
कुविरास. तितोविंदकोपात. लांगलिकोजरो. चुत्रो. पिपविगै. अरेंडकोअर्कपातकोदूदइच्छाणिफल. साजिवाल. सेतोवयर
समिधकाष्ठ. परंदाको. तुलसी. परेवाकोविष्टा. उदुंबर. नयाकोवराकोविष्टा. गृध्रकोविष्टा वितु. धुवा. सो. तो. औषधि
ले एक एक ठोकले. पटिरामा. बालपाई. कागकोनाककोछाड. कागकोविष्टा कागकोषुद्धा. एश्ले. पटिरामालाउ
नु. छिडकुंछ. सिमलको. मल्लको. यमेलि. गिरिकणिको. मुं. फटिक. पाखाननेद. मुगयाईलो. सिरु. धया. ति ^{जतिपाको}
तोपाति. जेष्टिमधु. मऊवा. ५३५५. जामुनुकोवोप. मुगं. बालमुगयाईलो. क्षीरविदार. मजितो. तो. औषधिपिहिकन.
घाउमालाउनु. घाउमाछेदकुंछ. आप. जेष्टिमधु. मजितो. जामुनुकोवोका. रसांजन. कागुनु. नागकेशर. एति. औष
धिपिहि. लाउनु. मासुवढाउनु दन्ति. कागुनु. जवाधार. साजिघार. वितु. इच्छाणिफल. = कतो. ज. सेतो. अ.
र्कपातकोदूद. रातो. अर्कपातकोदूद. लांगली. पिपलाकोजरो. एति. औषधिपिहि. मरुले. सुद्धि. घाउ. मालाउनु.
मासुवढला. कालो. मुगि. हरिपात. खर्जुरकोजरो. दन्ति. अर्कपातकोजरो. सिधु. न. एति. औषधिपिहिरु
लेदी. मरु. संग. सुद्धि. लाउनु. घाउ. मा. पिप. रिका. पछि. लाउनु क्षीरविदारि. करवीरकुल. कुविरास. काउछोका

कोउर

आणुपुण

गज.

२१

४ उशीर

विश्व = तुलशी. खयर. निम. निसोथ. जातिपुष्प. कुलकुंज. लक्ष्मीकुल. वर. शकोठ. = = = कृतिवन. हलेदो.
हरी. अश्वगंधा. टरी. एतिश्रीषधिपिह्निपकाई. घाउमालाउनु. पिपत्रयामा वितु. निसोथ. दन्ती. हरी. परशोर. का.
कजंघा. मुगन्या. श्लोश्वा. पुष्प. निर्हलेदो. बुत्रो. निमकोपात. कुटकि. अजसृंगी. अश्वगंध. = = = एतिश्रीषधिद्वर्णागरि. धिः
उलेमु. छिपकाई. घाउमालाउनु. पिपत्रयामा. निसोथ. = अदुवा. अर्कपातकोट्ट. लांगली. कुट. ~~विश्व~~ मेजमूल.
कुट. मिश्री. वितु. हलेदो. सिधुनुन. कुटकि. पिपलाकोजरो. एतिश्रीषधिपिह्निनिवोरिरसजिकिकन. घिउराधि.
पिपत्रयाकोघाउमालाउनु. विहि. दुग्गी. कुटकि. मोथ्या. परवर. = = पिपला. अश्वगंधा. = = भोलीपाठ. गुः
द्यारगानु. वितु. एतिश्रीषधिपिह्नितेलमापकाई. अतिपिपत्रयाकोघाउमालाउनु. हरी. अवला. वरी. तगर.
कुंशकोजरो. हलेदो. तालमुल. मोथ्यादेव. बुत्रो. कपासकोपात. दन्तिकोपात. जातिपुष्पकोपात. करवीरपु.
ष्पकोपात. एतिश्रीषधि. पिह्नि. फलामकोभाडामापकाई. हिरकसिखमहगाईकोमुत्र. मरिव. एतिश्रीषधि. ता.
तोमाहालि. श्रीषधिरिकि. विसोगरि. घाउमालाउनु. रसक्रियाभन्याकोत्यो. अरेउकोपात. सिधुनुन. तिल.
त्रिवत. = एतिश्रीषधिपिह्निन. वातविकारघाउमालाउनु. हलेदो. जेष्टिमधु. तिल. त्रिवत. एतिश्री.

दास ४

श्रीरामः

२१

षधि. पिहिकन. पित्तविकारघाउमालाउनु ^{डई} सिधुनुन. हलेदो. चुत्रो. तिल. त्रिवत् जेष्टिमधु. निकोपात. एः
 तिओषधि. पिहिकन. श्लेष्मविकारकोघाउमालाउनु. हरिताल. साजिघार. मनसिला. रसांजन. विह्वितुरा. =
 दन्ति. अतिरस. लांगली. ---. एतिओषधिसमभागगरि. चूर्णगरिकुटि घाउमालाउनु घाउकेदगनुतिनप्रका
 र साढोनयाको. काचोफलामकोनहनीले. छिडगनु. कालोमै. निलोमै. कवलोमैरह्याको. सिधुनुनलेघालपानु. कवलो
 नयाकोघटिरो. काचोरेसमवाटिकनघालपानु. सस्यु. लशुन. पहलेश्रीखण्ड. मिरा. तुलशीकोरस. श्रुठो. धुवांसो. म
 लिकाकुलकोरस. एतिओषधि. गाईकोमुत्रमापिहिक. घाउमाहालनु. पिपडलोभयाकोकवलोगनुलाई मरिव
 अजशृंगी. सस्यु. मलिकाकुल. सिधुनुन. लशुन. एतिओषधिमिहिक. घाउमाहालनु. ओसाहापयाकोमानुलाई
 मरिव. श्रुठो. कनकारि. एतिओषधिचूर्णगरि. पकाईघाउमाहालनु. ओसाहामानुलाई पिपलकोवोको. असु
 रापात. चूर्णगरि. पकाई. गोवरकोघरानि. अथवाकपराकोघरानि. त्योओषधिमिसाई. घाउमाहालनु. अतिरक्तआ
 उन्या. घाउलेरक्त. आवेन. तालमुल. वायुविडंग. मजितो. जेष्टिमधु. हलेदो. अपामार्गी. चावल. एतिओः
 षधि. पिहिकिधुईलेमुछि. घाउमालाउनु. नघघाकोघाउघदक रति. दगलोअपरजिताकुल. तालमुल.

४ विपला

कोलुहयोकोमोग २

गज.
२२

काकोली. क्षीरकाकोली. मेजा संवेदि. = = वनमास. ^{वन।} अश्वगंध. मुगि कोपातपनि. एति श्रौषधि चूर्णागरि. धिउले मुक्ति.
घाउमालाउनु. नघद्याको. घाउघट्ट. गाईको धिउ. वोसो. गाईको दूद. जात. अलिकता तो गरि. साढे घाउमा.
घाउकवलोगर्नुलाई. घाउवातविकार नया. तो श्रौषधिले तातो लेसे कनु. अथवा. वाक्रिको दूदले पनि कुंछ.
ववा. लोह्याको तीकुट. तिलको पिना. सिध्यानुन. एति श्रौषधि पिहि. विषविकारले नयाको. घाउमालाउनु नर्कोटको जरो
देतको जरो. श्रीखण्ड. कुशको जरो. दूदयारि. कमलको जरो. नीलकमल. कमलको पोषरि को माढे. तो श्रौषधि पि
हि. धिउले मुक्ति घाउमालाउनु. अरु शीतल वलु राघुपनि कुंछ. एश्वे शीतल कुंछ. शीतल नयापहि. क्षार नयाको
श्रौषधि गर्नु. विषविकारले घाउ नयाको तो करवार. कुलको जरो. रातो खयर. कदंब. मरु. कुटसिरीस. तनसार. मउसातग
र. तालसुल. सिधुनुन. विन्यानुन. दुबिलो = एति श्रौषधि पिहिलाउनु. विषविकारले नयाको घाउमालाउनु
खयर. सिंसपाह. शिवनिर्मा. कागुनु. सालधुपनागर. मोथा. वायुविडंग. तगर. श्रीखण्ड. अगर. सेतो श्रीखण्ड. रूपकेशर.
असुराकोपात. कुटकी. नालुको विउ. पथर कुंकुम. परशोर. निम. सल्लो. जटामसि. एति श्रौषधि चूर्णागरि धुपदिनु. विष
विकारले घाउ नयाको ठाउमा. क्षीरविडारिको जरो. तिसि. तो दुई ठोक चूर्णागरि. धिउले मुक्ति. धुपदिनु. विषविका

ल्य३

कर्कटशृंगी ४ पादरि ५

श्रीरामः
२२

रघा उमा वलु सेतो वलु कुशको जरो अश्वगंधा इह धरि = = = एति औषधि पिहि कपरा मारा धि वाति तुल्यार्इ वि
 षविकार ले नया को घा उमा रासु तो वाति जामुनु फल साल को वोक्रो पा दरि को जरो छिक्कि नी साग काशमई खयर
 परवर अपामार्ग पलास = राजहृक्ष दुमरि मजि दो = जेष्टिमधु अश्वगंधा रति जोण पुष्प पिल को वोक्रो एति वृणा
 गरि पकाइ कन धि उले मु छि घ सनु विकार ले नया को मासु वढई टालो सैं लैं जेष्टिमधु पाखान नेद अर्जुन वृ
 क्ष जीवेंती साल को वोक्रो पा दरि मउवा अपराजिता = = = = खयर पलास ठुलो कुटो एति औषधि वृणा
 गरि विष विकार ले नया को घा उमा लाउनु धरि रासु कछ नारंगी गाई को घई देवदारु मजि तो को रस रुले
 दो बुत्रो काई छो को विया सही एति औषधी तोला एक १ धि उ एक पाधि पानि वार पाधि सुप्तो गरि आगे वालि पका उ
 नु काद्या को घा उमा चिया को घा उमा कोटा इत्यादिले मिज्या को घा उमा आगो ले पोल्या को घा उमा तोते ले ले घ सनु
 पनिला उनु पति श्रीखण्ड अगर मजि तो सोफ का पुनु वलु मुग न्याई लो मेधि रूप केशर मयन मरिख ताली
 शयत्र तगर जामुनु को वोक्रो न की देवदारु अलै वि रुले दोर बुत्रो पुनर्नवा रातो पुनर्नवा कुट पपौन्दरी क र सो
 जन जेष्टिमधु मरु एति औषधि पिहि मयन राधिते लमा पकाई घा उमा लाउनु मासु वढाउनु लाई निम

गज.
२३

विरास

आक
अरेउकोपात. दमनपुल्ल. उजायनीकोजरो. एतिश्रीषधि. तेलमापकाई. घाउमालाउनु. एतिश्रीषधि. सिसौभन्याकोरुषको
रसराषि. दुला. २. भैआयाकोघाउमालाउनु. कागुनु. सालधुप. हिराकसीतरसांजन. गालोवन. जेष्टिमधु. जामुनुको
वोको. एतिश्रीषधि. चूर्णागरि. दुला. २. भैआयाकोघाउमालाउनु. तालमघाना. अर्जुनहस्तसालधुप. सिसौभन्याकोरुष
कोरस. काफलकोवोको. खयर. निमकोरस. रसांजन. कटुक. विमरा. हिराकसिस. ३. हरिताल. एतिश्रीषधि. चूर्णागरि.
घाउमालाउनु. घाउनिकोभयापकि. हाति दुर्वलभैरह्याको. त्योहातिकोवईसहेरि. हातिकोअग्निहेरिकन.
बेलाहेरिकन. पुस्तवतुषुवाउनु. पुस्तगनु. हलेदो. चुत्रो. जेष्टिमधु. मजिदो. नीलकमल. परशोर. रिठाकोपात
जातीपुथ. कुरैज. वयरकोवोका. मजिदो. ३. कागुनु. जामुनुकोवोका. कटुक. सस्यु. दूधघरि. श्रीखण्ड. कुविराक्ष
कुशकोजरो. एतिश्रीषधि. फेरि. घरिकोवोको. पिपलकोवोको. वटको. वोका. काधाकोवोका. दुम्रिकोकोवो. ३.
का. एतिश्रीषधि. मिसाई. गाईकोघिउमा. पकाउनु. निकोगरिपकाउनु. नाडिलेआयाकोघाउमालाउनु. निको
कुंछ. गेरु. गाईकोघिउलेमुक्ति. घाउमालाउनु. निकोकुंछ. त्योभनिगयाकोश्रीषधिप्रकार. उल्लेखरोगजानिकन
गनु. हुलोघाउपनिद्यदक. काफलकोभरघरउम्याकोपात. वंवेलि. मनसिला. जेष्टिमधु. घाउनिकोभयाप

श्रीरामः
२३

छि शेष. घटिया वार्ता नैर स्या को. वार्ता निको गर्नु लाई. तो औषधि जे छि मधु. मरु. सुकमेल. गोवर. दुम्रो. निको सघर
एति औषधि. पिहिकन. घाउ को शेष. घटिया वार्ता नैर स्या को. वार्ता निको गर्नु लाई श्रीपालक अघि श्वर ले घाउ नि
को गर्नु लाई घटिरा निको गर्नु लाई औषधि सबै. अंगरा जालाई आग्या गर्नु नयो. इति श्रीपालका खे रुत्या युर्वेः
देमहा प्रवचने शल्या स्थाने तृतीय विप्रणी यो नाम प्रथमोऽध्यायः १ अंगरा जाले. पालक अघि श्वर को सुधा
या. दुई प्रकार को. घाउ को लक्षण औषधिक सो. भनि. पालक अघि श्वर ले आग्या गर्नु नयो धनु. शक्ति. जति. तोः
मर. परशु. विष आदितो शस्त्र इत्यादिले. घाउ नैकन. अतिरक्त बुहिर रु न्या. हाति. व्याघ्र. सिंह. इत्यादि जंतु ले दा
तले पोकि घाउ नै. रक्त बुह्या को. हाति रुको. घाउ को लक्षण कहंछु घाउ को उवल दुई. आगंतुक एक. शरी
र ले नया को एक आगंतुक भनु नाना शस्त्र ले घाउ नया को. नाना तरु ले रहंछु धनु को घाउ चार प्रकार विद्वए
क उन्नं डित एक अति विद्वएक निविद्वएक विद्वपाच प्रकार ले विद्वजांतु. कांठातिर को घाउ एक. नाव क तीर
को घाउ एक. सबैतिर फलाम को घाउ एक. अर्द्ध वृद्धतिर को घाउ एक. वत्स दंशर को घाउ एक. तो तीर को घाउ को.
भेद दुई. लामो घाउ नया को. छोटे घाउ नया को. दुई. विद्व ननु काषि. कोखो. कर = =. एति ठाउं मा. तीर. अलिक

गज.
२४

मात्रवाकिराधिसवैमित्रगाडिरहला. एश्ताईतुंदितभनु काला. मासु. नहर. नसा. इस्माभित्रगयाको. शर. को. घाउ
अतिवृद्धिभनु छिबौलि. वारपारभयाको. शरको घाउनिवृद्धिभनु शत्रुप्रहार. घाउको पावनेद परशु :
खड्ग पत्रिस करति एतिले. अतिदुलो घाउभयाकोमा. अतिछिन्नभनु. तोशत्रुलेनानाप्रकारघाउभयाकोलाई.
विछिन्नभनु अंगुलाको छौं सवै. सुटमा. पुच्छरमा. निधारमा. कानमा. एतिठउंमा. काद्याजै. घाउभयाको. तो
घाउवाहितभनु. आंघ्रामा. घाउभैकन. पिसापसंगरक्त आयाको तो. घाउ. अवहत्तभनु फेरि अवहत्त. ति
ननेद विरक्त. अवपातित. अवगाध. रक्त. आंघ्रा. मासु. बाहिर आयाको. घाउ. विरक्तभनु. गुला. पेट.
टिङ्. काषि. निधार. सुट. एतिठउंमा. मासुबाहिर आयाको घाउभयाको. अवपातितभनु परशु. पत्रिस. क
रति. तोशत्रुले. काउमापुगि. घाउभया. तो घाउ. अवगाधभनु घिजामा. आइमा अरुं ठाउंमा. साढोगरि
डोरिले बाधाले. घाउभयाको. अवहृष्टभनु तातोतेल. तातोघिउं. तातोलाहा. तातोमयून मुत्र. विष्टा. आगो.
विष. एतिले. पोल्याको घाउदधभनु. आगाले पोल्याको पावनेद. आगोले पोल्याको. तिर्षमानला. काला घटिया
कुंछ. थर्थर कामछ. सुह्रिया. एतिलक्षण मासुमानपरि. कालामा मात्र. पोल्याको. कालामा धिमात्र. फोकाउठ

लक्षण २

श्रीरामः
२४

४
छ मासुमापरिपोल्याको मासुपर्यंत सुमुखिरहला काला मासु रक्त नसा छेदिकन नहरमा पोल्याको काला
मासु नहर सुमुखिरहला सुर्खी जुंछ केल्ला मासु नहर छेदिकन हाडमा पोल्या शरीरले दाहमानछ सुर्खी बा
छ आइ थर्थर कामछ सुत्रत्यागगर्नी काला मासु नहर आगोले पोलि हाड देखी रहला मर्ममा साढे पो
ल्याको अत्यन्त व्यथा हुन्या प्राणजांछ हाति धका ग्याल घर इत्यादिले ठेव्या आइ दुष्याको मानला काला सु
मुखिरहला अगारको आगो तातोलाहा तातोमयन तातोतिल इत्यादिले पोल्याको मा दाहवसछ
तेश्चे पोल्याको दुइलक्षणा कसैको छिदने कन पोलला कसैको घाउने कन पोलला वज्रपातत्रयाको हातिको
छाति फुटन्या विर्न्या जुंछ कसैको करायाको सटले दर्राई कन मरिजांछ कोई सुर्खी जुंछ ठुलो घाममा ठु
लो परिश्रमले दूरगमनगरायाको आइ मा घामले पोलुछ परिश्रमले छाति थाम्न्या सुठले रक्त आउंन्या प्यास
मांन्या आइको काला सुमुखिरहला कानको सुठको रौं ऊर्छ अतिपरिश्रमत्रया तापले शरीर दाहमानला
रोगी जुंछ घासनघांन्या नहर नाडी आठ अठंग सबै दाह हुन्या मनमा संसय मांन्या व्यथाले शरीरमा सेतो
भै फोकाउंन्या एतितापको दाहलक्षणा हातिले घासमा रखाको सर्प घायाले सर्पले टोक्याले ठुलो

गज
२५

पंचकसायले
नललेरहित

विषकुन्यासर्पको. त्वासपन्याले. हातिको आइ. मा. रातो मै. फोका मै. आवला. कागुनुजै. वावलजै. घटिरा आवला. पासमांन्या.
आइ. कम. कुं. आइ. सुहि आवला. विषलेद. भनयाको हातिको ल. दणा. अधि. केहि घाउ मै. कन आवला. अरु दोष
ले दोष कुं. तत्को दवल देरि. दवल जांनु. तत्कालले. थोरै घाउ नयाको मा. घिउं महु. लाई. घाउं विसोपानि
मा. हाति दुवाई राखु. वार दिन सम. दिन श्यानि घाट माथि आया पछि. घाउं देरि. कुहिर हाको मा. सुकाटि आ फालु
इहा पछि घाउं धुई. घिउले लाउनु. कल्ल औषधिले धुनु. शालि तंडुल. मुगि. खिवरि पकाई घिउं राखि घुवाउनु
अलिक विष विकार को तो. व्याघ्र. सिंह. इत्यादिले पायाको. नखले घाउ नयाको. शय १००. वेर घिउं पानिले धुई कन
घाउं मालाउनु. विसोपानिले घन्याउनु. हातिको विन्याको घाउं सिउंनु लाई. सुय आठ अंगुलि गरि वनाउनु. सिउनु ला
ई. नहर वाटि. रुष वोकाको दोरि. तिन थोक मा एक थोक. घिउं महुले मिजाई. वलियो मोली पाटले सिउंनु. ठोरै आगोले
पोल्याको मा. शय वेर १००. धुयाको घिउं ले घाउ मालाई आगो मा सेकु. आगोले पोल्याको मा. दूदले नयापनि. जांडले
नयापनि धुनु. औषधि. मजितो. जेष्टि मधु. महुवा. श्रीखाड. कुशको जरो. कमलको गानु. नटमास. वेत = धरि को ज
रो. दूद धरि अर्जुन रुक्ष दुमरि. वट. निमको फुल. लाहा. विमि रो. कमलको जरो. नीलकवल. कमल पोषरि को माटो.

श्रीरामः
२५

जांड दहि. धिउ मा तो औषधि पिहिकन. ता तो ले सेकनु. तो औषधि पानि मारा वि. पकाई रस ले घाउ मा क्या पिदिनु.
लाउनु. हातिको घाउ मा. धिउ ले लाई. अधि म न्या को औषधि. विसो गरि. घाउ मा लाउनु घाम ले पोल्या को
वज्र पात को आगे ले पोल्या को पनि. आगे ले पोल्या को पनि. औषधि ले इहा उपचार गर्नु तो अधि म न्या को. कखाय
ले पले. क्या पिदिनु वज्र पात ले. तर्सिकन. रोग कुन्या. हुलो घाम ले रोग म न्या को. अतु र मा हातिको. शरीर मा योग्य
म न्या को औषधि वस्तु घाउनु. निको वचन लाउनु. हात ले कामिक कुल्याउनु. सखर बुवाउनु. इहा पछि. कमल.
नील कमल. इत्यादि म न्या को. विसो पानि म न्या मा. एतो मा हातिको मनो जसित. ले लाउनु. फर्काई ल्याई कन. मुगि
शालितंडुल संग विवरि पकाई धिउ राखि घाउनु घाउ ले अधिक म न्या को. घाटि राको प्रकरण मा. म न्या को.
द्वार औषधि ले उपचार गर्नु. वोप न्या को धिउ मरु ले घाउ मा लाई कन. शीतल उपचार गर्नु विष ले घाउ म
न्या को मा. शत्रु को घाउ को औषधि ले गर्नु. स्वास परि घाउ म न्या मा. शय १०० वेर पानि ले धुया को. धिउ ले लाउनु.
सर्प लेटो का को मा. धिउ को औषधि. इहा योग गर्नु धिउ घाउनु. शय १०० वेर नाहि दिनु हातिको घाउ म न्या वि
त्रिकै. सिन का उलि. बुवा सो. धिउ. योति न ठो कले. घाउ मा लाउनु अति हुलो घाउ मा. बाहि न्यान रुनिले. पिय रि

गज.
२६

कु. सेतो मै रस्या को घाई मा. पिपलिकु नु छैन वाकलो मै. फोका उठिरहला. इस्मारक्तु फि कु छैन अति दुष्या को घाई
ले रक्तु फिका ले. अति पीडा कुं छ. सुहि आवला. ई स्या धि उला उनु. धि उमहले भि जाई वाति छे दमाराधु रक्तोत्प
ल को पात. नील कमल को पात. कुट. तगर. करवीर को पात. पिपल को वोक्रा. तिल. कालो माये संग मिसाई मसिनु गरि
पिहि. शयवेर १०० धुया को धि उले सुछि. धि उमहले भि जाया को कपरा वातिया को फिकि. त्यो औषधिला उनु
रक्तु फिका को घाई न दुषा उनु न पोल्नु लाई. कमल को गानु. जरो. पिपल को वोक्रो. हाति को किलो न या ठा उं मा. त्योः
औषधिर सला उनु हाति को. उपकार. उपाई गर्ना लाई. सिरो पाई दिनु पर्छ इति श्री पालकाख्ये रुः
त्या युर्वेदे तृतीय शल्य स्थाने सद्यः क्षत विवेको नाम द्वितीयोऽध्यायः २ फेरि अंगरा जाले. पालक न वि
श्वरक्षो सुधाया किं न विद्ध इत्यादिले. नेदल क्षाण औषधी विस्तारले आग्या गर्नु होला न नि. मुनि श्वरले आग्याः
नयो जुन हाति. तेल लाई राषदा. स्नान गराई राष्याले. विसो पानि पुवायाले. धि उछा उनु. ते त्तो गरिराष्या को.
हाति. दोषले वा पुशक दैन कसै लाई. कुटिकन. सुहिया को. घाई मै कन. जांन्याले. त्यो औषधि गर्नु. काथपले
श्री खण्ड. तेजपात. सिधु नुन. वट वृक्ष. पिपल. कात्रा. दुमूरि. धरि. तत्को वोक्रो मा. औषधि पिहिकन. धि उले सु

श्री रामः
२६

छि. घाउंमालाउनु. सुह्रियाकोठाउंमापनिलाउनु धिउंलेमात्रलाउनुपनिहुंछ तेभ्लेनघद्यानरुः
निलेरक्तजिक्कुपनिहुंछ. नित्रयुग्मागरिगनुछैन. तलमापनिगनुछैन आठअठंगमापनिगनुछैन नाडी
मापनिगनुछैन. रक्तजिक्कापछि. औषधि. जासुनुकोफलकोरस. लाहाकोकाठ. कमलपोषरिकोमाटो. एतिवृणीगरिधि
उंलेमुछि. रक्तजिक्काकोमालाउनु. एभ्लेपित्त. रक्त. वायु. बुद्ध. घटिरा. घाउंमा. कौचोमारक्तनजिक्कु पाक्काको
माजिक्कु. मर्ममानगनु. घालमाजसले. विकारहुंछ. उस्माउपद्वमनु हातिकोआइ. मा. फोकाभैआवला. धि
वामाआवला. संधिमाआवलाइस्मा. क्षारऔषधिलाईकन. रक्तजिक्कु तेस्तोठाउंमा. घालपारि. जिक्कुछैन. हाति
जुजिक्कन. दंतभौचिजाला. आइ. मा. घाउंहुंछ. अथवा. तोमर. इत्यादिशस्त्रले. हुलो. घाउंहोला. रक्तअधिकबुहला.
इस्मारक्तथामनु पिपलकोवोको. वृणीलेघाउमालाउनु विसोपानिपियाउनु. विसोपानिषन्याईदिनु तेस्तो
गन्याले. रक्तनथाम्मा. अग्रिकर्मगनु. अथवा. क्षारऔषधिलाउनु अतिरक्तआईरह्याको. रक्तथाम्मापनि. तातोव
स्तु. अमिलो. नुनिलो. अतितापमारसुछैन. पानिमाषेलाउनुछैन. एतिनगन्याप्रकार. गन्या. फेरिरक्तआवला
हातिकोघाउंपर्देमा. वात. पित्त. विकारहुंछ. त्योनहुनुलाई. तत्कालधिउंलाउनु पाँचदिन. अथवासातदिन. धिउं

गज.
२७

लाउनु. तेस्रोले रक्तनथामा. अरुक्षार औषधिगर्नु. दूदपियाउनु अंगराजाले सुधाउंदा नया. पालकअधिश्वरछो घा
उमा. का कारणले दूदपियाउनु. पालकअधिश्वरले आग्यागर्नु नयो रक्तअधिक आया. धातु सयकुंछ. वलहोवैन.
तस्को निमित्रिले. वलतुल्याउनु लाई. दूदमा घिउराधियियाउनु इति श्रीपालकाखेदहत्यायुर्वेदेशल्यस्थानेतृती
यस्य सतो नाम स्मृती यो ध्यायः ३ अंगराजाले. पालकअधिश्वरछो सुधाया. नसा. नहर. ह्माड. आठअठंग
छिजिकन. पिपनयाको घाउं नयाको. कस्तो कुंछ. पालकअधिश्वरले आग्या नयो रक्त. पिपको नजां चाले. फिकनु छैन
न. अलिकमात्र फिकाले. दाहमानला. कुहिजाला. तेस्रोमा अलिकमात्र फिकनु छैन अधिक रक्त. पिप. फिकनु छैन
अतिपीडामानला. थर २ काम छ सुहि आवला. तिर्षा लागला. दाह होला. नानारोग कुंछ इत्युकारले अधिक फिक
नु छैन नहर छिजिकन. खुरां डो कुंछ. त्यो निको गर्नु गाढो पिपन नयाको. घटिरामा. पिप फिका रक्त आवः
ला. अतिपीडा कुंछ. पित्राधिक होला. वायुले वापि. सुहि आवला. अति दाह कुंछ. रातो मै. पंदेलो मै. निलो मै. फो
का उठला आठअठंगमा रक्त फिकनु छैन. जुकाराधि फिकनु घटियारक्त राखु छैन. नरुकि राया. वायुले वापि. र
क्त जामिला. ईहा पित्त धातु. अधिक मै. पिप होवैन. घटियारक्त नरुका. तेस्रो कुंछ यनिको नयाको ठाउं मा.

श्रीरामः
२७

रक्तक्रिया. फिकुनुन जां न्याले फिकला. नसामापन्या. पवकाले के ड्याजस्तो. रक्तधारा कुटकु. रक्त अधिक आई. पहेलो
मैजाला. आइ. दाह कुन्या. वायुले चापला. काति दुषला. तिर्षा मां न्या. हुलो वाथामानिकन. मर्न पनि कुंछ. अधिक.
पिय नयामा. पिय नक्रिया. आगोले पोल्याजै. सम कुंछ. नहरमा. मासुमा. अति दुषला. वांगोगरि. रक्त फिकुनु छैन. पिय
नक्रिया ठाउँ नहरमा. मर्ममा. आठ अठंगमा. नसामा पृष्ठमा. पयतालो एति ठाउँमा. घाल पार्नु छैन. तिनध
को गरि के दन गर्नु. विरिश्कन पनि घालन पार्नु दुई अंगुलि गान्या गरि. अथवा पाव अंगुलि गाडिकन. अथवा नौ अंगु
लि गाडिकन. स्थान हेरिकन. आक्रा सुसिले. न. चलाउँनु. आक्रा सुसिले गन्या को कर्म. घटिया कुंछ. नीतिले गन्या को
कर्म. घटिया नया पनि. निको कुंछ अति तातो पनि नया को. अति चिसो पनि नया को. रोमां चित नया को. दुष्या
को मांला. पाका को दुमुरि को फल को वार्ण. नै रहला. तेस्तो नया को. घाउँ पिय नयो ननि जानु तेस्तो नयामा पिय फि
कु अधिक ते लपाक नया को. शौषधिले लाउँनु. शालितंडुल. मुगि. बिवरिष काई घिउँ राखि सुवाउँनु. इंहा पछि.
सुखमानला. इति श्रीपालकाख्ये गजायुर्वेदे तृतीय स्थाने वारो म ३३ उपचार कथनं नाम चतुर्थोऽध्यायः ४
इंहा पछि. भगवंत पालकाख्ये अषिक्खौ अंगराजाले सुध्याया. हे पालक नखि. तपाइले. अकस्मात् घटिराः

गज.
२८

कोलक्षणा आग्रागर्तुनयो इहापक्षिषट्तिरनैया कोविधान कालले कुघाई २ गरिषट्तिराया कोलक्षणा आग्रागर्तु
होला पालकअधिश्वरले कुघाई २ कनषट्तिराको कारण आग्रागर्तुनयो हेअंगराजा चारजातहातिको लक्ष
णा रोगविसेष कहनलागा मद्रमन्द्रमृगसंकीर्णयो चारथोकन निराया कोमा एतिको स्थानविशेषले आयाः
कोषट्तिराको लक्षणा कहं कु सुनहातिको गरममहिनामा आइले घासको कायाले दूरगमन गर्नपया इलो घा
मपयाले आगेले पोल्याजै वेगले दधुरिजो दा लोटिकन आघ्रा आइमा धुलोले व्यापदा पानिमा बेलननपाः
उंदा ओठ कंठ मुख मासुकला मुख धुम्विसुकला कटिके हाति जिमिमाटे रै दिडायाले तापला गिक
न हिलोमा गहिरो सुकाको पात कीटपटंगनया को पानिमा लोपोद्गारिनिज्याले तत्को वायु अधिकनया को
परिश्रमले जाडोमानला हातिको आइमा वायुले व्यासमीसुंछु वर्षा मा पानिपरिकन विसो वायुले आइमा
परि वायुविकार कुंछु तो हातिको छालामा घुट्टामा आवा शरीरको तलमा सुट्टमा पेठमा मुखमा नखमा कान
मा एति ठाउंमा षट्तिरा आवला साढो फोका उधि आवला फेनजै विप्लो नै पानि आवला क्यो २ मा गहिरो नै रह
ला रक्त हाडले आवला मासुमा षट्तिरा आवला एतिले षट्तिरालक्षणा जानु शरत्कालमा लता रुखको पात घास

श्रीरामः
२८

पायाले. अमिलोरस. अधिक पायाले पित्तवटला. अतितापलाग्याले. साढो २ घास पायाले. अधिक पानि पियायाले. पि
 त्तकुंछ. लसुन पायाले. विहान कुईरो माहि घाले. पित्तविकार कुंछ. पित्तशरीरमा. मुर्दाग हाई. घटेलो भै. मधेसको
 तेलको वार्गि नै कन. घटिरा आबला. पित्तविकार नयामा. क्रमसंग. छाला. मासु. नसा. नहर. क्षीण नै जाला. घटिरा अ
 तिदाह दोला. शिशिर कालमा. धातमान पायाले. पानि अधिक पियायाले. अति छिडन न पयाले. दिनमा सुघाले
 श्लेष्म कुंछ. हात. पुष्टामा. आठ अठंग सवैमा. विलाउंला. रुषमा. दुंगामा. भूमिमा. साढो नयाको ठाउंमा कना वला.
 अतिसुखमानला. रक्तन आयास म कना वला. एति श्लेष्म घटिरा कोल क्षाण वात पित्त श्लेष्म ति नै थोक
 ले आयाको घटिरा लाई. त्रिदोष ननु. तोति नै दोषको विशेषले. उवल. वस्तु. कहन लागा. घटिराको उवल सो जो.
 जोको उवल. तिनको एण. बारको एण. वांगो. वाकलो. लामो. अर्धवन्दाकार. वाटि २ रहन्या. तिनले घानै रस्याको. धनु.
 को आकार. कहतरा जै रहन्या. फोका उधिर रहन्या. किमिला ठो घा जै रहन्या. टोल कि जै रह. मृदंग जै रहन्या. योनि जै रह
 न्या. दुमरि को मुख जै रहन्या. एति उनै श उवल. ले. घटिरा रहला. छालाले. आठ अठंगले. मर्म स्थानले. छालाले आ
 याको. घटिरा दुई प्रकार. सानु एक जात. हुलो जात एक. मर्म स्थान वाट आयाको. घटिरा तिन प्रकार. मर्मको नेदले

गज.
२२

रह्या मर्मलेउत्पत्ति मर्मकोपिरह्याको इहापछि आहारकोविद्वान दिनमा रातिथेकनानभयाले परिश्रमभः
याले तेस्तोभयामा तत्कोलक्षणाकरुनलाग्वा वात पित्त कफ तिनथोक एकैठाईमाभया संनिपातभैकन थो
प्रिगोलाभै त्यो ग्रंथिभनु तत्कोदवलतिनथोक घटिरापिपनयाको पिपदुदामा फेरि आहार योग अयोग
आफ्राइह्यालेषायाले श्लेष्मरक्तसंगपया इहा आइमागोलापली तत्कोव्यथालेदाहकुंछ इहापछि एतिथाः
उंमा सुठमा पुष्टमा आठ अठंगमा हृदयमा जाइमा आखामा कंठमा ठाईकोमा आसनमा कानमा गुलामा लिं
गमा पुच्छरकोजरोमा मलद्वारमा पेटमा एतिमा एकथोकमा वायुअधिकवलियोभै कोहिघटिरा आवला सांढो
कुंछ अलिक २ आइदुष्याकोमानला त्योपिपनभयाकोलक्षणा त्योवेथाकोदाहभैकन आफ्रा आइमा आफै
लेकुइला ग्रंथिदाहको व्यथापरि सुठभूमिमापछाली सुठ आठ अठंगमा कुइछ रालबुहला आखालेआसु
रुली मुखअह्यारोगरिवसला कन्याकुतंकरायाकैकरावला व्यथामानला एतिग्रंथिदाहभयाकोलक्षणा
त्योवेथालेदाहभयाको आइरातो २ भै आवला पिपनयाकोलक्षणा विचारगनु थोरैवेरमा आधारातेमा व
र्णफिर्छ अतिआइमाहुनपनिदिदै न आइमाघिउंलेघसियापनि मित्रकोदाहकोज्वाराले घिउंसवैविलाई आव
ले ४ पगलला १

श्रीरामः
२२

ला. दाना घास घान इकागर्द्धन. घानदियापनि. घलवल्पाई आपालिदेला. निघुराईरहला. पानिअतिघाला. सुठले.
पानिकरि. माउतले कुनुशकैन. यत्रलेमाउतले. कुयापनि. आङ्गनचलाईरहला. रिशलेरहला. माथिहेरिकाव
ला. किलोसंगसुद्ध्याठाउमावस्थापनि. सुखमांदैन. एतिपियकुनुलाईलक्षणा सुहियाको. पाक्यापछि. चथा
शान्तिभैकन. क्रमसंगजाला. शीतलकुंछ. कमलेमासुसेतोभैरहला. कमलेरातो२भै. मासुवटिआवला
काला. मासु. दोसो. मर्मस्थान. नसा. नहर. हाड. आठअठंग. एतिकोलक्षणा अधिभन्या इहापछि. विलायन
अवसादन. रक्तापकर्षन. पावन. ग्रंथिभेदले. संधान. पीडन. सीवन. शोधन. ऐषन. क्षाराग्निर्कर्म. क्षमिहरणा. उ
त्सादन. शीतीकरणा. असृक्स्थापन. क्षीरपान. मृदुकरणा. छेदन. धूपन. शोषन. वेधन. अपकर्षणाक्रिया. मद
क्षरणास्थिरीकरणात्वदनक्रियालेषन. कंडुघ्न. आत्वापनबंधन. विवर्तितैलघृतकषायलेपनपानामूवासन
क्रिया. सर्वाकारणवनप्रसादनवृणायंत्रविधि. एतिवालीशथोकषाटिरा. आउंन्याकोविचारउपचारप्रकार
शानिजनले. अलसिनमानि. शास्त्रलेनन्याजज्ञो. समयहेरि. वर्णजानिकन. हातिकोउपचारगर्नु
शास्त्रज्ञनयाकोले श्रौषधिकोप्रकारजानिकन. जसलेकर्मगली. उसलाईउन्नमवेशननु. सिद्धिपावला.

गज.
१००

इति श्रीपालकाख्ये हत्वायुर्वेदे तृतीयखण्डे वृणविशेषोपक्रमो नाम पञ्चमोऽध्यायः ५ इहोपदिष्टं गराजा
लेपालकऋषिश्चरच्छोसुधायाः हेपालकऋषिश्चरः क्वाजानिकनवैद्यकुंछः त्पोआग्नागर्तुहोला इहोपदिष्टपालः
कऋषिश्चरले राजालाई आग्नागर्तुनयोः हेअंगराजा सुनः मकहंहु पावथोकः सातथोकः तिनथोकः चारथोकः
नोथोकः बोधथोकः एतिजान्या पछिवैद्यकुंछः पथमः पावथोकः न्याको मनुलापाः पृथ्वीः पानिः तेजः वायुः आका
शः त्पोपांवथोकमाः पांवगुणः पृथ्वीको चारगुणः जलको तिनगुणः तेजको दुईगुणः वायुको एकगुणः आकासको शब्द
हुनुः रूपः रसः गंधः त्पोपांवपृथ्वीको गुणशब्दः हुनुः रूपः रसः त्पोदुवै पानिको गुणः शब्दः हुनुः रूपः त्पोतिनै तेजः
को गुणशब्द जांनु त्पोदुवै वायुको गुणशब्दः आकाशको गुणपृथ्वीले उवाल्या जस्तै रहला पानिले कवलोगर्ला तेज
ले पाकगर्ला वायुले व्याप्तगर्ला आकाशले ठाउँ देला तेस्तोले त्पोपावैथोक मुख्यः आकासको कारणले शब्द का
नदुईथोक जांनु वायुको कारणले हुनुः काला प्राण वायुः त्पोतिनैथोक जांनु तेजको कारणले आखा ले देखनु
तापपित्ततिनैथोक जांनु जलको कारणले चिकनाई शीतल रसले जिआ एति जांनु भूमिको कारणले नाकगं
धः कर्ण एति जांनु रसः रक्तः मासुः बोसोः दाडः मासिः वीर्यः त्पो सातथोक शरीरको धातु जांनु समयमा विधि

लो२

श्रीरामः
१००

जलोच्छ्रोक. रसले. मितार्कन. यान्वावस्तुषायाकोमा. जथें रागिले. पचापछि. वायुलेमाथिजिकापछि. शेषमः
याकोतेजलोच्छ्रसंनु. आमरसकोकारणले. विष्ठा. मुत्रमैकन. आयापछि. मलमात्रवटिआयाको. तेजलोच्छ्र
रक्तमंनु. आइवाटवाहिरआयाको. पसिनामंनु रक्तनिकोगरिवलियोमयापछि. रक्तकोतेजलेमासुहुंछ. मासुवा
टवाहिरआयाको. रौहुंछ मासुवलियोमयापछि. मासुकोकारणले. वोसोउपरान्नमयाको. आइलेवाहिरआया
कोनखहुंछ वोसोअधिकमयापछि. वोसोले. हाउहुंछ आइलेवाहिरआयाको. नाक. आंघा. विमल्याकोहुं
छ. हाउनिकोमैवलियोमयापछि. हाउकोनिमित्त. मासिहुंछ आइलेवाहिरआयाको. वायुहुंछ मासिनिको
मै. वलियोमयापछि. मासिकोकारणले. शुक्रहुंछ आइलेवाहिरआयाकोदृष्यहुंछ शुक्रनिकोमैयामा.
शुक्रकोतेजलेवीर्यहुंछ आइलेवाहिरआयाको. वीर्य. योनिमा. मित्रगयापछि. शरीरहुंछ. इस्पकारले. सात
धातुलेशरीरउत्पन्नहुंछ. त्योशरीर. कफवात. पित्त. तिनेथोकलेवाधिराषला. सम. विसम. विपरीत. त्यो. तिनेथो
कबंधन वलहरणागली. वलतुल्यावलाकफले. आहारपवाईया. पित्तले. चत्ताहुन्या. वायुले.
आहार. व्यवहार. त्यो. दुवैथोकले. देशकालको. अनुसारले. वातउत्पन्नहुंछ वारधातु. को. कहनलाग्ना.

गज.
१०१

चार जात जीवा. जंतु क्या क्या भया. पसिनाले उत्पत्ति भया को. आण जले उत्पन्न भया को. भूमिले उत्पत्ति भया को. योनिले
जन्म भया को. तो चार थोक को निमित्तिले. औषधिवना इराया तो. जीव. जंतु को उत्पत्ति दुइ प्रकार. स्थावर जं
गम. क्रिमि. कीट. वरा. किमिला. जिगा. लाम सुष्टा. पक्षी. दुई सुष्टा दुन्या. वार सुष्टा दुन्या. एति जंगम भन्नु औषधि. रुष
लता. एति स्थावर भन्नु दृक्षमा. फलिर ह्या को फल लाई औषधि भन्नु = = कौनै रुषले फुलन फुलि. फल
फल न्या जात. कौनै रुषमा फुल पनि फुल न्या. फल पनि फल न्या. रुष को जात. रुष बुटा. लता. जार. एतिलाई वी रुष भन्नु
तो. चारै जात परस्पर. आक्रा २ उपकार मार हंछ इहो पछि रस उत्पन्न हुंछ. तो रस. प्राण अपान व्यान. उदान. स
मान. तो पाव थोकले. बुझ गली. प्राण वायुले स्वास को. रूपले. भित्र बाहिर भैकन. कर्म गरावला अपान वायुले.
षाया को अन्न पच्यो. मल मुत्र बाहिर निकला समान वायुले. यत्ति २ घाया को. पचाईकन. शरीर को. मध्य भाग मार
हला. उदान वायुले. आहार पक्क भया को मा. आम स्थान देखि माघि राखला व्यान वायुले. आयुले आहार गन्या को
शरीर को. धातु हरु लाई बाडि देला तो. पाच प्राण वायु. आक्रा २ थोकाना मान वसि. तल माघि. दाहिना. बाउं भित्र
बाहिर. वल्पा. शरीर मा. रोग उत्पत्ति हुंछ प्राण वायु विकार भया मा. दुःख हुंछ. मूर्च्छा हुंछ. आइ सुहि आवला. तो

वात स्पति भन्नु

श्री रामः
१०१

आदिले रोग उत्पत्ति कुंछ अपान वायु विर^{का}भया. लिंग. गुला. सांप्रा. मुत्र त्याग गर्न शकै न. निरंद रोग कुंछ. पेट
 कोतल. गुला को दाहिना. वाउं. एति ठाउं मा दुषला. अथवा. घाउं नै आवला समान वायु को विकार भया मा.
 अग्नि मन्द कुंछ. घान रु चैन. हृदय मा सुहि आवला. पेट दुषला. पाया को अपथ कुंछ. तेत्तो रोग उत्पत्ति कुंछ वा
 न वायु को विकार भया. धातु छिन्न कुंछ. आइ थर २ कामु. काला मा. घटि रा आवला. धिवा दुषला. आइ चलाउं
 न शकै न. पेट चलाउं न्या. निडा आवला. रौठा ठा कुंछ. तेत्तो रोग कुंछ उदान वायु को विकार भया. हृदय भिन्न मा श्रू
 ल कुंछ. तिर्षा मानला. कपोल दुषला. मल त्याग गर्न शकै न. गला. कान. आखा. एति दुषला. पेट करावला. तेत्तो रोग
 उत्पन्न कुंछ. एति पश्चा वायु को विकार भया. तेत्तो रोग उत्पन्न कुंछ श्लेष्म विकार भया. हृदय मा सुख मा नैन. घान्या
 वल्लु घावेन. पेट मा. क्रिमि कुंछ. उपद्रव लेवला वला. घटिया वार्ण कुंछ. एति रोग उत्पन्न कुंछ. पित्त विकार
 भया. कवलो वल्लु. शीतल वल्लु. रुवा वला. आइ मा दाह कुंछ. मत्र बुहला. तेत्तो रोग उत्पन्न कुंछ. तेत्तो ले
 रक्त पित्त. विकार भया. कम्प रोग कुंछ वायु विकार भया. शूल रोग कुंछ. मुख मा दाहिना. वाउं. पृष्ठ मा. ~~वि~~
 ह्मा. गला मा. शिर मा. नहर मा. एति ठाउं मा पीडा कुंछ. कफ. वात. पित्त. विकार भया. संनिपात भयो न निज

गज.

१०२

नु ते त्ते जां न्या लाई वैद्य भंनु धातुको वायुको इन्द्रिय दशैको आधार जीवात्मा भंनु पित्तको आश्रय
लिई कन रक्षाको गुण भिन्न २ कहं कु पंच भूत ले शृष्टि गन्याको शरीर मा क प्रकार को रस अमिलो एक
नुन एक पिरो एक तितो एक टरौं एक गुलियो एक तो क थोक पृथ्वी मा स्थान गुण ले कुंछ तो क थोक को
योग ले स्वाद आया सम गुण कुंछ विपरीत ले आया अगुण कुंछ धान लाई उवल का का भन्या फाकि
हाल नु एक गांस ली धानु एक वाटि धानु एक पियाउ नु एक रस पाक दुई प्रकार को पिरो अमिलो नुन एति
तेल मा पाक गर्नु ते लाई कतु विपाक भंनु गुलियो तितो टरौं एति सम भाग ले पाक गर्नु ते लाई मधुर पाक भंनु
श्लेष्म को कवलो गुण विलो शीतल कुंछ गुलियो कुंछ नुनिलो कुंछ विलो कुंछ एति श्लेष्म को त्वभाव
अग्नि को गुण ले निया नु कुंछ साढो कुंछ अमिलो कुंछ पिरो कुंछ अमिलो नुनिलो पेंहेलो वार्ण कुंछ
क दाह गर्ला एति पित्त को त्वभाव शीत कुंछ एति वायु को त्वभाव वात पित्त श्लेष्म तिनै थोक को ते त्ते त्व
भाव जांनु तो तिनै थोक आकु २ संग म भया मा विकार कुंछ रक्त को गुण ले पित्त को समान गुण कुंछ गु
लियो विलो शीतल कवलो गर्दुं हुलो पाक दाह भया को विलो एति रस को त्वभाव कवायरस को रू

जो

श्रीरामः

१०२

खा शीतल. अमिलोवद्वदाहकुंछतेत्तो गुणकुंछ तितोरसको गुण. टरोरसको गुण. दुवै समान जानु. विशेष
बले. तीक्ष्णमात्रकुंछ पिरोरसको त्वनाव. तीक्ष्ण. अमिलोपनिवेगछ. दाहमानला अमिलोरसको तातो
त्वनाव. अग्रंतरमा दाहगर्ती त्पोरसपृथ्वीको गुण. अधिकप्रया. गुलियो कुंछ पृथ्वीअग्नि. दुईको गुण अवि
कप्रया. अमिलोरसकुंछ जल. अग्निको गुण अधिकप्रयामा. नुनिलोरसकुंछ वायु. अग्निको. गुण अ
धिकप्रयामा. पिरोरसकुंछ. वायु. आकासको गुण अधिकप्रयामा. तितोरसकुंछ वायु. पृथ्वीको. गुण अ
धिकप्रयामा. टरोर कुंछ अग्नि. वायु. दुईले उत्पत्ति प्रयाको. रस. माथि आउंला पृथ्वी. जल दुईले उत्प
त्ति प्रयाको रस. तल जांछ रसको दोष कहि शको. इहोपछि. जसले. जुन दोषले. क्षीण कुंछ.
जसले. जुन दोषले. बढि आवला. आम कहन लाग्ना. गुलियो रस. शीतल. रस प्रयाले. श्लेष्मवंध कुंछ. शी
तलमा शीतलै गर्ती. विस्त्रोमा. विस्त्रोई गर्ती. गंझोमा. गंझोई गर्ती. अमिलोरसले. कफ वढावला. दाडिम.
लपसि. ज्यामिर. त्यो आदिले. अमिलो फल घायाले. कफ कुंछ. प्रत्यक्षले जानु कुंछ. नुनिलोरस. आठ अठ
गमा. मर्मस्थानमा. भित्र गर्ई. कवलोग राई. कफ वढावला तितोरसले. सुकाई कन शान्ति गर्ती. अथ वाम

गज.
१०३

धुररसले. वलात्कारले. गंडौनै शान्तगर्ला टरोरसले. रुखा गुणनैकन. श्लेष्मसोखनगर्ला तितो. पिरो
टरोर. तोतिनै थोकले श्लेष्म कुटावला पिरोरसले. पित्रवरोवरकुनाले. पित्रवाधिंकु तीक्ष्णारसमा. तीक्ष्णोर
सकुंकु निया नुरसमा. निया नैकुंकु रुषारसमा. रुषाईरसकुंकु अमिलोरसमा. अमिलोईकुंकु समानगु
णप्रयाले अमिलोरसले. आकुसमानगुणप्रयाकोवडावला दाहप्रयाकोले. अतिदाहगर्ला तीक्ष्णामा.
अतितीक्ष्णकुंकु वलियोप्रयाकोमा. अतिवलियोगर्ला वलियोप्रयापछि. रोगविकारकुंकु नुनकोरस. ती
क्ष्णप्रयाले. गरम आदिले वडाउंला अमिलो. पिरो. नुनिलो. तोतिनै थोकले. पित्रवडावला तितोरसले.
शीतलपराक्रमप्रयाले. पित्रशान्तगर्ला टरोरसले. तीक्ष्णप्रयाको. कोमलगर्ला शीतलप्रयाले. गरम
शान्तगर्ला गुलियोले. पित्रको. हानिगर्ला गुलियोरसले. पिरोरस. शान्तगर्ला शीतलप्रयाले. तापकुटाव
ला विलोले. रुखा कुटावला दाहनरुवायाले. दाहकुटावला गंडोले. अमिलोले ठेवला एतिगुलियो
रसको गुण तितो. टरोर. गुलियो. तिनैरसले. पित्रशान्तिगर्ला टरोरसले प्रयाले. सोषगन्याले. तीक्ष्णप्रया
ले. दाहप्रयाले. टरोरनैरुखाको. वायुविकारगर्ला तितोरसले. टरोरसवरोवरगुणप्रयाले. वायुवडावला

श्रीरामः
१०३

पिरोरसले. रुषागुणाले. अमिलो गुणाले. वायुवटावला तेत्तोले. पिरो. र्दो. तितो. त्योतिनै थोकले. वायुवटाव
ला. अमिलोरसले. पावकन्याले. साकौन्याले. कवलोगरायाले. विल्लो न्याले. गरमन्याले. सोखगरायाले. रुषा न
याले. कोमलगरायाले. तिनै थोक कुट्छु. नुनिलोरसले. गरमन्याले. वातशान्तगर्ती. विल्लोले. रुषा कुटावला
फरि = स्वखगन्याकोमा. कवलोगरिजर्ती. रस. सवैमा अधिकपराक्रमपाईकन. अतिवल गुणन्याले वातकुटाव
ला. गुलियो. रसलेपाने. विल्लोले. रुषा कुट्छु. गडौषायाले पनि कुट्छु. अतिपराक्रमनैकन. बलले वात. कुट्छु
तत्प्रकारले. अमिलो. नुनिलो. गुलियो त्योतिनै थोकले वातशान्तगर्छु. इत्युकारले. त्यो छ थोक रसले. प्राण आ
दि. वायुविकार. मयाको प्रकोर. विकारशान्तप्रकार. कहि शको. त्यो न्याजत्तै. यथायोग्यलेशान्तनगन्या.
हातिको चित्त दुषिकन. रोगउत्तिङ्गु. मनसारोगएक. शरीरको रोगएक. मनसारोगले. चेतना होवैन. चेतना नहु
न्या हाति मृत्यु कुंछु. तत्कारणले. प्राण आदि. पाँच. मानमा. दुई चेतना. धातु नौ थोक. न्या. हाति हरुको. श
रीरमा. कफ. वात. पित्त. शर्वे न्याको छ. रसैको कारणले पनि व्याधि उत्पन्न कुंछु. रसैको कारणले. व्याधिशान्त कुं
छु. विदोषमा. जुन. दश थोक पुक्या. सो. ज्ञानिजनले. उ. दश थोक गुणोमा रस जानु. विसो. तातो. विल्लो. र्दो.

गज.
१०४

विप्लो. कोमल. साजो. गजो. हलुका. एति दशथोक गुण ग्यानिजनले. त्यो गुण. दशेथोक. जानिकन उपचारग
नु र्दरेन नयाको. शीतल नयाको. अमिलो नयाको. गुलियो नयाको. तितो नयाको. गंधा उ नया नयाको
तेस्रो वस्तुले उपचारग्याले. पित्तशान्त कुंछ गजो. विर्लो नयाको. कवल्लो विप्लो नयाको. गुलियो नया
याको. तेस्रो वस्तुले उपचारग्याले. श्लेष्मशान्त कुंछ विपरीत वस्तुले उपचारग्या. दोषको वृद्धि कुंछ
मलद्वार कंवर देषि उधो एति वातको स्थान भनु. पक्का सय. वातस्थान भनु आंखा. छाति. नाक. मासु. रक्त. त्यो पा
वैथोक. पित्तको स्थान भनु आमाशय. लाई पनि. पित्तको स्थान भनु आंखा. छाति. कपाल. घांटी. आठ अ
ठंग. आमाशय. वोसो. एति श्लेष्मस्थान भनु एति कोषकारगनु लाई. जांन्या वैश. ले. त्यो वौद्धथोक जानु पर्छ. क्या.
क्या नया कारणा. आयुर्वल. सत्वसम. सोभाव. व्याधि. शरीर. काल. वर्इश. देश. ग्रहनी. अरु लाई हत्या नगनु. मन्त्र
एति निको गरि हेरिकन. जानु पर्छ. जान्या पछि. औषधि ग्याले. जांन्या कुंछ. इहा पछि. एति माकोल क्षणाक
हन लाग्या. निमित्तिकारणा जानु. बाहिर लै जा दामा. भित्र ल्या उं दामा. लक्षणा हेरिकन. कारण जानिकन. उपाई
गनु पर्छ आक्रानिको होस्. भनि वेत राग्याले. कर्मको अनुत्वारले आयु परिक्षागनु हातिको लक्षणा परि

श्रीरामः
१०४

क्षागर्भ मस्तकतुलोभैरहन्त्या कवलोभै मधुबुहन्त्या कालोभै नवरिप्याकेरौ नयाको रौको छिदसवैमा रौ दुई २३
 मरियाको मुख वित्तारले लामो नयाको धिबो तुलोभैरह्याको धनु को आकार पृष्ठ नयाको समभै
 दात दुई बाहिर आयाको हातको अंगुला लामो २ भैरह्याको छाति फराकलेरह्याको रौ लामो २ भै कवलोभ
 याको श्वकरको जत्तो साधा आङ्गोल भै तुला भैरह्याको नसा भिन्न भैरह्याको कपाल फराक उज्यालो
 भै सानु २ भै थोडो टे रै भैरहला राश्रो आखा भैरहला सुवास मधु भैरहला तुलो शय्य गरिक राउनु जान्या दु
 छ लिंग तुलो नयाको आसन उभो भैरह्याको कान बलाईरहन्त्या धिबो भै स्फटिक जै निर्मल भै उज्यालो
 भै अर्ध चन्द्र जै तेत्तो लक्षण संपूर्ण नयाको मुख ले छिड न जान्या शिर उभो जान्या एतिलक्षण नयाको
 हातिको दीर्घ आयु वल ननु तिन थोक लक्षण मोत्र नयाको हाति तिन थोक दशमा अथवा वार थो
 क दशमा मर्क पाँच थोक लक्षण नयाको हाति पाँच दशमा अथवा छ थोक दशमा मर्क छ थोक ल
 क्षण नयाको हाति सात दशमा नयापनि अथवा आध दशमा मर्क सात लक्षण नया हाति नौ दशमा
 अथवा दश थोक दशमा मर्क आध लक्षण नयाको हाति एघा दशमा दुं छ अथवा बा दशमा मर्क

सुंदर

गज.
१०५

हाति को शरीरमा. दुई प्रकारको वल छ. क्या क्या भन्या. वी योगिक एक. वै परामर्षिक एक प्रायोगिक भन्या
को वल. विहानै देखि. संध्या लसम्म. बालीश. कोस. चलनु शक्य. लाई. तेस्तै आति वलियो भनु. तेस्तै गारि हिउ
न्या लाई. विसो पानिमा. सखर राषि पियाउँनु. पानिमा. खेलाउँनु. धुलोमा खेलाउँनु परिश्रम छुटाउँनु.
एति गन्याले. संध्या कालमा परिश्रम छुट्छ. रात्रिमा. सुइला. सुइया वेला मा. लक्षणा विचार गर्नु. विहान दुः
दा सुख संग. उंथि. फेरि. दश योजन. हिउनु शक्य हातिलाई. हुलो वल भनु इत्यकारले. मध्यम वल. क
निष्ठ वल. दुवै वल जानु एति प्रायोगिक वल लक्षणा परामर्षिक वल काल क्षणा कहंछु वारहात.
वारकोणा. आठ हात उं भोग रि राघ्या को. वारहात. फात. वा कलो तेस्तै. ठाउँ. भानु शक्य. एति वल भन्या को प
रामर्षिक भनु. हुलो शरीर. सानु शरीर. तत्तै वल परिक्षा गर्नु किमिला को. सानु शरीर नै. आक्रा आइ को.
दश गुणा. भाडि वोकन शक्य. तत्तै जानु त्यो वल. दुई थोक को. क्या क्या भन्या. सहज एक. आहार ले भन्या को
एक सहज भन्या को वल. सबै वाहि अधिक वल त्यो वल शरीर. प्रमानले. पराक्रमले. अहंकारले. वढाव
ला. आहार ले भन्या को. वल. वार प्रकारको. आहार ले वढावला. शरीरको. वृद्धितत्तै. ररीरको. वृद्धि.

श्रीरामः
१०५

सात प्रकारको सोभा धायमा अनिरायाको छु उहा बुझि हेर सामान्यवल एक थोकको तिन प्रकारको उन्नम
 मध्यम कनिष्ठ नेदले जानु परिश्रम ताप भुषलायाको तिषीलायाको उतापनयाको शस्त्रले घाउ नहि
 वोक्तु घोला तर्नु दुर्दमा शस्त्रमा अधिस्त्रारकर्ममा तेत्तीर कार्य गथाले परिश्रम नमान्या विलो वस्तु घान
 शक्या एत्ताला निको वलियो भनु तत्तैवल परिस्त्रा गरिकन कार्य गराउनु नशक्याको कार्य गरा
 याले दोष उत्पदुंछ दोषले दुर्वल दुंछ दुर्वल प्रयामा औषधि खाउनु औषधिको वलले दुर्वल हा
 तिले वलियो हातिलाई जितुंछ मानु आगो प्रयापनि दाउरा हात्पा पछि वायुको वलले आगो वलियो दुंछ
 तत्तै थोरै औषधिले दुर्वल हाति पनि वलियो दुंछ औषधि खाउनुलाई अधि दुर्वल परिस्त्रा गर्नु दुर्वल वा
 र प्रकारको काका प्रया स्वभाव दुर्वल एक बाधिले दुर्वल एक वयो दुर्वल एक औषधिले दुर्वल एक त्यो
 वारै थोकको अनुस्वारले साफो कोमल मध्यम त्यो तिन थोकमा योग्यले हेरि औषधि बाहिन्यादिनु अनि
 रायाको छ हातिको वलको अनुस्वार हेरि वल जत्तै औषधिको मात्रा हेरि कनदिनु अनि शस्त्रमा अनिरा
 याको छ इहा पछि वेग परिस्त्रा कहनं लाया वोद्ध वेग गुणमा कहिरायाको छ नभै कनवलको कार

गज.
१०६

एले. वेगकुंठ. तत्कारणलेवेगपरिज्ञागर्नुपर्छ वेगतिनप्रकारको दशपाईला. ताकोगरिवत्था. नागिगया
पछि. लगारि. शयपाईलामासमात्रशकन्यालाईत्योवेगलाईहुलोवेगभन्नु. सातपाईला. ताकोमैवत्था. ना
गिगयापछि. लगारि. पचाशपाईलामासमात्रशकन्या. वेगलाई. मध्यमभन्नु. पाँच. पाईला. ताकोमैवत्था.
नागिगयापछि. लगारि. पाँचपाईला. मासत्रशकन्या. वेगलाई. कनिष्ठभन्नु हातिहरुको. उपचारग
र्नुलाई. सत्वपरिज्ञागर्नुपर्छ. अवसत्वतिनप्रकारको. क्याक्याभन्या. तामसएक. राजसएक. सात्विकएक
सधै. उदासकुन्या. तेत्तौकुंदाले. आइमा. काद्यापनि. हान्यापनि. आंगालेपोल्यापनि. सियालेघोच्यापनि. रक्त
आद्यापनि. उठायापनि. एतिसहिरहला. तामससत्वकुन्याहातिले ईश्वरलाई. विलायन. पावन. भेदन.
सोधन. अवसादन. क्रिमिहरण. योआदिले. औषधप्रयोगगर्नु. शत्रुकर्म. अपिकर्म. क्षारकर्म. योतिनथोव
कनगर्नु राजससत्वकुन्याहातिलाई. माझतलेकुल्याईदानाबुवाउनुपर्ला. छेदन. घालपार्नु. कर्म.
नहर्निले. औषधगर्नुपन्यापनि. कुल्याईकनगर्नहोला सात्विकभयाकोहातिकोसहजले. अगुणनभै. औ
षधकर्मगर्नुपरैन योतिनप्रकारको. सत्वहातिको. कहिशक्यो देवकन्या. गन्धर्वकन्या. नागकन्या. पि

श्रीरामः
१०६

शावकं न्या. राक्षसकं न्या. मनुष्यकं न्या. इनरु रुले. आकाशमनकाइछोले. रूपफेरि. हत्यानिको रूपली. दिग
जछ्यो. कीडागर्नगया. इनरु रुछ्यो. उत्पन्ननयाका. हातिरुको. नानासत्व. नानाजातकुंछ तेत्कारणले. गंध
ले. हिड्याको सोभावले. परिक्षागनु जातले. शरीरको लक्षण. गंधविचारले. नौ प्रकारको. कहिरायाको छ
कुल्याको रक्तको गंध आवला. पुलासद्यले. स्वासफेली. मोहभैरुला. एकलैरुला. रात्रिमी. हिडला. एतोल
क्षणाकुन्याहाति. पिशाचजातमनु गदाहा. उठ. विरालोमल. मुत्र. कागको फुलजै गंहाउन्या. मासु.
रक्त. घान्या. रिसाउंन्या. दात एको द्रैवलाउंन्या. दंतवलाउंन्या. एत्ताहातिलाई. राक्षसजातमनु.
पुरानुमाइ. सुर्दाका. कपरा. जस्तो गंहाउंन्या. ठेरै इराउंन्या. जुठो सुठो घान्या. उत्तनिखेरै. फुलिन्या. उत्तिखेरै.
रिसाउंनुशकिन्या. धूर्त. पुननयाको. एत्ताहातिलाई. शूद्रजातमनु. एतिपिशाचजाति. राक्षसजाति. शूद्रः
जातिहातिरु. अमंगलकुंछ. आयुको येकुंछ निको. रक्ति. मासुमाछा. केतकी फुलजस्तो. गंधकुन्या.
पापिजातकुनाको कारणले. मनुष्यछ्यो. हादै जान्या. वतासप्रियकुन्या. जस्तै २ वयसजांछतस्तै २ कांतरकुदै
जान्या. एत्ताहातिलाई सर्पजातमनु श्रीखण्डके. अगरजै. कमलको फुलजै. छतिवनफुलजै. तत्तो वाः

गज.
१०७

सनाभयाको. फुलार्ईकनसुसिद्ध्या. वैश्यानभयाको. पुरोभयाको. तेजिभयाको. पहिलादिन. पूर्णिमाकोदि
नमा. मदबुद्ध्यालाई. तेत्ताहातिलाई. देवजातभनु वंषाफुलजस्तोवासनाहुन्या. आपकोजस्तोवासनाहुन्या
कायुनुजैवासनाभयाको. ३३ शि रकोजरोजैवासनाभयाको. सुवासआउंन्या. सुविभयाको. नानातरहुका. वोंजा
शद्ध. गीत. सुनुइछ्यागर्न्यालाई. तेत्ताहातिलाई. गन्धर्वजातभनु सेताशेरेइकोफुलजस्तोवासनाआउंन्या
इदकोवासनाआउंन्या. मरुकोवात्ताआउंन्या. धिउकोवात्ताआउंन्या. सुवास. गंधहुन्या. सुविबलुरुवाउंन्या
तेत्ताहातिलाईवाह्याजातभनु परशु. पहिस. अर्द्धवद्ध. वत्सदन्त. आदिले. शत्रुकोयहारसहनशक्राद
राउंन्या. स्थानमा. नदराउंन्या. लडाईमा. जाईलागइछ्यागर्न्या. हरिताल. सिथिप. मनशिलाजै. गंधभयाको. ३
हातिलाईक्षेत्रियजातभनु धानकाजस्तोवासनाहुन्या. फुल्यायाले. ज्यागराये. सोईगर्न्या. ठेरैपरिश्रम
हुदापनिसहनशक्रा. रिसायामापनि. रीसथासुशक्रा. तेत्ताहातिलाई. वैश्यजातभनु इहापछि. सु
वासगन्धर्भैरस्याकोहातिरुको. परस्परले. अरुजातहातिको. गन्धमिसिकन. यंथमा. कल्याकोविधिजस्तो.
यज्ञपूजाकर्म. बाहिदोगर्नु. देवगन्धर्व. वाह्य. जात. हातिरुको. मंगलकर्ममालाउंनु. क्षत्रियजा

श्रीरामः
१०७

तहातिहरु लडाई कर्ममा लैजानु वैश्य जात भया को हातिहरु सहले चहुँलाई लैजानु शूद्र जात भया
को हातिहरु दुखि जात भया ले भारि वोकाउँनु ली राघु पिशाच जात राक्षस जात भया कालाई पनि भारि
वोकाउँनु लाई राघु पिशाच जात राक्षस जात हातिहरु गोट पर्षाल भए काउँनु लाई राघु ईस्यु कारले
हातिको सोभाव आहार व्यवहार एति आक्रा बुद्धिले परिक्षा गरिकन कर्ममा योग्य संग लाउँनु हातिहरु लाई
कार्यमा लाई कन सात्मा भया को परिक्षा गर्नु सात्मा भनु आक्रा इहाति न प्रकारको क्याका भया जाति सात्माः
एक प्रकृति सात्मा एक रस सात्मा एक जन्म दुन्दुवा देवि आमा को दूद सधै पाउँनु हातिको दूद दया या को बलले
धातु पुष्ट कुन्या हातिको बल लाई जाति सात्मा भनु रुष को वोको घाँस घटिया रुष को पाँहु वा घास सदेखाँ या
ले धुलो मा पानि मा ठेरै खेलन्या आक्रा इहाले जो जो पायो सो सो खानाले धातु पुष्ट कुन्या हाति लाई प्रकृति सा
त्मा भनु गुलियो अमिलो नुनिलो तितो टर्छो पिरो त्यो कथो कमा एक थोकरले धातु पुष्ट कुन्या हातिको बल
लाई रस सात्मा भनु अमिर रस सात्मा तिन प्रकारको उत्तम मध्यम अधम रोग उत्पन्न न भया को निरोग रस
खानाले धातु पुष्ट भया को लाई ठुलो रस सात्मा भनु रोग उत्पन्न कुन्या रोग उत्पन्न न कुन्या खानाले मध्यम रस सा

गज.
१०८

आमनु एकथोकमात्र. रसधानाले. अधमरससात्मननु त्यो. सात्मगुणातिनैथोकमा. हृत्यानिको आहारले
गर्भमा. रस्याको. बालकको. प्राणाशरीर. इन्द्रियपुष्टिहुन्छ. श्लोकमा. अनिरास्याकोपनिच्छ सात्म्यलक्षणाविचार
नगरि. कार्यमा. हाति. लाउँनुछैन. रोगनलाग्ना. हातिलाई. औषधिगर्नुपर्दैन. हातिरुको. स्वभावपरिक्षाग
न्यापद्धि. कार्यमालाउँनु वात. पित्त. श्लेष्मातिनैथोकले. उत्पन्नभयाले. तिनप्रकारको. स्वभावजानु एतिलेका
र्य. हेरिक्न. लाउँनु तिनैथोकले. उत्पन्नभयाको. व्याधिकोपरिक्षागर्नु. कार्यमालाईक्न व्याधितिस्यकार
को. क्याक्याभन्या. साध्य. ककु. साध्यप्रत्याख्येय थोरै. औषधिले. बाँडैघटाउँनुहुन्या. व्याधिलाईसाध्यभननु
साध्यरोगकोलक्षणा. शरीरकोभिन्नमाएक. दोषकोविह. हुन्छ. अग्निकोकारणले. सूर्यकोतेजले. उत्पन्नहुन्छ.
बुढाभयासम्प. मासु. रक्त. क्षीनहोवैन. तत्कोउपचार. आगामासेकु. घिउँलाउँनु. पखालथामनु. एतिआदि
ले. दाहिन्याऔषधिले. उपचारगर्नु. ककुसाध्यकोरोग. वायुकोविकारले. मन्दाग्निकोकारणले. उत्पन्नहुन्छ.
हुनिवित्रिकै. तत्कालैमा. संधिपकली. मासु. बोसो. धातु. तिनैथोक. छिन्नत्रैक्न. क्रमसंगवद्याकोरोगलेमर्ली.
बाँडैउपचारगन्या. निकोहोला. त्यो रोगमा. यत्रगर्नुपर्छ. प्रत्याख्येयभन्याको. रोगकोविह. धातु. इन्द्रिय. बलि

श्रीरामः
१०८

योत्रै. नामा उपद्रवगर्ला. शरीरवांगो कुन्या रोग होला. कान सो जो नवल न्या. रोग कुंछ. सुहिकन. पानि चुरला. ठे
रेपिया सकुन्या. आङ् सुकुला. पेट सुकुला. लिंग सुकुला. रक्ताक्षारी. मल. मुत्र. अलि २ रुग्ण्या. मुद्ग्या. पानि अलिक २
पाला हातिको बल दिन नै जाला कहिराया को छ. तिन्युकार को रोग. जुन वैथले. जानो. उग्यानि वैथले. मात्र. तः
स्तो रोग शान्त गर्ला हातिको शरीर ले परिक्षा गर्नु पर्छ. रोगमा. उपवाग गर्नु लाई कारण इहो पछि हातिको. आङ्
मा. स्थान २ वर्ण कल्या. दुबलो. ठुलो. सानु. सो जो. वांगो. विलो. कवल्लो. साङ्गो. एति आदिले. हातिको मित्र पानि. वा
हिर पानि. शरीर को भाग जानु मित्र को भाग कहन लाग्या सात पत्र छाला. सात सय थोई. सात शयन सा. पांच ह
जार नहर. नहर को आठ अठंग असी. छयां नवेयरी को छेद. असंख्या पानि. भेद तिन शय. दोश थोक हाड. त्यो हा
र को आकार छ वयुकार को. काक्या न्या. कपाल. ख अक पतर नल कवल. कफ. एति छेद नया को. कव
लो. वलियो. एति हाड को भेद इहो पछि शरीर को. आठ अठंग मारया को. त्रिशठी. मा. आठ थोक आठ अठंग जै
रहंछ काक्या न्या. कोरा माण्डल. समूह. उरु खल. वायस. तुंडखा. वन्न तुन सि. वन ल्युना. कुप भृंगात क एति
जुन ठाउँमा. जुन कुंछ. उं कहन लाग्या. कर्म गर्नु. लिनु. दिनु. तेतो कार्यमा. आठ अठंगमा. रस्या को. हाड लाई को

गज.
१०८

राजनु वाङ्महाति जाइ पेठ तेत्तो नैयों ठाई मारहा को होंड लाई समूह भंनु पृष्ठ को हाड पछिला धिआमा म
सक शिर कपाल गाला एति को आठ अठंग हाड लाई नाक्रम भनु लिंग स्थान पज्ज स्थान कान आंखा को को
णा मसक निधार को अंतर मा रहा को कुप्रस्थल को क्यौ गाला को आठ अठंग एति आठ अठंग हाड लाई तन
सीवन भनु विउनु गाला मुख को कोणा आठ एति आठ अठंग हाड लाई वायस तुए भनु आंखा भित्र आं
खा को क्यौ मा छाति मा नाभि मा एति आठ अठंग हाड लाई माएल भनु बाहिल्य प्रतिमान संड कद दंते वेष्टन एति आ
ठ अठंग हाड लाई शंखा वर्तन भनु इहो पछि एक सय सात १०७ मर्म पंद्रह थोक श्रोत क्यौली शरवार शय्य पुदरी
जाग भनु शरीर मा हाड एति आठ अठंग को शरीर दुई प्रकार को काका भन्या कल्य अकल्य समधातु नै रहा को छ
इन्द्रिय प्रसन्न नै कन बाया को सब देखि शरीर को अग्निसमले रहंन लाई उठनु वसनु परिश्रम न मान्या सुख संग नि
दाइ न्या सुखैले मल मूत्र वेला माग न शक न्या धेकनाले रहंन्या शरीर भया को हातिलाई कल्य भनु एति पुणान
भया को हाति को शरीर लाई अकल्य भनु इत्यकारले शरीर को लक्षण जानिकन योग्य संग लडाई मा जोनु का
ल ज्ञान जानै पछ समय देरिता तोले सेकि कन गाई को धिउ ले घसनु धुपादिनु तेल ले घसनु पानि ले घन्याई दि

श्रीरामः
१०८

नु. पानिमादुवा उनु. समयरोगहेरिकन. जोग्नयाको घाउनु. शत्रुकर्मलेपोलिदिनुजांन्याले एतिकर्ममा. चाहि
न्याउपचारगनु वायुकोउपद्रवशान्तिगनुलाई. लक्षणजानुपर्छ वायुथेकनालेरह्यासंम. सातथोक. धातुसमले
रहला वायुथेकनाले. नरहंदा. धातुपनिविसमहुंछ कार्यकोअनुशारले. कालपरिक्षागनुपर्छ कालभनुः
कामन्या हेमन्त. शिशिर. वसन्त. ग्रीष्मवर्षा. शरद. त्योहुथोकअतुलाई. कालभनु त्यो. क्वअतुमाकालकोति
नभेदछ काकामन्या. जारो. ताप. मध्यम. हेमन्त. शिशिर. त्योदुईथोकअतुमा. औषधिजन्तिभन्याको. पराक्रमघटा
उंछ गुलियोऔषधिभन्यापनि. पाकलेतेजहुंछ तेत्तोलेपित्तवायुदुईथोकको. वलपनिघटावला कफकोवल
वटावला वसन्तअतुमा. दिनमासुद्याले. अजीर्णआदिलेहुंछ श्लेष्मप्रकोपहुंछ. आठअठंगसवै. रौएकएकस
वै. कफलेछोपला ग्रीष्मअतुमा. औषधिसवै. घामलेसुकिकन. तेजनभैरहला. तेत्तोलेवायुप्रवलहुंछ श्लेष्म
क्षयहुंछ वर्षाकालमा. शीत. वात. ताप. त्योतिनैथोककोलेवाप्याले. ताप. लागिकनरह्याले. शरीरमा. बारंवार.
वातविकारहुंछ वर्षाकालमा. औषधिको. सामर्थ. कुदैन. शिशिरग्रीष्मदुवैथोककोगुणाले. शान्तगरिराध्याले
तेत्तोले. वर्षामा. बाधिंछ. वायुश्लेष्मनि. दुवैक्षयहुंछ. इहापछिशरदकालमा. तापलागिकन. शरीरमा. पित्त.

गज.
११०

प्रवलमैकन. वातश्लेष्म. दुवैघट्ट कहरायाकोक अतुशमा. जुनूशदोषउत्पन्नमयो. उ. अनुत्वारणो. उपचारगर्तु
उपचार. नगया. हातिको रोगकुंछ वईसतिनप्रकारको. काकाभन्या. बालक. जुवान. बुढा. त्यो दुवैपरिक्षागरिः
कन. उहोपछि. हातिको कार्यमा. लाउनु तांवाको वर्णमैकनरहला. नख. आंखा. कौनपनि. कोमल. पायिलोः
कोनख. अधिककवलोमै. रौ कुंछ. सेतो. ठुला आंखा. रातो २ भैरह्याको. सुंठ पुम्विरह्याको. नखरउम्याको. पातनी
लकमलफुलनयाका ठाउंमा. खेलला. दांतवाहिरनआउंन्याकोमदबुह्याको. सुठवलाई. गालाको रौ. बलाईक
न. साजोवस्तु. घानइछागली. मत्तक दुवै. समभै. निकोभैरहला. रौ. अरु रंगनकुन्या. पुछवारैमा. चिल्लो कुन्या. ठो
रैलेषुसिङ्गन्या. धुलोमा. पानिमा. खेलन्या. रसचिह्नगली. अलिककुन्यालाईपनिचिह्नला. दातउम्रलाभंन्याता
कमा. आंखाको. मत्तकको. कानको. कपालको. वर्णप्रकाशकुंछ. आइकन्यायाले. नखकोछोमा. पसिनाआव
ला. सुंठ आधादेबिमाधि. वरोवरभै. चिल्लोभैरह्या. सुठमाथिजिकि. अधिवाटवलाउंन्याकुंछ. दन्तकुन्याताः
कमा. रुघमा. कन्याई. घाईतुल्यावला. हन्यानि. देबिषुसिङ्गन्या. सेतोभैदन्तवाहिरआवला. आंखासेतो कुन्या.
आइ. चिल्लोभैरहला. रौ. तानि २ रहला. अतिवेगलेदन्त. गाउन्या. बारंवारहत्यानिउपरजाईपन्या. महातेजिङ्ग

श्रीरामः
११०

छ. हातिसंग. युद्धगर्नुइच्छागर्न्या. संवे. हृत्पानिकौ. विन्नरायला. तेत्तोल् क्षाणभैरह्याको हाति. वीशवर्षवालकभनु
इहापछिको. वईसमा. हृत्पानिको गर्भमा कुंछ. हर्षमानले रहला. कामवल वईसवलले. तेजभैकन. सहनु
शक्तिकन. कानवलाई निकोठाउंमा. कसैलाई नमानि. वेगले. वलसंग जाई रहला. घिवाको तल. छालाको मलभैक
न. पुम्विरह्याको. ठोरै २ ले सवैलाई वैरितुल्यावला. हुलोवलको. प्रभावले. मदत. बुद्ध्यावेलामा. मदबुद्धला.
केहिदुःखपनि. भुषलापाको. पियासमा नालापाको सहनु शक्या. कोई घातिरनगर्न्या. घिवादेधितल. छाला पु विषत्र २
पमाकोरह्याको ठाउंमा. कदलोरो. भैरहला. तेत्तोल् क्षाणहातिको आइ हुलो भैरहला. वालकभयापनि. धुंजुवान
कोलेखामाराधु हातिबुढाभयापछि. छालासाजो कुंछ. इन्द्रियको तेज. धातुको तेज. ठोरै कुंछ. मन्दाग्नि कुं
छ. रक्तपित्त कुंछ. कफ. वात. अधिक कुंछ. शरीरघटियावर्णा कुंछ. गाला पुम्वि २ रहला. अभिलोपात धानरुवः
न्या. हृत्पानिसंग रहनु इच्छागर्न्या. घाई ठेरै कालसम्म नघटिरहला. सुत्तो २ कालो गरि. रहला. दांदातको दुप्या भौं वि
रिजाला. रौ. रुली. लिंगठाको होवैन. हृत्पानिदेखदापनि. तलवाटरह्याको घास. धानरुवला. दांतभाविआकोः
घाई ठेरै दिनमै संम. नघटिरहला. श्लेष्मविकार सहितले मल त्याग गर्ला. नविह्या घाई. कुंछ. शरीरवरपराक्रम

गज.
१११

दिना ५४

बौस ३

रस. गला उंला. जीवमात्र वाकिरुला. परिश्रम एक ठोक पनिगर्नशकै न. एतिल सणा प्रया को हाति. बुढा हाति कुंछ
देश को परिक्षा गर्नु पर्छ. जुन देश मा. त्यो हाति उत्पन्न भयो. जुन वन मा वस्यो. जुन रुख को. घास घायाले. वद्यो प्रति.
त्यो बुझनु पर्छ. वयर रुख. साल को वोक्रो. ताल मखाना को वाट. धारा को कुँसुला को घोरो. सला को. काफल को वोक्रो. वयर
रुख. लाहा फुल. पिँको रुख. वट रुख. अवला को रुख. कोयदा रो को रुँसि सौ रुख. सिंसपा वृक्ष. श्रीवर्षणी भन्नु. गंजारिका ठपी रुख
केरा को वोट. तेत्तो रुख रुख जया को वन मा. कहि कै सुक्या को रुख. रुँष. कहि कै. आगाले पोलीर हा को रुख. कहि कै. लोंगा
नमैर हा को रुख. त्यो आदिले अने गजया को वन मा. रुख काहुत्का. काँडा. दुंगा. बालुवा. भूमि मा. बकुवा. बाकुरावः
रा. वंजुल पक्षी. काग = = स्याल. विषयान्ना वरा. वनेल. यो आदिले. मृग. रक्त. लोहित. गदाहा. हाति को वच्चा.
गवय जया को शार्दूल. जलुक. बाघ. सरभ. बौरी मृग. त्यो आदि वन को जंतु. अने जया को वन मा. वसिहि इदा डुलुदा
वात. पित्त. रक्त. त्यो ति नै थोक को. विकार उत्पन्न कुंछ. तेत्तो वन मा. वलियो हाति रुख. अरु हाति को. वासनाले.
रिसिकन. घान्या वलुन घाई. पानि न घाई. जाँहा ताहा. रुख ठालिंकन. दात गारिकन. बलुछ तेत्तो देश को. नाम जां
गल भन्नु तार को रुख. नरिवल रुख. अर्जुन रुख. साल को रुख. खर्जुर को रुख. आप को रुख. अवला को रुख पद

लाइ ३

श्रीरामः
१११

मवातु निमकोरुष. नया अमिलो. पिपलिवोट. अलंबुखरुष. कदंबरुष. दुमरिरुष. अश्वकरुष. तिलकरुष. जायसीकोरुष
साठेरुष. केराकोवोट. इक्षु. आरुकोवोट. इतिवनरुष. अनेक फुलकोवोट. त्यो आदिले. अनेगरुषकुंछ. कयांकुसं. हौ
स. गरिवा. क्रौंचपंछि. चकोर. सुगा. सगौलो. राजहंस. कादंब. यो आदि पंछी हरु. नैरह्याको. फुलफुल्याको. फलफः
ल्याकोरुष. अनेक नयाकोमा. सिंह. व्याघ्र. अर्णी. वनेल. हाति. त्यो आदिले जंतु. पानिमा खेलिरह्याकोछ. दाहिना
वाउं. पर्वतको कुलोवाट आयाको. पानि. सुवास. शीतल. निर्मल. पानिवगि आयाको. तेस्तो. घोला. अनेक संगमनै
रह्याको. समुद्रको तीर देशलाई. अनुपमनु. जुन देशमा. रक्तोत्पल. त्वेतोत्पल. नीलोत्पल. कमलको फुल. कल्ला
रफुल. तेस्तो सुवास फुलले. पानिराशो नयाकोछ. काटिकै ठाउँमा. पानिमा. पंछि हरुले. कमलको पत्रले. केशरको
धुलो रुलाई कन. अतिसुवास. नैरह्याको. पानि. वतास. फुलफुल्याको. फलफल्याकोरुष. बलाई. वनसवै सुवासला
गिकन. सुगंधले छोप्पाको. तेस्तो वनमा. अतिवलियो. दुलो. लामो लामो. हात. घुघ्रा. पेट. शिर. दुलो नै सुकुमार. सु
खी. तेस्तो हाति कुंछ. यो देशमा. वात. व्याधि. श्लेष्म. कुंछ. उस देशलाई. गाण्डवननु यो दुई ठाउँमा नयाकोरुः
ष. पशु. पक्षि. चरा. फुल. फल. भिन्न नयाकोछ. रुष. लहरा. वुग. श्लेष्मि. वनको जंतु. पंछीले संयुक्त नैरह्याको

गज.
११२

सानु२ पोषरि. खोला. तेत्तो ठाउँमा. सामान्य कुल कुलिकन रह्याले. शोभायमान नया को छ. तेत्तो स्थानमा. मुख मार.
हातिहरु रहुंछ. यो देसलाई. साधारण भन्नु यो देशमा. मिसियाको. रोग उत्पन्न हुन्छ. तेत्तो ले देश. हेरिकन. विचार
गर्नु पर्छ. हातिको ग्रहनी भन्दा को पनि. परिक्षा गर्नु पर्छ त्यो ग्रहनी. वारपकारको. मंदा एक. ती आ एक. समर्थक वि
षमा एक पित्तको कारणले. ती क्षा भन्दा श्लेष्मको कारणले. मन्दा भन्नु पित्त. श्लेष्म. दुई कारणले. समान भन्नु
कफ वात. पित्त. तिन्को कारणले उत्पन्न हुन्छ ती क्षा ग्रहनी भन्दा. घास. बावल. नुनिलो रस. तेत्तो आहार. गन्ध्याः
ले. अग्निले तत्कालले. घायाको पवा बला. साढो भै हातिको विष्टा. उल्लो भै. बाहिर आवला. तेत्तो हातिलाई. ती क्षा ज्यो
ति भन्नु घायाको आहार. आधा पनि. जीर्ण गर्नु शकै न. श्लेष्म विकार सहितले. गंदाई कन. अलिक पातलो. ग
रिमल त्याग गर्ला. एत्तो हातिलाई. मन्द ज्योति भन्नु नुन. तेल. घिउँ. बावल. घास. घायाको जीर्ण भै कन. विलो भै उ
ल्लो भन्दा को रहुन्दा. हातिलाई समज्योति भन्नु इत्यकारले. नुन. तेल. घिउँ. बावल. घास. को नै वेला मा. अधिक
को नै वेला मा. ठोरा. गरिया न्या वस्तु घायाले. तेत्तो. दुर्गन्ध गरि. रहुला. त्यो हातिलाई. विषम ज्योति भन्नु ती क्षा ज्यो
ति भन्दा को हातिले. इच्छा भन्दा संम. निको र वस्तु. कवलो वस्तु. अधिक घायाले पनि संतोष नहुन्दा. अधिक नाडि बोक्नु

श्री रामः
११२

शक्या. अतिघायाले. अतिमोटाउंन्या. हातिकोहि परिश्रमगरिजानपन्या. योवेलाभा. वात. विकारहुंछ मन्दज्यो
तिमन्याकोहाति. आक्रावलनजानिकन. अधिकघाला. घायापछिअलसिभैकन. शरीरमासुखहोवैन समले.
घायाले. सुखलेरहला. त्यो. हातिलाईसमज्योतिमनु त्यो. हातिकोवल. वेग. दुर्घ. त्योतिनैथोक. समलेरहला
विषमज्योतिमन्याकोहातिले. थातलेघाननपाउंदा. कैलेसंवहुंदैन. कैलेसंवहोला. अघिवारप्रकारको
समएक. विषमएक. मन्दएक. तीक्ष्णएक समलेपवावैला. उंन्याअग्निलाई. सममनु निकोगरिपवाउंनुनशक्या
अग्निलाई. मन्दमनु कटिकैपवावला. कटिकैनपवावला. त्योअग्निलाई. विषममनु जत्रिघायाकोसवै. पवाउं
न्याअग्निलाईतीक्ष्णमनु त्योकारणाले. वारप्रकारकोयहणीकोवललेअवलले. बुझिकन. हातिलाईऔषधिदि
नु व्याधिहुईप्रकारको. शरीरले. उत्पन्नभयाकोएक. अरुजनले. कुकर्मगन्याले. उत्पन्नभयाकोएक शरी
रको. दोषलेउत्पन्नभयाकोरोग. कफ. वात. पित्तको. लक्षणांलेआवला. उंस्युकारले. औषधिगरिकनघटाउंनु
अरुले. कुकर्मगन्याले. उत्पन्नभयाकोमा. रोगकोलक्षणा. एकतरहलेआवैला. ठेरैतरहलेआवला. उप
कारगर्दै. वढिआवला. तत्कोशान्ति. जपहोम. पाठशान्तिकर्म. गन्यालेघइछ मनिराघ्याकोछ. व्याधिकोल

गज.
११३

क्षणाविवारगरिकन. जुनरोगमा. जसलेघघो. उसैले उपकारगर्नु. मंत्रले नपुग्याको केहि छैन. हातिविसंवनयामा. वि
संवनजानिकन. माउतले देवताको जाईकन. पूजाभाकिकन आयापछि. विशेष दुंछ. हातिको विशेष नयापछि.
भाँक्याको जत्रिकै. पूजानग्या. देवताले फेरिविसंवनगली वारबुद्धाले टेक्या. पशुको औषधिगर्नु. संपूर्ण ज्ञान
हातिको पाँउ न्या. वैद्यशास्त्रमा. परिश्रमगरिरह्या. वैद्यले वारगुणसंयुक्त. रुदयभैकन औषधिगर्नु. मनमा संदे
हूँछैन. मनमा संतापछैन. मनले नविशिकन रहनु शक्या. तो वारगुणले संयुक्त भैकन ग्याको. औषधिमा सि
द्धि दुंछ देअंगराजा. इत्यकारले. पंचभूतको. सातथोक धातुको. उत्पत्ति प्रकार. गुण. दुःखले. व्यवहार. आहार
वारप्रकारले. मितियाको. प्राणको स्थान. वारबुद्धाले टेक्या. पशुजात इत्यकारले रह्याको अनिराध्याको
छ. तेहि प्रकारले. जुन बुद्धिवंत वैद्यले. पंचभूतको तत्व जान्यो. जानि वैद्यसवैले. अष्टवैद्य. उसलाई भनु.
जत्रिरोगमा नयाको सवैले क्षणा जानिकन. जसैले उपचारगयो. उझाई वैद्यलोकमा. हुलो भन्छ तेस्रोले. मैले न
न्या. पाव. सात. तिन. दुई. वार. नव. चौद. दुई ३ एति जसैले जान्यो. उझाई वैद्य भनु इति श्रीपालकाख्ये
गजायुर्वेदे तृतीयस्थाने द्वादशोपक्रमविकित्तानाम षष्ठोऽध्यायः ६ अथ इहोपछि अंगराजाले पाल

श्रीरामः
११३

कमुनिकोनमत्कारगरिकन. सुधाया. पृथ्वी. आप. तेज. वायु. आकाश. कसो उत्पन्नभयो. भनिसुधाउंदाभया. ए
त्कोपंवभूतको. गुण. उपगुण. कटिसंमह. शरीरक्याहो. ववनकसोभयो. गर्भक्याहो. कसोगरिवंधभयो. कसोश
रीरतिश्रुकारकोभयो. सम. विसम. तोडुवैथोकमिसिकन. नड. मन्द. मृग. संकीर्ण. कसोद्याभनयो. कसोकुत्राभयो
कसोछोद्याभयो. कसोअधिकांग. हीनांग. भयो. कसोविकटशरीरभयो. कसोहाति. कालोवर्णाभयो. कसो. सेतो. रा
तो. फुओ. अर्कोरंगकोथोप्राभयो. कसो. हातिकोदन्तआदिले. वरोवरनभैभयो. कसोआंखा. नाक. एकथोककान
जिह्वा. कसोउत्पन्नभयो. तत्कोअध्यात्मक्याहो. अधिदैवतक्याहो. अधिभूतक्याहो. हातियानि. हाति. नयुंसक. क्या
कारणलेभयो. कसोगर्भमा. रक्षाकोवेलामा. मल. मुत्र. गर्नुपरेन. गर्भमारक्षीरुन्योको. रजोगुण. सत्वोगुणालेउत्प
न्न. अधिक्याभयो. कसो. हात. पुष्ट. आंखा. मुख. कपाल. धिवा. शरीरकोआठअठंग. छाति. नाभि. मलद्वार. लिंगले
एतिकसो. उत्पन्नभयो. भनिअंगराजालेसुधाया इहापछि. पालकमुनिले. अंगराजालाईकहंदाभया
हेअंगराजा. अत्यन्तसानु. जानुनशकन्याभै. ओठअलिकवल्याको. तरिभनु. सस्युप्रमानलेओठवल्याकोलाई
लवभनु दुईतरिले. लवलेभयो. आंखाविमल्याकोलाई. निमेखभनु. तो. निमेखपंडरुथोकले. काष्ठाभनु

गज.
११४

काष्ठावीशथोकलाई. कलाभनु. तिसथोक कला लाई. मुकुर्तभनु. तेमोतीशथोक मुकुर्तले. एकदिन कुंछ. इत्युकारले. सूर्यले काल सृष्टिगन्या. कर्मगर्तुनिमित्तले. दिवस तुल्यायो. सुदनुनिमित्तले. रात्रि तुल्याया. तिसथोः कश्चदोरात्रले. एकमहिना कुंछ. तेमो महिना वाङ्गले. एकवर्षभनु. मनुष्यको. एकमहिनाले. पितृलोकको. एकरात एकदिन. शुक्लपक्षदिन. कुंछ. कृष्णपक्ष. रात्रि कुंछ. दुईअयनले देवलोकको. एकरात एकदिन कुंछ. उत्तरायण दिन कुंछ. दक्षिणायण रात्रि कुंछ. इत्युकारले. पक्षमास. वर्ष कुंछ. देवलोकको तेमो. देवताको. चारहजावर्षले. सत्ययुग कुंछ. सत्ययुगको चारशयसंख्या. एतिसंख्या असं कुंछ. त्यो सत्ययुगको चारभागको एकभाग. हीनत्रेतायुग. सत्ययुगको. आधाले. द्वापरयुग. सत्ययुगको. चारभागको एकभाग. कलियुग. त्यो चारयुगको. कालक्रमले. लाख पलट घुमिकन जाला. त्यो लाखवर्षमा. चारैयुग. घुमिजांछ. वाङ्गदुज्जारले चारयुग कुंछ. यो. शयवर्ष इत्युः कोपर्याय कुंछ. तेमो इत्यु बौद्धगोटाजांछ. एतिले ब्रह्माको एकदिन एकरात. इहापछि त्यो संसारसवै. आका आत्मा मा. भित्रलिईकन. शयनगर्ती. फेरि. अधिकन. सृष्टिगर्ती. बुद्धि सृष्टिगन्या. बुद्धिले मन सृष्टिगन्या. मनले अहंकार सृष्टिगन्या. अहंकारले. काल सृष्टिगन्या. कालले. दिशा सृष्टिगन्या. दिशाले. आकाश सृष्टिगन्या. आका

श्रीरामः
११४

कोऽत्यन्ति,
पुले. तेजसृष्टिगया. तेजलेपानिउत्पत्तिगया. पानिलेष्टधिबीउत्पत्तिगया. आकाशकोशद
तेजकोरूपगुण. पानिकोरशगुण. पृथिवीकोगन्धगुण. अधिनैरह्याकोगुणले. अरुगुणपा
पायो. उत्तिके. उपगुणकृष्टपृथिवीमा. जानु. पृथिवीमा. रुष. मनुष्य. जंतुआदिले. उत्पत्तिनयो
न. आत्मानैकन. उत्पत्तिनयो. रुष. लहरा. घास. फार. पात. वारप्रकारको. स्थावर. मा. वौद्ध
र. वौस. जुवानु. बाल. तिल. कवाछे. गवेषु. बाना. = = = कागुनु. गेंडु. जी. मास. शालिधान
सर्प. मृग. आदि एकधुर. सरआदिले. व्याघ्र. पक्षी. वानर. हाति. एतिवनमाछ. जंगमजंतु
रा. गार्ड. घोरा. गंदाहा. उत. एतिसातजात. ग्राममाछ. योप्राणिहरुसवैको. लोगन्याश्रेष्ठ
गतिश्रेष्ठ. हातिमनुष्यको. आयुहुलो. शरीरवल. दगुर्दामा. दोषकुटाउनुमा. यत्रगर्नुपर्छ. उ
वमात्र. विशेषले. समयमा. आहारगारिरहुनु अरुकोवश्यमारहुन्या. सधै. अरुधुसिभया
रकन. थोरैबाईरहुन्या. हातिहो इहापछि. हातिकोशरीरकोवल. तुल्याई. उक्तोदोषकुटा
नु. उस्मा. यत्रगर्नुपर्छ. त्योभनुलाग्पा. जिआ. कान. छाला. आंखा. नाक. एतिपंचइन्द्रियले

१. रस. गंध. एति पंच इन्द्रिय को अर्थ सो जावले वेतना. मन ले हेरि कन. जीवले. पची श २५ थोक
 मा को शरीर उहां निश्चयले. एति जांनु कु देन. रक्त. वीर्य. संगमिसिकन. आमा को गर्भ मार हला
 गुणाले. पंच भूत को गुण कटि गुणाले. उहां. मित्र पति रहला. कसो गारि. नवरा फुल मा. रस
 पत्योत तै इहां पाल काव्य मुनिले. गर्भ को वेदना कहन लाग्या. बाबा को वीर्य. आमा को
 पछि. वता सपरि. ईश्वर पाद ले. संयोग नयो. माऊ मा. नपुंस कर हंछ. वीर्य अधिक नया. लो
 धेक नया. त्वाति कुंछ. वीर्य पनि. रक्त पनि वरोवर नया. नपुंस कहुंछ. वीर्य. रक्त. मितिकः
 दिना मा पंच भूत. आत्मा मित्र रहला. तिन्महिना मा. शिर. आंखा. कान. हात. कायि. जाडू पे
 र महिना मा गर्भ विझु होला. पाव महिना मा. वेतना कुंछ. छ महिना मा. मन कुंछ. सात मः
 आठ महिना मा. स्थिर कुंछ. नौ महिना. दश महिना. एघार महिना मा. शरीर सवै. संपूर्ण
 नव वर्ष मा देवता को गुणाले. पंच भूत को गुणाले युक्त कुंछ. एको एति देव गुण कुंछ. मन मा.
 आमा अग्नि. लिंग मा वल्गा. हृदय मा. मल द्वार मा. वायु रहंछ. कान मा. घालि मा. आकास.

श्रीरामः

११५

जिभामा.सरस्वती.पाईलोमा.मित्रावरुणा.हृदयमाआदित्य.कर्ममाविश्वकर्मा.देहमाभूमि.शब्दमा.महारुद्र.वे
तनामातेज.जिभाकोदुष्यामावचन.मेघहृदयमा.वाङ्माअग्निनीकुमार.पिष्टमा.वायुएतिदेवताकोस्थानगुणा
इहोपछि.भूमिआदिले.पंचभूतकोस्थानकहंछु.नाकनिकोघटियाकोस्थान.जिभा.स्वादकोस्थान.आंखा.तेजकोस्थान
छाला.वायुकोस्थानकानआकाशकोस्थान.एतिइनहसकोस्थान.आत्माकोगुणसहजलेबुद्धि.संदेहगारुड्या.ई.
छागराउन्हा.लाईमनभनु आत्मामनमाजांछ.मनइन्द्रियमाजांछ.इन्द्रियवस्तुकमाजांछ.इहोपछिवस्तुकजानः
ला छालामा.कान.आंखा.नाक.एतिइन्द्रिय.शब्द.स्पर्श.रूप.रस.गंध.इतिइन्द्रियार्थभनु उत्पन्नप्रयाकोइन्द्रि
यले.आकाशवस्तुकजानूला नाकले.निको.वासलिंछ.संपूर्णघाणिकोकानले.निको.घटिया.ठुलो.सानु.श
ब्दसुनिंछ.छालाले.विसो.तातो.सांझो.कवल्लो.वाकूला.पाटूला.विल्लो.घश्रो.वरोवरनप्रयाको.विपलो.तिषो
वरोवर.कुनु.संपूर्णलिनुमा.एतिछालाकोगुण गुलियो.अमिलो.पिरो.तितो.टरो.एतिरस.विशेषजिभाले
लिंछ गोल.वारकोणप्रयाको.गहिरो.उमोठुलो.वाकूलो.वरोवर.उमो.उधो.सेता.कालो.रातो.पहेलो
नानावर्णदेष्टला.तोआंखाकोगुण अतिसुगंधनैरह्याले.अतिगंहाउन्हाले.वाकूलेरिक्कला.शरीरवल्पाको

गज.
११६

वायुनाकैलेलेला शरीरमारह्याको वातपित्तश्लेष्म तत्कोस्थान पक्काशय आमशय मध्याशयननु इहोपः
छि साद्विकगुण साको अर्धैर्य नवोलन्या सत्ताप क्रोधि शुबलागन्या तिर्षालाग्या एतिराजसगुण इहो
पछिवायुननु प्राणवायु अपान व्यान उदान समान एतिपंचवायुननु तोवायुकोकर्मननु ओत्वा मल
द्वार मुख लिंग कान एतिमा कार्यगर्भा प्राणवायु मन आदि संपूर्णा इन्द्रियले ज्ञान तुल्यायी स्वभावमार
ह्याकोछ उस्वायुले आक्ता पांचप्रकारको शरीरधारणागन्यो योवायुकोकर्म मलद्वारले छोर्नु अपानवायुननु
उन्नेछाड्नु धिसार्नु ठोप्रोंउनु छाड्नु जानु एतिवानवायुकोकर्म दातलेटोकदामा बाटिवायाको पियाउनुको
गोंसलियाको एतिकर्मको अकारीसमानवायु प्राण अपान व्यान समान उदान एतिवायुको अंतरमा उदान
वायु जाईपन्याकोछ तेजकोस्थान कहनलाग्या ओत्वा गरम अग्निरुदय छाला तेजस्थान आत्वा रूप
सत्त्व शरीरमारह्याको अग्निले आमशय पक्काशय मध्यमाधातुको संयोगत्रैकन पचायो रुदयमा गर्इकन री
शतुल्यायो छालासंम व्याप्तगरिकन शरीरमा अतितापमानला उहोपछि श्लेष्मले संपूर्ण शरीरमा आठ अठंगया
प्रगर्ला कवलो कुंछ तोशरीरकोधातु छाला रक्त मासु बोसो हाड मांसि शुक्र एतिधातु प्राणरह्यास्थानइ

श्रीरामः
११६

स्मा. शिर. रुदय. नाभि. ठिड़. पेटमनि. वात. पित्त. श्लेष्म. मर्म एतिस्थान वायुलेभिन्नगन्धारसमा. गुलियो. अमिलो.
तुनिलो. पिरो. तितो. टरो. एतिलाई. षट्सन्ननु आमा. वातु. दैव. तिनथोकले गर्भकुंछ हातिले रुत्यानीको. इच्छाः
गली. उवेलामा. रुत्यानिकामले वसन्नयो. ननिजांनु वाङ्गदिनसंम. कामातुरकुंछ. इहोपछि. रातदिन. हातिकोसं
योगगली. तोवीर्यवायुले. अश्रियगली. आमाले पायाकोले. गर्भमारहाको वंघकुंछ. योनिमित्रले. रुत्यानिको.
पेटमात्रयाको वेलामा. निको वस्तु घाउनु. घटिया वस्तु घाउनु छैन वीर्य अधिक नया. लोभ्याकुंछ. रक्त अधिक
नया. त्वास्त्रिकुंछ. वीर्य. रक्त वरोवर नया. नयुंसककुंछ. वायुले वीर्य. दुईभाग गन्धापछि. कलल उत्पत्तिकुंछ.
रुत्यानिले. कसो गरि गर्भधारणा गली. उत्तैस्वभावकुंछ. गर्भमारुह्याको. संयोग नईकन. वीर्य योनिमा जाला.
उहो. रक्तसंगमिसिकन. वीर्य. वातुलि उल्लो कुंछ. इहोपछि मासुको उल्लोमा. जीवकुंछ. पृथिवी. अप. तेज. वायु.
आकाश. ज्ञान. तो छथोकले. शरीरकुंछ. ते श्लाई कलल ननु. इहो. फेरि खल नामकुंछ. आकाशतेजको दाहले प
रि नामकुं. इहोपछि अर्बुद नामकुंछ. इहोपछि पेशीकुंछ. नरु. हाड. वीर्य. एति वातुको निमित्त नयो. पाठापर रक्त
मासु. दोसो. सांघा. मल दाल. नाडी. एति आमाको निमित्त नयो. पायाले. पियाले. आठ अठंगकुंछ. कालो. रातो. कुः

गज
११७

फोक्ता

श्रो. वात. पित्त. कफ. रक्तलेकुंछ. वात. पित्त. कफ को संयोगले. वार्ताकुंछ. फेरि एत्को संयोगले. घुरंदा. कुज्जा. बौध्या.
अंगहीन. अधिकोंग. विरूप. यमलवर्ण. इति विकार भेकन. दन्त वरौ वरन भया. वायु को गुणले. दंत आउं दामा. वा
युले उभो नलिदा. उसवे लामा दोष उत्पत्ति कुंछ. गुनवे लामा बालक जन्म कुंछ दामा. गर्भमा अइ कला. वायुले. वायु
को बलले. बालक को शरीरमा. अनेक वेषा कुंछ. बालक को. मल. मुत्र. कुंछ. आखा विमलिरहला. गरैन. रंला.
करावला. आइवला उंला. अनेक वेषा कुंछ. इति श्रीपालका खोक्ते गज होत्र तृतीय स्थाने गर्भ संभवोः
नाम सप्तमोऽध्यायः ७ अंगराजाले वं पानगरमा पालकाख्य मुनिश्चो सुध्याया हाति. देखिकन. मला
ईहलो संदेह भयो. कसो वनमा गर्भ भयो. कसो वनमा जीव भयो. कसो जियो. मांस कटि महिनाले भयो. शरीर
कैले देखि भयो. छाला. बाहु. नख. मासु. रौ. छाति. आंदा. कटि महिनाले कुंछ. हाति यानि. हाति कसो भयो. कसो
गरिग ल्यो. पेटमा निरंदरोग कसो भयो. कसो मृग जाति हाति भयो. मंद जात कसो भयो. नद जात कसो भयो. सं
कीर्ण जात कसो भयो. मन्द मृग कसो गरि भयो. मृग मन कसो भयो. नद मन कसो भयो. हाति को बल कसो भयो
दुर्बल कसो भयो. दगुर्नु कसो शको. तर्सन्या जाति कसो भयो. श्वरा कसो भयो. कुबुद्धि कसो भयो. बुद्धि वंत कसो

उराउ

ति ५

श्रीरामः
११७

मध्यमबुद्धिकसोमयो. एतिआज्ञागर्नुहोला. कालोकसोमयो. कैलोकसोमयो. हरियो. पुश्रो. विलोमयाको. रातोमयाः
 को. रुखावर्णकसोमयो. नानावर्णकसोमयो. प्रक्षिन्नगर्नुहुदै न. सेतोवर्णएतिआग्नागर्नुहोला. नखकसो. कालोमयो. क
 मलको. फुलको. वर्ण. कसोमयो. दृष्टतालूका. कसोमयो. गहतवर्णतालूकसोमयो. कमलवर्णतालूका. कालोजिआ.
 रातो. जिआ. गहतवर्णजिआ. कसोमयो. कैलो. आंखा. सिंहको. जस्तो. आंखा. कांव. जस्तो. आंखा. सेतो. आंखा. परेवाको. जस्तो
 आंखा. निर्मल. आंखा. कसोमयो. मुखले. सुंठले. पसिना. कसो. आयो. मुख. आहारो. कपाल. उधो. देख्या. दुरला. गदो. दुव
 ल. रौ. छोटे. लामो. दो. प्रा. कां. कानन. मयाको. हातिकसोमयो. आंखाले. उधो. देख्या. कां. ना. ही. नाग. छो. घा. कु. झा. घटि
 या. वर्ण. लिंग. कसोमयो. अति. सेतो. दन्त. रातो. दन्त. कसोमयो. कैलो. दंत. रातो. २. जस्तो. दन्त. मो. ति. जस्तो. दन्त. अलसी. दुव
 ल. वली. यो. को. मल. शरीर. कसोमयो. अति. उ. भो. देख्या. उधो. देख्या. कपाल. वरो. वर. युवान. कुं. न्याले. कसो. मत्र. बु
 ह्यो. जि. उं. दा. सं. म. कसो. म. द. बु. ह्यो. कसो. युवान. मयो. दन्त. वरो. वर. मयाको. एक. दन्त. कसोमयो. दन्त. कसोमयेन. दंतः
 वार. गो. दा. कसोमयो. दाहिना. वा. उ. उ. भो. उधो. दंत. कसो. वरो. वर. मयेन. निको. जा. त. हा. ति. कसोमयो. मनु. श. ला. ई. यो.
 ग. दा. ति. कसोमयो. पूजा. गर्नु. योग. दा. ति. कसोमयो. एति. अंग. रा. जाले. पाल. क. अ. वि. श्वर. ह्यो. सु. ध्या. या. पाल. क. अ. वि. श्वर.

को. न. ठा. उ. मा. प्र. ई. छ.
 न. दे. षि. न्या. क. सो. ग.
 रि. भ. यो. ४

दि३

गज.
११८

मि२

५२
लेआजाभयो रुतियानिरजसोलाभयाकोजांनुनशक्याको.हर्षलेउत्पत्तिहुंछ.लोगन्याहातिले.सुधिकन.भावनाः
गर्ली.कान.पुछर.नवलाईरहला.योनिपुकालिराषला.सुकला.सुत्तोलेजाला.स्थिरलेरहला.धुलोलेछर्ली.पानि
कोइछागर्ली.इहापछिहत्यानिरजसोलाहुंछ इहापछिरजसोभयाकोहत्यानिकोलसाकदंछु मुखउ
ज्यालो.योनिफराकहुंछ.पुछरउवाल्ला.कानठाढागर्ली.सुंदईवालिगर्ली.घिजापनिउवालिगर्ली.अलिक
करावला.नाजिकजानुहोवैन.हातिलाई.अधिवाटराषिधपाईजाला.हातिले.हग्याको.मलसुत्र.सुधिला.आफ्रा
मुखमा.आंखामाराषला.सुंदले.हाति.वारंवार.पिडला.हातिलाईधुमाईरघानुजैवलावला.लिंगमासुधिकनः
सुंदभूमिमाधसला.हत्यानिलेतेत्तोगर्ली.हातिलेपनितत्तैभावगर्ली.इहापछिहाति.निकोस्थानमारहला.हाति
कोदांतमा.सुंदलेवेठिरहला.मुखमालिंगमासुधिला.हत्यानिले.रुषकोदुप्या.ल्याइछाउँला.जरोउषेलिछाउँ
ला.रक्तोत्पल.नीलोत्पल.फुलसुवाउँला.पानिमाजाईरहला.आइमाहिलोलेछापिदेला.धुलोलेछापिला.आ
फ्रासुंदलेसुधिला.वसिरह्यापनि.सुटिरह्यापनि.रात.दिन.संगैरहला.लोग्याहातिनछाडिरहला.हातिजसो
रियुसिभयो.उत्तोगर्ली.मिठो.फल.फुल.कमलकोगानु.लिईकन.हत्यानिलेछावला.फेरिहातिनिकोस्थानमार

योनिचिसोहोला

जाई५

श्रीरामः
११८

हृन्जाला. हृत्यानिले. दन्तमासुंढले वेडिकनरहला. तेत्तोगरिवस्थामा. पणितले. हृत्यानिरजस्वरात्रयोन्ननिजांनु
हेअंगराजा. पूर्वकालमा. इडले. वस्महृत्या. भागगरिकन. भूमि. रुष. पानि. स्वास्ति एतिलाईदियो इहापछि
स्वास्तिहुरुले. इडकोविनतिगया. तोवस्महृत्याहमिहुरुले. समाईनुशकेन. इहापछि इडले वस्महृत्या कुडाईनु
लाई. आग्यात्रयो. भूमि. रुष. पानि. स्वास्ति. एतिलाई स्वास्ति लाई महिना २ मातिन दिन संम. रजस्वरां कुंछ. एति स्वास्ति
को प्रायश्चित्त. वस्महृत्याले कायापछि. स्वर्ग जांछ. तत्तै स्वास्ति को रजस्वरां त्रयो. हृत्यानिजतित्रयाको. रजस्वरां त्रया
पनिश्रुवित्रनु. इनहुरुको. पशुजातत्रयाको निमित्तले. रक्तवाहिर आयन. इनहुरुको वेष्टाले. रजस्वरां जांनु. का
मउत्पन्नत्रयाको जांनु. हेअंगराजा. इनहुरुको. रजस्वरां कुंछ सुन. वाक्य दिन संम. रात. दिन. रजस्वरां कुंछ. रज
स्वरां त्रयामा. हातिले. हृत्यानिमाथि वक्रला. हातिको वीर्य. योनिमाभिन्नजाला. इहापछि गर्भमा. आश्रयगती
इहापछि रक्तसंगमिसला. वीर्य. रक्त. मिसियापछि. मासु कुंछ. इहापछि जीव कुंछ. तत्तै गर्भ कुंछ. हृत्यानिले. हा
ति. काडिसुत्तो २ जांछ. निधुरिकन आइ वलावला. रुषमा आइ घसला. हिलोमा आइ भिजावला. शीतलस्थानमा
वसला. हातिसंगै आयापनि. विन्नमिलदैन. एतिलक्षणले. हृत्यानि को गर्भमा त्रयोन्ननिजांनु हेअंगराजा. पे

गज.
११२

टमानयाको हति यानिको लक्षणा कहन लाग्या सुनटरो गुलियो घाला हातिसंग मिलेन एक महिनाले गर्भमा
त्रुंछ दुई महिनाले काला कवलो कुंछ तिन्ना महिनाले पेसी कुंछ पिशाप अलिक २ गली चार महिनाले आलस्य
मानला कवलो ठाउँ विसो ठाउँमा रहला सुत्तोगरि हिडला पाच महिनाले पेट वढला धुलोमा पानिमा रहनु
रुवावला साँघाटि डुल्लो कुंछ मोटावला छ महिनाले सात महिनाले मुख जमावला हिडनु इच्छा होवेन गहि
रो पानिमा रहला आठ महिना नौ महिनामा पानिमा धात गरि रहला अलसि कुंछ रौजली दश महिनामा
आँखा गहिरो भै जाला एकादश महिनामा गहिरोमा ओढालि जावु शकैन वस्या का ठाउँ देखि उठनु मन लावै
न ब्राह्म महिनामा नाभिमा धिआवला एति पेटमा नयाको लक्षणा हेमंगराजा विशेषले पेटमा नयाको
कहंछु सुन नीतिशास्त्र जान्या सुनि रहले नया जस्तै कमसंग कहंछु पानि रक्त मासु वीसो हाड
मासि वीर्य एति शरीरले कुंछ गुलियो अमिलो तितो टरो नुनिलो एति घाणिको शरीरमा नजानु भै रहः
ला वीर्य रक्त एतिले संयुक्त भै कन मासुको दल्लो कुंछ कमसंग त्यो शरीरमा रहन्याको धातु वढला धातु
युक्त नया पछि रुष कुंछ इहाँ पछि वीर्य होला वीर्य रक्त दुई थोकले पेटमा कुंछ पृथिवी पानि तेज वा

श्रीरामः
११२

यु. आकाश. इक्ष्वा ई पंचभूतभंनु त्पो पंचभूतमिसिकन. मासु कुंछ. तेश्वा ई पललभनु इहा पछि खरीभनु.
इहा पछि अर्बुदभंनु इहा पछि. हात पुष्टा. कुंछ. जस्तोगरि संसार उत्पत्तिभयो. तत्तै शरीरको उत्पत्तिभयो इहा प
छि. त्वाप्ति. लोभ्याको. मईनको वार्ता कुंछ. हात. पुष्टा. अंगुला कुंछ. अंगुलामा जेव ३ कुंछ. क्रमसंग. गर्भवंध कुंछ.
गर्भमारह्याको वीर्य. मासि. मल. तिन्महिना संमहोवैन. चारमहिनाले. नहर. मासु. कपाल कुंछ. शरीरसंपूर्णा पुष्टा
त्यो प्रकार. क्रमसंग कहन लाग्या. कपाल. घिब्रा. जाइ. कान. मुख. हात पुष्टा. पेट. छाति. पाचमहिनाले कुंछ. जिब्रा.
घ्राण वायु. अपान. नख. नहर. एति छ महिनाले कुंछ. आमाको जीवले. पेटमारह्या. छोपिरा यला वायु जानुन कुं
दाले. पेटमारह्या. रुनुन शको. पक्का शयनयाले. मल. मुत्र. गरेन. योगवाह नयाको वायुले. तेजसंग संयोगनया.
दाहगर्ला. मासुसंग संयोगनया. शीतगर्ला. हृदय. नाभि. को. अंतरमा. नाडी वस्यो. त्यो नाडिको आमा लेषायाको
रस गर्भमा. रह्या पुवायो. आमा लेषायाको वस्तु. चार भागमा एक भाग. गर्भमारह्या घायो. त्यो नाडीको नाम. रसव.
हाभनु. जस्तै गर्भमारह्याको. जियो. इहा पछि त्यो नाडीले हृदयमारह्याको. ज्ञानयक्त कुंछ. रस वीर्य संगमभै. ज्ञानयक्त
कुंछ. सातमहिनाले. त्यो गर्भयक्त कुंछ. आठमहिनाले. स्थिरभै तेज कुंछ. नौमहिनाले संपूर्णा. अंगस्थिर कुंछ.

गज.
१२०

काला. मासु. हाड. दोसो. संयुक्त नैक न रहला. नौ महिना दश महिना. एका द्वादश महिना. वा द्वादश महिना मा जन्म कुंछ
वा द्वादश महिना लेपनि जन्म न भया. हे अंगराजा तो कारणा जांनु. योनि त्वश्रोत्रया लेपनि जन्म होवैन. सुक्या लेपनि जन्म दु
दैन. उन्नो. उधो. हिडायापनि. हुलो नार लेपनि. बाधिराया लेपनि. दराया लेपनि. परिश्रम लेपनि. वायु ले शोधित गः
न्या लेपनि. बालक जन्म दुदैन. इहा पछि गर्भ मार रुना. अलि कूर वला वला. आइ कर्कश केन. मर्दापनि मरैन. समः
यमा जन्म दुनु शक दैन. हत्यानिको. रोग पया. वल दुद्या. जन्म दुनु शकैन. तेत्तो प्रया मा. कदा वित बालक जन्म दुं
छ धेनु का जाति. हाति वंध का जात. नागोलिका जात. धेका को एक वेर जन्म दुंछ. वंध का को दुई वेर जन्म दुंछ. ना
गोलिका को. तिन जन्म दुंछ. वंधाना महति को गर्भ मा कदा वित दुंछ. अधि गर्भ मा प्रया को वेला मा. आहार जत्ते
रोग दुंछ. दोष दुंछ. तो दोष ले गर्भ मा ना डि पी डा गली. उस दोष ले. गर्भ पात दुंछ. अने ग रोग दुंछ. हत्यानिको आहार
र गुण ले. बालक को दुंछ. समय को गुण ले. आमा को वल ले. आमा लाई निदान ग्याले. गर्भ मार रुना को गुण दुंछ. पा
ठा घर. छाडि. योनि को नजिक मा गई तत्काल जन्म दुंछ. एति गर्भ को लक्षण भनि शको. इहा पछि देवता को गुण
वित्तर ले कहन लाग्या हातिको मत्त कमा. ब्रह्मा वस्यो. धिवा मा इन्द्र. वा द्वादश मा विष्णु. नाभि मा अग्नि. आंखा मा सूर्य. ३

श्री रामः
१२०

पायिलामामित्र. पेटमा विधाता. लिंगमा प्रजापति. आंदा मानाग. हातिको शरीरमा श्रेष्ठ त्रैकन. श्रीगणेशरहनुभयो. श
रीरमा अश्विनी कुमार. कानमा. दिशा. मनमा बंदुमा. हृदयमा मेघ. एतिस्थानमा देवता वस्यो. रौ. मासि. नहर. नख
सत. आंखा. वल. बुद्धि. ज्ञान. कानवेग. एतिबाबुको निमित्त उत्पत्ति भयो. आमाको निमित्त भयाको कहं कु. काला. गु
ला. रक्त. लिंग. आंदा. मलद्वार. नाडी. एति. आमाको निमित्त उत्पत्ति भयाको गुण. आमाको निमित्त उत्पत्ति भयाको गु
ण बुद्धिरस. मासुस्थिर गर्तु निमित्त हाड भयो. हाड वलियोग गर्तु लाई मासि. प्राण निमित्त लेवायु. त्यो वायु. संसारको प्रा
ण तुल्यायाले. जीवात्मा भयो. त्यो वायु शरीरमा रहदा पनि. देषदै न निषण्णित रहले भयो. बालक गर्त वास. का
शीडि. शरीरमा वायुको वलले. अनेक वेष्टा कुंछ. आइ. विला वला. मल. मुत्र. गर्ती कैले आखा उघा. आंखान विमलिक
नहेर्या. रुंन्या. वस्तुको रक्षा गर्न्या. आइ. वला उंन्या. त्यो सबै वायुले गरवला. हातिको प्रसंसाग न्याको वेला मा. हाति
को वीर्य अघि अघि आया. लोभ्या जन्म कुंछ. हत्यानिको रक्त अघि आया. त्वाप्ति जन्म कुंछ. अतु काल मा. हातिले
हत्यानि माथि जुन वेला मा. वडला. उहापछि. हातिको वीर्य अघि आवला. उं वीर्य वायुले. दुई भाग गन्या. दुई वा
लक जन्म कुंछ. इत्मा संदेह कै न. हत्यानिको रज अघि आया. त्यो रज वायुले. दुई भाग गन्या. हत्यानि दुई जन्मः

गज.
१२१

रुत्यानि

क१२

कुंछ वर्षाकालमा. हातिलेपिरोवस्तु. र्दो. गुलियोवस्तु. हरियोघासघाया. माटोलेआइमाघसला. तेत्तोवस्तु रुत्यानिले
घाया. त्योवेलामा. संयोगकुंछ रक्त. वीर्यसंग. संयोगभयावेलामा. वायुविकारकुंछ. हाति. रुत्यानि. दुर्बलभया.
वीर्यहीनभया. त्योवेलामा दुर्गम. वायुकोकारणले. नयंसककुंछ. अथवा. रुत्यानि होवैन. इहासंदेहकैन.
वीर्य. रक्त. संयोगमा. वायुवलियोभया. गर्भमारुह्याको. पेटदुष्टाको रोगकुंछ आघाटमासमापित्रशक्तिकन
गया. वायुवलवन्नकुंछ. तलाओ. पोषरिकोपानि. तुनिलो कुंछ. औषधि. वस्तुको तेज होवैन. घासनकुन्यावन
मानयाको. चाटनुमात्रकुन्या. पानिपरि. भर्षरउमन्याको घास. वर्षाकालमा. पृथिवीमा औषधिकोरसकैन त्योवेला
मा. हाति फुओ कुंछ. उरलाये कुंछ. सालकोरुषआदिटल्यावला. वोको. जरो. पिनारुत्योआदिषांछ त्योवेलामा
हाति. दुबलाउंला. वल होवैन. लहराषांछ. पित्राधिककुंछ शरत्कालभयापछि. पानिनिर्मलकुंछ. औषधीको
तेजकुंछ. त्योवेलामा. हाति मोटावला. शरत्काल. शीघ्रकाल. उत्तिकै गुण. तत्तै आधादिनको. आधारातको उत्तिकै
गुण वनमा. रुह्या हाति त्योवेलामा. युत्तकुंछ. रुत्यानिको वस कुंछ. वनमारुह्या हातिको. वलवेगसोभाव
लहाणकरुनलाग्या तालु. काला. कान. पुष्ट. शरीर. नख. दूद. धिवा. दातलामो. जिभालामो. आइलामो.

श्रीरामः
१२१

हलो. मुख. सुंठ. सुंठ को दुप्या. एतिलामो झुंछ. मत्तक छोटे. रौं छोटे. सानुलिंग. ओथ को दाहिना वाउं. निको रौं. ठाठों नैरः
हन्था. अत्यंत कालो छाला. आइ नरिया को. कैलो नया को वर्ण. वाकलो नया को कान. पेट को वर्ण मोटा. ओंखा कानः
कालो. आठ अठंग संपूर्ण निको. नाक को घाल अत्यंत निको. हाड सानु. शरीर निको. ओंखा वाकलो नै हुला. कुझा वंशमा
उत्पत्ति नया को. कुझा जात. काखि सानु. तेत्तो वनमार ह्या को लक्षणा वस्तु ठाउं. सुहन्था ठाउं सुखनमां न्या. दराउं न्या
सदै स्थिर नया को फेरि वल कहन लाया आकुसंग रहन्या हरु निको नमां न्या. सुंठ भूमिमा घसिन्या. कान पु
छर. ठाठा गरि. क्रमसंग. पुरुषार्थ गला मल. मुत्र. हिड दाहिड दैग न्या. विन्नमा सर्वर नै. दगुरि जांछ. फेरि. क
राई २ ठाउं २ मा सुंठ ले पिटि हिड ला. मुख उं भोगरि दगुली. साहान को पछि २ जान्या. पानिमा जानु ईछा गली. कार्यः
मा. आइ तानिक नर हला. अत्यंत क्रोधी झुंछ. नहुं दोगरि वल ला. सोक दुन्या. सहन नशक न्या. अति दुःखमां न्या
धातमान खान्या. नरामरो. दात गानु नशक्या. भागि जानुमा दुर्वल नै रहला. भारि वोका उं दामा. वसिर हन्या. क
पति झुंछ. रजोगुण ले युक्त नया को. मृग जात हाति. तेत्तो झुंछ. स्वभाव ले पित्र शरीर झुंछ. जातिले. मृग नाम ह्वाः
ति झुंछ. कष्ट ले रहला. तत्काल ले. दुवला उं न्या. फुल्यार्इ. नाना प्रकार ले. घास सुवा उं नु. पानि पिया उं नु.

गज.
१२२

चुनघाउनु. कोमलवस्तुघाउनु हातिकोवलतुल्याउनुनिमित्त. नित्य. जांडसंगघाउनु तितो. टरें. गुलियो. विलोवलु
पियाउनु. पिरो. अमिलो. जोरिकनघाउनु हातिकोवलहेरिकन. योग्यसितश्रीषधिगर्नु हाति. लङ्करोलेकुद्याको
सहनशकदै. एतिकोनिमित्तले. हातिलाई अति. सासनागर्नुकैन. अंकुशलेवोददिदामा. फुल्याउनु. घुवाउनुयावेः
लामा. पियाउनुयावेलामा. रूपकाउनुकैन. तेत्तोगया. सुखैसंगवसकुंछ हातिदुवलाया. माघ. पौष. मामोटाव
ला. वोसोपनिवटला. दुर्घलेसंयुक्तनैकन. काममासामर्थकुंछ रातदिनएकैठाउंमारदुला. ताकोजावैन. तत्कारणमा
दुत्यानिसंग. संयुक्तकुंछ. दुत्यानिकोगर्नमाकुंछ. हातिनयापनि. दुत्यानिनयापनि. जन्मकुंछ. त्यो. कहंछु मुखदुला
घिवालामो. कानदुलो. हातिदुलोफराक. कुंमस्थलदुलो. वलवंत. मोटाउंया. दुलोलामोरो. गणस्थलफराक. का
षिनिकोसानु. नाभिपनिलामो. शिरउमोनयाकोपृष्ठभागईधामनयाकोशरीरसंपूर्णनैरह्याको. आइवरोवरनैजोयाको
कोठेमुख. जिघादुलाकवलो. वरोवरवाङ्ग. आठअठंगवलियो. गुलादुलो. दूददुवैनिको. अतिकदलो. तेतोनेया
कोरो. पायिलोदुलो. वरोवर. दुलो. अंगुलालामो. सुंदकोदुप्यालामो. सुंदलामो. कोमलनैरह्याको. विलोमनयाको. मो
टायाको. दुलोका. नखदुलो. जाइदुलो. कानलामो. तेत्तोमनयाकोहातिनिकोजातमनु पृष्ठवरोवरनयाको. हा

स्याको ४

श्रीरामः
१२२

तदुवैवलियोप्रयोको. सुपापनिवलियो. नहतपताउंन्या. मोटाईरहन्त्या. कोधिनयाको. सातुनैरह्याको. जोंहाजान
पयोउहांशकन्या. सुतोचलन्या. तोहातिमन्दननु. शरीरमात्रैरह्याको. तोविहले. वनमारह्याको. हातिजांतु.
आक्राइछाले. वनमा. रुवायाको. रयाईरह्याकोरस. लिईकन. प्रयकोकारणाले. नजानि. साहानगयाको. देधि. पुसि
लेजान्या. पानिप्रयापनि. भूमिमात्रयापनिजाला. आंखादुवैविमलिकन. निंदआयाको. गयाजैजाला. कामवसने
कन. हत्यानिकोआइमा. सुंठराषिवल्ला. आइमात्रयापनि. सांप्रामात्रयापनि. सुठराषला. अतिवांजावजाया
पनिदरायाकोपनिहोइन. हतपतपनिप्रयाकोहोइन. सुहामादोरिलेवाधा. अंकुशलेबोटदियापनि. तैपनिनद
राउंन्या. ववनमारहन्त्या. हातिलक्षणाभनु. इहापकि. हातिकोसोभावकहंहु. ठेरैकर्मगयापनि. परिश्रमथो
रैहुन्या. दुःखसहनसकन्या. रीशअलिकमात्रहुन्या. एकतारैवलाउंन्या. दागायापनिनगयाजै. ठोरैमात्रया
न्या. मन्दाग्रिनेरह्याको. वलियो. धैर्य. हुलोकाति. फराक. बंदलनप्रयाको. कनैलेपनि. बोधगर्नशकुला. अ
तिगरिनकराउंन्या. मल. सुत्र. धिन्नलेमिसियाको. एकतारैहगन्या. अंकुशलेबोटदिनलायापनि. बाधनु
लायापनि. तर्सायापनिनदराउंन्या. सोभावलेक्षेत्रैरह्याकोछ. तेह्नाई. तामसभनु. तेत्कोअधिप्रन्या

गज.

१२३

को आहार जतले पुवाउनु. विलो. र रों. पिरो. तितो. एति मिसाई कन घाउनु संधै तो हाति. अंकुशले वोटा दिई. तर्साई
नुपर्छ. साको गरिवा थापनि. अहंकारि नै रहला पानि. विसो. गरम. घास. भरघर नै थोर ह्याको. अत्यंत सुख गरि र
ह्या. तेत्तो वसन्तमा. आधा दिन अधि. आमा. बाबुले. पायाकोले. वटि आयाको. कफ आदि नै आयाको रोग. पेट मार हं
दा. बाहिक. जन्म जया पछि दोष गर्न शकै न आँखा कैलो जयाको. आइ दात. गेरु वर्ण जयाको. हातिको आइ
विलो जयाको. प्रमान जस्तो. सम नै रह्याको. वर्ण वरोवर जयाको. दन्त दुवै कवलो सानु. विलो. रौ माथि सम्पुष्पा
को. हाति अहंकारि दुंछ. सवै ठाउँमा. मासुले भरियाको. शरीर पुष्ट जयाको. निको दवल जयाको. ठूलो धिया. मल द्वा
र देखि. सुँठ संम. पालायाको आपको पातको वर्ण. पुच्छर लामो. काषिदादिना वाउं. वरोवर. शिर उँजो जयाको. ध
नुको आकारले पृष्ठ नै रह्याको. विलो मुख निको. मल द्वा र सानु. रौ सानु. आठ अठंग वरोवर. तेत्तो वन मार ह्या
को हाति. शरीर मार ह्याको विह. भद्र गज. भंनु शीत. ताप. सहनु शक्या. निद्रा. रुषले जयाको रस. पर्वत जत
कि कन. आयाको घोलाको शय्य करायाको शय्य. वज्र घात जयाको शय्य. पानि पयाको. वतास आयाको शय्य. तेत्तो
शय्य सुनि नडाउं न्या. पुसि नै बल न्या. काम वसग न्या. रुष ठल न्या. सवै ठाउँमा. सुधि बल न्या. जाहार शय्य जयो ॥

श्रीरामः

१२३

उह्राश्रजान्या वनमा आगोउथ्यापनि बाघलेधपाईल्यायापनि नदन्या तैपनि आक्रा साहान रक्षागरिवल्लु तेस्त्रो
त्वनाव हातिभडनामभनु साहानको अघिवाटवसि सवैहातिको रक्षागर्ली अरुहातिले प्रहारगन्यापनि रीशः
मात्रउह्रन्या तत्कालशाम्यहुन्या आक्रा साहान रक्षागरिकन नहतपताई धान्यावस्तुघाला एतिभडहातिको
लक्षणा वलजांनुनिमित्तले फेरि कर्मकहनलाग्या अतिज्ञानि सुलक्षणा समानयाको शांतमूर्ति तेजि
हुःत्वकैलेनभयाको थातमाषान्या सात्विकशीलवंत तिषो अंकुशलेबोददिदापनि साजोगरि सिक्किलेवाध्या
पनि हुलाजिगा आदिलेविल्यापनि सहनशक्या त्योपनि भडहातिको लक्षणा धातुसमभयाको हाति
न्यापायो सोईघाईरहन्त्या विशेषभनु कफवायु पित्त अधिकभयामा अधिकघाया त्यो वात पित्त हीनभया
आहारपनिहीनहुंछ तत्कारणले रसहुन्यावस्तुआउनु निकोगरिकन कमलेयत्रगर्नुपर्छ हातिरसलेसाध
नागर्नु वलात्कारलेहुदै न अतिसासनागर्नुदै न दिनुभयापनि कवल्लोसुत्तोगरिदिनु नित्कारणमा अंकुश
लेबोददिनुदै न तेजदिनुपनिदै न इत्युकारलेगन्या भडनामहाति वस्यहुंछ अन्यथावसहुदै न
फेरिहातिको लक्षणा कहनलाग्या गौठाढाभैरखाको वलले थातले रहन्त्या शरीरभयापनि नराजो आइवला

गज.
१२४

उन्हा. दातसातु. आखासातु. नानावर्णा. आखाघटिया. पेटहुला. नखहुलो. चंवल. छिनार. हत्यानिर्दोमनराधिरह्या
सुयजस्तोतिखो. रो. दगुर्न्या. वस्तु उठनु एकतारैगर्न्या. विलो २ कुन्या. रिसा हा अहंकारि. आठ अठंगहुला. नसाप्रकट
कुन्या. डराउन्हा. दुबलो. आड. सुकन्या. पिसाप अलि २ गर्न्या. वलनकुन्या. थातमारहुनु नशकुन्या. सुखनमांन्या.
बुद्धिनकुन्या. सधैगन्याको. वललेगन्यावेलामा. पिसापगर्न्या. मृगनामहातिको रैरहुला. नडजातहातिका जैमुख
मन्दजातहातिका जैपेट. जाडुएछ. तोदारलक्षणाले युक्तनयाको लाई सकलजातभनु संकीर्णजातहाति
कोलक्षणकहनलाग्या मिठोवस्तु. अमिलो. नुनिलो. विलोवस्तु. घानरुवावला. पिरो. तितो. टरो. एतिपुत्रायाले
रोगहुन्छ. वलदेरिकनघाईनुपर्छ कस्तोजातहातिनयो. उभ्लाई औषधिगर्नु. वात. पित्त. कफ. जुन अधिक
नयो. उंविचारगरिकन. औषधिगर्नु. संकीर्णजातहाति. अथोक्तथोकजात. कश्यपत्रयिश्चरले मात्रजानला
हाति दुईजातलेमिसियाको. तिनजातलेमिसियाको. कहनलाग्या. नडजातहाति. मन्दमृग. मनसंगमिसिया
को. एक. मृगनडले कथोकजातनयो. फेरि. तिनथोकजातसंयोगनयाको कहंछु नडमन्द. मृग. संयोग
नयाको एक. नड. मृग. मन्द. संयोग एक. मन्दमृग. नडसंयोग एक. मृगनड. मन्द. संयोग एक. इत्युकारलेतिन

श्रीरामः
१२४

जातको. छ जात नयो. भद्र. मन्द. भद्र. संयोग एक. भद्र. मृग. मन्द. संयोग एक. मन्द. मृग. भद्र. संयोग एक. मन्द. भद्र.
मृग. संयोग एक. मृग. मन्द. भद्र. मन्द. संयोग एक. मृग. भद्र. मन्द. मृग. संयोग एक. त्यो आदि अनेक नेद. आहु २
मिसिकन नयो. संकीर्ण जात सूर कुंछ. मृग नाम हाति दुर्लभ. अनेक कारणा ले. हातिको दोष कुंछ. कसैको
सो जावले दोष कुंछ. कसैको आदर ले. दोष कुंछ. अति बाध्या ले. न बाध्या ले. आदर न गन्या पनि. अति सासना गरि
कन पनि. अति हृपकाया ले. अति टाट्या ले. अति एकतारै हृपकाया ले. अति आइ माहुंगा इत्यादिले हान्या पनि. रात
दिन. बाधि मात्र राध्या ले पनि दोष कुंछ. रोग कुंछ. बल हानि कुंछ. तेज पनि होवैन. अति हिडाया ले. अति दयुरा
या ले. हातिको रोग कुंछ. जन्मे कर्म न जानिकन गर्ला. भद्र जात हाति पनि. घटिया नै जांछ. जन्मे. लक्षण जानि
कन. कर्म गर्ला. उल्लेख संकीर्ण जात हाति पनि निको गर्ला. संदेह बाहिदै न. कर्म. फेरो. फर्को. गरिकन गन्या ले
साधनु गर्नु कुंछ. योग्य ले गन्या. संपूर्ण सिद्ध कुंछ. गर्भ मार हन्या को. छाला मापित्र ले. संयुक्त नया. कालो.
वर्ण कुंछ. विलो २ कुन्या. वात. श्लेष्म ले. छाला मा कुन्या. कालो वर्ण कुंछ. वात. पित्त. छाला मा कुन्या. नील वर्ण कुंछ.
रातो पनि कुंछ. वात. रक्त ले. छाला मा कुन्या. रातो वर्ण कुंछ. हाति पित्त ले श्लेष्म नया. नख कालो नै जांछ. श्लेष्म नया.

गज.
१२५

७४

बलसे तो कुंछ. पित्राधिक भया. तालु कालो कुंछ. पित्रवात. श्लेष्म भया. तालु माठो पका २ कुंछ. हातिको ओठ. जिघ्रा.
रातो. निलो. कालो. पित्र. वायु ले कुंछ. रक्त पित्र भया. रातो २ नै कुंछ. वातमा. कफ ले वाया. ओंखा कुंछ. पित्र श्ले
ष्म भया. ओंखा से तो कुंछ. पेटमार रक्त को विकार भया. परेवा को रै ओंखा कुंछ. वायु को विकार भया. ओंखा वांगो कुंछ
एति पेटमार रुदा को. कारण हृत्पानिसंग. प्रसंग भया. ताडौ गई कन परिश्रम भया. पानिमा डुबाउनु. शीत लठा
उमा राघु. हातिको. रौ को छेद. धुतिरखा. सुंढले. मुखले. पसिना आवला. हातिको. गुलाठुला २ लामो तो वाहिर रखा. म
नुष्यले नजिक पर्नु होवैन. तो जानिकन. विधाता ले मल दारमा हालि राख्यो कानसानु. कोधी. काना. घुरंदो. को घ्या
एति. पेटमार हंदा वेला मा. वात. पित्र को दोष ले. दातमा. दंतमा. वायु ले वाया. दात को बल होवैन. पेटमा विकार भया
दातले रक्त आवला. रक्त. श्लेष्म भया. दन्तगेरु को वर्ण कुंछ. वायु विकार भया. दात दुषला. रक्त को विकार ले. दात
दुषला. रक्त श्लेष्म. ले. दात दुषला. वाङु दुषला. वायु को विकार ले. एक दन्त भयो. दन्त उभो. उधो. भयो. शरीरमा.
वायु बलियो भयामा. प्रसंग भया ले पनि. बालक. प्रगत होवैन हृत्पानि. हाति. अति बलियो भयामा. जन्म भया
को हाति. सधै मद बुद्धला. अति रोगि होवैन. घुटा. घुटि को जन्म भया को हाति. कैले पनि मद बुद्धैन. कत्तै गरिखा

श्रीरामः
१२५

यापनिदुर्बलकुंछ पेटमा नयाको हत्यानि वेला मान घाया परिश्रम गरि वद्या पिद्या दराउंन्या तत्को पेट रुन्या
अतिवेधा नया निको दिनमा याथगराउनु हत्यानिको पेटमारखाको वेलामा निको स्वस्तु घाउनु त्यो गुणले बालक
को तेज कुंछ सात्विक कुंछ नुनिलो अमिलो घाया राजस कुंछ तितो पिरो घाया तामस कुंछ सत्वो गुण नद जात
रजो गुण मंद जात तमो गुण मृग जात बालक जन्म नया पछि हत्यानि निको गरिराघु हत्यानि हाति तेज ले उठि प
संग गन्या बालक तेजि नै जन्म होला अलिक साधु पनि कुंछ अति वलियो कुंछ तिर्षा भुषा सहनु शकला त्यो सत्वो
गुण कानको शब्द नो विवेक नख एति आकाशको गुण कुनुको ज्ञान रुष आइ फुओ चेशा अमिलो कषायको प्राण वायुः
अपान वायु समान वायु उदान वायु बान वायु रूप दृष्टि प्यास पित्त वात त्वेह प्रकास त्यो तेजको गुण औषधि वि
ल्लो कुल्याको वायु नाक गंध स्थिर विप्लो एति पृथ्वीविको गुण पृथिवी अप तेज वायु आकाश एति थोप्रि शरी
र उत्यति कुंछ जिघ्रा नाक आंखा कान कपाल हृदय घिडो नाभि लिङ्ग देधि माथि नाभि देधितल मल द्वा
र एति जीवात्माको स्थान भनु आफ्ना आंखाले न देधि नयाले जांनु गाढो कुमुद नयाको हातिको वंश
वामन नयाको हातिको वंश अंजन नयाको हातिको वंश इनहरु छौ गज मुक्ता कुंछ दन्तमा त्यो हातिको वि

गज.
१२६

छामागोलोवनहोला जुनराजाछो. तेत्तो हाति कुंछ. तोराजाले. दिगिय कुंछ जुनहातिको. वायुको वेथाभयो
तत्को. पुछसानुहोला शरत्कालमा. पानिनिर्मलने. शीतल कुंछ. तोवेलामा. हाति. माटिंछ. तेत्तो हाति कु. न्याराजाको
जयकुंछ समुद्रपर्यन्त. पृथिवीको राजा कुंछ तत्को राज्यमा. कैले अनाष्टि दुदेन तोराजालाई. कोहिवा
उपद्रव आवैन तोराजाछो. घोरा. हाति. ले. पशु. अनेकमाना तरुको संग्रह गर्ला सबैपर्जनिकाल कुंछ
जुनइच्छागर्ला. सोसवैगर्नुसामर्थि कुंछ. तेत्तो नदजात हाति कु. न्याराजाले इति श्रीपालकाख्योक्ते गजहोत्रेः
तृतीयखण्डे गजोत्पत्तिनिरूपनं नाम अष्टमोऽध्यायः ८ अंगराजाले पालक मुनिछो सुधाउंदाभयो हाति
कसो उत्पन्न भयो. उत्पन्न भयापछि कसो जियो. अधिशरीर. क्या उत्पन्न भयो. आमाको अंस कटि सम्म. बाबुको अंस कटि कुं
छ. नख. कटि होला. हातिको कर्म कटि कुंछ. शरीरमा. मासु कटि सम्म कुंछ. शरीर भित्र मासुको जाला कटि कुंछ. शरीरमा.
रक्त कटि कुंछ. श्लेष्मको हावस्यो. वायुको हावस्यो. पित्तको हावस्यो मासुको जालाको हावस्यो. आंदाको प्रमान कटि. तत्को
आण्डको प्रमान कटि. हृदयको प्रमान कटि. आण्डको हावस्यो कोकोको हावस्यो. कलेजोको हावस्यो. नदर. पेटको प्र
मान कटि. शरीरमा. आठ अठंग कटि. हाड कटि. क्याले मद बुहला. फियो = कांदा र हला. आंखाले कसो देख्यो. कसो हि
गर्ति

श्रीरामः
१२६

डिगयो. कसोमलत्यागगयो. कसोपिसापगयो. कसोदंतमयो. उद्यो. कसोवस्यो. कसोषायो. कसोपियो. हृत्यानिसंग.
कसोगरिसंभोगयो. वलकटिसम्मच्छ. रौकटि. कौनठाउंवाटमदबुद्धिआवला. कसोगरिषायाकोजीर्णत्रयो. जीर्णत्र
यापछिरसले. आइ. मा. कसोव्याघ्रत्रयो. कसोत्रयालेनिंदआयेन. कसोत्रयालेनिंदत्रयो. ग्रहनीत्रयाकोकुटि. क
सोत्रयो. वात. पित्तकोनाडीकटि. कफशुक्रकोनाडीकटि. बोसोकोनाडीकटि. रसकोनाडीकटि. रक्तकोनाडीकटि. मासु
हाड. बोसो. त्योतिनथोकले. उत्पत्ति. नाडीकटि. कसोआइ. सो. जोगयो. कसोआइ. शुभ्रवियो. कसोगरिसुठलेवेढियो
कसोगरिपेटउधो. मुत्ररस्यो. हातिकोआइ. मा. वारंवार. मदकांहावाटआयो. हातिकोरौलेकसो. पसिनाआयन. केव
ल. मुखवाटमात्र. पसिनाकसोआयो. त्योसवैथोक. हातिकोनाना. मद. आग्यागर्नुहोलात्रनि. इहापछि. पालक
मुनिलेआग्यागर्नुत्रयो. हैअंगराजा. अग्निकोअंसले. वज्रमाकोअंशले. त्योसंसारसवै. सृष्टित्रयो. संभोगकोवेला
मा. त्रीकोकारणलेआयाकोरस. लाईवज्रांशमनु. पुरुषकोकारणलेआयाकोवीर्य. अग्निकोअंशमनु. त्योउ
वैथोकले. स्थावरजंगमको. उत्पत्तिकुंछ. बलन्याहसकोउत्पत्तिको. वारभेद. पुरुषराजागाईखेवरकुकुर. वाक्त्रि
यांश. एतियाममाजन्मकुंछ. हाति. शूकर. बाघ. नैसि. मृग. गयडाएतिवनमाजन्मकुंछ. रुष. बुटा. लहरा.
ने

गज.
१२७

श्रीषधी. घास आदिले. वनमा उत्पन्न कुंछ वनमा. हृत्पानिसंग. संजोग कुंदा. तो वेला मा. हृत्पानिको. योनिमा वीर्य जा
ला. लोभ्याको. स्वात्तिको. वीर्यरस. मितिकन. सात रात्रि. आठ दिन रहला. पानि प्रवल नया जै. प्रवल कुंछ. दश दिन सं
म. इहा पछि. एक दिन सम्म. मासुको डलो नै रहला. इहा पछि कटि कै. अधि रहले. कपाल अधि उत्पत्ति कुंछ ननि. न
न्यो. कसैले. हृदय अधि उत्पत्ति कुंछ नन्यो. का कारण ले नन्या. हृदय. मनको स्थान. मन प्रजापतिको. स्थान. एतिका नि
मित्तले. हृदय अधि नन्यो तत्तै प्रकारले क्रम संग. कपाल नन्यो. जाइ नन्यो. सांघा कुंछ. इत्युकारले. हात. पुष्टा. अंग
सवै. कुंछ. इहा नसा सवै. कुंछ. रौ. नख. आदिले. सवै कुंछ. इहा पछि. गर्भस्थान नित्र. कपाल तल सम्म युगला. द
श महिना सम्म. इहा पछि. दश महिना मा नया पनि. बाह्र महिना मा नया पनि जन्म कुंछ. जन्म नया पछि. आमाको
हृदय पिई कन. एक दिन रहला. इहा पछि पानि पनि दूध पनि घाला. बार महिना संम. बार महिना पछि. कवल्लो
घास. पात घाला त्वर्जुरको जरो. कुयोको वोट. मल्लिका फुलको वोट घाला. तेत्तो घाया पछि. शरीर वलियो कुंछ.
घायाको रसले. शरीरको धातु पुष्टि कुंछ. कफ वात पित्त कुंछ अमिलो घायाले. गुलियो घायाले कफ कुंछ टरौ.
पिरो. तितो. एति घायाले. वात कुंछ कंठ कफको घर. कंठ मारहिकन. नाना रस घायाकोले. पित्तले. पचावला. निजा

श्रीरामः
१२७

पनिआवला.धातुसवै.समले.स्थिरभैरह्यासम्.रोगउत्पन्नकुदै.न.गर्भस्थान.रक्त.मासु.एतिआमाकोगुण वीर्यमा
सि.हाड.बोसो.रौ.नख.नसा.एतिवातुकोअंशलेउत्पत्ति हातिको.दातकोलक्षणाकरुनलाग्या मर्मस्थानकरुंकु
कपोल.आठअठंग.कपाल.आठको.कोणादुई उंधो.उभो.दातगोटा१६ दन्तदुईतेस्तोलेअठङ्गगोटाकुंछ घिबामा.
बोसटीनाडीकुंछ हातिकोहाडकवलोकुंछ.हातदुवैमा.पुष्टादुवैमा.हाडएकएकमा.असीकुंछ.नखपांचशरैः
पायिलामाकुंछ कपालमा.हाडएकठोक हृदय.हाड.बोडथोक हृदयमा.आठअठंग.पंद्रहथोक कंवरमा.
बीसथोककुंछ तत्कोआठअठंग.एकबीसथोक पुच्छर्मा.बीसथोकहाडकुंछ इहाबीसथोकआठअठंग श
रीरमासवै.तिन्मयर.छवीशकुंछ इहाआठअठंग.तिन्मयर.साठीकुंछ रौको.संख्याकै.न नसा.सातसयकुंछ
नहर.पांचहजार.पाचसयकुंछ मलद्वार.गुला.हृदय.लिंग.नाभि.सुठ.पेट.हृद्.गर्धन.घिब्रा.तालु.आंखा
आठअठंगमा त्योआदिलेमर्मस्थानभन्नु हृदयमा.कंठमा.शिरमा.एतिश्लेष्मकोस्थान नाभिकोउभोमापित्तको
स्थान साया.मलद्वार.वायुकोस्थान त्योवायुलेशरीरमा.वापन्नैकन.तेश्ले.कर्मगली रक्तस्थानमारह्याको.वा
युस्थानभन्नु बोसोमारह्याकोवायुयाणभन्नु मासुमारह्याकोवायुलाईसमानभन्नु ठिङ्गमारह्याकोवायुलाई

गज.

१२८

अपानप्रनु मासिमारह्याको वायु वीरणप्रनु ध्यानवायुवाटवेष्टाकुंछ आंखाले देष्टुलाई उदानवायुले वलअः
धिककुंछ समानवायुले सवैठाउंसमले रहला थाणावायुवाटववनवाहिरआवला अपानवायुले मलमुत्र
वाहिरजिकला आंखामासूर्यको तेज एतिको कारणले समस्त आंखाले देख्यो श्लेष्मस्थानमा वायुरह्याको लाः
ई सत्वोगुणप्रनु कफस्थानमा रह्याको वायुलाई रजोगुणप्रनु पित्तस्थानमा रह्याको वायुलाई तमोगुणप्रनु
नु त्यो हाति पुष्टप्रयामा वीर्यवटावला हतियानिच्छो रजवुहिरआवला शरीरपुष्टप्रयामा क्रमसंगवढ
ला त्यो वलमा रुत्यानिसंग हातिसंभोगकुंछ त्यो वेला मा तत्को गर्भमा कुंछ गर्भमा मासुको उल्लो कुंछ तेश्चा
ई पेशीप्रनु त्यो वेला मा रुत्यानि आलस्य कुंछ सहजले श्लेष्म कुंछ शीतलस्थानमा रहला वायु सो जा कीर्ति
आशा एति कालामा रहला दन्तदेवताको स्थान जिघ्रामा आनन्द रहला हाडमा सुमेरु रहला ग्यानको स्था
मानहर रसभागमा वल रहला नसाको ग्रंथिमा दम्र आसमा आलस्य आणामा दुःख रहला कपालमा भयस्था
न पेटमा आमस्थान इहासंपूर्णरोगको स्थान मूलनाडी नोठो कस्तिरा वृत्रादी र्घी वलवती स्वायुवत्का अवन
द्या धना पृथ्वी कदना एति नाडी एतिको स्थान वात पित्त कफ रस वीर्य वोसो मासु मल मुत्र एतिकर्मले ना

श्रीरामः

१२८

को
डीमास्थानजानु नहरले नसाको उत्पत्ति नख मासुले उत्पत्ति कुंछ ठेला खजावैले कुंछ सत्वगुण रजोगुण तमे
गुणातिथोक वंचल कर्डी तेजी ठेरो पराक्रम देला प्रजालाई दुःखदिन्या हर्षनम्रयाको विगान्या अजागि नीचकुः
न्या हाति अतिपियारोगर्न्या कसैसंग प्रीति नम्रयाको तेत्तोलक्षणाको हातिलाई राजसमनु कष्टले ठेरो ग्यानबुद्ध
न्या कार्यमालाई ननु नकुन्या निद्रा कुन्या तेत्तोलक्षणा हातिलाई तामसमनु सानुसंकेतपनिजांन्या नारमासामर्थकु
न्या ग्यानम्रयाको देषनामाम्रयाको नम्रयाको तत्कालबुद्ध्या आयुहुलो नम्रयाको वलियो नम्रयाको शरीरमारोग
नकुन्या धन्यमनाई न्या जसिलो जतिषायाको उत्तिकै पचाई न्या आइ विलो नम्रयाको गंभीरस्वरकुन्या एतिलक्षणा हा
तिलाई सात्विकमनु आइ सो जो कुन्या वेतामा पुमविन्यामा वालीशनाडीले सो जो कुंछ वालीशनाडीको व
लले उइला सयनाडीको वलले हिडिजांछ सयनाडीको वलले सुठवलाउंला वालीशनाडीको वलले मुखज
मावला दशनाडीको वलले घान्यावस्तुपाला दशनाडीको वलले करावला दशनाडीको वलले वमनगर्ती वी
शनाडीको वलले शिरउच्चकुंछ दशनाडीको वलले बाहुवलावला दशनाडीको वलले पानिपाला पानिमाप
निखेलला दशनाडीको वलले आंखाउघाली दशनाडीको वलले गंधमुधिला दशनाडीको वलले स्वरसुनला

गज.
१२२

गालामादशनाडीकुंछ दशश्लोकनाडीलेकानवलावला तिस्र३०थोकनाडीलेत्वासवलावला दशथाक१०ना
डीलेकरावला दशथोक१०नाडीलेसहजस्वरकुंछ दशथोक१०नाडीलेपुच्छवलाउंला दश१०नाडीलेलिंगवाः
हिरजिकला. दश१०नाडीलेलिंगनित्रजिकला दश१०नाडीलेसंनोगगर्ला दश१०नाडीलेवीर्यत्यागकुंछ शरी
रमातापकुंछ वाक्२आवला नाडीकोसंख्या ३६०० हृदयमापनि.टिड्मापनि.धारणागयो दशनाडीलेमल
त्यागगयो दशनाडीले.पिसापगरावला वायुपनिबल्यो.ग्रहनीदीपनगयाकोनाडी१४ पित्तवलाउंन्यानाडी
१० दशनाडीलेश्लेष्मावलाउंला आठअठंगसवैमानाडीरहला नाडीबल्याकोछ संपूर्णनाडीलीनजयो.नाडी
मा हृदयदेधि.जिह्वासम्म.रसवलाउंन्यानाडी१० मलद्वारले.वायुत्यागगर्ला एश्लेग्रहणीतेजगर्ला पकावला
स्थानमारस्याकोनाडी१४ हातिकोशरीरमारस्याकोनाडी११०७ अरुअरुनाडी ३३० कतिनाडीले.व्याघ्रगारि
रस्याकोछ लहरालेवेठियाकोरुषजै.तेस्तोविशेषले.हृत्तियानिष्कौहेर्नु दूदनालसवैमानाडी१० एतिहृद
यमारस्याको.हातिकोनाडी१५०० संधि२००. बुधमासंधि२२ घोहमा.चिउडिमा.हातआदिस्थानमानाडी१४
हृदयमा.अपत्कालमा.पायिलामा.विशोत्रमा.एतिस्थानसंधि१४ रौज्या.कंठमाचक्रस्थानमा.संधि१४ मत्त

श्रीरामः
१२२

कमा. अष्टीयस्थानमासंधि२० शरीरमा. घालनया२कोठाउंमा. मूलाधारमा. अण्डमालिंगमा. संधिल० दाहिनाः
मा. वाउंमा. शेषस्थानमा. अकरस्थानमा. संधि२० धिबामा. आसनमा. कंवरमा. सुठमासंधि६० अधिलावल्याको
स्थिरगत्याको. गमनमा. कानमा. ईषिकाको अन्तरमा. वायुरहंदा. एतिकोसंधि२१४ नाकको घालमा. कालामा
संधि३ दन्ती दुई हातमासंधि३२ हृदयमासंधि१२ मुखमासंधि३२ दातमासंधि१६ जिह्वामासंधि३ कं
ठमासंधि१३ अधिलारस्याको आसन. स्थानमा. पछिलो कंवरमा. घृष्टमारस्याको आसनस्थानमासंधि३२ पुच्छर
को. दुप्यमारस्याको. हाडमा. पुच्छर्मा. संधि३२ लामोनयाको हाडमासंधि३२ कलिखस्थानमा. तलजलस्थानमा
मलद्वारमासंधि२० पायिलोमा. हातमा. प्रोहस्थानमा. विउडिमासंधि३२ बाहुमा. जानुमा. दाहिना. वाउं
भागमा. उत्कृष्टस्थानमा. ठो प्रो. ठो प्रो. रस्याजै रस्याको. स्थानमा. पुच्छरको. दुप्यमारस्याको हाडमा. पुच्छरमा. एति२
स्थानमारस्याको. कलाभागमा. उद्गुल्लाक्षसंधि वितानमा. कानमा. कुंनस्थलको अंतरमा. सुष्टमा. टिङ्कोसं
धिमा. मत्तकमा. ईक्षिकामा. कुम्रस्थलमा. हातिको. तुलशीवनजै. कपालमारस्याकोसंधिजानु मनमा. शिरमा. क
पालमा. ओठमा. जुनसंधिरह्यो. एतिलाई वायसतुण्डननु आंखाको क्छोमा. पुच्छरको जरोकोठाउंमा. हृदयमा.

गज.
१३०

श्रोत्राकोकोणामा. कंठकोउंमा. मलद्वारमा. तेसठाउंमामण्डलसंधिभनु कानमारह्याकोशृंगाटभनु एतिसंधि
नयाकोविशेषलेसुन बाहुसंधि८ वारपुत्करसंधि४ बुद्धाएकमासंधि२० गुलामा. लिंगमा. पेटमा. मल
द्वारमा. एतिमासंधि२८ हुलोनाडीमासंधि१५ दातकोमाधिसंधि७ दातकोतलसंधि६ दातकोडुप्यासंधि२
इंस्युकारलेमहानाडी१५ एश्लेसवै. शरीरव्याघ्रभयाकोछ कफ. पित्तवायु. त्योतिथोकनैकन. शरीरगलि
जांछ त्योवेला. हातिकोवाधिहुंछ मर्म१०७ हातिकोशरीरमा. भयाकोछ. त्योप्रदेशसंयहमा. मैलेकह्य
वारप्रकारछ. तत्तैजांनु येकाले. हान्याले. अथवा. कुद्याले. तत्काललेप्राणकाडला अरुकालमा. नाशनभ
याकोमा. तत्काललेहोईन. कमलेवलायालेप्राणहुइछ हाडनाडी. फेरि. नाडिकोसंधि. कुप्यनैकनवायुवल्या
कोछ. तैपनित्योमर्मभयाकोहोईन. वायुमण्डल. अग्निमण्डल. वज्रमण्डल. त्योतिथोक. वरोवरमर्मप्राणिस्त्रौलक्षणाग
नु जुनठाउंमा. अग्नितेजलेरह्यो. उसठाउंमा. रक्तजिकावित्तिकै. हातितत्कालैमर्ली वज्रमण्डल. अग्निमण्डल. वा
युमण्डल. एतिनामिकोतलरह्याको. वायुकोरूपले. त्योप्राणशरीरमाभिन्न. पतिरहला. त्योकारणले. बतासजान्यावा
ये. हुनिराष्यासम्. हातिजिउंला शल्यवाहिरआयापनि. मर्मस्थानमारह्याकोमा. वाहिरआयामा. वेथाकुद्यापनि.

श्रीरामः
१३०

मर्क वन्दमण्डलमा धाउं नया अलिक काल गया पछि वन्दमण्डल को गुण क्षीण नया पछि कालांतर ले मर्ली ईत्का
रण ले वन्द अग्नि वायु सम विसम नया को ठाउं मा प्राणिको गुण दोष को उत्पत्ति स्थान मर्म स्थान नया कुंभ स्थान माः
कान को तल पेशी ३ भेंतु पाएलो छौ प्रोह स्थान मा पेशी ५ भित्र बाहिर ५ अपस्कारण स्थान मा दाहिना वाउं मा पेशी ३ फल
क स्थान को भित्र पेशी ६ अरु शरीर मा पेशी ३६४ लिंग मा १ शीवनी १ आण को समा ३ सांघा मा ३ पुष्ट दुवै मा ५० हृदय
मा १० नाभि मा १ अंगुल मा ५ मन मा ८ घिब्र मा वाहु मा १० पेट मा ३० अथवा २० वष्टि स्थान मा १ कान दुवै मा
१० गण्ड स्थल दुवै मा १० शिर मत्त क मा निर्यान स्थान विस्थान विंदु स्थान अवग्रह स्थान मा एति मा ६४ विद्याः
जिक मा १ तालु मा १ पाकर क स्थान मा १ एति हातिको हतियानिको विशेष कहं कु इद मा १० नग मा १०
नग को अंतर मा २ गर्ज को घाल मा ३ गर्ज मा ३ स्थान मा २ बाहिर गया को पेशी को लक्षण कहिके चार कोण
नया को कहिके बाह्यो नया को कहिके त्रिकोण तेत्तो लेति न्यकार पेशी पित्त फियो कले जो आंघा फोको त्यो सवै
हृदय मा नाडी ले बांधा कै रहं कु लिंग पनि सुट पनि नाडी पनि घुमाई वेठिर स्या को कु कान दुई २ गण्ड स्थल २ सुः
ठ को घाल २ तालु मा १ आंख मा २ इद मा २ लिंग मा १ मल द्वार १ मुख मा १ एति छिद शरीर मा अधिको पत्र मा जुन

गज.
१३१

मा. रौउम्यो. दुईपत्रकाला. तिनपत्रमारक्त. चारपत्रमा. मासु पाँचपत्रमा. वोसो छवपत्रमा. हाड सातपत्र
मामासि तेत्तोलेसातपत्रकुदिमंनु कटिकैशास्त्रजांन्याले. तत्कोसंख्याकैननयो आयुर्वेदजांन्यादरुले. संख्या
छनयो. संपूर्णशरीरकोप्रमानअधिप्रन्याजस्तो जांनु. आखाआदिले. पावइंदिय. मनसमेत. कठोक. पानि. अग्नि
एकभाग. एतिलेछथोकपटलकुंछ सातधातुलेशरीरकुंछ चारप्रकारआहार. औषधिकोरस. पक्कासयनैक
न. आमाशयमास्थिरकुंछ उत्तेजलेपाककुंछ वायुलेबलाउंला. पृथ्वीभागले. नसाकुंछ. तोरसनाडीमा. बलि.
कन. जाला तोरसलेरक्तकुंछ रक्तलेमासुकुंछ मासुलेवोसोकुंछ वोसोलेहाडकुंछ हाडलेमासिकुंछ
मासिलेशुक्रकुंछ तोठांउंमाआयापछि. तोरसलेवीर्यकुंछ. संपूर्णशरीरमारहंछ जुनपिरो. बलनप्रयाको
घास. एकतारैयाया. तेत्ते. हातिकोआइवाटमुत्रउत्पत्तिकुंछ वष्टिस्थानमादेघिरकदारनैउधोघालमारस. स
वैउधोभैरहर्लो अपानवायुसंग. भेदछ अपानवायुकोवेगनप्रयापछि. वेथाकुंछ इंसुकारले. समानवा
युसंगवरोवरगरि. पिसापगर्लो बाँपाकोकाठइत्यादिलिईकन. कर्मिलेघर. वनायाजस्तो. मासु. रक्त. हाड
नसा. एतिलेशरीरकुंछ तेत्तोशरीरमा. वोसोआदिलेमूर्छितनैकन. सुगन्ध. मद. गाण्डस्थलको. घालवाट. व

श्रीरामः
१३१

७
हिराउंछ तोवर्ष २ वीर्य ठोषिकन वायुलेलिंग आदिले माधिले जाईकन तोरसको मद वाहिर आवला ईस्य
कारले मुखमगईकन नाडी २ लेपसिना आवला मुखले त्वनावैले रसबुहला शरीरको रौको छिडसवै वाट पसि
ना आवला मनुष्य आदिले शरीरधारण गरिरह्याको जीव छं ज्वाल् ईस्य कारले धातुको उत्पत्ति भयो भनि जांउ
हस्ति दन्ती गज नाग मातंग कुंजर करी इभ मतङ्गज वारणा हिरद द्विप मृग मांसज अनेक प एति पंडः
हथोक ह्मतिको नाम जत्तो गाई महिष घोरा उद् एतिको त्वनावैले पसिना वाहिर आवला तत्ते ह्मति
को पनि त्वनावैले पसिना भित्रैमा आवला जंतु सवैमा ह्मति जत्तो कोई न भैकन ईश्वरले सृष्टि गरि राधा वलः
लेते जले यहारले पराक्रमले ह्मति जत्तो जोरा कोई छैन तत्कारणले ह्मतिको उत्पत्ति कर्मज्ञान शरीर व
ईस आयु रोग लक्षण विकार अविकार एति समस्त जानिकन ग्पानि भयाको वैशले यत्रले परिक्षा गरि क
न उपचार गर्नु भनि पालक मुनि श्वरले अंग राजाला आग्या गर्नु भयो इति श्रीपालकाख्योग जायुर्ध्व
देतृतीय शल्य स्थाने शरीर विवयो नाम नवमोऽध्यायः २ अंग राजाले पालक मुनि क्यो सुध्याया
हे पालक मुनि श्वर शत्रुले उपचार अग्निले उपचार कसो २ गर्नु यो भनि ईहापछि पालक मुनि श्वरलेः

गज.
१३२

आग्यागर्तुमयो हेअंगराजा. उपचारगर्तुलाई. भूमिवरोवरनयाकोस्थानमा. धंवगाँउ. हातिघुमाईजातुऊन्याग
रि. धैलामाघानिभरिकन. नगीचमाराधु. जिर. वंवर. नगीचमाराधु. हातिकोरक्त. पिपजिकुनुलाई. शस्त्रवार
थोक. कुरि. यंत्र. नहर्नि. सुयो. अग्निकर्मगर्तुलाईयाहिया. कर्भुला. आगोमापोलिराधु. रक्तथामनुलाई औ
षधि. कमल. काफलकोवोको. वरिअमिलो. पिपलकोवोको. वटकोवोको. दुमरिकोवोको. काँडाकोवोको. परि
कोवोको. अवलाकोवोको. महुवा. बवा. कागुनु. गुला. फकोफुल्लपान. हर्ग. गेरु. मुगिकोवोकोवूर्णा. रसांजन. व
रुणाकाठकोषरानि. गोवरकोवूर्णा. सल्ला. सालधुप. पृष्टपर्णि. असोकपुष्प. सिरीस. खयर. लाहाकाठकोरस. गोकु
लधुप. जौकोपिठो. मुगिकोपिठो. बुझोकोमाटे = = = जामुनुकाठकोअंगार. क्षौम = =. त्योऔषधि. सबैथोकल्या
ईराधि. दिननिकोहेरि. तिथिवार. नक्षत्र. योगकरण. निकोहेरिकन. घालपानुमा. शस्त्र. इहाराधि. बासगाहरु.
वसिकन. पूजागर्तु. शास्त्रमानन्याजनि. होमगर्तु. शस्त्रपानिलेधुनु. वाकिनयाकोघिउलेहातिलाईकर्तु. ए
तिशक्यापद्धि. शस्त्रले. निकोगरिघालपानु. दोषकोचिह्नहेरि. छालामात्रसुक्रियाकोहोकि. मासुमित्रसुक्रिआ.
याकोहोकि. मर्ममापयोकि. परेनहेरिकन. अकस्मात्आयोकि. सहजलेशरीरले. आयोकि. विचारगर्तु. जुन

श्रीरामः
१३२

प्रकारलेवाहियो. उभोदेरि घालपानुपयोकि. उधोदेरि घालपानुपयो. कत्तो प्रकारलेवाहियो. पिपत्रयोकि नयेन.
 हेरि कनघालपानु. वार अंगुलि राघुपयापनि. दुई अंगुलि राघुपयापनि. हुलोफराकगनुपयापनि. घाउं हेरि मर्मदे
 रिकनगनु. पित्तविकार रक्त. कालो र रक्तला. पेंहेलो र कुन्या. हरियो र कुन्या. तातो कुंछ रक्तटेरै आवला. विप्लो
 कुन्या. फुओ कुन्या. एति श्लेष्मले कुंछ रक्तठोरो आउं न्या. विप्लो कुन्या. फेन कुन्या. गेरुवर्णा मै आवला. अथवा. रातो र
 मै आवला. वायुविकारले. तेत्तो गरि आवला. संनिपातले आया कोमा. कफ वात. पित्त. ति नै थोक को तेत्तो कुंछ. रक्त को घाउं
 ले. तत्को जति नया को. लक्षणले. आया समरक्त था मुछैन. इन्द्र गोप. गंडगुवारि नया को. मधे सिया नाथाले तेत्तो मै आ
 वला. निर्दोष नया पछि था मु निर्मल नया को. रक्तजि क्वा वायु को विकार कुंछ. अति पीडा मानला. अलि करक्तन
 था म्या. त्यो अधि नया को. औषधिलाउनु औषधि गन्या को हाति. शीतल माराघु. नुन न घाउनु. अति तातो घा
 उनु छैन. तेत्तो नगन्या सा हो हुन्छ. तर्साउनु छैन. रिसाउनु छैन. विसोपानिले घन्या ईदिनु. सिंका उल्लिको जरा
 वेत को जरो. कमल को जरो. कमल को गानु. नील कमल. काथ पले. मजितो. दूद धरि. श्री खण्ड. त्यो औषधि पिडि कन
 आइ मालाउनु. सबै से तो कप राले को पि राघु. पंखाले शीतल वता सपारि दिनु. इहा पछि. रक्तन था म्या. अग्रिकर्म ग

गज.
१३३

नु. अधिभयाको जस्तो. अग्निकर्मसद्विकनधिर्. तेल. वेसो. मयन. पकाईकन आइ. माघसनु. अथवा रसोगरिरक्तथा. नु.
अतिरोगि कुन्या. दुर्बलभयाको. मर्ममाघाईभयाको. शरइत्यादिलागिउसैरस्याको. नजिकि. मूर्खभयाको. ठेरैघा.
उभयाको. तेत्तो नैरस्याको. हातिको. अग्निकर्मगर्नुछैन. रक्तजिक्याकोमा. रक्तथा. नु. शक्या. अवेष्टाभयाकोलाई. कु.
ओमैजाला. नानारोगकुंछ. तेत्तोले रक्तथा. नु. पर्छ. मर्ममा. नदरमा. नसामा. आठअठंगमा. रक्तजिकुनुछैन. घटिया.
ठाउंमापया. मरिजांछ. रुषकोजरो. रुष. कोसाघा. पात. तसै हातिको नसा. नदर. हाउ. मासु. काला. एतिलेशरीरकुं.
छ. इहा आत्मा प्राणमारुला. प्राणमर्ममारुला. एतिको निमित्तले. मर्मको रक्षागर्नुपर्छ. मर्ममाघाईपया. म.
रिजांछ. अग्निकर्मगर्नुकुंछ. कुदै न. गर्नु. नगर्नु. त्यो कहुंछु. आठअठंगमा. लिंगमा. टिङ्मा. नसामा. हाउमा. ना.
डीमा. पेटमा. कंठमा. एति ठाउंमा घाईभयापनि अग्निकर्मगर्नुछैन. अनेक दोष नैरस्याको घाई. दुलो घालभया.
को. पिपवहिरस्याको. बालुवा जस्तो. गेरा २ घाउमा. नैरस्या. कुहिरस्या. घटिया नैरस्याको. मित्रपिपु नैरुला. बाहि.
रसुकिरुला. ठेरै घाल नैरुला. तेत्तो घाई मर्म इत्यादिमा. नपया. अग्निकर्मगर्नु. अग्निकर्मगयाले. घाई.
को. शूलको घट्छ. मासु कुल्याको. बाहिर आवला. कवल्लोभयाको. साढो कुंछ. पिपु नभयाको. पिपु तुल्या वला. अग्नि.

श्रीरामः
१३३

कर्म ते स्तोठा उं मा गर्नु कौहा गन्याले. घाउं शुद्ध कुंछ. सुक्रिया को घट्ट. पिपन नया को. पिपतुल्या तला. वायु विकार घः
दृक्. नाडी मारखा को. घट्टि रो घट्ट. साठो नया को. कवलो कुंछ. कवलो नया को. साठो कुंछ अग्निकर्म गन्याले नयुः
ग्या को. जांनु. घाउं. परेवा को वार्ता नै रहला. विज्ञो न नै रहला. पुम विरहला काला पिपवाहिर न आउं न्या. दुष्या को
न मां न्या ते स्तो रखा. आगो ले पोल्या को. पुग दैन न नि जांनु अधिक पोल्या को लक्ष अधिक दा कप न्या. श्रांत कुंछ
सुर्का कुंछ. निर्मा मानला. मुख सुकला. एति अति पोल्या को लक्षणा जांनु मासु ले न नरि. अति गहिरो नै रखा को. मा
सुवढा उं नु गाढो अग्निकर्म ले अति पोल्या को. घाउं को. विवृणीय. अध्याय मान न्या जस्तो. शीतल उपचार गर्नु शस्त्र
कर्म अग्निकर्म दुवै थोक कहि शको इति श्री पालकाख्ये संहिता यांग जायुर्ध्वे दे तृतीय शल्य स्थाने दश
मोऽध्यायः १० अंगराजाले पालक मुनि क्यो सुधाया. बलियो नया को. किलोमा बाधि. रक्तजिक्कु. अग्नि
कर्म गर्नु. किलोमा जुन प्रकार सित बाधु अग्निकर्म. काय कार ले गर्नु. पालक मुनि ले आग्या गर्नु नयो हातिको
किलोमा. निको गरि बाधिकन. अग्निकर्म गर्नु. निको गरि न बाध्या. रक्तजिक्कु शक दैन. रक्तजिक्कु कन आइ. पनि ड
पला. नहरमा. हाडमा. नसामा. मर्ममा. एति स्थानमा. नरुर्निले. बांगो नै गई कन. विकार कुंछ. तस्कारणाले निको

गज.
१३४

गरि. साढो वाधनु पर्क. हाति वाधनु लाई ते ऊथो क नाम भंनु. पूर्वा पर परिक्षेप एक. आनाल एक. अपयापन एक. उप
रिग्रह एक. शिरोर्धनि एक. काशोर्धनि एक. बाल वासन एक. कुवीली एक. आसन वंध एक. नादी सा एक. शिरोर्ध
नि एक. हस्त वंध एक. आसन वंध एक. नादी सा एक. त्यो ते ऊथो क ठाउँमा. साङ्गो गरि वाधनु फेरि. राजाले सुध्याया
कदाचित्. हातिले वल गद्दा. लोद्यामा. बांध्याको. छिजाल्या. दुध्या. किलो नां विगया. क्या उपायले. रक्तजि कुनु कदा
त नमिश्चरले आग्या नयो दुंगा नयाको ठाउँमा. नमिषरवर नयाको स्थानमा. बालुवा नयाको ठाउँमा. हिलो
नयाको ठाउँमा. एति ठाउँमा गर्नु छैन. एति ननयाको स्थानमा. सम. वरोवर नयाको स्थानमा गर्नु पूर्वा पर परिक्षेप नया क
मले बाधिकन. हाति निको गरि वसालि. घिस्याई आधा आङ्ग देवि उधो दोरिले वाधनु हातिको किलो. छेदन नयाको. व
वलियो. मागेमा बार हात गाउनु. माथि छोटी गर्नु. तेत्तो किलोमा वाधनु. बाहिर. बाल वासन नया जस्तो वाधनु फेरि रा.
जाले सुध्याया. इहा पछि कमले. अति गाङ्गो वैद्यको. हातिको. सजिलो प्रकारले. आग्या गर्नु होला राजाले नयो. नमिश्चरले.
आग्या नयो हाति सारवनाउनु लाई ठाउँ. रोज्नु. पानि नजिक. देश देवि बाहिर. उत्तर नयापनि. पूर्व नयापनि हाति सार तेत्तो ठा
उँमा वनाउनु. हाति सार लाई देवताको स्थानमा. श्मशानको ठाउँमा. वराले वास गन्याको. फल फुल कुन्या रुष. आंगाले

श्रीरामः
१३४

पोल्याको. वज्रपातनयाको. दुप्या. सुक्याको. सांगु कोठाउंमाको. उजान. बारिकोठाउं. वासगर्नाठाउंमा. वौद्धदेवालयनया
कोस्थानमा. एतिठाउंकोरुषकुदैन कुन्यारुष. रसांजनरुष. खयररुष. सल्ला. सेतोघयररुष. मझुवारुष. शोमेगंधा
काठ. वरुणाकाठ. सालकाठ तो आठथोककाठकुंछ इहापछिइष्टदेवताको. बलमागि. ब्राह्मणालेत्वत्तिवाचन. य
ज्ञ. दक्षिणादिईकन. धिरपकाईमढलेमुक्छिकन. होमगर्नु. बलिदिनु फेरि. घोटोकोरुषढलनुलाई. पूजा. जोड
पुष्प. अक्षतालेपूजागर्नु खयररुष. रातोफुलकोमाला. कागुनुलेपूजागर्नु रसांजनरुष. घिउलेमुझ्याकोजात. ना
नातरहकोफुलकोमालाले. पूजागर्नु. सेतोखयररुष. गुरजात. दूद. सेतोधानकोरोटि. निकोजोडले. पूजागर्नु. बलिदिनु.
वैद्यले. रुषमनिवसित्यो. श्लोकपङ्क्तिन. प्रार्थनागर्नु त्यावरेयानिभूतानि. निवसंतिबलाणिवै नमस्तुरोमहंते
त्यः क्रियतांवासपर्ययः वोसेजनले. रुषकटाउर्नु. रुषपूर्वतिरनयापनि. उत्तरतिरनयापनिरुषधलाइकन
कापुपछ कदाचित् रुषढलदाघटियाशद्वनया. दक्षिणातिरनया. काठदेखनुनया. तेस्तोकारुपछकुदैन कुओ
किराहा. ननयाको. काठाननया. नन्याजस्तोपाया. खोल = वनाउंनुलाईल्याउंनुकुंछ. सबैघुमाई. आठैदिगमा. किलो
आठैगर्नु. एकएककिलोयति. घाल २ वनाउंनु. घालमा. आगुलो. राघु. इहाहातिभिबलिईकन. अधिनयाको. ते

गज.
१३५

ऊथोकतरहलेवाधनु फेरिठाउं२तिवोगरिफलामकोकिलोराषु. कातिमायर्नुलाई एक. पुढामा. पायिलादेभिः
माधि एक. सुढकोउंनो एक. वयननयाठाउंमा एक. आसनमा एक. पुढरदेधिमलद्वारको एक एतिठाउंमा पारिको
मासुयराषु. इत्युकारले. हाति खोल. मित्रराधिरक्तजिकनु. पोललिरितु. तोनिकोयंत्रभंनु फेरिश्रुधिभन्या
कोमा. सातजागमा एकभागका आको. मध्यमयंत्रभंनु मध्यममाठोरैननयाकोमा. कनिष्ठयंत्रभंनु फेरि. पुढरदे
धिमलकसंम. हातिकोयंत्रमानहेउरअधिकोयंत्रमानकोआधालंवां हातिकोयंत्रवनायापछि. निकोदिनमा. रोगनिकोगराउंनुईका
गरिकन. सुविभैकन. यंत्रपूजागर्नुपर्छ. ब्राह्मणलेस्वस्तिवावनगराउंनु. यंत्रकोठाउंमा. मूलधाम. स्नानगराउंनु
फुलकोमालाराषुनु. पूर्वादिलेईशानसंम. पूजागर्नु. यंत्रकोपश्चिममा. पिङ्गामावसिहोमगर्नु. यंत्रमाधजाः
राषु. होमको. शेषवाकिरह्याकोले. यंत्रमा. छर्नु. मासु. माछा. जांड. तुल्याई. हिंसातुल्याई. वलिदिनु. रक्तले. यंः
त्रमाछर्नु. फेरिवैद्यले. सेतोवस्त्रलाईकन. सनकुमार. विष्णु. अपराजिता. कुमार. तोआदिले. हुलो२देव
तारुकोनमकोरगरिकन. ब्राह्मणरुललाईदक्षिणादिइकन. यंत्रपुदक्षिणागरिकन. देवतारुसुमराणा
गरिकन. रक्तजिकनु. पोलिदिनुननि. पालकनामसुनिश्चरले. हातिवाधुप्रकार. यंत्रकोप्रकार. राजाकोरुजू

श्रीरामः
१३५

रमा आग्या नयो इति श्रीपालकाव्ये हस्त्यायुर्वेदे तृतीयस्थाने यंत्रविधिर्नामैकादशोऽध्यायः ११ अंगराः
जाले पालकमुनि कौमुद्याया हे पालकमुनि तीर आदिले शत्रु शत्रुले घाई नया को मा कटि कै नित्र पया को कटि कै नि
त्र न पया को रक्त आवला कटि सम्म घाई कुंछ घटाया पनि घटाई न न कुन्या तेसो घाई को उपवार आग्या गर्नु होला पाल
कल मुनि श्वर ले आग्या गर्नु नयो हे अंगरा जा घाई को लक्षण कहन लाग्या सुन बधा कुन्या को लक्षण स्थान कहं कुं छदि
नया को कति मास नसा वो सो आठ अठंग नहर कांषिदादि नावा उंको घाल एति शल्य बधा को स्थान काठ घास लेध
स्या ति र आदि शत्रु परिक न एतिले उत्पन्नि नया को घाई बाहिर को हो न निजांनु रक्त काला हाड मास नसा नहर पि
पर ह्या को दलो एतिले उत्पन्न घाई बधा शरीर को नित्र वाट आया को न निजांनु बाहिर वाट नया को घाई घटाई नु
सजिलो नित्र वाट आया को रोग सा जो घटाई नु गा जो रक्त मास आदिले विकार भै र ह्या को लाई शल्य भनु त्यो शल्य
विना औषधिको बल ले घटाई नु कुं दैन औषधि न गम्या नित्रै मा गुप्त्र भै रहला तस्को लक्षण कहन लाग्या दुष्टा को
मानला दाह कुन्या आइ सुकला फिका भै रहला बाहिर सानु नित्र मा घाई हुलो कुन्या घाई को मुख सा जो कुन्या गं
झाई कन विलो भै पिप् एकतारै आवला रातो भै रहला कैले घाई न देख न्या भै रहला कैले हुलो भै रहला आवला

गज.
१३६

एतिलक्षणांशु. शरीरकोपरिष्ठागर्नु अलिकसुक्रिकनतियोनैरक्षाको. शल्यएकथोकलेआयाकोभनिजांनु. ककुवा
कोदवललेआयाको. शल्यमासुलेआयाकोभनिजांनु. आडूभाडिनेयाप्रनेआयाको. शल्यवोसोवाटआयाकोभनिजा
नु. नहर. नसामारक्षाको. शल्यलेकुड्वाकुंछ. अथवाकेहिगर्नुशकैन. आठअठंगमारक्षाको. शल्यले. मलत्यागगर्न
शकैन. मासुमारक्षाकोशल्यले. सुक्रिला. दाडमारक्षाकोशल्यले. सुत्रत्यागगर्नशकैन. शरीरकोघालमारक्षाकोश
ल्यले. घालहुनला. काखिदाहिनावाउंमारक्षाको. शल्यले. एकतारैरुगला. नहर. आठअठंगमारक्षाको. शल्यले. तः
त्काललेयथा. वढावला. अनेकतरहकोतेस्तोलेत्योशल्य. घण्डनुगाको. भनिजांनु. त्योशल्यश्रौषधिगणिराख्या. ठरेव
र्षपछि. देषन्यानेषटिरोनेआवला. षटिरोनफुटिरहला. केकेनदेषिन्या. केकेघाईनेआवला. फेरितत्कालक्षणाकह
नलाग्या. फेरित्यो. षटिरोफुटिआयाकोवेला. मा. गंकाईपीपआवला. त्योषटिरो. घोरा. हाति. मनुष्य. इनहरुको. मल
द्वारमा. आयामा. गंकाई. विलोने. रातोने. पुरानुमारऊ. गंकाईपिपआवला. चिलाउंला. पोतला. बालुवाले. हिलोले.
धुलोले. अतिख्यापिवलावला. तेस्तोलेक्षणांशुआयाकोषटिरोलाई. शल्यलेआयाकोभनु. घाईकोश्रौषधिगण्यापनि.
शल्यदेषनुननया. त्योदेषनुकुन्यालाई. उपाईकहंकु धिउंलेनया. तिलकोतेतलेनया. वोसोलेनया. वोसो. त्रिः

श्रीरामः
१३६

श्रोतसंगमिसाईकन. आइसवैतातोलेसेकनु. लोगन्यापछि. अपूर्वतरहले. नसासवैठोपिआवला. जुनठाउंमा. कुनुदियन
उसठाउंमाशल्यक. भनिजांनु तेस्तोलेपनिशल्यनयाया. आइसवैमाठोलेलेपगारि. वतासनपयाठाउंमारायुनु. शरीर
माजुनठाउंमा. माठोअधिसुको. उंस्ठाउंमाशल्यकभनिजांनु तेसठाउंमा. नहर्निइत्यादिशस्त्रले. चिरिकनजिकनु. पिपन
यामा. शस्त्रलेचिन्यापनि. नदेव्यापनि. बाहिरनआइरह्या. केदसाजुनयामा. यंत्रलेनिचोरिजिकु मोठयाकोमा. मासुलेश
ल्यदेवनुनभया. तत्कोउपाईअधिभन्याजत्तोतातोलेसेकनु. अथवामाठोलेलेपगारिकन. शल्यनयाकोठाउंमा. शल्यजि
कनु नसामारह्याको. शल्यदेवनुनभया तत्कोउपाईकरुनलाग्या गोमूत्रधाराजत्तो. हातिहिडाउंनु. माण्डलार
गरिहिडाउंनु. नाघननदिनु. समनभयाकोभूमिमाहिडाईकनपरिश्रमगराउनु. परिश्रमलेहातिदुवलोडुंछ. धुम्
चियाको. नसास्थानलेछोडला. इहापछि जुनस्थानमा. अतिपीडामान्ला. तेस्थाउंमाशल्यकभनिजांनु तेसथाउं
मा. यत्रलेचिरिकनजिकनु आठअठंगमारह्याको. शल्यदेवनुनभया. दुष्टाकोठाउंमा. छालालेनयापनि. दोरिले
नयापनि. रेसमलेनयापनि. साजोगरिवाधिकन. हिडाउंनु. दगुराउंनु. उंफाउंनु. घाउरनाघनु. एतिगन्यापछि. दु
ष्टाकोठाउंमा. सुक्तिआवला. इहापछि अधिभन्याकोप्रकारले. यंत्रलेजिकनु आइकोघालमानसादुईजोरिर

गज.

१३७

ह्याकोठाईमा. मर्मस्थानमा. शत्रुकर्मगर्नुकै न हातिको कुत्रस्थलमारह्याको शल्य. फिकुनुलाई. अधिभन्याजत्तो. आगो
लेसेकनु. इहापछि. हातिकराउंन्यावेला. पसिनासुठवाटबुद्धिआवला काखिदाहिनावाउंमारह्याको शल्य. फिकुनु
लाई. जुलाप. औषधि सुवाईकन. पेटपलासगर्नु. ईस्युकारलेरह्याको शल्य. फिकिशक्यापछि. घिउँलेघसिकन. उहाईदि.
नु घाउँविनुलाईयंत्र. नदिमुख. सिंरुमुख. शंकुपार्श्वपष्टियंत्र. दात्युहयंत्र. सर्वकापिकयंत्र. गोधामुखयंत्र. मकलयं
त्र. उन्नयमुखयंत्र. त्रिशंकुयंत्र. एकदंष्ट्रयंत्र. शाईलमुष्टिकयंत्र. आकृतियंत्र एति इहापछि हातिको मर्मस्थानकहं
कु हातिको मस्तक. मर्मस्थानवार. त्योवारथोकमा. एकथोकमा घाउँन्या. हातिवावदै न गुलाको जरोमा. नरुहपेट
मा. गुलामा. लिंगमा. एति ठाउँमा घाउँन्यामा. हातिवावदै न त्योभन्याको मर्मस्थानमा. कुद्याले उत्पन्नभयाकोमा. शल्य
फिकुनुलाई त्योयंत्र. भन्याजत्रिकै. हामिलेभन्या अंगुलाले निबोरिपनि. नहर्निले चिन्यापनि. नखले भयापनि. शल्यरह्या
कोठाउं पाउँनु. यंत्रले. यत्रले रक्तफिकुनु रक्तफिक्याको घाउँमा. वायुविडंगद्वार्ता. घिउँसंगमिसाई घाउँमालाईकन. फ
लामपोलिकन. घाउँमापोलनु. घिउँघाउँनु भल्लभन्याको. शरलाग्पाकोमा. शल्यफिकुनुलाई. अधिभन्या प्रकारले. फि
कनु वराहकर्ता. क्षुरप्रवाभन्याको. शरलाग्पाको. शल्य. मुष्टियंत्रले फिकुनु नाराव. अर्धचंद्राकार आदिले. शरलाग्पा

श्रीरामः

१३७

कोमा. शल्य. सिंदूरमुख आदियंत्रलेजिकुनु मत्तकमा. वारमर्मस्थानमा. तिरपयाको. लागापक्ति. तिरवाहिरन आयाको
ह्राति. वचाउनुगाको. तेत्तोले. जुक्तिगरिकन. तिरजिकुनुपर्क. ननि आयाको प्रकारले उपचार गरिकन. घाउ घटाउनु
घिबो. आठ अठंग. नसा. नहर. कोखि दाहिना वाउं. मर्मस्थानमा. तीरलागाकोमा. शल्य देषनु होला. देषेन. यत्रले.
शल्यजिकुनुपर्क. घाउ निको गराउनु मासु रुनिया जै रसाको घाउ काद्याको घाउ. घालहुलो नयाको घाउ. एति घाउमा
रेस मले सिउनु गुल्मा वा क्षीरकाकोरि. ज्येष्ठिमधु. काकोरी. गुर्जो. एति चूर्णा गरि राख्नु इहा पक्ति घाउ सुक्छि आबला. पि
पल्को दोको. सस्यु पिद्रिकन. घाउ मालाउनु. सुक्रियाको घट्टु विष नयाको तिरपयाको घाउको. लक्षणा. सुक्रि आ
बला. कालो मैरुला. वार्पाफिर्क. आइमा आंगोले पोल्या जै. पोल्ला घाउ धुई कन. घिउले लाउनु. नसदिनु. औषधिले
आइमा शीत लगनु जुन विषले परिकन. हुलो मै. घटिया वार्पा मै कन रुला. त्यो घाउमा. ह्राति निको गरि बाधिकन. रेस
मले सिउनु एतिले घाउ न घद्या. दन्ति. कायुनु. पुसो कान. विनु को जरी. विहि = . सेतो अपराजिता. लंगली. तताला
को कुल केतकि. अर्क पातको दूद. सिउंठिको दूद. साजि खाल. यव खाल. एति समजा गरि. गुटिका तुल्याई शीतले सुका
ई. त्यो गुटिका घाउ मालाउनु. इहा पक्ति घाउको घालहुंछ. वाति तुल्याई घालमाहुनु. इत्युकारले. औषधि गन्यापक्ति. वि

गज.
१३८

तुकोजरो. कागुनु. कतुक. दंति. हलेदो. बुत्रो. त्रिश्रोत. सेतो अपराजिता कुल. तालोको पुलतिल. सस्युको. ठुलो मोथ्या. सि
धुन. एतिसमनागगरिकन पिङ्गि. धिउले मुक्कि. फलामको नाडा मातताई घाउ मा भित्र हालनु. एतिले नघघा. हाति
वाधिकन. माकुत हरुले बोधगारि. घाउ मा. नहरिने छाल पार्नु. पोलनु अधिकारै. एतिले नघघा. इहामंत्र प्रयो
गगर्नु. त्यो मंत्र देवा सुर संग्राममा. बुझाले. अनेक हातिको. घाउ अनेक भयामा. बुझाले मंत्र तुल्याया मंत्र म
कविन्नमणो मकवि विन्नामक वि किंशुकि श्रुया शल्यं स्वाहा त्यो मंत्र ले. आघ्रा हातमा. पानिराधि. मंत्र पः
झिकन. घाउ मा क्या पिदिनु. सात वेर ७ एतिले घाउ घट्ला. धिउले आइ. मा घसिकन. पानिमा डुवाईनु. पानि
द्विधिवाट मा थिल्याई. कवल्लो घास सुवाईनु. शालि तंडुल को भात घाउनु. विन्नमा रुवाया संम. निको ववनले हा
ति बोधगारिकन राख्नु. रिमाउनु छैन. एतिकुरा. पालक का थिले बुझा को सुध्याईकन. हातिको. घाउको. औष
धि. अंगराजालाई आग्या भयो इति श्रीपालकाख्ये हस्त्यायुर्वेदे तृतीयस्थाने शल्योद्धरणामष्टादशोऽध्या
यः १२ हे अंगराजा हातिको शरीरमा उत्पन्न भयाको. विदुधि भयाको. घटिरा को लक्षणा. औषधिक हं
कुसुन. घटिरा को दुई प्रकार. भित्र वाट आयाको. बाहिर वाट आयाको. छाला. मासु. नहर. ले आयाको लक्ष

श्रीरामः
१३८

णा. घटिराको माऊ मा. गंदिरो नै रहुला. एति घटिरो बाहिर वाट आयाको जांनु भित्र वाट आयाको घटिराको लक्षणा
 हातिको कपाल जै तिघो नै आयाको. घटिरो भित्र वाट आयाको भनि जांनु भित्र. बाहिर ले आयाको घटिरा. पांच प
 प्रकार. वात ले आयाको पित्र ले आयाको. श्लेष्म ले आयाको. संनिपात ले आयाको. आइ. मा. य. हार नै कन आयाको.
 घटिरो. तितो. पिरो. टरो. तेस्रो वस्तु घायाले. दगुरि गयाले. अतिसंभोग गयाले. निदान नयाले. वायु विकार नयाले
 मासुरक्त. ठोप्याले. साझो नै. घटिरा आवला. तेस्रो लाई. विदधि मंनु त्यो घटिरो कालो नै. रातो नै. फेन नै. पिप्रा
 वला. एति वात ले उत्पत्ति नयाको घटिरा पिरो. अमिलो. नुनिलो. पित्र वटन्या. उसद वल ले घटिरा. पिप्रा नया पछि
 गंझाई गंहुत को जोर जस्तो पिप्रा आवला. त्यो घटिरो. पित्र ले उत्पत्ति ननि जांनु. गुलियो. अमिलो. नुनिलो. चिल्लो. ग
 झो. वस्तु घायाले. दिन मासु घाले. अति प्रसंग गयाले. अति शीत मा वस्थाले. पानि मा अति घेल्याले. श्लेष्म विकारः
 नै कन. विदधि. घटिरो कुंछ. सेतो वर्ण कुंछ. अथवा. कुश्रो वर्ण कुंछ. पिप्रा नया पछि. चिप्लो नै. कालो नै. मासिज
 स्तो. वोसो जस्तो. विसो नै. पिप्रा आवला. तेस्रो घटिरा लाई. श्लेष्म ले उत्पत्ति मंनु तिनै थोक को लक्षणा ले आयाको
 घटिरो संनिपात ले उत्पत्ति जांनु. घान्या वस्तु रुचेन. आलस्य मानला. त्यो घटिरो. कता वाट पिप्रा कुंछ. कहि पिप्रा कुंछ

कहि १

गज.
१३२

न लघी. सुगरा. दहिलो. आदिले चोट परिकन उत्पन्निय को. घटिरो लाई. अग्निघात जमंनु पित्तले उत्पन्निय को
लक्षण जन्तो. एकोल क्षण पनित तै कुंछ. तो घटिरो सवै. शत्रु ले काछा मै. आगाले पोल्या मै. अति दुष्पला अमिलो
को गुणाले उत्पन्निय मासु. विजं दृष्टि कले रोका मै दुष्पला. इहा पछि भिन्न वाट वाहिर क्वि बोलि आवला. घटिरा. घटाईनु.
ऊन्या. नऊन्या. स्थान विशेष कहंछु हृदय मा. मर्म स्थान वाट आया घटिरा को लक्षण. दुसिर रुला. त्वास. प्यास मान
न्या. मुख एक तारै सुकला. त्वास बलियो कुंछ. फोक्ता वाट आया को लक्षण एति विलो वस्तु पायाले. उत्पन्निय
या को. घटिरा को लक्षण. काविले आया को घटिरा को लक्षण. पेटले उत्पन्निय को लक्षण. पेट दाहिना वाउं. छाः
ति एति दुष्पला नाभिले. उत्पन्निय मै. दकार आवला पेट को उधो घटिरा को. पिसाप गर्नु गाडो होला. गंजाउला
एतिलक्षण हृदय. नाभि. पेट. एति ठाई वाट. उत्पन्निय को. घटिरा को नाना प्रकारले. पिप्पन्या. सन्निपात
असाध्य. घटिरो जानु ते त्तो घटिरा वाहिकले. अरु घटिरा औषधिले निको गर्नु कुंछ अत्यन्तले रातो घटिरा. घिईले
संयुक्त पवाल को. औषधिले गुल्म रोग को जन्तो उपचार गर्नु. एति भिन्नले आया को घटिरा को औषधि भयो इहाः
पछि वाहिर वाट आया को घटिरा को. औषधिक कहंछु सोनां जन को जरो. ककोरा घिईले मुच्छि घसु काकोलीः

श्रीरामः
१३२

क्षीरकाकोलि जु लोपावनमुगि. वनमास. मेदा महामेदा. गुर्जो. कर्कषासि. काठपले. प्रमुणरीक. मकुवा. एतिवृणाराधि
 वेसवारैमासिधुनुन. कागतिकोरसराधिसाईनु जोनहित. वेशवार. गार्डको दूदलेमुछिसाईनु षटिराले. रक्तबुद्धिआ
 या. श्रुठोवृणालाईरक्तथामनु. तत्तैलेपनिपिपनया. विरिकनरक्तजिकनु एतिगन्यालेपनि. पिपनैआया. फेरि. ओष
 धिराधि. विरिकनपिपजिकनु. पंचमूलकयाय. रसलेधुई. तिल. नुन. देवदारु. पुनर्णावा. रूपकेशर. मकुवा. एतिको
 वृणालेघाईमालाईनु तेत्तैलेनघद्या. वंशलोवन. निसोथ. एतिले. निकोगरिधुई. पृष्टपणि. कुठिले. जरिंगोसाग. से
 तोसहनरफुल. रातोसहवरफुल. कंदकारि. विहि. माडुर. रुंसपरि. गधिवन. सालकोवोको. निसोथ = = = = =
 एतिपिजिकन. वातलेउत्पत्तिनयाकोषटिरामालाईनु. एतिलेघट्ट पित्तलेउत्पत्तिनयाकोलाई. ओषधि म
 कुवा. सखर. लावा. मेधि. एतिपिजिलाईनु. श्रीखण्ड. दूद. कुशकोजरो. अथवामकुवा एतिपिजिलाईनु. उखुंकोर
 स. जरिंगो. मेदा. महामेदा. काकोली. क्षीरकाकोलि. वनमुगि. वनमास संवोदि एतिवृणामहमापाकगरि. धिउ. सखर
 इस्माहलिषटिरामालाईनु फेरि. षटिरामा. जुकाराविदिनु पिपत्कोकाठकाठपकाई. अथवा. कमलफुल. नील
 कमल. काथयकाईधुनु तिलवृण. ज्येष्ठिमधु. महु. पानि. धिउ. एतिपिजिकन. घाईमालाईनु. निकोसेतोकपराले

मज.
१४०

५ नहलि

कोपनु फेरि ^{दर} कदुपुंडरीक = कुशकोजरो मकुवा ह लेदो दूद माफिका कोघिउ एतिले घाउ मालाउनु फेरि
पृष्टपणी = क्षीरविडारि निलो अयराजिता कोजरो विहि = = कट पिपल अर्जुन ह वेत पियासार जामुनु अमिलि
केराको वोढ दुमरि लो दू = = लाहा कुल वाना एति रुष को वो का कोर समा धिउ संगलाउनु एति पितले आया
को घटिरा को इहा पछि श्लेषले उत्पत्ति नया को घटिरा को औषधि कहं कु वालुवा इत सुक्या को धुलो फलाममा त
ताई गोमु एति सेकनु तताई कन कषाय पियाउनु लाउनु तातो ले सेकनु एतिले रोग कुटला ह लेदो सेतो नि सोथ
तिल एति मरु संग घाउ मालाउनु निको सेता कपरा ले को पिवा धिरा सु इहा पछि दंति गंरुत नि सोथ का पुनु तिल
गोमुत्र सिध्यानु न सहित ले एति संगै तेल पकाउनु तो तेल लाउनु सन्निपात ले उत्पत्ति नया को घटिरा को असाध्य
नया ले औषधि ननेन अरु संगला गि आया को घटिरा पित्त को निमित्त ले उत्पत्ति नया को घटिरा को जत्तो औषधि आइ
मा ता जो श्रै घटिरा को औषधि मरु शोभांजन लक्ष्मी कुल वरुणा काठ मेख शृंगी कर्पूर कुविशगि न्यारि मोली पाद
पिपला गद्य ओन चितु कोजरो वेत कुटिलो कंद कारि नि सोथ = = मनशिला सिधुनु न हिंग हिरा कसित तुनिया
वा जो काठ एति औषधि नित्र २ पकाई निको गरि पकाई सबै तो पकाया कोर समा फेरि मनशिला लाहा राधि पकाउ

श्रीरामः
१४०

नु. इहापक्षि. गार्डको घि उंपकाई. इहात्यो अधिकोरस. सवैराधिनिकोगरि पाकगरि आइमालाईनु. इहापक्षित्यो श्रोषधिषु
वाईनु. मरु. सोभांजनसंगतेत्तोलेपिपनयाको. घटिरासवैनिको कुंछ. अथवागोमुत्र. जोड. रात्रिनाधिकनराधि. पुरानुमा
उपानि. मरु. सोभांजननूरा. एतिपियाईकन. पिपननयाको घटिराघट्ट. मित्रवारआयाको. कफआदिले. आयाको.
घटिरा. अधिजन्याजस्तो. नसामाघालपानु. वात. पित्त आदिले आयाको घटिरो. कहिकैवैशरुरुले. नसामाघालपानुन
न्यो. इहापक्षि. हातिघाईनु योग्यको. मासु. शालितंडुलनात. नुनराधिजतिरुयोउत्तिघाईनु. इहाश्लोकलेनन्यो.
दिन ५ अथवादिन ७ एतिघटिरामा. अधिको श्रोषधिलेगनु. हातिकोमासु. बलियो. धातुपुष्टनयापक्षि. घिउपि
याईनु. तेललाईनु. घाईधुई श्रोषधिहालनु. घालपारिपिपजिकनु. एतिआग्यापालकअधिले अंगराजालाई आग्या
नयो. इतिश्रीपालकाख्योगजायुर्ध्वदेशल्यस्थानेतृतीयविदधिविकितितं नामत्रयोदशोऽध्यायः १३
इहापक्षि वंपानगरमा. पालकअधिको. अंगराजालेमुध्याया. हेअधिश्वर. त्योहातिको घालनयाको घाई. घटाईनु.
गाजोभैरहाको व्यथा. अनेकरोगभैकन. नाडी २ माघाईकुंछ. त्योरोगको. साध्य. असाध्यलक्षण. घटाईनुलाई व्याख्या
आग्यागनुहोलाभनि. अंगराजालेमुन्या. पालकअधिले आग्यानयो. हातिहरुको. दुईभेदरोगछ. त्योशरीरलेउत्पः

गज.

१४९

त्रिभयाको एक. अकस्मात्त्रययाको एक. वात. पित्त. कफ. संनिपात. आदिले त्रययाको. आक्राशरीरवा. आयाको भुंनु काठ
लेठे विकन. घट्याले दुध्याको मानूला. आंगोले पोल्दा. घटिया वस्तु वा दा. त्रययाको मा. अकस्मात्त्रयनु त्रयोघाउँको घटाउँनुला
ईओषधि. जौ. महु. घिउँ. दूद. पिक्रिकन. लाउँनु घटाउँनुला ईति इहापद्धि शरीरको विशेषले दोष कुंछु घायाको रसको
विशेषले. अपथ घायाले. कालको वेला मा घटिया घायाले. अकस्मात्त रोग भनु वात. पित्त. कफको. अरुले पनि कुंछु त्र्यो
लक्षण. भिन्न २ ले कहंछु कुओघटिया वर्णी त्रययाको. दुंगाले धसिसाको भैरहला. एकथोक पनि गर्न शकैन. इस्मा. वात.
अधिक त्रययाको. घाउँनु पित्तविकारले. ज्वर अधिक कुंछु. देषु पनि दरलायो. घाउँ. कडा भैरहला. गंझा ईरहला.
हले दोहै वर्णी भैरहला. स्वास आवला. छाला. मासि. दुबला श्लेष्मले उपति त्रययाको रोगको बन्धमा जैसे तो कुंछु.
कोमल कुंछु. दुध्याको मानूला. वित्रमा उदास कुन्या. जांहा. तांहा जान इच्छा गर्नु. विलाउँनु. वात. पित्त. कफ. तिने थोक
को लक्षणले संनिपात भनि जानु इहापद्धि घाउँनु कुन्याको कहंछु. तत्को विधान नत्रययाकोले. घटिया स्थानमा. अधिक
नवाध्याले. हातिको घाउँ कुंछु. घटिया वा दा. हिडि गयाले. त्र्यो दुइ. अपराधले घाउँ कुंछु इहा त्र्यो हातिहरुको. जुन
घाउँ मयूरको घिवा जत्तो वर्णी. भैकन साको भैरहला. घाउँको स्थानमा. त्र्यो असाध्य भनि जानु हिडाले पनि आईर

श्रीरामः

१४९

माकाको गंध आईरहला. विलो नैरहला. तो असाध्य जांनु देयनु हलो घाई नया कोऊ. जुन घाईले. रातदिन. रक्त आईरहला
 तो असाध्य ननिजांनु तलपेट कोठा उं जुन घाई कैलो वार्ता कुंछ. साको कुन्या. तातो कुंछ. दिने असाध्य ननिजांनु इहा पछि घा
 ईहातिको कालो वार्ता नैरहला. साको. गंध नैरहला. तो पनि असाध्य ननिजांनु सधै दुष्या. फेन आया जत्तो आउंन्या. दुर्ग
 ध. आठ अठंग सधै दुष्या. जोर आईरहला. सधै ठाई मासाको. दुर्गध नयाको घाई असाध्य ननिजांनु आठ अठंग को भित्र घा
 ई नैरहला. अति दुर्गध नयाको. तो पनि असाध्य ननिजांनु मटिरा नै निकस्योको. घाई रक्त आईरहला घाई साको. तो
 पनि असाध्य ननिजांनु बली कजत्तो नै किरा अधिक कुंछ. घाई अधिक कुंछ. रक्त अति आउंन्या. तो पनि असाध्य ननिजां
 नु ओथ नै रातो नैरहला. तत्को माऊ मा कालो नै अलगो नै घाई नैरहलाको. साको. दुर्गध. तो पनि असाध्य ननिजांनु मर्म
 मा घाई नै दुषला. जल यंत्र नै. रक्त आईरहला. तो पनि असाध्य ननिजांनु पिय. रक्त. सधै आईरहला. घाईले. जल यं
 त्र नै. विलो दुर्गध कुन्या तो पनि असाध्य ननिजांनु मासु टेरे कुन्या. नहर. हाड. मासु माला गिरहला. दुंमरि को फल मुख नै
 मुख नैरहला जुन घाई तो पनि असाध्य ननिजांनु गंध नयाको. पियन आउंन्या. कमल का पत्र नै वार्ता नयाको घाई पीडा कु
 न्या. तत्ताई. निदोष नयाको रोग जांनु इहा पछि नाडी माउत्त नयाको रोगको. व्याख्या गर्नु हे अंगराजा. हाति रुस

जत्तो विरिरह्योको ३

गज.
१४२

को वात. पित्त. कफ. संनिपात वीत परिकन नया को. पाँच नेद ले नाडी मा कुंछ शरीर मा वात. पित्त. आदि दोष ले. दुष्ट मा
सु. रक्त. पिप. अविनै कन रहला. समय मा. शस्त्र ले तो. रक्त. नरिका. शरीर को धातु पुष्ट नया पछि. नय दिई कन. ता जाः
कुंछ. ते श्ले रोग उत्पन्न कुंछ. पिप दुर्गंध नै विप्लो नै विकार नया पछि उ सै रहला. एतिले नाडी स्वधन गर्नु पर्क पुष्ट को अंगु
ला देषि. मस्तक सम पुष्पा को नाडी मा. नया को घाउ. घटाउनु कष्ट साध्य कुंछ नाडी ले घाउ उत्पत्ति नया को. नया को
घाउ ले. घाउ को राग सरिकन. उत्पत्ति नया को. अथवा. ता को हिशाले उत्पत्ति नया को. अथवा बुढा नया ले. उत्पत्ति कुंछ.
इहा पछि. साध्य असाध्य क्रम ले कुंछ मूल नाडी को घाउ असाध्य असाध्य नया को नाडी. घटाउनु नया को मा. त्यो मे ले क
हुंछु इहा. दात. विउडि. आठ अठंग. नख. आंखा. हृदय. मर्म. कन्ध. हात. अपक्कार मा. अष्टि व्यय मा. हात को माथि. नखः
को पुष्पा. आङ्मा सवै प्रतिका स अंगुलि. मुण् की चक्र स कि स कुटिका न्न रा परा विक्षोभ पर ना गो कृष्ट अवग्रह व शरं ध आः
क श गोत्र संदान क्षय नाग कान को मा रुमा. तालु. नाभि. टिङ्ग. लिंग. कान मा. काष्ठी मा. घिवामा. काला. पुष्टा. पुष्ट नाग मा
एति स्थान मा एति नाग मा जुन सुप्तो गरि जाइ पया. उ नाडी घाटाउनु लाई. अनेक कष्ट ले मात्र सिद्ध कुंछ इहा पछि जुन
नाडी न कुंछ दो ठाउ मा गइ कन रहला. अधि देषि. वाकलो जै रहला. वांगो जै रहला. कपाल मा. काष्ठी. हात. हाड. संधि. पुच्छ

श्रीरामः
१४२

को अंतमा. आत्मा. तालुमा. एतिमा. जुन नाडी रहला. सुत्तो जाई रहला. त्यो घटाउनु गाङ्गो. घटैन कालामा. मासुमा.
 नाडी उधो देखिकन जाई रहला. त्यो नाडी साध्य भनु. घटाउनु कुंछ वैश्यात्मा गरिरहन्छा रुले. त्यो नाडी शत्रुले.
 केदगरि रक्तजिकुनु तेस्रो घाउँ. अति साङ्गो कुंछ भनि. पालक अघिले. अङ्गराजालाई भन्यो त्यो फेरि. अंगराजाले पा
 लक अघि को सुध्याया. हे अघि श्वर. जुन स्थानमा. शत्रुले घाउँ पार्नु कुदेन. आगोले पनि उपचार होवैन. पानिले पनि
 उपचार होवैन इहा हाति रुको नाडी को. श्रोषधिक सो गर्नु भनि. अंगराजाले पालक अघि को सुध्याया इहा पछि
 पालक अघिले आगो गर्नु भयो. हे अंगराजा इहा निश्चयले. जुन ठाउँमा. वैश्या रुले. शात्रु हेरि कन. आगो को. पा
 निको. उपचार गर्नुमा. विशेषले. न जानि कन. तेस्रो ठाउँमा. श्रोषधिको हा. वितु को जरो. मरिव. पिपला. सुठो. रुले.
 दो. लांगली. दन्ति एति समजागले पिङ्गिकन. नाडी बाट उत्पत्ति भया को घाउँमा हालनु वितु को जरो. खयर रुष
 को दुप्या. सिधुनुन. एति समजाग गरिकन. घाउँ मारायु दन्ति. कुटकि. नागवला. :: अरेड को जरो. वायु विडंग.
 सस्य. एति गोमुत्रमा पिङ्गि. घाममा सुकाई. गोलि पारि त्यो श्रोषधि घाउँ मारायु निम. अर्क पात. कुविराक्ष करवीर
 कुल. एति को पात. तिल. सावरिनुन. एति दूर्वा गरिकन. गोलि पारि. त्यो रोग घटाउनु लाई घाउँ मारायु कुटतगरः

आत्माको ३

गज.
१४३

हलेदो. वितुकोजरो. सिधुनुन. तिल. सिउठिको^{खाल}वोक्रो. एतिसमनागगरिकन. घाउमालाउनु. उन्नम औषधिप्रयो
सिधुनुन. मर्वा. दन्ति. अतिरस. वितुकोजरो. प्रयोएरीक. तिलकोखाल. समनागलेपिक्रिकन. घाममासुकाई. नसाः
माघाउन्नयाकोमा. न्यो औषधिल्लाउनु घाउघट्ट हिम्मी = तगरकोजरो. वायुविडंग. श्रुठो. लाहाकुल. दन्ति. देवदा
रुकोवोक्रो. सिधुनुन. एतिसमनागलेपिक्रिकन. गोलिपारि. घाममासुकाई. नसामाघाउन्नयाकोमाहालनु. उन्नमः
औषधिप्रयो सस्यु. वितुकोजरो. दन्ति. सिधुनुन. एतिसमनागले. सिउठिकोदूद. एतिफकाईकन घटिया घाउ घटाउनुला
ईलाउनु दन्ती. ततालोकोउअर्कपातकोजरो. सिधुनुन. एतिसमनागलेपिक्रिकन. औषधिलेलाउनु उन्नम हलेदो. बुत्रो
ततालाकोकुल. कुटकि. एतितिलसंगपिक्रिकनलाउनु. घटाउनुलाई औषधि कुविरासकेपात. कांसाकोमोडामा. निल सं
गपिक्रिकन. घाउमालाउनु इहाहातिको घाउ घटाउनु कुन्या. औषधि. विशेषले. मैले कहन लाया. इहापछि
औषधि. यंत्रको. अध्यायमानन्याकोविधानले. हातिकोकिलोमा. निकोगरिवाधिकन. घाउमा. नहर्निले रक्तकि कुलाई.
यन्नगर्नु. इहाफेरिहातिको औषधिकहंहु सिधुनुन. मरु. घिउ. जौकोवोक्रा. पारक. सिउठिदूद. साजिखाल
हरिताल. पिपलामुल. कुट. शंखिनीकुल. अर्कपातदूद. एतिसमनागले. वृणागरिवनाइघाउमालाउनु राजहः

श्रीरामः
१४३

क्ष. पटोल. अश्वगंधा. मधु. शंखिनी. कुल. कुदि. रा. स. जाति. पुष्प. खयर. काठ. वन. कपास. हलेदो. तुलशी. क्षति. वन. निम. कर.
वीर. कुल. कुटको. यद. कु. विला. क्षीर. का. को. ली. अ. वला. एति. सम. भा. गले. काठ. प. का. ई. त्यो. श्रौ. ध. धिले. घा. उ. मा. ला. उ. नु. शं.
खिनी. वितु. को. ज. रो. कं. ट. कारि. अश्व. गंध. नि. सो. थ. = = हले. दो. स. र्प. गु. द्या. र. गा. नु. वितु. को. ज. रो. पि. प. ला. मूल. जो. ली. पा. पू. पा.
त्या. तो. रि. या. कु. ट्की. मु. ग. न्या. लो. जि. रा. ति. तो. वि. विं. डा. म. य. न. फ. ल. एति. सम. भा. ग. चूर्ण. गरि. गो. मु. त्र. मा. पि. क्रि. क. न. तेल. प. का. ई. ला. उ.
नु. इ. हा. प. छि. अति. पि. प. नै. र. स्या. को. घा. उ. को. श्रौ. ध. धि. व. ना. उ. नु. इ. हा. प. छि. ज. रि. गो. = = राज. वृ. क्ष. हल. ह. ल्या. ध. सि. री. स.
पि. प. ल्को. न. र्ध. र. उ. मु. या. को. दु. प्या. पि. क्रि. क. न. या. ति. तु. ल्या. ई. श्रौ. ध. धि. ह. ल. नु. त. ता. लो. सि. री. स. = = = = ध. रि. को. ला. प. राज. वृ.
क्ष. खयर. काठ. एति. का. थ. प. का. ई. त. स्को. र. स. मा. ज. रि. गो. = = राज. वृ. क्ष. धि. ई. रा. धि. तेल. प. का. ई. ला. उ. नु. इ. हा. प. छि. आ. गा. मा. =
से. क. ना. को. क. हं. कु. स. त्ना. २. गु. र्जो. मे. द. एति. सम. भा. गले. अंगु. ला. य. मा. न. ले. या. ति. तु. ल्या. उ. नु. फे. रि. त्यो. वा. ति. आ. गो. मा. स.
त्का. ई. क. न. हा. ति. को. ति. ष. रा. को. ठा. उ. आ. गा. मा. से. क. नु. मन. शि. ला. हरि. ता. ल. म. सि. नु. गरि. पि. क्रि. गो. व. र. मा. मि. सा. ई. क. न. आ. गो.
मा. से. क. या. को. ठा. उ. ला. उ. नु. एति. ग. न्या. ले. प. नि. न्व. र. शा. ति. न. न. य. या. दु. ई. वे. र. ति. न. वे. र. ग. नु. एति. श. त्र. क. र्म. अ. ग्रि. क. र्म. उ. प. वा.
र. क. हि. श. को. फे. रि. श. त्र. क. र्म. अ. ग्रि. क. र्म. ले. उ. प. वा. र. ग. नु. न. न. य. या. ना. डी. को. दो. ष. कु. टा. उ. नु. ला. ई. श्रौ. ध. धि. वि. धि. क. हं. कु.

गज.
१४४

जौ. तगर. निमफल. कुविराक्ष. कुट. अलैवि. अवला. करवीरफुल. अर्कपात. तिल. वयरकाठको सार एतिसमजा
गरि. घोराको मुत्रमा पिहि. गोलि पारि घाममा सुकाई घालमालाईनु इहापछि नाडीको दोष कुण्डुलाईनुलाई. औष
धिरसांजन तगर. कुट. हरिताल. मनशिला. कुटकी. अश्वगंध. लांगली वंशलोचन. वितुको जरो. वेल. सस्यु. खय
र. मेठि. खोरासानि. दन्ती. वायुविडंग. अर्कपात. सोभांजनको जरो. तिलको सार. मापिद्रि गोलि पारि घाई माहाल
नु इहापछि क्षार = तुल्याईनुलाई व्याख्या मैले कहंछु सिरीस कालाहाको काठ. सालधुप. राजहृक्ष. कुविराक्ष. तालम
खौ. वेल. सेतोवेल. तेनसाल. पादरी. खयर. वकाई = करवीरफुल. अषामार्ग. अश्वगंध कुट = रक्तोत्पल तितो बिंदु
वा. कुभिंडो. काकजंघा. पाता तोरिया वेल. कृतिओन. राजहृक्ष. हलेदो. जौको वोट. एति औषधिराषि पिद्रि कन. घा
ममा सुकाई कन. निकोठाउं मा राषि. घास जया नू मिमा राषि. मुछि कन. इहापछि. फिकिहुला चोडा मा घि क्षार छानि
लिनु. इहापछि बाकि. नेडी. गार्ड. नैसी. घोरी. गदाहा. उत. एतिको मुत्र लिई कन. फलामको नोडा मा एति राषि. आगो
मा सुतो गरि पकाईनु. इहा लांगली. दन्ती. वितु. पिपलाको जरो. ववा. मरिब. सुठो. साजिखाल. जौको वोको. वायुविडं
ग. सिधुनुन. सिउंठिको दूद. अर्कपात दूद. एति चूर्ण राषि सुतो गरि पकाईनु. जति वेर समस घर जत्तो सुकिन गया

श्रीरामः
१४४

सम्प. उतिवेरपाकगर्नु इहापछि. बुझामारह्याको आगो. पूजागरिकन अधिको. जाडा घन्याई. फलामको नया भोंडामा
राषि छोपिकन. तिनदिन नया पनि. सात ७ दिन नया पनि. दशदिन नया पनि राषि. इहापछि. निको दिनमा त्मानगरि.
वैशले. निको वस्त्र लाई कन. सुविनै कन. बाह्य गले त्वात्ति वावन पङ्क्ति कन. इहापछि. हातिको घाउँ मानिको गरि हेरि
नसामा आयाको घाउँको घालले आयाको. रक्त. पिप. कपरा ले पुछि इहापछि. घाउँमा. मुहानु गरि. सिक्का तुल्याई. घा
उँ धुई. औषधिको. घाउँको. वल हेरि. अनुमानले. घाउँमा लाउँनु. जत्तोगरि संवतत्तोगरि राषु इहापछि घाउँमा. पिप
नयो कि नयेन. हेरि. पिप नया विनिकै. त्यो औषधिराषु कै न इहापछि. मोहले. अहंकारले. अथवा. निद्रा आउँदा. मु
ख जमाई आउँदा मा. घालवाट. रक्त. पिप. आवला. त्यो हेरि कन. निको गरि औषधिराषु. रात्रि नाघि. पुरानु मार. शोभा
जनको रसले धुनु अथवा अमिलो दहि. वयरको रस. विमरको रस एतिले धुनु. दाडिम. तुलशी. आपको वोको. मुग
यालो. एतिसमभागले पिङ्गि. धिउँले मुछि. लाउँनु फेरि. अमिलो दहि. धिउँ. वोसो. मासि. एतिले लाउँनु शास्त्रले नया
को विधि जत्तो. अग्निमा पाकगर्नु. फेरि औषधि. रातो घयर. अर्जुन हसक दम्बकाठ. लोठ = राजहृक्ष. पिपलकाठ. का.
फल्को वोको. तेनु हस सेव घुंगी. - बाभोकाठ - सिरीसकाथ. मेथि. सालकाठ. वयरकाठ. लाहाकाठ. वेत. वयारोको फुल

गज.
१४५

पर

खयर. एतिपानिमाकाथपकाईकन. चारभागको एकभागनयापछि. जिकिकन. फेरिसो झपाथि १६ प्रमानले तेलमा
राखि पकाईनु. अथवा बट्टवस. दुमरि. मझुवा. पिंलो रुख. कदंब. वानोकाठ. केराको वोटा. जामुनु. लाहाकाठ. कात्रा
को रुख. गंजारि. मेघशृंगी. कुविराक्ष. कागुनु. अजगंध. अर्जुनद्वय एतिको वोको लिई कन. गुर्जेको काठ. पुनर्नवा. अश्व
गंध. मोर्लीपाट. हलेदो. चुत्रो. सडुखा. दुमरिकोजरो. कालो अपराजिताको जरो. एतिसंयुक्तले काठपकाईनु का:
ठपकायाको सेवका किले तेलपकाईनु हलेदो. मयन. मरिव. पिपला. कागुनु. मजितो. एतिराखि निको पानिमा प
काईनु तत्कोरसत्यो तेलै मारायुनु. त्यो औषधिले. हातिको नाडी मारहाको घाई मालाईनु घट्ट वट. दुमरि. पि
पल. मझुवा. दालविनी. लाहाकाठ. सितवेल. गंजारि. मेघशृंगी. वानोकाठ. अश्वगंध. सिरीस. एतिरुखको वोको. काठ
द्वारा गरि. वृक्षोदनि. त्रिसंध्यापुष्प अश्वगंध. पुनर्नवा. मोर्लीपाट. हलेदो. चुत्रो. त्यो सबैको रुखको. छोटे. योप. काठलि
कन. घैला चार माराखि. काठपकाईनु. इहापछि. आधा घट्टापछि. बाकिरहाको उबालि. काठपकायाको मा. तेल
पाथि १६ सोझ राखु गुड. तिल. मजितो. कागुनु. कवा बसिनी तेतिराखि सुत्तो गरि पकाईनु. त्यो पाक नयापछि उ
बालुनु त्यो हातिको नसामा. घाई घटाईनु लाई. औषधि. कुटवीज. चितुको जरो. चारंगी. करवीरफुल. विमरा

श्रीरामः
१४५

कोऽपातः पांचजातनुनः हलेदोऽजेष्टिमधुः अरेडः वकायीः एतितेलपकाउनु इहापक्कि हातिकोपेटमनिमाः आंखा
माः नसामाः रस्याकोघाउमालाउनु इहापक्कि हातिकोघाउघटाउनुलाई मुहुमागईरस्याकोः नसाः अथवाः नदेव
आठाउमाः रस्याकोपनिः तोतेलपियाउनु अथवाः घशुः तोनसाकोघाउघटिजांछ शालितंडुलकोमुगिकोषिवरिपकाई
घिउलेसंयुक्तगरिआउनु हरियोघासआउनु पित्तविकारलेनयाः मिश्रिआउनु इतिश्रीपालकाखोहत्त्यायुर्वेदे
शल्यनाम्नित्तायस्थानेनाडीब्रह्माधिकित्तिनामवतुर्दशोऽध्यायः १४ इहापक्कि अंगराजाले पालकाधिक्योसुध्याः
याः हेपालककाष्ठिश्वरः नसाकांहावाटउत्तमनयोआइमाकांहा२रस्यो वातकोनाडीकटि रसः पतिना मदः शुक्रः एतिः
कटिथोकनाडीमारस्यो मासु हाड वोसो मासि एति कुन२नाडीमारस्यो कुन२नाडीले स्वादजान्यो कुनलेजानेन
रसवीर्यकसोलेपुष्टनयो वातः पित्तः कफः तोतिनेथोककोकसोगरित्वनावफिन्यो एतिसमस्तआग्नागर्तुहोलाः
निसुध्यापालकमुनिलेआग्नागर्तुनयो हेअंगराजा गर्भमारस्याको मासुकोउल्लामा अघि प्राणसहितले हृदयवठ
ला तेस्तेनसाकुंछ हृदयदेघिनसाजल माधि दाहिना वाउं गर्डकन शरीरमावापनैकनरस्याकोरस कोनसा
दुई हृदयलेमाधिजाईकन जिआकोजरो वाधिकन मस्तकसम्पुगिरस्याकोछ तोडुवैथोकले स्वादजान्यो नसाड

गज.
१४६

ई. कंठमा. माथि गैर ह्या को छ. कान दुवैमा. नसा दुईतिर वार थोक. माथि आईर ह्या को छ. ते श्लेकान वला उनु शक्यो. मत्तक का
धि. पेटें. घेउ उधो दाहिना वाउं. छाति. मल द्वार आदि ले शरीर मार ह्या को नसा ७००. मल द्वार. नहर. पेट. नाभि. लिंग एः
ति ठाउं मार ह्या को नाडी ले. वायु ठो थि कन. मुख नाडी मा. भिन्न जां छ. एति स्थान मार ह्या को नाडी ५०. रेनु को प्रमान ले. वा
यु नै कन. त्यो नाडी सवै को घाल उधारि र ह्या को छ. नाभि देखि माथि. हृदय देखि तल. कटिन सा छ सवै ठाउं दाट ओलि
कन. वायु ले. मुख नाडी मार ह्यो. पित्त वं धुं छ. त्यो स्थान को नाडी ५०. पित्त को स्थान जांनु आठ अठंग. मत्तक. घिडा
आंदा सवै मा. एति स्थान मार ह्या को. श्लेष्म वायु ले. मुख नाडी मा ले जाला. त्यो स्थान को नाडी ५०. श्लेष्म को स्थान जां
नु. गुला. कलेजो. मुटु. तत्को मध्य मार ह्या को नसा. ५०. रक्त को स्थान जांनु. एति स्थान मार ह्या को. रक्त. रेनु प्रमान वा
यु ले. इहा वाटर सलै गई कन. धातु सवै. पुष्ट गर्ला मासु. वोसो. हाड. मासि. शुक्र त्यो पावै थोक को. एक २ मा. पवास
पवास. नसा झुं छ. घटिया धातु विकार भया. दुर्ब नै कन. छिन्न वल नै कन. हाति रु रु को. मदं झुं छ. त्यो मद को स्थान पवा
स थोक नसा. रेनु प्रमान. वायु ले. नसा मार ह्या को मद. गंड मा. लिंग मा ले जां छ. एति को शेष र ह्या को. नसा. पसिना को स्था
न. जांनु परिश्रम भया. नाप लाग्या. मुख ले. मुठ ले. पसिना बुदि आइला इत्यकार ले. सात सय ७०० नसा शरीर मान

श्रीरामः
१४६

याकोछ इहापछिहातिको धातुलक्षणकहुंछु रसलाई आत्रेयभनु रक्तलाई वाशिष्ठभनु मासुलाई कापेयभं
नु वोसोलाई गौतमभनु हाडलाई भारद्वाजभनु वीर्यलाई जामदग्न्यभनु वातपित्त कफको दोषले सातथोक
धातुविकारभैकन नसामारहला पानिलेरक्तहुंछु तेजले रंगहुंछु निर्मलभयाको रक्तले कलेजोबंधहुंछु घटि
यारक्तकोषले पियोहुंछु रक्तले पित्तले कफले वायुले तेजले एतिले आंदाहुंछु रक्तपुष्टयामा शरीरसवैपुष्ट
हुंछु रक्त प्राणाको घर हातिले केहि वस्तु पायाको सातदिनमा पचावला रक्तकोषसवै जानिकन रक्तजिकनुजो
आवैथले जिकनानरुनिश्चयादिशास्त्रनिकोगरिदारलाई रक्तजिकनु रक्तवलियोभयासम्म शरीरपुष्टहुंछु अथि
करक्तफिकामा आत्माको मोहहुंछु जन्तिसम्ममात्रावाहियो घटियारक्त शास्त्रज्ञावैथले उत्तिसंमजिकनु शरीर
वलियोछकि छैन हेरिकन इत्यकारको बंधलेशरीरमा रक्तजिकनु प्राणसंदेहगरिकन जिकनुछैन कदाचित्तरो
गवहा रोगघटेन यथाजोगले रोगहेरिकन उपचारगनु आहारहेरिकन शरीरको बलहेरिकन निकोवैथले हाति
को रक्त सुप्तोगरिजिकनु एतिप्रमानमैले कहनलाग्दा जुनहातिको रक्तनिकोगरिजिकोत उहातिरोगपदै न जुनहा
तिकोरक्तनजिकदा हातिवातभया वातरोगमा हातिकोरक्तजिकनुछैन दुबलोहाति बलहीननैरह्याको अति

गज.
१४७

जातग्रहलाग्याको धातुक्षय पाण्डुरोग एतिरोगमारक्तनैजिकुक्कै न इहापछिरक्तजिकुको प्रकारकहनलाग्या बुधको
रोग आँखाको रोग सोठरोग सुक्रियाको कपालको रोग आगोलेपोल्याको रोग सप्यलेगेक्याको रोग एतिरोगमाहातिको
शरीरमारक्तजिकुपर्छ इहापछि अलिक रोगनयाको अति भिन्नत्रैदुषण्या रोगमा तेललाउनु तातोलेसेकुनु तेस्तो
गन्याले उभो उधो देषु बलाउनु नशक्या निकोननया रक्तजिकुनुपर्छ निश्चयले सोठरोग आचारक्तजिकुनु अव
श्यजिकुनुपर्छ शरीरको धातु हेरिकन विहानैवाहिरलैजाई दोषजाउलाई एककोसभूमिमाहिडाउनु घाममातापगराउनु
दूधपानिलेहातिलाईकुनु निकोवैद्यले उपचारगराईकन माहुतलाई सौपिकन निकोगरिरागुपर्छ वेदपारायाणावा
ह्मणालेहोमगराईकन पुण्याहवावनगराई कर्मसिद्धिगरिकन घिउँ क्षीरजोजनगराई घिउँलेघसिकन पानिमाडुवा
उनु रक्तजिक्या शत्रुले अधिभन्याजस्तो विधिले शरीरमारक्तजिकु हाडछ्यो संधिक्यो मर्मस्थानमा एतिस्थानकाडि
रक्तजिकिकन घाउँमायोग्यले उपचारगनु इहापछि शरीरनिको कुंछ रसआदिधातु वात पित्त श्लेष्म भिन्नगेर
खाको नाडीभया शरीरगड्यो कुंछ शिर कंठ आँखाहात पृष्ठ जाङ् छाति एतिस्थानमारह्याको रोग तत्को व्याख्या
गनुलाग्या तापलागिकरह्याको वेला मा विसोपानिले घन्याईदिया जस्तो तेस्तो सुख कुंछ तत्कालले तेस्तो घटिः

श्रीरामः
१४७

यारक्तजिकियाले. रक्तको दोषजनिभयाको. रोगतत्कालकुरिजांछ सुखमानला तेत्तिको कारणालेशरीरमा. रक्तजि
कुपछ. रक्तजिक्यापछि. वातरोगको उपचारगन्याजस्तोगर्नु जुनबंधलेशरीरमा. विकारभयेन. उबंधलेपावदिनः
नयापनि. सातदिननयापनि. तेललेलाईनु रोगजाडि. हेरिकन. घघाको हेरिकन. त्यो. बंधनले. सुक्रियाको रोगमा विचार
गरिकन. रोगको लक्षण हेरिकन. हातिमा दुतले. दोरिले यंत्रतुल्याई. शरीरमा पीडन दुन्या गरि. हातिवाधिकन. नसा
मा. अंगुलाले मि विकन. नसामा स्थाननाग हेरिकन. रक्तजिकुपछ रक्तजिक्यापछि. रक्तनथामिरह्यापनि. थामिरह्या
पनि. रक्तठाउंमा भयभैरहला. रक्तनभैरहला. तत्कारणाले. वैशले. वाडै श्रोषधिगर्नुपछ दोरिले मि वदा. साझोगरिवा
धदामा. हुलो दुःखमानला. त्यो कारणाले. फोडकन. पानिमा दुवाई राखु देहशीलनयापछि. पानिवाटल्याईकन. धिउ
दूद. सुक्रियाईनु. एतिगन्यापनि सुखनमान्या. शीतल उपचारगरिकन. गुलियो वस्तु सुवाउंनु तेत्तिगन्यालेपनि.
रोगनघघ्या. अवश्यत्यो हातिले. जीवकोली भनिजांनु निकोगरि रोगभुद्धननयापनि. रोगनभैरह्यापनि. रोगभै
रह्यापनि. हेमहाराज रोग. एक २ थोकको घमानले कहंछु अघि. पछि. माऊमा. सुक्रियायाको. सोठ रोग आयाको. व
घाको. घघाको. विक हेरिकन. दातको दुप्या भै नयाको. यंत्रले नहनी. नयापनि. घाउं तुल्याईकन. वैशले. घालपानु

गज.
१४८

कुशकोट्टपातेनयापनि. हातकोश्रंगुलिराष्यागरि. घालपार्तु. घटियाविद्रुहेर्नु. एतिगन्यापछि. पानिपियाउनु. सपरश्यादि
सुत्राउनु एतिसुक्रियाकोसोठरोगआयाकोउपचारनया जुनरोगमा. जुननसाले. दुष्टरक्तजिकुनु. उस्थानकहन
लाग्पा हातिकोकपालदेधि. उधोकुप्रस्थलकोमाधि. नाककोजरो. आंखाकोकोणादेधिमाऊमा. इत्थिकाभनु मत्तकले
उधो. निर्ज्यानस्थानभनु शंखकपालउत्तौ एतिस्थानको. नसामारक्तकुपछ आंखाकोकोना. मदस्थानकोश्रंतरमा. कुप्रः
स्थानकोउधो. तालुको. उभोमारक्तजिकु जिघ्राकोमाऊमा. कुंभकोउधो. आंखाकोरोगमा. रक्तजिकुनुपछ अधिभन्याजस्तो
दोरिलेबाधनु तोवंधेजलेउपचारगरिकन. ग्पानलेहेरिकन अधिजतिभन्याकोस्थानमा. भिन्नरक्तजिकुनु. आंखाको
रोगमा तोवंधेजलेउपचारजानिकन. धिब्रामाषटिराआया. वैथले. नसामारक्तजिकुनुपछ. कण्ठमाषटिरोआया. ताहाः
पनिरक्तजिकुनुपछ दूदुईठाउंमा. आठश्रंगुलियमानले. मर्मछाडिकनरक्तजिकुनुपछ. नाभिदेधिमाधि. अठाऊश्रं
गुलि १८ मर्मछाडिकन. रक्तजिकुनुपछ. सुक्रियाकोसोठरोगभया. दामिदिनुपछ हातिकोसुष्टकोरोगभया. हेमहा
राज. रक्तजिकुनुपछ. पृष्ठतिरमात्ररक्तजिकुनुपछ हृदयमापारि. रक्तजिकुनुकैन हातिकोशरीरघटियाकुंछ इ
स्यकारले. रक्तजिकुनु. विचारगरिकन. तोवित्तारलेकस्या सुक्रियाकोसोठरोग. नानाविद्रुलेआयाकोरोगहेरिः

श्रीरामः
१४८

कनः अधिक भया नाकमाश्रयधिरालिदिनु नसामा रक्तफिकुनुकुंछ असीथोकप्रकारलेगास्याको आंदाप्रतिविद्र
 कहनलागा ठाउं २ मारहाको नसापनिकहनलागा जुन आइमा आंदाप्रतिरक्तबंधकुंछ उस्थाउंको आठ अठंग
 मा आश्रयधिरिकन रक्तफिकिकापछि सुखकुंछ शरीरमारक्तफिकुलाई मैले अधिननिगया डुवलाई रहन्या शः
 रीरमा रक्तनभैरहाको तेत्तोहातिको अतिरक्तफिकुनुछैन घाउं पार्नुछैन पमानले नित्यरक्तजत्रि आयाको संमरिक्कु
 अतिमोठयाको हातिको नसा वाडै हेर्नुलाई जुन जाँड मिसाई कनधन्याई दिनु देखापछि रक्तफिकुनुपर्छ इहाप
 छि घाउं मा चिसो पानिले धुनु उषुको जरोको रस नीलो त्यलको जरोको रस तो दुई थोकको रसले घाउं धुनु च्या
 राको फुल नतालाको तो दुई थोक कुटिकन रसलीकन इहापछि श्री खाए कुशको जरो पत्रकाठ एति आश्रयधिलेलाई
 कन हातिसुखले रहला इति श्रीपालकाख्यो महाप्रवचने दत्तायुर्वेदे तृतीयशाल्यस्थानेशिरोयूहनीना
 मपञ्चदशोऽध्यायः १५ वं पानगरको अंगरामाले सुधाउंदा नयो देपाल मुनिश्वर घटिरो नभयाको स्थाः
 नमा घटिरा आउं न्याको लक्षणा आग्यानयाको मा नौ प्रकारको अर्बुदनाम नयाको हातिहरुको रोग कुंछ भनि
 आग्यानयो तो अर्बुद नयाको घटिरा काकारणले उत्पन्न कुंछ उत्पन्न नयापछि कसो गरिपि पढोला कसोपि प

गज.
१४२

होवैन. तो कारणा आगा गर्नु होला पालक मुनिले आगा गर्नु नयो हेमदाराज. कसे कोमतले. कथोक प्रकारकोः
अर्बुद नमिन्ननु कसो वात आदिले. अधिभया को प्रकारले. आक्रा २ स्थान मार हि कन. मासु. बोसो. हाड. भिन्न वाट वो
धगरावला. तत्तै शरीर को सात थोक धातुले. आक्रा २ स्थान काद्या पछि. विकार कुंछ. विकारले तो अर्बुद उत्प कुंछ
सुक्रिरहला. घटिया वर्णले. साक्रो मै. उफिर रहला. रक्त वहिर रहला. श्लेष्मरक्त विकारले. सवै घुमायि. सा नु २ घटि
रो आवला. फुओ मै रहला. भिन्न के द मै रहला. विप्लो मै पिप आवला. शरीर को विकारले उत्पत्ति. वोट पयाले. उत्पत्ति
तेस्रो लक्षणा ले आया को. घटिरालाई अर्बुद ननु. तो घटि रो. पिप कुनु गाक्रो. भनि. भिन्न पिप नया पछि. अति पिप
आया पनि. घाई घमर्तु कुदै न. इहा पछि तो घटिरा. जाहा ताहा. आवला भनि उपचार गर्नु पर्छ. घिर्तले घमिपा
निमा भिजाई नु. धुनु दंति. निसोथ लांगली = वाना. एति चूर्ण गरि. घिर्त संग मि सार्. घाई मा घिर्त लाई कन. औषधि
लाई नु. घिर्त नया पनि. तेल नया पनि. वाडै घमर्तु पर्छ एति औषधिले घाई घट्ट मासु वटि आवला इत्यकारले घ
टि रो को उपचार गर्नु इति श्री पालकाख्ये महाप्रवचने गजायुर्वेदे तृतीय स्थाने अर्बुद विक्लिप्तानाम बोडशोः
ध्यायः १६ इहा पछि अंगराजाले पालक नमिन्नरको सुधायी हे पालक मुनि. हातिको दन्त कसो. जरिआ

श्रीरामः
१४२

बला दन्त रुन्ध्याले उत्पात भनि जांनु कसो दन्त रुन्ध्याले पनि उत्पात होईन भनि जांनु भन्यो पालक अघिले आग्या भयो
हे अंगराजा अति पीडा ले रोग ले हातिको दन्त ले पिप रक्त गंङ्गाई कन आवला औसाहा पली इत्युकार ले भयाः
को दन्त रोग लाई उत्पन्न भै शरीर ले भयो भनु त्यो दन्त रुग्णि आउंदा अघि दात उमरि न्या सहित ले आपै यत्न गरिकन
जरो समेत उधेलि जिक्नु त्यो घाउँमा अरु घाउँमा औषधि गन्या जत्तो औषधि गरिकन घटाउँनु पर्छ वात आदिले
विकार भै कन दात रुग्णि आया ते श्लेष्म र मांनु पर्छैन त्यो उत्पात लक्षणा होईन हातिको आइ भित्रमा रोग भै कन घाल
भै गंङ्गाई कन पिपु रुन्ध्या इहा दन्त रुग्णि आवला रातो दुन्ध्या समले रुन्ध्या साढो कुंछ तांम को नरु नि तुल्याई कन
नरु नि मासा को गरि धागो ले बाधिकन दन्त को जरा मा पिपु जिक्नु इहा पछि औषधि हालनु त्यन साल अर्क पात
निम कावो रुले दो करंज पुत्रं जीव गांजा कडुक करवीर फुल को जरो छति वन एति सम भाग गरि काथ पकाउँनु
त्योर सले घाउँ धुनु कवलो मेहिक पशाले पुछनु इहा पछि घाउँमा वस्ति औषधिले घुत्नु घाउँ गंङ्गाया को विलाया
को नि को कुंछ कुंछ पुनर्नवा वेल को जरो ववा सोभांजन लक्ष्मी फुल अधिक पुष्प गांजा जाति पुष्प अर्क पात
काक जंघा करंज अरेड को विउँ तुलशी को वोक्रा कुट बीज को वोक्रो एति पकाई कन धुनु रातो सोभांजन को वोः

गज.
१५०

को. कुटवीज कोरस. कुविराक्ष. गिन्यारि. पुत्रंजीव. निम. छतिवन कोवोको. कुविराक्ष कोवोको. एति काथपकाईशी
तलगारिघाउँधुनु मासुवढला घाउँघट्छ वायुविडंग. निसोथ. दन्ती. वितुकोजरो. पिपला. गजपिपला. कागुः
नु. सिधुनुन. एतिसमभागगरिकन. मसिनुगरिकन घाउँमाहालनु मासुवढला घाउँनिकोगरिकन. रक्त. पिपफ्रिकिः
कन. घाउँकोश्रौषधि वचा. शुठो. लशुन. सिधुनुन. विन्यानुन. सावरिनुन संवरनुन. घारिनुन. धनिउँ = अलैवि.
कुट. षोठोकाथ. एतिपिक्किलाउँनु कुटवीज. तालमूल. जातीपुष्प. करवीरकुल. कुविराक्षकोपात. अरुजातकुविरा. पा
रिजातकुलकुठिलो. तगर. मोथ्या. ऊँकुल कोजरो. कवापविमैरिध. गुगुल. एतिसमभागगरिकन. बर्णागरितेलपका
उँनु. शकिकनदन्तकोजरोमालाउँनु दन्तगक्रायाकोकुट्छ. निकोडुंछ. पिपऊँछ. विलायाकोनिकोडुंछ वेल. पि
पल्कोवोको. महुवारुषकोवोको. दुंमरिकोवोको. सालकोवोको. मेजा = कोवोको. वर = कोवोको. काफल्कोवोको.
पाथ. कुंकुम. सल्लाकाठ. देवदारुकोवोको. काथपकाई. मन्नातोगरि. घाउँधुनु. घाउँकुट्छनिकोडुंछ
सावरि. कमलकुल. पादरीकुलकोजरो. मयन. कुशकोजरो. कुटवीज. शालितंडुल. महुवा. लोठ. तालमत्तक. = . बाल
मखना. क्षीरविदारि संवोदि. कालोअपराजिताकुल. मेजा. कुलिंजन. तालमूल. हर्ष. विराईतो. एतिसमभाग
पानकोजरो

क्षप

श्रीरामः
१५०

गरिकन औषधितेलपकाउनु घाउमालाउनु घाउघट्ट तेहोगयापनिघाउलेपिपवाहिरनआयासाढेकुंछ
 फेरिपिपजिकुनुलाईऔषधि परओर गजपिपला कुटवीज गद्यओन वायुविडंग मुगयालो सस्यु चनिआं
 एतिसमभागगरि गोसूत्रमापिद्वितेलपकाउनु तोलाउनु पारिजातकुल काउंछो एतिपकाई वारभागमा एकभाग
 राखि दोवरगाईकोदूदराखु तोआधागरिकनपकाईलाउनु कुट कागुनु महुवा रुरी जठमसि कालोअति
 रस मेजा लोढ - - - सल्ला यपोण्टरीक एतिसवैदूर्गागरि घाउमालाउनु घाउनिको कुंछ काकोरि मधुपर्णी
 अजगंध कुटकी रुरी पानकोजरोगुर्जो वनमुगि वरिअमिलो एतिदूर्गागरि गाईकोदूद दोवर तेलआधा पाकगरिः
 दूदसुकिजांछ तेलमात्ररहला तोतेलले हातिकोआइमाघसुनु परायो तिन्ना वतै महु घिउ मरिच पिपला भुठो
 सिधुनुन एतिदूर्गागरिकन हातिको दन्त रोगको घाउमा लाया पावदिनमा अथवातिनदिनमानिको कुंछ जनि पा
 लकात्याअधिश्वरलेआग्यात्रयो इति श्रीपालकाख्योगजायुर्वेदेतृतीयस्थानेदन्तनाडीविकित्तितन्नामसः
 प्रदशोऽध्यायः १७ अंगराजालेपालकमुनिश्वरछोआग्यागर्नुत्रयो अधिकदन्तदोषलेउत्पत्तित्रयाकोकसो
 गरिरहला अधिश्वरलेआग्यागर्नुत्रयो वातःपित्तःकफःरक्तकोविकारले दन्त रोगकुंछ तत्कोलक्षणमुखवाट

गज.
१५१

रालबुहला. घान्यावस्तुमावेन. डवलोकं. कुश्रोकं. आख्यामा आसुलेजरिरहला. रतिजस्तो. अधिकदत्तदातदेखिला
हातिवाध्याकीलोमा. धिउमानिकोगरिवाधि. मुखमित्र. विमतालेदातउषेलनु. इहापछिघाईमा. नातोपानिलेधुनु.
धिईमहुडुवैहालनु. तोघालनली मोथ्या. नेयाकुको. कुशकोजरो. श्रीखण्ड. वाल. शुठो. एतिपिद्रिकन. पानिमापका
ईकन. विसोगरिपियाईनु पानिमाशयवेरधुयाकोधिईलेआइ. सवैमाघसनु निकोघास. दानासुवाईनु. ननि. सं
गराजालाईपालकअधिश्वरलेआग्यागर्नुनयो इतिश्रीपालकाखोगजायुर्वेदेशल्यस्थानेतृतीयखाण्डेअधि
कदत्तविकित्तितं नामअष्टादशोऽध्यायः १८ अंगराजालेवंपानगरमा. पालकअधिक्षौसुध्याया हेपाः
लकअधि. रक्तजिकाकोवेला. नसाहिज्या. घाईहुलो. नै. रक्तथासुनैरह्या. कसोगर्नुपनो. तोआग्यागर्नुहोला
पालकअधिलेआग्यानयो. हेमहाराजा. नसाकोठाउं. पनोकिपरेन. तोहेरिकन. नसामाहुलोगर्नुहैन. सानुपनिद्रुः
दै. न. योग्यसंगयत्तले. घाईपानुपछ. हाडमा. मर्ममा. आठअठंगमा. हातमा. सुंठमा. मुखमा. काखिमा. खुट्टामा. उः
लामा. एतिनसा ७०० ननिजांनु तेसैकोले. हजारैहजारसानुनसा. छननिजांनु तत्कोसंख्या. रौ. कोछेदजैजांनु.
कसोगरि. रुषमा. अनेकहोंगानयो. ततैमूलनाडीवाटअनेकहोंगानै. शरीरमाथापनैरह्यो. ननिजांनु फेरि. तेसै

श्रीरामः
१५१

कोजुन नसा गया ले. तत्कालै प्राण कुंछ. तो विस्तार ले कह न लाया नख को पत्रमा. धोह स्थान. विक्षोभ स्थानमा
सुंठ को माऊ खण्डमा. गाण्ड स्थलमा. हृदयमा. एति ठाउँमा. हातिको. रक्तजिक्का. नाभिको उधो. एति स्थानमा रक्तजि
क्का. तत्काल मृत्यु कुंछ पायिलामा. कान को पछि. सांघामा. छातिमा. धिबामा. वाङ्ग को उभोमा. मत्तकमा. एति स्था
नमा. दश थोक प्रकार ले. नसा कुन निजांनु पेट को उधो. पाच नाडी कुन निजांनु. जिब्रामा. कानमा. नाकमा. धिबो
को पछि आखा को जरोमा. लिंगमा एति स्थानमा नसा. बीश बीश. थोक कुन निजांनु नाना तरह ले रक्षा को नाडीमा
रक्तजिक्का. तत्काल मृत्यु कुंछ आठ अठंग को माऊमा. सुंठमा. कायिको माऊमा. कवरमा. विउँडिको माऊमा. एति
मा दुई दुई नाडी कुन निजांनु एतिमा रक्तजिक्का. मृत्यु कुंछ. हाडमा. पुच्छमा. कायिमा. एतिमा रक्तजिक्का मृत्यु कुंछ
पुच्छ देखि उधो. मल दार देखि उभो. सांघो. एतिमा रक्तजिक्का. मृत्यु कुंछ गुला को उभो. माऊमा. रक्तजिक्का. मृ
त्यु कुंछ गाण्ड स्थल को उभो मत्तक को एति स्थानमा रक्तजिक्का मृत्यु कुंछ रक्त वटि आया. घघापनि. वायु ले वाया
आठ अठंग सबै पीडा कुंछ. सुक्रिया को सोठ रोग कुंछ. मूर्छा कुंछ हातिको वित्र व्याकुल कुंछ कुश्रो वार्ता कुंछ. घा
न्या वस्तु घावैन. पानि पिबैन. तेत्तो विद्रु कुंछ. रक्तजिक्का को घाउँमा. रक्त था मुलाई त्यो श्रोष धिक्क हंछु गत्रारि:

गज.

१५२

को ३

पुल

६ रि को यो

वरिश्चमिलो धया का निम. एतिमसिनु गरिपिद्रि कन. हलनु. त्यो हल्ल्याले पनि. रक्तन थाम्या मङ्गवा. श्रीखंडलोह. =
रसांजन. वाजोपात ज्योष्टिमधु एतिवूर्णा गरिहलनु समुद्रफेन. हलहल्ला. गोवरकोरस. शंखको माऊमारस्याको. सा
वरिनुन. रातोषयर. महु. लाहाको काठकोरस. तिनुरकोरस. गेके. लाहा. से तो खयर. मसिनु गरिपिद्रि घाई माहलनु.
सल्ला. सालको वोको. कागुनु. लोह. = रसांजन. वाजोकोपात ज्योष्टिमधु एतिमसिनु गरिपिद्रि हलनु कदाचि
त तेत्तिगया पनि नथाम्या. गहिरो पानिमा दुवाउनु. अथवा. तेत्ते पनि नथाम्या. त्यो औषधि गर्नु. पिपल्को वोको. डम
रि को वोको. वटको वोको. काष्ठुमै एति सवै मिसाई कन. हुलो भांडा मा राखि पाक गर्नु. त्यो काथले हातिलाई घुसु.
कदाचित्. तेत्ते पनि नथाम्या. घिई लाई कन. आगो मा सेकु. अति तातो गरि पनि गर्नु छैन. अति विसो पनि कुदैन. ता
हि. गाईको घिई लाई उनु. घाई तातो मयामा. निको गर्नु लाई. अधि नन्याको औषधिले. घाईको राग निको गर्नु लाई घिई
दमिसाई पियाउनु फराक उज्यालो. विस्तार स्थानमा. शत्रु कर्म गर्नु लाई. बाह्याले त्वस्ति वाचन गराउनु. वैद्य
ले भुवि नै कन. गर्नु. जुन शत्रुले घाई पार्नु. उं शत्रु मा धुप दिनु सेकु. हाति. वाध्या दोरि मा धुप ले सेकु. जुन प्रकारले
नसामा घाई तुल्याई न्याठाउं मा. मन. चित्र गाडि कन. आंखाले निको गरि हेरि कन. हातले छामि कन हेर्नु. घाई पार्न्या

३४ श्रीरामः

१५२

ठाउँमा नसाकाटिकन घाउँतुल्याउँनु बोसोमारह्याकोनसा आठअठंगसंगमर्ममापन्याकोनया तातोलेसेकु
 घसु निबोरिलितु घाउँनिकोडुंछ दोषसवैकुइछ इहापदि अलिकनुनहालिजाँडपियाउँनु रक्तअतिहीनभ
 या तेभेवलवृद्धिडुंछ वैद्यले शास्त्रजान्याभनि देशजान्याभनि वैद्यभनाउँनुकुदै न जभे बुद्धिले रोगकोकारण
 साध्य असाध्य जानिकन देशसमय औषधिजानिकन शास्त्रजानिकन रह्या उँझाईवैद्यभनु जुनवैद्यले
 शास्त्रजाँन्या रोगकुठाउँनुशको उँसवैद्यलाईराजालेमाँन्यगर्नु इतिश्रीपालकाख्योगजायुर्वेदेतृतीयस्था
 नेशिरास्यदोनामैकोनविंशोऽध्यायः १२ अंगराजालेपालकाख्यक्राधिक्योसुध्याया हेपालकक्राधिक्यहातिकोम
 र्मस्थाननँनजानिकन कसोगरिरक्तफिक्कु त्योआग्यागर्नुहोला पालकक्राधिक्यलेअंगराजालाईआग्याभयो उँभो उँधो
 गाकोनयाकोवाटोमालैजाला पर्वतआदिले बाँगोवाटोमाग्याले रक्तविवृपन्या विधातमाग्या मर्मजानिकनः
 मर्ममा नपन्याकोबंधन रक्तफिक्कुस्थानजानिकन रक्तफिक्कुदै न तत्कारणालेहातिकोमर्मस्थान मर्मस्थानको
 प्रमानलेकहंछु मलद्वारमाछ अंगुला प्रमानले मर्मभनु हृदयमाआठअंगुलाप्रमानलेमर्मभनु गुलाकोमा
 रुमा छ अंगुलप्रमानलेमर्मभनु मत्तककोमध्यमा छ अंगुलप्रमानलेमर्मभनु निष्कोषकोमध्यमा छ अंगुलप्रमा

कोयमान

गज.
१५३

नलेमर्मभन्तु मुक्कभन्याकोमध्यामा छ अंगुलप्रमानलेमर्मभन्तु पेकोमध्यामा छ अंगुलप्रमानमर्मभन्तु दूदकोमः
ध्यामा छ अंगुलप्रमानमर्मभन्तु विक्काभन्याकोमध्यामा छ अंगुलप्रमानमर्मभन्तु पाथिलाकोतलमध्यामा आठ अंगु
लप्रमानलेमर्मभन्तु मनकोभागमा चार अंगुलप्रमानलेमर्मभन्तु जिवाकोमध्यामा दश अंगुलप्रमानलेमर्मभन्तु
लिंगकोमध्यामा चार अंगुलप्रमानलेमर्मभन्तु मुत्रगर्भा छेदकोमध्यामा आठ अंगुलप्रमानमर्मभन्तु कंठकोमध्यामा सा
त अंगुलप्रमानलेमर्मभन्तु काषिकोमध्यामा नौ अंगुलप्रमानलेमर्मभन्तु वंशान्न्याकोमध्यामा दश अंगुलप्रमानले
मर्मभन्तु जिवाकोजरोमा एक अंगुलप्रमानलेमर्मभन्तु एतिमर्ममा एकमर्ममा पन्यापनितकालैमर्ली इहाप
छिहातिको छदिन्याकोलक्षणकदं कु छथोकप्रकारको छदि. छ आडा कुद्या कालो नै पन्यालो गरिहगला मूत्र
को घर कुद्या अतिपिसापगली नसा कुद्या रक्तबुद्धला बोसो कुद्या बोसो पन्यालो नै आवला मासु कुद्या मासुगिल्लो
नै आवला बुडि कुद्या आमघाट्छु इहाप छिहातिहरुको मर्ममा घाउ परिकन मर्ली ननिश्रवधिकदं कु कुदि
कामध्यामा छ अंगुलप्रमानलेमर्ममा घाउ परिकन दुई मदिनामा मर्ली तालसंधिमा छ अंगुलप्रमानलेमर्ममा घाउ पः
रिकन तिन्मदिनामा मर्ली कुर्मभन्याकोमा छ अंगुलप्रमानलेमर्ममा घाउ पन्या छ मदिनामा मर्ली घोहभन्याको

श्रीरामः
१५३

कुश्रंगुलप्रमानमर्ममाघाउपयाले. एकदिनामामर्ली सातश्रंगुलप्रमानमर्ममाघाउपया. दुईमहिनामामर्ली पेट
को. आठश्रंगुलप्रमानमर्ममा. घाउपया. दुईमहिनामामर्लीसंदाननागमा. आठश्रंगुल. मर्ममा. घाउपया. छमहिनामा
मर्ली इहापछि. गाला. कान. मुख. तालु. आखा. दूद. मलद्वार. लिंग. नाक. तेत्तोस्थामा. चारश्रंगुलिताजोगरि
घाउपया. कष्टसाध्यले. वचाउनुहोला अष्टिचया. चारश्रंगुलमर्ममा. घाउपया. पुम्विन्हाकुंछ ग्रंथिको. प्रांथश्रं
गुलप्रमानले. मर्ममारुदयमापर्क सुठको. दुप्यामा. कुश्रंगुलप्रमानले. मर्ममा. घाउपयाले. हुलोपीडामानला. पती
कारको. कुश्रंगुलप्रमानले. मर्ममा. घाउपयाले. हुलो. ज्वरकुंछ. कुममा. कुश्रंगुलप्रमान. मर्ममा. घाउपयाले. अतिशु
मुविन्हारोगकुंछ क्षयनागको. सातश्रंगुलप्रमानले. मर्ममा. घाउपयाले. गात्रसोफरोगकुंछ कलानागको. सा
तश्रंगुलमर्ममा. घाउपयाले. अतिसारकुंछ अंतरायनको. सातश्रंगुलप्रमानमर्ममा. घाउपयाले. मूत्रातिसाररोग
कुंछ पेटमध्ये. सातश्रंगुलप्रमानमर्ममा. घाउपयाले. मेधशोफरोगकुंछ कटिमा. बीशश्रंगुलप्रमानले. मर्ममा. घा
उपयाले. पारारोगकुंछ इत्युकारले. हातिको. आठमा. सातसयनाडीमर्मको. नेदनायाको. कु. तेत्तोले. हातिको. मर्मः
सह्यारगर्नुपर्क. रक्तजिक्का. वेला. मा. मर्मजा. न्या. वैद्यले. मर्मग्याननपाउंयाले. रक्तजिक्का. केन इति श्रीपालकाः

गज.
१५४

त्येनृतीयस्थाने मर्मविकित्तानामविंशतितमोऽध्यायः २० इहापक्षिशृंगराजालेपालकाव्यमुनिश्वरक्योसुध्याया हेपाल
कमुनि. कुकुर्को. उत्पत्तिलक्षणकर्मश्राग्पागर्जुलोला अधिविषनभयाको. पक्षिकसोगरिविषनयो. कुकुर्लेषायापक्षि. हा
तिसातरात्रिसम्मकसोरोगिनयो सातमदिनाले. सातवर्षलेभयापनि. हातिकसोगरिकुकुर्कोविषलाग्यो. विषपन्यापक्षि.
कस्तोवर्णकुंछ. कस्तोरूपकुंछ. कस्तालक्षणकुंछ विषनभयाकोलक्षणक्याकुंछ विषनभयाकोलक्षणक्याहो इहाः
पालकमुनिलेश्राग्पाभ हेमहाराज. कुकुर्कोदुईजात भूमिकोएक आकाशकोएक भूमिकोतिनृद्यरकोकुकुर. वन
कुकुर. पानिकोकुकुर. असमयमाकुकुर्कोसम्रोगनयाले. आमालेषायाकोरसकोविकारले. गर्वकुंछ. गर्भमाभया
पक्षि. भ्याकुता. क्षपारो. सर्प. मांछाकोमासु. कुकुर्कोमासु. कुकुर्निलेपाला. त्योवेलाभा. त्योविकारले. गर्वमारस्याको.
कुकुर्को. विषकुंछ. त्योविकारनभयाको. विषकुंछ विषलाईजन. ववाकुकुर्लेषान्याकुंछ. रालबुद्धाईकन. रिसले
रहला. पुछसो जोगरि. घटियावेष्टालेरहला ववाकुकुदुईजात. विषनभयाकोएक. विषनभयाकोएक. विषनभयाको.
दुई. विषनभयाकोवार हुलादातवारैलेठोक्याकोकुकुर्को. विषझाउँनुठाउँ विषनभयाकोलक्षणएति विषनभया
कोलक्षणसुन. कुकुर्लेषायाकोरुठाउँमा. घाउँकुंछ. रक्तजामला. कालोभैरक्तआवला. तेस्तोलेक्षणभयामा. विषछै

श्रीरामः
१५४

नमनिजांनु तेत्तो कुकुर वारजात ब्राह्मण क्षेत्रिय वैश्य शूद्र सेतो कुकुर्वीर्यजात रातो कुकुर्वीर्यजात :
 पुश्रो कुकुर्वैश्यजात कालो कुकुर्वैश्यजात इनरु रूपनिवार घिउ कोगंध नुन कोगंध वीहिस वै कोगंध भूमिको
 गंध सेतो कुकुर श्लेष्मले उत्पत्ति रातो कुकुर पित्रले उत्पत्ति पुश्रो वीर्य कुकु वातले उत्पत्ति कालो कुकुर्वीर्य पित्र श्ले
 ष्मति नैथो कले उत्पत्ति कुकुलेषादा कुकुर्वीर्य जात हेरि कन योग्य संग श्लेष्म धिगर्नु कुकुर्वीर्य याप छि श्रजीर्ण कुं
 ठ श्रधिक यायाले पानि माषेल नु मन गन्धी सात दिन नया अथवा एक महिना सात महिना ले सात वर्ष ले विषको
 रोग प्रप्यात नै वहिरावला विष दुई विष वेगति नथोक विषको उपकारति थोक विषको अधिको वेगको लक्ष
 ण निघुरिरहला कम्य कुंठ दुई वेर वेगको लक्षणा अति माथि हेरि मुख जमावला उठ नै घेर तिन वेर वेगको
 लक्षणा अति मुख जमावला निसास फेला अति करावला वारं वार ले इहा पछि कान हात पुछा पुछर धिवा एति
 पुकुलो नै आया पछि मर्छ एतिल क्षणा नया को हातिको उपचार असाध्य ननिजानु विषको उपचारति प्रकारको
 धुप एक गाजल एक कमल को फूल तगला कुट सेतो अति नै रखा को ववा जुवा नु मिरा को विउ देवदारु अलोक
 फूल हरी वरी श्रवला अतीस घाघान नै द एति पिद्रिन गो मुत्र मरु दुवै थोक ले मुद्रिकन पाया को छउं मा :

गज.
१५५

लाउनु पुरानुभूतकेश.सस्यु.ववा.हिंग.जिरा.शुठो.घिउ.गुड.एतिमिसाई.कुकुर्लेयायाकोठाउधुपदिनु प्रिय
ला.गजपिपला.घिउ.महु.एतिमिसाईपियाउनु अहुवा.गुड.कुट.घिउ.एतिमिसाईकनदानासुवाउनु. कुट.त
गर.अहुवा.गुड.एतिमिसाईदानाछाउनु. हलेदो.मान्याकोहरिताल.मजितो.मनशिलासेतो.सस्यु.कुट.सेतो
बेल.तगर.गोलोवन.कुकुर्कोपित्त.एतिसमभागगरिनिकोगराउनु.लाउनु.घसनु.इदसंगपियाउनु शालिः
तंडुल.मुगि.खिवरिपकाई.घिउ.कवल्लोघासछाउनु आकासकुकुर्नयाकोइनरु.रुआकासेमाउडिजानुशक
क.इहारापित्तो.कुकुर्लरुकोमलमुत्र.राल.सबैथोकविष.त्योविषपन्याको.घासघायाले.विषलागक.ननि.पा
लकमुनिश्वरले.अंगराजालाईआग्यानयो इतिश्रीपालकाख्येगजहोत्रेनृतीयस्थानेश्वानदष्टगजः
विकित्मानामैकविशोधायः २१ अंगराजालेपालकमुनिह्योसुध्याया हातिकोशरीरमामर्मस्था
नकटिह्ननि मुनिश्वरलेआग्यानयो हातिकोमस्तककोमाऊ.तत्कोनामप्रवेपन इहाघाउन्नया.मृत्युहुं
क तत्कोनामईखिका दन्तलेउन्नो.गालालेउन्नो.प्रतिमानन्ननु.विउडित्तोपनिमर्मस्थान कुंनलेउन्नो
प्रतिमानलेउन्नो.त्योपनिमर्मस्थानन्ननु कानलेउन्नो.घिवादेघिउन्नो.तत्कोनामवायसनुद्धन्ननु आखाकोः

श्रीरामः
१५५

जरोपकिलाधिवो.टिडकोपत्र.त्योमर्मस्थान आसनदेधिकुमन्नसम्म.त्योमर्मस्थान धिवादेधिर्नो.ओठले
उधो.निर्गालनंनु हृदयदेधिर्नो.धिवादेधिर्नो.हिकोमंनु आठअठंगजत्रिकसवैमर्म पेटमर्म आसन.
जीवनाडी. यष्ट = इहाघाउन्नयावावनुकैन पुच्छकोजरोमा.मलद्वारदेधिर्नो.लिंगलेउन्नो.त्योमर्म सुंठकोज
जरोमा.त्योमर्म आंखाकोमारुमा.एकमर्मत्यो.तत्कोनाम.गुलित इहाघाउन्नयामा.प्राणकुच्छ प्रोहत्योमर्म
स्थानननु.इहाघाउन्नयापनिवावदैन नखकोडुप्या.नखकोसन्धिदाहिनावाउंमा.नखकोजरोमा.त्योपनिमहा
मर्म हृदकोफाकामा.हृदकोडुप्या.इहारक्तबुद्धिआया.तेत्तोलेपनिमृत्युकुंछ काधिमर्मस्थान.इहाघाउन्नयाअ
साध्यकुंछ कजलत्योमर्मस्थान इहाघाउन्नयाहातिपुरंदाकुंछ आंखाकोजरोपकिलाधिवोमा.घाउपया.हा
तिअसाध्यनंनु आठअठंगकोउधो.त्योमहामर्मस्थान पायिलाकोतलमहामर्मस्थान हातिकोमर्मस्थान.तेत्तो
मर्मजागमा.हातिकोरक्तफिकुकेन षटिशे.पिप्पन्नयामा.इहानहर्निले.पिप्पिकुनुपर्छ फलामको.यंत्र.
तुल्याई.निचोरिफिकुनुपर्छ आसनमा.मस्तकमा.गालामा.बाकलो.यंत्रलेनिचोरिपिप्पिकुनु नौअंगुः
लि.त्रिपारिराघनुपली.षटिशमा अथवासातअंगुलि.त्रिपारुपली एतिलामोगरि.नहर्नितुल्याउनुपर्छ.नह

गज.

१५६

ॐ नमः

नितियोगरिवनाउनुपर्छ फराकगरिनहनितुल्याईकनविर्नुपर्छ अतिसाजो. यटिरोमावंवरोलेकाहुनुपर्छ साढोठाउं
मा. साढेगर्नु कवलोठाउंमा. कवलैगर्नु घाउँहुलोभैविरिरह्या. घाउँसिउँनुलाईआठअंगुललामोगरि. सुयतुल्या
ईनहर्लेसिउँनु पेठमा. काषिमा. धिबामा. ठेरैनहनितुत्रनहालनु लडाईमा. हातिआपुआफै. जुफिकन.
घाउँनया. वाउँउपाईगर्नुपर्छ. वाउँऔषधिनगन्या. घाउँपाकछ. त्योवेलामाअसाध्यहुन्छ. एकसयसात. मर्महुन्छ
हातिको औषधितेलले. औषधिले. घिउँलेशुद्धतेललेघसुनु घिउँपियाउँनु. हुन्छ. तेलपियाउँनुहुन्छ अनेकक
भासुंन्या. देशकालजांन्या. परिक्षाजांन्या. शूर. अहंकारिनहुन्या. जितेन्द्रिय. रिसाहाननयाको. तेस्तोलेक्षणांलेसंः
युक्तनयाकोवैश्यननु तेस्तोवैश्यलेऔषधिगराउँनुपर्छ इति श्रीपालकाख्योगजहोत्रेत्ततीयखण्डेस्त
वेधोनामद्वाविंशोऽध्यायः २२ वंषानगरमा. अंगराजाले. पालकअभिश्चरक्यौसुधाय्या हुलोहुनुभनि
इक्ष्वाकर्ण्यराजाले. संग्राममा. जितुभनि हातिकोकारणालेजयहुन्छ. संग्राममाजुहुनुलाईजोन्याको. हाति. हु
लोशस्त्रले. घाउँपरिअथवा. हातिहातिजुफाउँदा. सानु. घाउँनयामा. कसोमरेन. हुलोघाउँलेकसोमरेन. सानु
घाउँले. कसोमर्ला. तत्कारण. कहनुपर्छ इहापछिपालकमुनिश्वरले. आग्यागर्नुनयो जीवात्मासवैको. प्राणा

श्रीगमः

१५६

सहजलेशरीरमा. आश्रयगरिरहन्त्या. शरीरलेप्राणमा. आश्रयगरिरहन्त्या. एतिलेशरीरकोमर्ममाप्राण. आश्रः
यगरिरहला. तेज. वायु. गुण. त्योति. थोकसगै जीवमर्मस्थानमारहला. मर्मस्थानमात्रैरह्याको. घाउले. यथाः
पनिहुंक्. प्राणकुंक्. वारप्रकारकोमर्मजांतु. वक्षकलामा. अग्निलामा. घाउपन्यातत्काललेमली. वायुकला
मापन्या. दुध्याकोमानला. नानाविकारहुंक्. जुनश्ठाउमा. घाउपन्याले. तत्कारलेप्राणकुंक्. त्योस्थाउमाकहं
हु. मलद्वारमा. गुलामा. हृदयमा. गुलाकोउधो. मनकोभागमा. विश्वकट. धिवा. नाभि. पेटमनि. कायि. लिंगकोउधो
आठअठंग. तालु. जिभामा. दूदमा. रंध्रमा. कुंजमा. विक्काकणमा. पेटमा. एतिस्थानमा. घाउपन्या. हातिकोप्राणतत्का
लैकुंक्. पेटकोअग्निलेप्राणआश्रयगरिरह्यो. प्राणले. पेटको. अग्निको. आश्रयगरिरह्यो. तत्कारणलेपेटमनि. घा
उपन्यावित्रिकै. तत्कालैमर्क. इहापक्कि. जुनश्स्थानमा. घाउपरितत्कालमली. उस्थानकोकहंक्. घोरुमा. कुटिका
मा. अस्थिमा. संदानमा. नलसंधिमा. विद्यानमा. कूर्मभागमा. उरसंधिमा. हृदयमा. परिहृत्तमा. यतस्थानमा. अ
न्नवाहुमा. एतिस्थानमा. घाउपन्यामा. तत्कालश्रौषधिगर्तु. जुनश्स्थानमा. घाउपन्यामा. यथाहुंक्. तातोहुंक्.
प्राणकुंक्. त्योकहनलाग्या. निर्यानमा. पेटमा. श्रोतमा. कानमा. कुंजस्थलमा. दूदमा. श्रोत्रामा. मलद्वारमा. ए

गज.
१५७

तिस्थानमा.घाउपया.यथामात्रकुंछ.प्राणकुदैन.करमा.पत्यंगमा.पुतीकासमा.गुह्यनागमा.वारयंधिमा.
पुरुत्ररमा.अपत्कारमा.अयनागमा.मुखमा.विलागमा.श्रोतसिमा.नेत्रमा.घिबामा.वाहित्यमा.एतिशरीरः
माघाउपया.रोगिकुंछ.नसामाघाउनपया.मरेन.रोगिहोवैन. एकशयसात१७मर्मसंख्या तेजपराक्रमव
ल.सत्वपुरुषार्थ.एतिहातिकोमर्ममारक्षो. एतिमर्ममाघाउपया.हातिमर्क. केरिमर्मस्थानकहंकु.एति.नसाः
मर्म.हाउ.मर्म.धमनीमर्म.नहरमर्म.कष्टमर्म.आठअठंगसर्वमर्मभनु. श्रोतमर्म.दोषमर्म.एतिमर्मस्थानजा
नु. एतिस्थानमाघाउपया.हातिमर्ली. तत्कारणकहनलाग्या. नसामाघाउपया.ले.रक्तअधिकबुहला.एतिको
कारणलेतत्कालमर्ली. तत्कारणनसारक्षागर्नुपर्क. हाउ.मर्ममा.घाउपया.मा.वीर्य.मासिबुहला. हाउमारः
ह्याको.मासिवीर्यशक्याले.हातिमर्क. धमनीमर्ममाघाउपया.रक्तअधिकआयामर्ली. नहरजत्रिमर्ममाघाउपया.
नहरैछिजिहुकरा२जैआईमर्ली. पेटमर्ममाघाउपया.गर्भकोमासुवाहिरआईमर्ली. हातिको.आठअठंगमर्ममाघा
उपया.वेष्टाहोवैन.वायुविकारजैमर्ली. श्रोतनयाकोमर्ममा.घाउपया.उत्को.गुणशक्यालेमर्ली.अथवावावला
दोषमर्ममाघाउपया.पित्तकफ.वायु.शक्तिजांछ.मर्ली. तेत्तोलेहातिकोमर्ममा.कसो.घाउ.परेन.उत्तो.उपाः

श्रीरामः
१५७

ईगर्भ औषधिगन्धाले. निकोननया. उसैरोगीनैरह्या. त्योहातिमन्यानिको हातिकोनसामा हाउमा नहरमा. एतिमा
घाउपाउनुहैन वातपित्तकफभयापनि. हातिमरैन शस्त्रलेघाउपन्याघाउमा. घिउततोगरिघसिदिनु. पियाउनु
विहोवस्तुकघाउनु शस्त्रकर्मशक्यापछि. शान्तिहोमगराउनु. हातिकोयज्ञकर्ममाभन्याजस्तो. अधिपालपारि. र
क्तजिकुनु. घिसानु. काइनु. घसनु. पोल्नु. अरुशस्त्रविशको. अर्थजान्यालेविद्वधाले. तस्कारणालेजान्याले. हातः
हलुनकुन्या. बलियोशस्त्रले. घाउपाउनीस्थानजान्या जसिलोकुन्याले. हतपतनकुन्या. क्रोधननयाको. तेस्तोवैश्यादिः
कु. मर्ममाघाउकुन्या. हातिलेप्राणकुणवला. तेसठाउंलाईमर्मननु. शास्त्रमानिअथले^{एतोपको}रह्याकोकु. त्योभन्यो. नसाहाउना
डी. नहर. पेटकोखालि. अठअठंग. दोष. जानिकन. तस्कोकारणहंहु नसामा. घाउपाया. रक्तबुहिआया. हाति. मर्लीः
तस्कारणाले. वैशलेहेरिकन. घाउपाउनुपर्छ. हाउमाघाउपाया. शुक्र. वोसो. बुहला. नाडीमाघाउपाया. जत्रिगुणकु. सवैः
बुहला. प्राणपनिबुहलामर्ली नहरमाघाउपाया. आठअठंगकुटिमर्ली खालिपेटमापाया. मलमुत्रसवै. बुहला. म
र्ली संधिमर्ममाघाउपाया. वेष्टाननैमर्ली श्रोतमर्ममाघाउपाया. श्रोतगुणशकला. दोषनयाकोस्थानमाघाउ
पाया. पित्त. वात. कफ. तिनैथोककुटिकन. प्राणपनिबुहला. तेस्तोलेजान्यावैशलेरह्यागर्भ. क्रमहेरिकन. मृत्युनकुनुः

गज.

१५८

लाई रक्षागरिकन शस्त्रकर्मगर्नुपर्छ तत्कारणले शस्त्रकोविधिजांन्याले शस्त्रले उपचारगर्नुपर्छ मर्ममाघाईपान्यासि
द्वपनिहुंछ असिद्वपनिहुंछ नजांन्यालेगया विपनिहुंछ ननि जानिकनगयासुखहुंछ हाउमा नहरमा रक्षाकोनसा
मर्मस्थानमागयाकोसंधिमागयाकोवांगोभै रक्षाको त्योस्थानमा रक्षाकोनाडीमाघाईपानुंछैन ननि पोलनुपनिहुंदैन
ननि श्रीपालकाख्यअभिश्चरलेआग्नागर्नुभयो इति श्रीपालखोगजायुर्वेदेमहाप्रवचनेशल्यनाम्नितृतीयस्था
नेअग्निदग्धविकिसितं नाम त्रयोविंशोऽध्यायः २३ अंगराजालेपालकाख्यअभिश्चरख्योसुधाउंदाभयो हातिको
विलाउंन्याषटिरोकोलक्षणकसोगरिजानु तत्कोउपाईगसोगर्नुभनि पालकाख्यअभिश्चरलेआग्नागर्नुभयो त्योआदिः
ले विलाउंन्याषराकोभेदजानु मालति पुष्पवन्ती पुष्पती पुराशेवका कोरीवक्षानि अंगुलि सम्मोहिनिनाम सुंढ सवि
जावतिनाम कुंभस्थलमा भूपतिनामलिंगसहलिनिनाम आसनमाविजयनाम हृदयमास्थामानाम अष्टिवेसमधुकाना
ममुखमा चतुर्वर्णमकोनाम दुईकुंभकेकुंभकापोतिनाम ओठमा शुभगानामगाउस्थलमा गृध्रमुखिनाम आधाआडदेखि
उधो पशुका नाम प्रोहस्थानमा काराकारीनाम गुलामा कुकुरीनाम सुष्टामा सुठकोदुपामा गुल्मवतिनाम त्योआदि एक
ग्रीश विलाउंन्याषटिरोकोभेदजानु विन्नव्याकुलहुंछ मोहहुंछ पोललौन्याहुंछ तिर्षामांन्या परिश्रममांन्या उखा

श्रीरामः

१५८

लङ्क्या. शरीरपोलन्याकुंछ. तिर्याले. उषालङ्क्य निधारमा. आंखाकोकोनामा. दूदमा. गंडमा. दूदकोमा. रुमा. गुलामा. त
लस्थानमा. भ्रमराकोजस्तो. कालोभैगुलामा. मुनिआवला. पंहेला. रातो. फु. ओ. तेस्तोवर्णीकुंछ. त्योआदिले. चित्ताउंन्याकधि
रोकोनेदहेरिकन. वैद्यलेओषधिगर्नु. अंगुलिवांगोगरिकन. नयापनि. अथवायंत्रले. नयापनि. घटिराकोषोष्टा. वरसवे.
जिकिकन. पोलिकन. ओषधिलेघसुलाईनु. हर्ष. बुत्रो. मजितो. पण्ट. एतिपिहिकनलाईनु. धुवा. सो. सिधु. नुन. प्रपौ
दरीक. जामु. नुकोवोको. दूद. धरि. नीलकमलकोगानु. नर्जनि. एतिवर्णागरि. दूदमा. मुक्ति. हातिको. चित्ताउंन्या. घटिरोमा
लाईनु. रोगनिको. कुंछ. फेरि. दूद. धिउं. सखर. पकाई. पियाउंनु. त्योओषधिमा. मा. योरा. धिलाउंनु. रोगशान्तनेनिको. कुंछ
हेमालयको. उत्तरमा. गंधमा. दनपर्वत. तत्कोमध्यमा. कुमारी. विराजमान. नयाको. कुंछ. संपूर्ण. लक्षणा. ले. संयुक्त
नया. कि. कुंछ. भृगु. छालाको. वस्त्र. सर्प. ले. कटिमा. बाधा. कि. कुंछ. न. सर्पको. जन्मो. लाया. कि. कुंछ. न. त्यो. सर्प. ले. विष. छाया
को. कुंछ. न. ते. स्त्रि. अति. सुन्दरी. सेवक. लाई. निको. गरि. कृपा. रा. धिर. ह्या. को. कुंछ. न. ते. स्त्रो. श्री. पर. मे. श्वरी. को. ध्यान. गरि. त्यो.
मंत्र. ले. मारु. अइ. मिर. लि. इ. वलि. गुल्म. अं. शिवो. वे.ष्ट. ने. अंगानां. वं. शना. श. नि. य. क्ष. रा. क्ष. स. पि. शा. च. मि. रि. लि. त्वा. हा.
ते. स्त्रो. ले. ते. स्त्रो. रोग. नि. को. कुंछ. इति. श्री. पाल. का. ख्ये. तृतीय. स्थाने. लू. ता. वि. कि. त्माना. म. व. त्रु. विं. शो. ध्या. यः २४

गज.
१५२

बं पानगरको. अंगराजाले. पालकाख्य अविश्वरक्षोसुध्याउंदाभयो हेअविश्वर. हातिकोआइमाकिरोउ
त्यत्रिहुंछ. तत्कोलक्षणा. कसोगर्नु. पालकाख्यमुनिलेआग्याभयो. तोरोगकोलक्षणा. शरीरमा. विषकीटादिउत्पत्ति
हुंछ. हातिकोसंयोगवेलामाविषकीटको. दुर्घहुंछ. हातिकोसंयोगवेलामा. संधिसवैमा. विर्यत्यागगर्ली. मुत्रः
त्यागगर्ली. मलत्यागगर्ली. पसिनाआवला. इहाषट्ठिरोमा. कीटअतिउत्पत्तिहुंछ. उंसस्थानमा. महावेथाहुंछ.
आगालेपोल्याजै. दुषला. सुंठलेजिकिमुखमात्रिबहालनुशकैन. रालबुहला. शरीरमासु. खहोवैन. घासघानइच्छा
होवैन. थोरै२एकतारैपिसापगर्ली. वारंवारनिसासफेली. वारं२विशदलेकरावला. हिउनुकिनहिडौभन्याजैहि
डला. तेत्कोलक्षणाहातिकोसंयोगमा. कीटनामरोगहुंछ. तोरोगको. औषधी. गर्नुलाईउ. घाईमा. जुकालेरक्तजिकाई
नु. अथवा. निकोवारलायाकोशस्त्रले. रक्तजिकिन. कालेरक्त. किंरीजैरक्तभयामा. विसोपानिले. हातिनाहानु. औष
धिलाईनु. खयर. अश्वगंध. घयाराकाफूलहुलोमोथा. दुमूरि. पिपलकाठ. सिवाल्लि. जटामसि. कुशकोजरो. वरुणकाठ
कोदुप्या. करवीरफूलकोघोरो. पावपातभयाकोसिवाल्लि. महुवा. तमाल. सेतोअपराजिता. सिउठि. कागुनु. अगर.
एतिवृणागरि. विसोपानिमारवि. कालोमाठो. धिउंमुछिलाईनु. रोगहुंछ. फेरिहातिकोशरीरमा. पिपलकाठ. महु

श्रीरामः
१५२

वा. पाखाननेद. दालविनी. एतिमसिनुगरिपिक्कि. नयाधैलामा. पानिसंगराधि. हातिकोआइमाघन्याईदिनु. इहापक्कि
विषकीटरोगकुंछ. सुखकुंछ शयवेरधुयाको. गार्डकोघिउले. आइमाघसनु. अकोठदृक्क. वरुणाकाठ. हुलोमे
थ्यो. पुनर्नवा. सेतोअपराजिताफुल. कायुनु. जिरा. सिरु = = एतिसमजागगरि. पानि. पाधि ६४ राधिपाकगर्नु. वा
रजागकोएकजागगरि. फिकिराधु. दन्ती अजयपाल = नि सोथ = कोजरो. फल. रूपकेशर. अरेडफुल. चितुकोफल
सुगंधवाल. ज्यामिरफल. वायुविडंग. पिपला. शुंठि. गुद्यारगानु. गजपिपला. विमरा. एतिमिसाई. त्योकाधैमाराधि
थोरोआगोमापाकगर्नु. त्योओषधिहातिपियाउनु. तेत्तोलेविषनाशकुंछ. भनि. पालकाख्यत्राधिश्चरलेवंपानग
रमाअंगराजालाई. आग्यागर्नुभयो इतिश्रीपालकाख्योगजायुर्वेदेविषकीटविकित्सानामपंचविंशोऽध्यायः

२५ अंगराजाकोरुजूरमा. पालकाख्यत्राधिश्चरलेपुनर्नवा. आग्यागर्नुभयो हेमहाराजहातिछ्योः
सर्पलेयोक्कदा. हातिवकुलायाजत्तोकुंछ. रिसले. सर्पवदृपयाजत्तोचलावला. पानिदेखिउरावला. वारं२मू
र्छाकुंछ. एकतारैदुयाकोमानला. तत्कोओषधि. वैद्यले. विचारगरिगर्नु. विषलागिरहन्या. हातिकोयत्तले. रक्त
जिकुपर्छ. अथवादामिदिनु. इहापक्कि. वायुरोगलाई. ओषधिगर्नु. हातिकोअधिवाटधुपदिनु. गाजललाईदिनु.

गज.

१६०

आइमाघसिदिनु एतिकाश्यापत्राधिलेकहनुभयाको. हेरिकनश्रीधधिगनु सखर. मासु. तिलकोतेल. इद. नउनि. ए
तिपियायाले. रोगकुटिजांछ. सुक्याकोकाठमाजत्तै. आगोलेचाउँबल्याजत्तो. तत्तैहातिकोपेटमारोगकुटिअधिवलियो
हुंछभनि. पालकाख्यत्राधिश्वरले. वंषानगरकोअंगराजालाईआग्यागनुभयो इतिश्रीपालकाख्योगजायुर्वेदे
सूर्यदष्टविकित्सा नामषड्विंशोऽध्यायः २६ इहापच्छिप्रदेशज्ञानद्याग्यागनु. इस्मानगवान्यालकाख्यत्राधिश्व
रलेवंषानगरकोअंगराजालाईआग्यागनुभयो तोहातिकोशरीर. अंगप्रत्यंगभैरह्याकोछ. हातिकोनखत्योनखः
को. भित्र. वर्मभंनु. वर्मकोभित्र. आतसिभनु. तेसपच्छिप्रुधरभनु. पुष्परकोदुष्यामारानीभनु. इनहरुकोमाघि. गंड
षभनु. इहापच्छिअग्रहस्तभनु. गण्डषको. दाहिनावाउँमा. पीवाभंनु. तत्कोभित्र. गण्डवातंतरभनु. गण्डषकोनि
कतमावहिः कर्षभनु. कर्षकोदुईकोभित्र उपकर्षभनु तोसंवैथोकलेसंयुक्तभैरह्याकोछ. कर्षकोदाहिनावाउँति
र. आकर्षभनु. दाहिनातिर. परिकर्षभनु. कर्षरि. दुईकोभित्र. उपकर्षभनु. तोसंवैथोकलेसंयुक्तभैरह्याको. स्थानः
लाईअग्रहनभनु. वहिः कर्षकोउभो. मुठकोमाऊमा. संभोगभंनु. संभोगकोदाहिनावाउँमा. हस्तवाहुभनु. हस्तवाहु
कोदाहिनावाउँमा. संभोगकोउभो. त्रीराजीभनु. त्रीराजीकोउभो. जवभंनु. तत्कोउभो. स्थूरहस्तवाभंनु. तत्कोभित्रप

श्रीरामः

१६०

हस्तमंनु^ल स्वरुहस्तकोदउंभो. पृथुहस्तमंनु. तत्कोभिन्न. अतिहस्तमंनु. अतिहस्तकोभिन्न. राजीमंनु. ओठकोदुप्यामाः
 रोमकुर्वमंनु. तोइत्यादिसवै. सुठकोस्थानकोकुरा. इत्यादिले. वतीस्थोकस्थानक्रमलेनिराया. हातिकोदंतदुई
 कोदुप्यामा. दन्तदुईकोमाऊमा. दन्तदुईकोजरोमा. गजायुर्वेदजांन्याहुरुले. तोअदिलेदन्तकोदशथोक. स्थानननि
 राया. मुखकोवाहिर. दन्तकोभिन्न. प्रतिमानमंनु. तत्कोदाहिनावाउंमा. संवुकमंनु. प्रतिमानमन्याकोको. उंभो. मुख
 माण्डलकोमाऊमा. वाहिस्यमंनु. तत्कोदाहिनावाउंमा. विलागमंनु. विलागदुईकोउंभो. चलजागमंनु. चलजाकोउं
 धोकटमंनु. कटदुईकोमाऊमा. कटश्रोतसमंनु. कटश्रोतदुईकोदाहिनावाउंमा. मनिमंनु. धमनिकोदाहिनावाउंमा. ददुर
 मंनु. ददुरकोउंभो. कर्णमंनु. कर्णकोदाहिनावाउंमा. मन्यामंनु. मन्याकोउंभो. समूहमंनु. समूहदुईकोउंभो. कट्यः
 आवमंनु. कट्यआवदुईकोउंभो. गाणमंनु. गाणदुईकोउंभो. कपोलमंनु. कपोलदुईकोमध्यमा. रोमकुर्वमंनु
 रोमकुर्वदुईकोउंभो. हनुमंनु. हनुदुईकोउंभो. सगदमंनु. सगदकोमाऊमा. गदान्तलमंनु. कटदुईको. समीपमाः
 दाहिनावाउंमा. घातमंनु. घाटकोउंभो. कटसंधिमंनु. कटसंधिकोभिन्नलेरखाको. कानदुईएतितेतिशथोक. स्थान
 न. मुखमा. प्रतिमानआदिलेवैद्यलेमन्याको. आखादुईकोदुप्यामा. अक्षिकुटमंनु. आखादुईकोउंभो. अक्षिपः

गज.
१६१

पुस्तकारभनु.२

आवमंनु. आंखा दुईको अधिला भाग. कनीनिका मंनु. लिमलको भागको. अतपांग मंनु. वाक्को भैरव्याको. आखा भूमिकेशला
ई पद्ममण्डल मंनु. आंखाको देवतालाई वर्त्ममण्डल मंनु. आंखाको सेतालाई शुक्लमण्डल मंनु. आंखाको माऊका
लोलाई कृष्णमण्डल मंनु. आंखाको कालोको तेजलाई दृष्टिमण्डल मंनु. आखाको कोनालाई पद्मवर्त्मसंधि मंनु. आं:
खाको सेताको कोनालाई वर्त्मशुक्लसंधि मंनु. सेतो. कालो. दुवैको मध्यामा. शुक्लकृष्णसंधि मंनु. कालो देवि. देवता
को संधिमा. कृष्णदृष्टिसंधि मंनु. कालाको. देवताको माऊमा. कनीनिकासंधि मंनु. आखाको कोनालाई अपागसंधि:
मंनु. एति आखाको वतीस्यो कस्थानन निराव्याको छ. बाहिरको उंनो. मत्तकमा कुप्रमंनु. तो दुईथोकको
अंतरमा कुंभान्नर मंनु. विबुधको दाहिना वाउंमा. कपाल मंनु. अक्षिकुट दुईको उंनो. ईषिका मंनु. ईषिकाको माऊ
मा ईषिकान्नर मंनु. ईषिकाको भित्र. ईषिकोर्ध्व मंनु. ईषिकाको उंनो. बाहिर. आंखा दुईको संग. उपनिर्यान मंनु. उप:
निर्यानको दाहिना वाउंमा निर्यानसंधि मंनु. निर्यानसंधिको उंनो. पुरस्कारमाधि. निर्यानविबुधको माधि. ईषिकाको मा
ऊमा अवग्रह मंनु. अवग्रहको माधि. पुरस्कारको माधि. निर्यानमध्यामा. बाहुले अलिकु उंवा. अलिकु बांगो. अवग्रह:
वर्ती मंनु. अवग्रहमाधि. पुरस्कारती मंनु. अवग्रहवर्तीको माधि. मत्तक मंनु. मत्तकको माऊमा. विबुध मंनु. मत्तक

शिरकाद

श्रीरामः
१६१

कोवाहिर दाहिनावाउंमावितानमंनु पाकवलवलनिर्णानमंनु तत्कोदाहिनावाउंमाकर्णमत्तकसंधिमंनु इक्ष्वाई
 केशान्नमंनु एतिसत्राईससत्राईसथोकनाम हातिकोमत्तकमास्थान गुणोजनरुलेकहिरायाकोक्क कानदुईथो
 दुईकोदुप्यामा कर्णपवत्रीमंनु तोदुवैकोउधो प्राकर्णमंनु कानकोमारुमा मध्यकर्णमंनु कानदुईकोउधो क
 र्णपालिमंनु कानकोवाहिर वहिकर्णमंनु तत्कोभिन्न अंतरकर्णमंनु कर्णपवत्रीको दाहिनावाउंमा कर्णपिं
 न्रुमंनु इक्ष्वापक्षिकर्णसंधिमंनु इक्ष्वापक्षिश्रोतमंनु श्रोतदाहिनावाउंमा वितानिकमंनु तत्कोलाईउद्घातवती
 मंनु एतिहातिकोकानमातीसथोकप्रदेश ऋषिश्चरलेआग्यागयाकोक्क धिवाकोउधो पक्षिलाधिवाकोउधो
 गलमंनु धिवाकोदाहिनावाउंमा धमनिमंनु गलकोदाहिनावाउंमा ददुरमंनु ददुरकोउधो अंतरकर्णमंनु
 अंतरकर्णकोदाहिनावाउंमामन्यमंनु मन्यकोउधो समुद्रमंनु समुद्रकोदाहिनावाउंमा पिंडिकमंनु पिण्डिकको
 उधो गुहाभागमंनु तोदुईलाईयंतस्थानमंनु यंतस्थानकोदाहिनावाउंमा पार्श्वघातमंनु तोदुईथोककोउधो
 उत्संगमंनु उत्संगकोउधो त्कंधमंनु त्कंधकोमध्यमा पाणवकमंनु एतितेयीसथोकस्थान धिवामानयाकोक्कमनि
 पालकाख्य ऋषिश्चरलेआग्यागर्तुमयो हृदयदेशिउधो धिवादेशिउधोलाई अंतर्मनिमंनु अंतर्मनिकोउधो उरो

गज.

१६२

वैशाखीभनु३

मनिभनु उरोमनिको दाहिना वाउंमा हृदय देखि उधो. पेट देखि माथि. एश्लार्इ विक्षोभ भनु विक्षोभको माऊमा आवर्तम
निभनु त्यो आदिले हृदयको पूर्वमा. उरसंधिभनु हृदय देखि उधो. पेट देखि उभो. बतुरक्षान्तरभनु एतिसात स्थान पे
रमा भनिराखाको छ फेरि हृदयको स्थानको कुरा कहन लाग्ना हृदय. इदुइ. इदुइको छ फेरि हृदयको
स्थानको कुरा कहंछु हृदय. इदुइको दाहिना वाउंमा कक्षा भागभनु. तत्को माऊमा स्तनान्तरभनु इदुको मन्त्रो
नाम बुबुकभनु इदु दाहिना वाउंमा. नुगडभनु इदुको मन्त्रो को माऊमा छिरिकाभनु एति नौ थोक नाम. हृदयको स्था
न भैरखाको छ. शरीरको नाम दाहिना वाउंमा अंशभनु अंशको उधो प्रकासभनु. त्यो दुई थोकमा प्रत्यंगसभनु. प्र
त्यंगसको उधो. प्रत्यंगस फलकभनु. त्यो दुईको उधो. अंग वा कुभनु त्यो दुई थोकको उधो. गात्रसंधिभनु गात्रसंधि
भनु गात्रसंधिको उधो. शरीरको माऊमा क्षयभनु क्षयको उधो. पछि पायुभनु. त्यो दुईको उधो. पिण्डकाभनु. पिण्ड
काको उधो. वैशाखीको उधो. दाहिना भागभनु. दाहिना भागको उधो. विशेषभनु. विशेषको उधो. पलिपादभनु. त्यो दु
ई थोकको उधो कुर्मभनु. इहा पछि दश थोक. नख. आठ थोक कपिले भित्र. नख १० अधिलानख २ लाई पुरो नख भ
नु. पुरो नखको बाहिर. दाहिना वाउंमा सै नख भनु. तत्को भित्र. दाहिना वाउं नख आवभनु. त्यो चार थोक नखको दाहि

धि

श्रीरामः

१६२

नावाउंमा पार्श्वनखभनु. एतिवीशथोकनख पश्चादभागकोउधो. तलकर्षभनु. तेश्नेउधो. तलसंधिभनु. तेष्यछि. राजी
 भनु. तलकर्षकोमाधि. तलप्रोहभनु. तलप्रोहकोमाधि. विंक्रभनु. इहापछिभागसंधिभनु. विंक्रकोमाधि. पलिहत्तभ
 नु. पलिहत्तकोभिन्न. वाहुभनु. पलिहत्तकोमाधि. अपत्करभनु. अपत्करकोमाधि. गुरुभनु. एतिह्यांनवेयस्थान
 हातिको. शरीरमा. भनिगयाकोछ माहुतलेहातिवज्रनु. स्थान. आसनभनु. एष्टहाउलाई. वंशभनु. वंशको. दाहि
 नावाउंमा. सत्वलभनु. वंशकोउधो. वक्रवंशभनु. वक्रवंशकोमाऊमा. पश्चिमासनभनु. पश्चिमासनकोउधो. अस्थिभ
 नु. अस्थिकोदाहिनावाउंमा उक्तष्ट. अस्थिभनु. उक्तष्टअस्थिकोउधो. लांगूलवंशभनु. एह्लाईपश्चिमवंशभनु. लां
 गुलवंशकोउधो. लांगूलवंशभनु. लांगूलसंधिकोउधो. पेचकभनु. पेचककोउधो. पाशुभनु. तेश्हाईपनिउईभंन
 काखिलाई. कक्षाभागभनु. कक्षाभागकोदाहिनावाउंआसकरणभनु. ईसउधो. वक्षभनु. कटिलाई. कुक्षिभ
 नु. कुक्षिकोमाऊमानिकोषभनु. इहापछि. संकाशभनु. तोडुवैथोककोउधो. मृदुकुक्षिभनु. वंशकोपछि. पक्षसंधि
 भनु. पक्षसंधिकोउधो. आयामकानुभनु. आयामकानुकोउधो. अपरासंधिभनु. अपरासंधिकोउधो. रंधकभनु. रंध
 ककोउधो. अनुशरभनु. इहापछि. पेटकोमाऊमा. कोसभनु. कोसकोउधो. नाभिभनु. इहापछि. ह्यमाश्रुनाभनु. एति

गज.

१६३

तत्कोदाहिनावाउंमा. उत्कृष्टमंनु. उत्कृष्टकोउधो. उत्कृष्टसंधिमंनु. एतित्रेतालीशथोक. स्थान. हातिकोशरीरमाकृ. न.
नि. मुनिश्चरलेआग्यागर्नुमयो सांप्राकोउधो. पार्श्वमंनु. पार्श्वमन्याकोकोउधो. करीषयज्ञाव. कलाभागमंनु. तत्कोउ
धो. वहिपार्श्वमंनु. तत्कोदाहिनावाउंमा. सांप्राकोपछि. पिंडिकामंनु. पिंडिकाकोउधो. मर्दुकिमंनु. मर्दुकिकोउधो. सं.
दानभागमंनु. तत्कोउधो. सकुट्टिकामंनु. इहापछि. सकुट्टिसंधिमंनु. सकुट्टिसंधिको. दाहिनावाउंमा. तत्कोउधो. पा.
ष्ठीमंनु. पाष्ठीकोउधो. तलघोहमंनु. उत्कोमित्र. दाहिनावाउंमर्दुमंनु. इत्कोदाहिनावाउंमा. राजीमंनु. तर्रयोहको
उधो. तलकर्षमंनु. दाहिनावाउंमलसंधिमंनु. रंधकोउधो. अस्तंमंनु. अष्टीयकोउधो. वक्रसवीथीमंनु. तत्कोउधो
अपरान्तरमंनु. तत्कोदाहिनावाउंमा. सदानभागमंनु. तत्कोउधो. कूर्ममंनु. कूर्मकोउधो. दशगोपानख. कूर्ममंनु.
एतिवोहत्तरथोक. स्थान. हातिकोशरीरमात्रयाकोछ. गुलाकोदाहिनावाउंमा. वंक्षामंनु. वंक्षामकोदाहिनावा
उंमा. मुक्कमंनु. गुलाकोउधो. कोखसंधिमंनु. लिंगमूलसंधिमंनु. मलहारलाई. अत्युहमंनु. अत्युहकोउधो. ककुद
मंनु. ककुदकोनिमित्र. मेधायमंनु. उत्कोमाऊमा. श्रोतमंनु. एतिएकादशथोक. हातिको. गुलाकोस्थान. प्रदेशमन्या
निरायाकोछ. पुच्छकोदाहिनावाउंयंधिमंनु. पुच्छकोमाऊमा. वर्तकमंनु. वर्तककोमित्र. कर्णमंनु. इत्कोवाहिरसं

श्रीरामः

१६३

वर्तमानु कर्तिको उधो. संवालमंनु. संवालको उधो. वालपुष्करमंनु. वालपुष्करको उधो. सर्ववाला मंनु. एति सात
थोर पुष्करको स्थान गजायुर्वेदजां न्याले अनिरायाको छ हातिको हात. मुख. दात. मस्तक. कान. हृदयमा. पेटमा
क. टिमा. टिउमा. गुलामा. मलद्वारमा. पुष्कर्मा. एति मात्पो शरीरमा. वारसय. वया शठी थोक. स्थान ये देश अनिराया
को छ. एति स्थान. ज्ञानि जनले जांनु पर्छ. एति स्थान न जानिकन. औषधि गर्नु छैन. तेस्तो ले यत्नले. स्थान जांनु पर्छ. न
नि. पालकाखा अविश्वरले. वंषानगरको अंगराजाको हजूरमा आग्या गर्नु नयो. इति श्रीपालकाखोगजाः
युर्वेदे प्रदेशज्ञानं नाम सप्तविंशोऽध्यायः २७ इहापद्धि. वंषानगरको. अंगराजाले. आसनमा विराजमानः
नयाको. पालकाखा अविश्वरको आग्या गर्नु नयो. हे अविश्वर. हातिको. घाउ शस्त्रले. घाउ काट्नु. घाउ चिर्नु. घा
ल छेद गरि पिपुक्तिनु. घाउ सिर्नु. अनि आग्या गर्नु नयो. त्यो कस्तो. सिंह पुष्कर नयाको. शस्त्रले घाउ पार्नु पर्छ. कस्तो
उपचार गर्नु नयो. त्यो आग्या गर्नु होला. अनि पालकाखा अविश्वरले आग्या गर्नु नयो. हे महाराज. हातिको घाउ नः
यामा. छुगउनुलाई. शस्त्रको प्रमाण. मकहं कुसुन. नयाजस्तो अति तीक्ष्ण वारलायाको. वक्रजस्तो हुलो नै रया
को लामो नयायाको. तेस्तो शस्त्र तुल्याउनु छैन. अति वारलाउनु छैन. निको दिनमा. निको शस्त्रले. निको आचार्य

गज.

१६४

हातिको उपकार गर्नु जान्या. आचार्यले. शत्रु कार्य सिद्ध गर्नु ते सो न नियत गर्नु पर्छ. निको शत्रुको अनेक भेद भनि
राधाकोछ. कुशको पत्र जस्तो. चालो भयाको दातको दुपा जस्तो. नील कमलको पत्र जस्तो. वंशरो जस्तो भयाको व
सद न्न भयाको शत्रु जस्तो. लेषनी जस्तो. सुय जस्तो भैरव्याको. इत्यादिले. अग्नि कर्म गर्नु. स्थान. वारणकार शत्रुः
घाउनु ल्याउनु लाई. निको. सिंहको दात जस्तो. दुमसिको मुख जस्तो. वकुलाको बुवो जस्तो रक्षाको. गंगा ताको मुख ज
स्तो भैरव्याको. असल नहरि. तेस्तो प्रकारले रक्षाको. नाना शत्रु ल्याई. यत्र पूर्वले. हातिको उपकार गर्नु. नहुंदोः
स्थानमा. सुयले घाउ पाया. नाना व्याधि कुंछ फेरि कर्म स्थानमा सुक्रि आवला. घाउले रक्त बुहि आवला. कुहि
जाला. तेस्तो ले यत्रले. कुन्या स्थानमा घाउ पार्नु पर्छ. निको गरियत्र गरिकन. घाउमा. घाउ पार्नु पर्छ. नगन्यास्थाः
मापया. हाति. मरण पानि कुंछ. तत्कारणले. यत्र गर्नु वैशले. नहुंदो स्थानमा पली भनि. रक्षा गरिकन. हेनु
पर्छ. उहापछि. हातिको. घाउ हेरि कन. जानि जनले. वैश भयाकोले. घाउको प्रकरणा जत्रि भयाकोछ. जत्रि प्रका
रले. पार्नु कुंछ. दातको जरोमा. सुक्रि आवला. दुखिरहला. तेस्तो दात देया वित्रिकै. अधि भयाका प्रकरणमा भया
कोतर. हले गर्नु. हातिको सुक्रि आयाको. घाउमा. सुयले घाल पार्नु. इहो पछि सुक्रि आयाको. घटिकन निको कुंछ

श्रीरामः

१६४

राल्वाहिरआवला. हातिकोशरीरमा. सुखकुं. सुयअतिभिन्नपश्या. हातिले दुष्याकोमानला. तेस्त्रोलेयत्तगर्नुः
थोरैसुयहालिफिकुनु. तेस्त्रोप्रकारलेगर्नुमनि. श्रीपालकाखामुनिश्वरले. अंगराजालाई. आग्यागर्नुमयो पुनर्वाद
हातिकोदन्तकोकुरा. आग्यागर्नुमयो. हातिको. दन्त. लठीजस्तोरह्याको. निकोराओ. लामोमयाको. सानुमयाको. अ
तिलामोमैरह्याको. अथवा कोटोमैरह्याको. हुलाभैरह्याको. सानुभैरह्याकोपनि. त्योडुईथोकक्रमसंग. हाति
कोदन्तमेद. कहिरायाको. अवमहाविकल्पमयाको. सुन्नहोस्. वांगोभैवेठिरह्याकोदन्त. उभोदेधिरह्याद
न्तलाई. उर्ध्वमुखदन्तमंनु. दन्तकोदुष्पाले. दाहिनावाउंदेयन्या. लाईअधःपार्श्वमंनु. दन्तदुवैले. माथिदेधिनीरः
ह्या. लाईउर्ध्वमुखमंनु. वारितमंनु. दन्तदुवैले. उर्ध्वदेधिरह्याकोलाई. अधोमुखमंनु. सोमोभैरह्याकोदंतलाईः
अनुहत्तमंनु. दन्तकोजरोमा. वांगोभैरह्याकोलाई. संवितमंनु. दुवैसोमोमयाकोलाई. शंकमंनु. लामोदुवैला
ई. समितमंनु. दुवैलेकातिरदेधिरह्यालाई. आवीमंनु. एतिविकल्पमंनु. अधिमनिआयाको. दन्तमा. निको
गरि. गहनालाई. राघु. अधिहातिकोदंतजस्तो. काठकोतुल्याई. उदंतहेरिकन. आगोमासेकिकनवनार्ई. उक्षे. हाति
कोदातमाराघु. उहापछि. तिनैथाउंमावाधुनु. राघु. फिकु. कुन्यागरिकन. किलोथोकिराघु. एतिमैलेहाति. स्वभागर्नुला

गज.
१६५

ई-गहनाको कुरामैले नया हातिको नया दातको नाम करीरिका मंनु वतासले उजो उवालि ल्याया को दातलाई वि
विरूपा मंनु वात-पित्त-को विकारले नदीमा उत्पत्ति भया कोलाई अंगुलि ४० लामो कुंछ गज अंगुलि ६६ कुंछ पर्व
तमा उत्पत्ति कुन्याको अंगुलि ३४ लामो दंतको गज अंगुलि ४ काँहि उत्पत्ति भया कोलाई दन्त अंगुलि २० लामो
कुंछ दात नउमर न्या हातिलाई मंनु कुना मंनु त्यो हाति राजकुल मारा पुछैन एकातिर वायुको विकार कुंछ
एकातिर वायु विकार होवैन तेस्रो हाति एकदंता भै जन्म कुंछ एकदन्ता हाति मंनु दुईदंत सब भावले कुन्या ला
ई द्विदन्त मंनु तिनदंत कुन्या लाई त्रिदन्त मंनु चारदात कुन्या हातिलाई चतुर्दन्त मंनु दिगजको वच्चा हा
तिलाई नाम चतुर्दन्त मंनु त्यो हाति राजकुल मारा पुछैन जक्षेरा पला उक्को निको कुदै न जुन हातिको
कानको दुप्पाले दन्त मा कुयोत उहाति आक्रा राज्य मारा पुछैन शत्रुको राज्य मा पठाउनु पर्छ जुन हाति
लाई नित्य नित्य प्रमान संग आहारा दाना पुवाई राधा को मा पानि पिया या को हातिलाई वरोवर प्रमानः
नहुदा मा विसम मंनु ईस्मा विसम वायुको विकारले भनि ग्यान जनले जांनु पर्छ भनि वंयानगर
को अंगम हारा जा छौ श्रीपाल काख अविश्वरले गजा युर्वेद भन्या को शास्त्र कथा वित्तारले आग्या गर्नु भः

श्रीरामः
१६५

गज.

१६६

यो इति श्रीपालकाख्योगजायुर्वेदे महाप्रवचने शल्यनाम्नितृतीयस्थाने दन्तोद्धरणानाम अष्टाविंशोऽध्यायः
समाप्तः शुभम् २८ श्रीश्रीश्रीसिद्धिविनायकप्रसन्नास्तु सर्वदा काले श्रीशरत्वतीवराणाममलेभ्यो नमः
श्रीशाकेवाणानेत्राश्चाङ्गैर्मितिवोर्जकृष्णे नक्षत्रेश्वेवसप्ताश्वे वासरेजेतिथौ वै श्रीमदामोदरत्नांताङ्गप्रकाशाय वै नमः गुण्यमा
तंगहोत्रं चालीलिखत्स्वीयभाष्यं इति चन्द्रलेखाङ्कये श्रीशाकेवाणानेत्राचलक्षितियमिते कार्तिके कृष्णपक्षे तौ रंगः
क्षेर्कवारे कमलभवतिथौ हर्षतो वापियोगे श्रीमद्रूपालवंशोबुधगणनमितोजीवतुल्यो सभायां श्रीमदामोदरो सौ गज
तुरगपतिप्रीतये होत्रमेतत् श्रीशाकेरामपक्षाश्च शशिपरिमिते देन भस्मासिते स्मिन् धर्माशोर्वासरे स्मिन् नवरकिरण
तिथौ चित्रभानौ चर्माक्षे श्रीमदामोदरश्चासुरहृदयमुदे मत्स्यनारायणाख्यो नत्वा श्रीविघ्ननिघ्नतमलित्वदिभक्षो
त्राख्यकंतत्पराधम्

श्रीरामः

१६६

आशा भट्टाचार्य
2339
ASHA ARCHIVES